

Vytautas Naruševičius
Imantas Lazdinis

DARNAUS VYSTYMOSI POLITIKA IR VALDYMAS

Mykolo Romerio universitetas

Vytautas Naruševičius
Imantas Lazdinis

Darnaus vystymosi politika ir valdymas

Vadovėlis

Vilnius, 2010

UDK 330.34(075.8)
Na206

Recenzavo:

prof. dr. Alvydas Baležentis, Mykolo Romerio universitetas
doc. dr. Gytautas Ignatavičius, Vilniaus universitetas

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto tarybos 2010 m. gruodžio 2 d. posėdyje (protokolas Nr. 1APK-5) nutarta vadovėlį spausdinti

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Aplinkos politikos katedros 2010 m. gruodžio 3 d. posėdyje (protokolas Nr. 2PV-4) vadovėlį rekomenduota spausdinti

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo spaudai komisija 2010 m. sausio 12 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-10) vadovėlį patvirtino spausdinti.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

Turinys

Ivadas	5
1. Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos formavimosi istorija	9
1.1. Aplinkosaugos politika – žingsnis darnaus vystymosi link	11
1.2. Darnaus vystymosi nuostatų formavimosi etapai.....	15
2. Europos Sąjungos darnaus vystymosi politika ir valdymas	21
2.1. Darnaus vystymosi politikos tikslai ir principai	23
2.2. Darnaus vystymosi iššūkiai	25
2.3. Horizontaliosios darnaus vystymosi valdymo priemonės	32
2.4. Miško darnaus naudojimo valdymas	35
2.5. Europos Sąjungos darnaus vystymosi švietimo strategija.....	42
2.6. Svarbiausi darnaus vystymosi rezultatai ir perspektyva.....	45
2.6.1. Pažanga diegiant ir valdant darnaus vystymosi procesą.....	45
2.6.2. Ateities iššūkiai – Europa 2020	58
2.7. Bendrieji politikos įgyvendinimo principai ir sprendimų priėmimo struktūra Europos Sąjungoje	64
3. Lietuvos aplinkosaugos ir darnaus vystymosi politikos raida.....	71
4. Darnaus vystymosi valdymas Lietuvoje	77
4.1. Aplinkosaugos ir darnaus vystymosi politikos sąsajos	79
4.2. Darnaus vystymosi samprata, prioritetai ir principai	85
4.3. Svarbiausi darnaus vystymosi tikslai ir uždaviniai	89
4.4. Aplinkosauginis ir darnaus vystymosi švietimas	117
4.5. Darnaus vystymosi valdymas įmonių lygiu	124
4.6. Poveikio aplinkai vertinimas ir teritorijų planavimas	139
4.6.1. Strateginio pasekmių aplinkai vertinimo procesas ..	139
4.6.2. Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo procesas	145

4.6.3. Esminiai teritorijų planavimo bruožai.....	148
4.7. Darnaus miškų ūkio politikos formavimo principai ir valdymas	154
4.8. Atliekų tvarkymas ir klimato kaitos prevencija – darnaus vystymosi valdymo aktualijos	174
5. Nacionaliniai darnaus vystymosi rodikliai	185
5.1. Rodiklio samprata.....	187
5.2. Darnaus vystymosi rodikliai.....	190
6. Nacionaliniai darnaus vystymosi diegimo rezultatai	197
6.1. Aplinkos kokybės sektoriuje	200
6.2. Ekonomikos vystymosi sektoriuje.....	204
6.3. Socialinio vystymosi sektoriuje.....	210
6.4. Regionų vystymosi sektoriuje	216
7. Lietuvos aplinkosaugos institucinė struktūra	219
7.1. Bendroji valdymo struktūra.....	221
7.2. Aplinkos ministerijos ir pavaldžių institucijų funkcijos.....	222
Literatūra.....	229

Įvadas

Esminės darnaus vystymosi valdymo gairės buvo nužymėtos XXI amžiaus darbotvarkėje, ypatingame politiniame dokumente, priimtame 1992 metais JT Aplinkos ir plėtros konferencijoje Rio de Žaneire. Tai buvo pirmasis aukščiausio tarptautinio lygmens susitarimas, pabrėžęs, kad norint valdyti šį sudėtingą procesą, būtina turėti svarbiausią koordinuojančią valdymo priemonę – **darnaus vystymosi strategiją**, ir ne tik pasauliniu bei regioniniu, bet ir nacionaliniu lygmenimis. Darbotvarkė paragino visas dalyvaujančias šalis parengti nacionalines darnaus vystymosi strategijas, atsižvelgiant į kiekvienos šalies specifiką ir glaudžiai bendradarbiaujant su visomis suinteresuotomis visuomenės grupėmis.

Siekdamos užtikrinti darnaus vystymosi strategijų visais lygmenimis efektyvumą, Jungtinių Tautų bei Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos parengė išsamias metodines šių strateginių dokumentų rengimo rekomendacijas, apibrėždamos darnaus vystymosi strategijas kaip nuolatinio strateginio planavimo procesą, aprėpiantį įprastą formalųjį planavimą ir nuolatinį mokymąsi keičiantis sąlygoms. 2002 metais Europos Sąjungos valstybių iniciatyva buvo pradėtas kurti Europos darnaus vystymosi tinklas, kurį šiuo metu sudaro 188 atstovai iš 36 šalių – tinklas jungia aukšto rango pareigūnus, atsakingus už darnaus vystymosi politikos formulavimą ir valdymą šalyse.

Europos darnaus vystymosi tinklo sekretoriatas, apibendrinęs daugelį metodinių nurodymų ir darnaus vystymosi tyrimų išvadų, pasiūlė pagrindinius principus ir valdymo užduotis, skirtus darnaus vystymosi politikai formuoti ir įgyvendinti darnaus vystymosi strategijų pagrindu. Tai:

- **bendro požiūrio ir strateginių tikslų principas.** Juo remiantis darnaus vystymosi strategija turėtų nusakyti bendrą ilgalaikę darnaus vystymosi viziją, kuri būtų aiškiai nukreipta įgyvendinti strateginius siekius, jie būtų *specifiški* (turintys skaitinę vertę išreiškiamus tikslus), *išmatuojami* (pagrįsti rodikliais), *įgyvendinami* (nei primityvūs, nei ypač ambicingi), *realistiški* (kuriuos įmanoma įgy-

vendinti su turimais ištekliais ir esamomis politinėmis sąlygomis) ir *susieti su laiko grafiku* (turintys atskaitos pradžią ir įgyvendinimo pabaigos terminą);

- **įsipareigojimo aukščiausiu lygiu principas**, teigiantis, kad darnaus vystymosi strategija turi remtis aukšto lygio politiniais įsipareigojimais (valstybiniu ar politiką formuojančių vadovaujančių institucijų lygmeniu);
- **horizontaliosios integracijos principas** pabrėžia, kad ekonomikos, aplinkosaugos ir socialinio vystymosi klausimų integracija turi atspindėti darnaus vystymosi strategiją pristatančio dokumento turinyje (pvz., pabrėžiant visų trijų pagrindinių darnaus vystymosi sričių tarpusavio ryšius ir suderinamumą) bei darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo valdyme (pvz., įkuriant tarpžinybinius organus, atsakingus už strategijos įgyvendinimą);
- **vertikaliosios integracijos principas** skelbia, kad darnaus vystymosi strategija turi atitikti visų valdymo lygmenų (Europos Sąjungos, nacionalinio, regioninio ir vietinio lygmens) prioritetus ir įgyvendinimo veiklą;
- **dalyvavimo principas numato**, kad į darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo procesą turi būti įtrauktos įvairios institucijos ir visuomenės grupės;
- **diegimo mechanizmų ir gebėjimų stiprinimo principu** siekiama, kad darnaus vystymosi strategijos tikslai būtų susieti su priemonėmis ir įgyvendinimo mechanizmais (finansavimas, metiniai ar dvimečiai veiksmų planai), kuriuose aiškiai nurodytos politinės atsakomybės; atitinkamais instituciniais pajėgumais ir kvalifikuotų specialistų skaičiumi ar gebėjimų stiprinimo veiklomis, reikalingomis tikslams pasiekti;
- **monitoringo, vertinimo ir aktualizavimo principas** skelbia, kad darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo efektyvumas, siekiant numatytų tikslų, turėtų būti nuolat stebimas pasitelkus darnaus vystymosi rodiklius (daugiausia kiekybinius) ir periodiškai peržiūrimas/vertinamas (daugiausia kokybine prasme). Remiantis monitoringo ir peržiūros rezultatais, darnaus vystymosi strategija turi būti koreguojama ir numatytu dažnumu atnaujinama, taip sukuriant prie aplinkybių ir pokyčių prisitaikančio savaiminio mokymosi politikos procesą, leidžiantį nuosekliai diegti darnų vystymąsi besikeičiančiomis sąlygomis.

Taigi iš principo darnaus vystymosi kaip proceso valdymo pagrindas – darnaus vystymosi strategijos – yra svarbus žingsnis nuo griežto plėtos planavimo schemų link lanksčių ir adaptyvių strateginių procesų, perėjimas nuo diskretaus atskirų sektorių valdymo į kompleksiniu požiūriu paremtą administravimą, nuo tiesioginės ir vienkryptės hierarchijos link diferencijuotos ir skėtinės, nuo įprastos kontrolės link procesų ir politikos vertinimo, galiausiai – nuo aksiominio žinojimo į nuolatinį tobulėjimą ir valdymo kompetencijos didinimą.

Šiame Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Aplinkos politikos katedros dėstytojų parengtame vadovėlyje medžiaga pateikiama nuosekliai vadovaujantis svarbiausių mūsų šaliai darnaus vystymosi strategijų – Europos Sąjungos ir Nacionalinės – nuostatomis ir teiginiais. Vadovėlio rengėjai dalyvavo kuriant ir tobulinant vieną pirmųjų studijų programų, pristatančių darnaus vystymosi proceso valdymo principus akademiniam jaunimui – Darnaus vystymosi vadybos ir administravimo studijų programą. Ši patirtis leido autoriams išrinkti iš darnaus vystymosi procesą aprašančių teisės aktų, leidinių ir programų gausos esminius elementus, kurių išmanymas yra darnaus vystymosi suvokimo pagrindas. Vadovėlis buvo rengiamas kaip viešojo administravimo krypties programų, kurias įgyvendinant dalyvauja katedra, studentams skirta mokomoji priemonė.

Vadovėlis pirmuose skyriuose supažindina su Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos formavimosi istorija, darnaus vystymosi politikos ir valdymo principais, pasiekimais bei perspektyva Europos Sąjungos lygmeniu, pereidamas prie darnaus vystymosi koncepcijos raidos, diegimo ir valdymo Lietuvoje.

Ketvirtas skyrius skirtas išsamiai pristatyti darnaus vystymosi politiką ir valdymą Lietuvoje – detalizuojamos nacionalinės darnaus vystymosi politikos savybės, svarbiausios valdymo priemonės ir jų vykdytojai, įskaitant aplinkosaugos ir darnaus vystymosi švietimo, poveikio aplinkai ir pasekmių aplinkai vertinimo, teritorijų planavimo, aplinkosaugos vadybos aspektus, aptariami darnaus vystymosi diegimo aktualijų, tokių kaip miško išteklių išsaugojimas ir naudojimas, klimato kaitos, atliekų tvarkymas, valdymo principai.

Penktame ir šeštame skyriuose pristatoma nacionalinių darnaus vystymosi rodiklių sistema ir aktualijos, aptariama rodiklio – vieno svarbiausių informacijos apie tikslų įgyvendinimo sėkmingumą pateikimo būdų – samprata ir DPSIR modelis, nagrinėjami darnaus vystymosi diegimo Lietuvoje rezultatai ir problemos.

Septintame skyriuje apžvelgiami Lietuvos institucijų struktūra ir funkcijų pasiskirstymas formuojant ir valdant darnaus vystymosi politiką.

Vadovėlio rengėjai siekė, kad glaustai pateikta išnagrinėta ir pritaikyta daugiau kaip šimto informacijos šaltinių medžiaga padėtų gilinti darnaus vystymosi koncepcijos suvokimą bei šio proceso politikos formavimosi priežasčių ir raidos supratimą, suteiktų žinių apie Europos Sąjungos ir Lietuvos darnaus vystymosi politikos ir proceso valdymo esmines nuostatas, svarbiausias diegimo ir valdymo priemones. Manome, kad leidinys prisidės ir prie kompetencijos pagrindų kūrimo paskirstant bendrąsias atsakomybes ir veiklą, įgyvendinant Europos Sąjungos politiką aplinkosaugos ir darnaus vystymosi srityje, taip pat leis perprasti rodiklio sampratą, įgyti DPSIR modelio taikymo įgūdžių.

Tikimės, kad vadovėlis taip pat padės aktualizuoti skaitytojo žinias apie darnaus vystymosi diegimo įvairiuose sektoriuose sėkmingumą, šio proceso valdymo dalyvius ir supratimą apie funkcijų bei atsakomybių formuojant ir valdant darnaus vystymosi politikos pasiskirstymą, skatins sėkmingai prisidėti prie darnaus vystymosi.

Norime pabrėžti, kad darnus vystymasis – tai naujas, dinamiškas ir nuolat atsinaujinantis, prie naujų aplinkybių ir pasiekimų besiderinantis procesas, kurį nelengva ilgam išprausti į griežtus tradicinio vadovėlio rėmus. Todėl kviestume susidomėjusį skaitytoją, kuris šiame vadovėlyje ras esmines darnaus vystymosi politikos ir valdymo nuostatas, tuo neapsiriboti ir nuolat atnaujinti savo žinias apie darnų vystymąsi, jo aktualijas, naujus pasiekimus ir iššūkius – tai tikrai padės dar geriau suprasti daugelio pasaulio šalių pasirinkto vystymosi kelio svarbą ir veiksmingai siekti darnos kasdieniame gyvenime.

1.

Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos formavimosi istorija

1.1. Aplinkosaugos politika – žingsnis darnaus vystymosi link

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje, kai buvo įsteigta Europos Bendrija, Europos aplinkosaugos politikos rengimas net nebuvo realiai planuojamas, nes iš tiesų ši tam tikro lygio šalių sąjunga pradžioje buvo kuriama ki-tiems, labiau ekonominiams ir socialiniams klausimams integruoti ir vie-nyti – valstybės narės susitarė sujungti nacionalines rinkas į vieną bendrą rinką. Steigiamos Europos Sąjungos sutartyse nebuvo detaliai įvardytos aplinkosaugos politikos gairės.

Tik aštuntojo dešimtmečio pradžioje Europos Sąjunga ėmėsi veiksmų, nukreiptų į aplinkos apsaugą. Tai paskatino mokslinės žinios apie vi-suotinį taršos poveikį aplinkai ir ne visai teisinga gamintojų konkurencija, kai valstybės narės taikė skirtingus aplinkosauginius reikalavimus produk-cijai. Be to, Europos Bendrijos vidaus sprendimai nuosekliai lydėjo šios srities pasaulio lygmens tarptautinius susitarimus.

Galima pažymėti tokius svarbiausius **Europos Sąjungos aplinko-saugos ir darnaus vystymosi strategijos formavimosi etapus**:

- *Roma (1957 metai), sutartis dėl Europos ekonominės bendrijos įsteigimo*, joje nėra numatytos aiškos aplinkos apsaugos politikos;
- *1957–1967 metų laikotarpis* – jame, galima sakyti, tuometė Euro-pos valstybių sąjunga nedirba aplinkosaugos srityje;
- *1967–1987 metų laikotarpiu* buvo priimti pirmieji aplinkosaugos teisės aktai. **Darnaus vystymosi koncepcijos**, apimančios politinę, ekono-minę ir socialinę strategijas, užuomazgos iš esmės ėmė formuotis sparčios industrializacijos pradžioje, kai ekonomiką ėmė riboti natūralios gamtos galimybės, pavyzdžiui, kai pramonė naudojo tiek daug medienos energijai gauti, kad net kilo pavojus sunaikinti miškus, ypač Europoje. Tuo laiku buvo sukurta **darnios miškų sodinimo ir pjovimo plėtros koncepcija**, taigi pirmieji strateginio darnaus vystymosi valdymo sistemos kūrimo žingsniai buvo žengti būtent ypatingos svarbos išteklių – miško – tvaraus naudojimo srityje. *Kaip matysime vėliau, darnaus valdymo principais vystoma miški-ninkystė įvairiuose aukšto lygio pasitarimuose nuolat buvo lydimą išskir-*

tinio dėmesio, o miškų ištekliams valdyti skirta teisinė bazė buvo nuolat papildoma specialiais sprendimais, programomis ir deklaracijomis. Šią Europos Sąjungai itin svarbią sritį, jos valdymą, ir, žinoma, svarbos argumentus aptarsime tolesniuose skyriuose;

- *1972 metai – Viršūnių susitikimas Stokholme*, kuriame šalių vyriausybės sutarė, kad aplinkos nykimo problema turi būti sprendžiama visų globaliai ir kuo skubiau;

- *1973 metais* parengta Europos Bendrijos *Pirmoji aplinkos apsaugos veiksmų programa*, skirta 1973–1976 metų laikotarpiui, nustačiusi pagrindinius Bendrijos aplinkos apsaugos principus ir pabrėžusi aplinkos taršos mažinimo, tvaraus gamtos išteklių naudojimo, socialiai palankaus ūkio vystymosi, aplinkosaugos integravimo į teritorinės plėtros procesus klausimus, įtvirtinamas „teršėjas moka“ principas bei prevencijos kaip svarbiausio aplinkosaugos principo svarba.

- *1975 metais* Romos klubas paskelbė reikšmingą pranešimą „Augimo ribos“, kuriame atskleidė, kad šaltiniai, nuo kurių pirmiausia priklauso mūsų pramonės ekonomika, kaip antai: nafta, dujos ar akmens anglys, išseks jau XXI amžiuje;

- Europos Bendrijos *Antroji aplinkos apsaugos veiksmų programa*, skirta 1977–1981 metų laikotarpiui, papildė Pirmąją programą oro ir vandens apsaugos, triukšmo valdymo aspektais.

- *1982 metai, Trečioji aplinkos apsaugos veiksmų programa*, parengta 1982–1986 m. laikotarpiui, ypač pabrėžė aplinkos apsaugos politikos integravimo į kitų Europos Bendrijos sektorių politiką svarbą, taip pat įtvirtino būtinybę atlikti *planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimą*.

- *1987 metai – Europos aplinkos metai*. Doktorės G. H. Brundtland vadovaujama Jungtinių Tautų Pasaulio vystymosi ir aplinkos komisija pirmąkart pateikė darnios plėtros sampratą, teigdama, kad tai „Plėtra, tenkinanti dabartinės kartos poreikius ir siekius, nesukeliant pavojaus būsimų kartų galimybei juos tenkinti.“

- Parengiama *Ketvirtoji aplinkos apsaugos veiksmų programa (1987–1992 m.)*, kurioje pabrėžiama inovatyvus požiūris aplinkosaugoje būtinybė, siejant gerą aplinkos kokybę su sėkmingu ekonomikos vystymusi, be to, pabrėžiamas poreikis stiprinti Europos Sąjungos aplinkos sektoriaus direktyvų įgyvendinimo kontrolę, aktyvinti aplinkosauginį švietimą ir informavimą.

- *Bendras Europos aktas (1987 m.)* – jo septintas skyrius „Aplinkosauga“ jau numato minimalius aplinkosauginius reikalavimus;

- *1989 metais* organizuota pasaulinio masto JT Generalinės Asamblėjos konferencija, skirta numatyti bendroms strategijoms mažinti neigiamą antropogeninį poveikį aplinkai ir skatinti aplinkosaugos požiūriu darnią ekonomikos plėtrą;

- *1990 metais* Europos Taryba priėmė reglamentą dėl *Europos aplinkos agentūros (EAA)* bei *Europos aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklo (EIONET)* įkūrimo¹. EAA apibrėžiama kaip viena pagrindinių Europos Bendrijos įstaigų, kurios tikslas – remiantis Europos bendrijos sutarties nuostatomis ir Aplinkos apsaugos veiksmų programomis, sudaryti sąlygas saugoti ir gerinti aplinką, siekiant užtikrinti darnų Europos Bendrijos vystymąsi. Šio siekio tikslais EAA turi teikti Bendrijai ir valstybėms narėms objektyvią, patikimą ir Europos lygiu palyginamą informaciją apie aplinkos būklę, kuria remiantis Bendrija ir valstybės narės galėtų imtis reikiamų aplinkosaugos priemonių, įvertinti, kaip šios priemonės įgyvendinamos, ir užtikrinti, kad visuomenė gautų operatyvią ir kokybišką informaciją apie aplinkos būklę.

- Darnaus vystymosi pagrindinės nuostatos galutinai buvo suformuluotos *1992 metų pasaulio aukšto lygio atstovų susitikime Rio de Žaneire JT Aplinkos ir plėtros konferencijoje*, kuri aukščiausiu lygiu įteisino darnų vystymąsi kaip pagrindinę ilgalaikę visuomenės vystymosi ideologiją. Rio de Žaneiro deklaracijoje buvo suformuluoti pagrindiniai darnaus vystymosi principai, o priimtoje **XXI amžiaus darbotvarkėje**² (arba Darbotvarkėje 21) pateikta ***Pasaulinė darnaus vystymosi įgyvendinimo veiksmų programa, Rio aplinkos ir plėtros deklaracija*** ir ***Darnaus miškų tvarkymo principai***, siekiant įgyvendinti darnaus vystymosi koncepciją globaliu ir vietiniu lygmeniu. XXI amžiaus darbotvarkė buvo pasaulinės veiklos projektas visose srityse, kuriose žmogaus veikla daro poveikį aplinkai – bendradarbiaujant pasaulio mastu darnios plėtros labui. Nurodyta, kad darni plėtra turi tapti esmine ekonomikos, sociologijos ir aplinkosaugos vadybos

1 1990 m. gegužės 7 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1210/90 dėl Europos aplinkos agentūros bei Europos aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklo įkūrimo (OL L 120, 1990 05 11, p. 1); 1999 m. balandžio 29 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 933/1999, iš dalies keičiantis Reglamentą (EEB) Nr. 1210/90 dėl Europos aplinkos agentūros bei Europos aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklo sukūrimo (OL 2004 m. specialusis leidimas, 15 skyrius, 4 tomas, p. 143).

2 *Darbotvarkė 21: subalansuotos plėtros veiksmų programa. Rio deklaracija: apie aplinką ir plėtrą. Miškininkystės principai*. Vilnius, LR aplinkos ministerija, 2001.

sistema, kartu apimant kultūros ir institucinius lygmenis. Darnus vystymasis turi tapti toks, kad užtikrintų planetos egzistenciją ir pajėgumus dabar bei ateityje. Iš esmės darnaus vystymosi koncepcija yra tokia – mėginti susidoroti su trimis svarbiausiomis problemomis: neatsinaujinančių išteklių sąnaudų didėjimu, per didelėmis atsinaujinančių išteklių sąnaudomis ir nelygybe tarp žmonių ar tautų³. Pastaroji problema reiškia, kad per didelės išteklių sąnaudos pasaulio industrializuotoje dalyje sumažina ar net atima galimybę sėkmingai klestėti ne tik ateities kartoms, bet ir kitoms pasaulio dalims. Generalinė Asamblėja taip pat įsteigė *JT Darnios plėtros komisiją*, kurią sudaro vyriausybės atstovai. Ši komisija yra įpareigota nagrinėti Darbotvarkės 21 įgyvendinimo žingsnius pasauliniu mastu;

- Nuo *Mastrichto sutarties (1992 m.)* aplinkosaugos terminas atsiranda Europos Sąjungos sutarties principuose, pradedamas taikyti *atsargumo principas* ir *aukšto lygio apsaugos statusas*;

- *1993 metai, Penktoji aplinkos apsaugos veiksmų programa*⁴, kurios pavadinimas „Darnaus vystymosi link“ nusakė jos turinio kryptis. Programoje buvo nurodytos tokios darniam vystymuisi būdingos savybės, kurias reikia puoselėti – sudarytos sąlygos užtikrinti tinkamą visuotinę gyvenimo kokybę, užtikrintas gamtos išteklių naudojimo tvarumas, ilgalaikės žalos aplinkai išvengimas ir dabartinių kartų poreikių patenkinimas, užtikrinant, kad bus tenkinami ir būsimų kartų poreikiai. Ši programa suformulavo aplinkosauginių veiksmų seką iki pat 2000 metų ir pabrėžė pagrindinius jų įgyvendinimo principus – visų pirma integruoti aplinkosaugos politikos klausimus į visas kitas svarbiausias politikos sritis (kurios gali turėti įtakos aplinkos būklei ir tvarumui) kaip *vieną iš pagrindinių elementų*; antra, pakeisti tiesioginį vieno vektoriaus („iš viršaus žemyn“) darnaus vystymosi ir aplinkosaugos valdymą, padalijant atsakomybes ir veiksmus tarp visų dalyvių – viešojo administravimo sektoriaus, pramonės ir visuomenės – tik toks požiūris ir valdymo principas leis sėkmingai siekti darnaus vystymosi tikslų.

3 *Darbotvarkė 21. Jungtinių Tautų Rio veiksmų programa*. REC biuras Lietuvoje, 2001.

4 “Towards Sustainability”, the European Community Programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development, 1993.

1.2. Darnaus vystymosi nuostatų formavimosi etapai

- Po *Tarpyvyriausybinės konferencijos Amsterdame (1997 m.)* ir Europos Sąjungos valstybių bei vyriausybių vadovų susitarimo peržiūrėti Maastrichto sutartį *darnus vystymasis tampa vienu iš Europos Sąjungos sutarties tikslu*, pripažįstamas *integravimo principas*⁵, aplinkosauga įgyja panašų sutartinį svorį, kaip ir ekonominė plėtra;

- Bendros Europos Sąjungos darnaus vystymosi nuostatos oficialiai buvo suformuluotos Europos Bendrijos politikos ir veiksmų, susijusių su aplinka ir darniu vystymusi, programos „Darnaus vystymosi link“ peržiūroje, atliktoje ir Europos Parlamento bei Europos Tarybos patvirtintoje *1998 metais*;

- *2000 metais* Europos Sąjungos valstybių ir vyriausybių vadovai priėmė ambicingą pokyčių programą, vėliau pavadintą *Lisabonos strategija*, kurioje buvo įsipareigota per 10 metų sukurti dinamiškiausią ir konkurencingiausią, žiniomis pagrįstą pasaulio ekonomiką. Lisabonos strategijoje daugiausia dėmesio buvo skirta ekonominių ir socialinių problemų sprendimui, o aplinkos klausimai buvo palyginti mažai aptarti. Pirmieji penkeri metai parodė, kad Lisabonoje iškeltas tikslas nebus pasiektas. Todėl 2005 metų kovo mėnesį Europos Vadovų Taryba peržiūrėjo Lisabonos strategiją ir išskyrė dvi pagrindines sritis: ekonomikos augimą ir užimtumo skatinimą. Buvo parengtas Integruotų gairių paketas, apimantis Bendrąsias ekonominės politikos gaires ir Užimtumo politikos gaires. Kiekviena ES valstybė narė turėjo parengti nacionalines reformų programas ir jose pateikti konkrečias priemones, užtikrinančias ekonomikos augimą ir darbo vietų kūrimą per artimiausius trejus metus. 2008 metų kovą Europos Vadovų Taryba pradėjo trejų metų (2008–2010 metai) Lisabonos strategijos įgyvendinimo ciklą. Pagrindinis dėmesys skiriamas spartesniam reformų įgyvendinimui, siekiant didinti Europos ekonomikos augimą ir konkurencingumą. Svarbiausias tikslas išliko tas pats – užtikrinti, kad kuo aktyviau veiktų vidaus rinka, teikdama naudą verslo, ypač smulkiojo, įmonėms ir vartotojams. 2008 metų pavasarį Europos Vadovų Taryba patvirtino atnaujintas Integruotas ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo gaires, skirtas 2008–2010 metų⁶ ciklui, kurios iš esmės liko tokios pačios kaip 2005–2007

5 Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus, 1997.

6 *Lisabonos nacionalinių reformų programų vykdymas 2008–2010 m.* Priemonių rinkinys. Briuselis, 2008.

metams, ir keturias prioritetines reformų sritis: žinios ir inovacijos, verslo potencialo įgyvendinimas, investicijos į žmones ir darbo rinkos modernizavimas, energetika ir klimato kaita.

• Darnus vystymasis, kaip nesunku suprasti, jau pats yra politinė subalansuoto visuomenės vystymosi, naudojant prieinamus gamtinius ir žmogiškuosius išteklius mūsų planetoje, koncepcija. Darniam vystymuisi įgyvendinti būtina bendra strategija, numatanti mažinti neatsinaujinančių išteklių sąnaudas, saugoti gamtinę aplinką ir atsinaujinančius išteklius kaip mūsų gyvenimo pagrindą, kartu siekiant ir visuotinio teisingumo bei lygybės naudojant gamtos išteklius. **Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategija** buvo patvirtinta 2001 metais *Geteborge* (Švedija) įvykusiame *Europos Tarybos Vadovų pasitarime*. Čia buvo teigiama, kad darnus vystymasis yra ilgalaikė Europos Sąjungos strategija, užtikrinanti švarią ir sveiką aplinką bei gerėjančią gyvenimo kokybę dabartinei ir ateinančioms kartoms. Įgyvendinant šią strategiją būtina, kad ekonominis augimas spartintų socialinę pažangą ir gerintų aplinkos būklę, kad socialinė politika skatintų ekonominį augimą, o aplinkos politika būtų ekonomiškai efektyvi. Ypatingas dėmesys šioje strategijoje skirtas ekonomikos augimui atskirti nuo išteklių naudojimo ir poveikio aplinkai, t. y. siekiui, kad augant ekonomikai gamtos išteklių naudojimas ir aplinkos teršimas augtų daug lėčiau nei ekonomika arba iš viso neaugtų. *Lisabonos* ir *Darnaus vystymosi strategijos* iš esmės papildė viena kitą, užtikrindamos pagrindinio darnaus vystymosi tikslo – nuolatos gerinti dabarties ir ateities kartų gerovę bei aplinkos sąlygas – įgyvendinimą;

• Galiausiai *Nicos sutartis*, pasirašyta 2001-aisiais ir įsigaliojusi dar po poros metų – 2003-aisiais – paskutinis steigiamųjų Europos Sąjungos sutarčių papildymų paketas, turėjęs parengti Sąjungą plėtros procesui („Procesas po Nicos“). Nicos sutartyje aplinkosaugos požiūriu esminių papildymų nėra, tačiau buvo nustatyta bendroji sprendimų priėmimo plėtros proceso metu tvarka, aktuali visų sričių, tarp jų ir darnaus vystymosi valdymo, politikai;

• 2001 metais buvo patvirtinta *Šeštoji aplinkos apsaugos veiksmų programa*⁷, skirta 2002–2012 metų laikotarpiui, ir pavadinta „Aplinka 2010: mūsų ateitis – mūsų pasirinkimas“. Ši programa rėmėsi Penktosios

7 Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Sixth Environment Action Programme of the European Community, “Environment 2010: Our future, Our choice” (COM (2001) 31 final).

aplinkos apsaugos veiksmų programos peržiūros rezultatais. Šeštojoje aplinkos apsaugos veiksmų programoje pabrėžiama, kad nūdienos aplinkosaugos iššūkiai skatina neapsiriboti griežtu direktyviniu valdymu ir reikia globalaus strateginio požiūrio, veiksmų ir priemonių. Programa siūlo penkias svarbiausias strateginių veiksmų sritis: esamos teisinės bazės įgyvendinimo tobulinimas, aplinkosaugos aspektų integracija į kitas politikos sritis, bendradarbiavimas su verslu, piliečių švietimas ir vartojimo įpročių keitimas, aplinkosaugos aspekto įtvirtinimas planuojant ir valdant teritorijas. Be to, skiriamos keturios tokios prioritetinės aplinkosaugos sritys: klimato kaitos, biologinės įvairovės išsaugojimo, aplinkos ir sveikatos bei darnaus gamtinių išteklių ir atliekų valdymo. Vadovaujantis Šeštąja aplinkosaugos veiksmų programa, 2005–2006 metais buvo patvirtintos septynios teminės aplinkosauginės strategijos: oro taršos, atliekų prevencijos ir perdirbimo, jūrų aplinkos apsaugos ir išsaugojimo, dirvožemio apsaugos, tausiojo pesticidų naudojimo, tausiojo gamtos išteklių naudojimo ir miesto aplinkos. Šiose strategijose buvo nustatyti aplinkos apsaugos tikslai iki 2020 metų;

- Rengiantis pasaulio aukščiausio lygio susitikimui darnaus vystymosi klausimais Johanesburge, *2002 metais Europos Vadovų Taryba Barselonoje* papildė šią strategiją reikšmingais išorės, arba tarptautinio bendradarbiavimo, aspektais;

- *2002 metai, Johanesburgas – pasaulio aukščiausio lygio susitikimas*, skirtas Rio susitikimo dešimtmečiui. Jame teko pripažinti, kad, nepaisant vyriausybių, tarptautinių organizacijų, verslo, visuomenės grupių pastangų, buvo nuveikta gerokai mažiau nei numatyta. Dar rengiantis šiam susitikimui buvo paskelbtas moto „nuo planų prie darbų“ ir visos šalys paprašytos per 2002 metus parengti nacionalines darnaus vystymosi strategijas, sukurti veiksmingus šių strategijų įgyvendinimo mechanizmus. Johanesburge buvo susitarta kuo skubiau sudaryti galimybes patenkinti esminius poreikius, tokius kaip švarus vanduo, sanitarinės sąlygos, tinkamas būstas, energetika, sveikatos apsauga, sveikas maistas ir biologinės įvairovės apsauga. Tuo pat metu numatyta bendradarbiauti, užtikrinant pajėgumų stiprinimą, naudoti modernias technologijas skatinant vystymąsi, užtikrinti technologijų perdavimo procesus, žmoniškųjų išteklių vystymąsi, švietimą ir mokymą, siekiant atsikratyti atsilikimo. Johanesburgo viršūnių susitikimas iš esmės buvo skirtas darnios plėtros įgyvendinimo priemonėms numatyti. Pasitarimo metu priimti du svarbūs dokumentai – **Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracija** ir **Pasaulio aukščiausio lygio**

susitikimo darnaus vystymosi klausimais įgyvendinimo planas, kuriame buvo išdėstytos itin detalios įgyvendinimo priemonės, ne viena – ir su konkrečiais, beje, gana artimais terminais – tokiais kaip 2010, 2015 ar 2020 ar net 2006 metai. Aplinkosaugos politikos formavimui aukščiausiu lygiu yra svarbiausias Plano skyrius, nurodantis „Saugoti ir valdyti gamtos išteklius kaip ekonominio ir socialinio vystymosi pagrindą“ – jame ypač daug dėmesio buvo skirta priemonėms, reikalingoms⁸:

- apsaugoti jūrų ir vandenynų aplinką bei žuvų išteklius,
- aprūpinti kuo daugiau žmonių populiacijos tinkamos kokybės geriamuoju vandeniu ir tausoti gėlo vandens išteklius,
- užtikrinti saugų branduolinės energijos naudojimą,
- vykdyti efektyvią ekologinių katastrofų prevenciją ir rizikos vertinimą,
- taip pat numatyta įvairių veikslių klimato kaitai lėtinti ir oro taršai, ypač tarpvalstybinei, mažinti,
- dykumėjimo ir kalnų erozijos problemoms spręsti,
- mažinti neigiamą turizmo įtaką jautriai aplinkai ir skatinti ekologišką turizmą,
- ilgas sąrašas priemonių, būtinų biologinės įvairovės nykimui lėtinti ir sustabdyti iš esmės, miškų ištekliams apsaugoti ir naudingųjų iškasenų ištekliams tausoti.

• 2004 metais Europos Komisija pradėjo *Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos peržiūrą*. Jos metu buvo pripažinta, kad vis dar esama nedarnių tendencijų, susijusių su *klimato kaita ir energijos naudojimu, pavojumi visuomenės sveikatai, skurdu ir socialine atskirtimi, demografiniu spaudimu ir visuomenės senėjimu, gamtos išteklių valdymu, biologinės įvairovės nykimu, žemės naudojimu ir transportu*, dėl to kyla naujų sunkumų. Po peržiūros buvo nustatyti svarbiausi iššūkiai – pakeisti mūsų nedarnius vartojimo ir gamybos modelius bei neintegruotą politikos formavimo tvarką.

• 2006 metų liepą Europos Vadovų Taryba priėmė atnaujintą Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją⁹, skirtą išplėstai Europos Sąjungai ir besiremiančią ankstesniąja, 2001 metais priimta, strategija.

8 *Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracija, įgyvendinimo planas*. Kaunas: Lututė, 2004.

9 *ES darnaus vystymosi strategijos (ES DVS) peržiūra – Atnaujinta strategija*. Europos Sąjungos Taryba, 10917/06, Briuselis, 2006.

• *2007 metai – Lisabonos sutartis*¹⁰. Reformų sutarties vardu dar vadinama Lisabonos sutartis 27 Europos Sąjungos valstybių buvo pasirašyta 2007 metų gruodžio 13 d., o įsigaliojo dar po dvejų metų – 2009 metų gruodžio 1 d. Joje nėra didelių pokyčių darnaus vystymosi politikos gairėse ir valdymo principuose, bet buvo pakeista valdymo ir sprendimų priėmimo tvarka, žinoma, aktuali vėlgi visų sričių, tarp jų ir darnaus vystymosi valdymo, politikai, ypač turint mintyje sudarytas galimybes visuomenei aktyviau dalyvauti valdyme bei nustatytus piliečių pagrindinių teisių svarbos aspektus. Ši sutartis suformavo naujus svarbius užsienio politikos postus: dabartinę sistemą, kai Europos Sąjungos Tarybai pirmininkauja kiekvieną pusmetį besikeičianti valstybė, iš dalies pakeis „**Europos Sąjungos prezidentas**“ – Europos Vadovų Tarybos pirmininkas (pirmuoju vadovu su tokiais įgaliojimais tapo buvęs Belgijos Ministras Pirmininkas Hermanas Van Rampuy), o Vyriausiojo įgaliotinio bendrai užsienio ir saugumo politikai ir už išorės santykius atsakingo Komisijos nario pareigybes pakeis Europos Sąjungos bendros užsienio ir saugumo politikos ir bendros gynybos politikos vadovas – Vyriausiasis užsienio reikalų įgaliotinis („**Europos Sąjungos užsienio reikalų ministras**“), – kuriam talkins Europos Sąjungos išorės veiksmų tarnyba („**Europos Sąjungos diplomatinė tarnyba**“). Pirmąją „**Europos Sąjungos užsienio reikalų ministrę**“ tapo Europos Komisijos pirmininko pavaduotoja užsienio klausimais Katerina Ašton. Lisabonos sutartyje buvo taip pat įtvirtinta *Piliečių iniciatyvos teisė*: surinkus milijono piliečių parašus bus galima reikalauti Europos Komisijos inicijuoti naujus teisės aktus; pirmą kartą įtvirtinama **galimybė valstybėms narėms pasitraukti iš Europos Sąjungos**, *Pagrindinių teisių chartija* (pasirašyta 2000 m.) tampa teisiškai privaloma Europos Sąjungoje, o tai reiškia, kad visi siūlomi ir jau įgyvendinti Europos Sąjungos įstatymai turi gerbti Chartijoje numatytas teises – svarba, suteikta šio tarptautinio teisės akto nuostatoms, tapo pagrindu ES narėms įtraukti papildomas nuostatas į nacionalines darnaus vystymosi strategijas. Taip pat buvo numatyta, kad nuo šiol Taryba remsis daugiausia *kvalifikuotos daugumos balsavimu*, tik tokios aktualios sritys kaip mokesčiai ar saugumas ir toliau remsis bendro svarstymo procedūra. Kvalifikuota balsų dauguma Ministrų Taryba galės priimti sprendimus, taip pat ir darnaus vystymosi srityje, jei jiems pritaris 55 procentai valstybių narių, atstovaujančių bent 65 procentams Europos gyventojų. Tokia sistema užtikrinamas dvigubas sprendimų teisėtumas.

10 Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing The European Community (2007/C 306/01).

- *2009 metai* – Europos Komisija patvirtina Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos 2009 metų peržiūrą, kurioje buvo įvertintas pasaulinės ekonominės ir finansų krizės poveikis Europos Sąjungos darnaus vystymosi procesui.
- *2010 metai* – parengiama Lisabonos sutartyje numatytų pagrindinių siekių tolesnį įgyvendinimą 2011–2020 metais, atsižvelgiant į ekonominės krizės padarinius ir būtinybę glaudžiau sieti ekonomikos augimą su darnaus vystymosi principais, užtikrinti turinti **strategija „Europa 2020“**.

Savikontrolės klausimai:

- Kokius žinote pagrindinius dokumentus, bylojančius apie darnaus vystymosi politikos raidą pasaulyje ir Europos Sąjungoje?
- Kuo skiriasi ir kuo panašios Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategija ir Lisabonos strategija?
- Kuo svarbus pasaulio aukščiausio lygio susitikimas Johanesburge 2002 metais?
- Kiek žinote Europos Sąjungos aplinkos apsaugos veiksmų programų, kuo jos skiriasi?
- Kuo ypatinga Lisabonos sutartis?

2.

Europos Sąjungos darnaus vystymosi politika ir valdymas

2.1. Darnaus vystymosi politikos tikslai ir principai

Šiame skyriuje pereisime prie pagrindinių Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos ir valdymo aspektų apžvalgos, remiantis atnaujinta Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategija. Šiame dokumente buvo pateikta bendra strategija, parodanti, kaip Europos Sąjunga veiksmingiau vykdys savo ilgalaikius įsipareigojimus, susijusius su darnaus vystymosi iššūkiais. Joje pripažįstama, kad svarbu dar aktyviau dirbti kartu su partneriais, kurie nėra Europos Sąjungos nariai.

2005 metų birželio mėnesį Europos Vadovų Taryba kaip šios atnaujintos Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos pagrindą patvirtino deklaraciją, kurioje nustatė aktualizuotus darnaus vystymosi ir jo strateginio valdymo tikslus ir principus. Visai tai ir aptarsime tolesniuose poskyriuose.

Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos tikslai

Aplinkosauga – užtikrinti, kad Žemės aplinka būtų palanki visoms gyvybės formoms, atsižvelgti į gamtos išteklių ribotumą ir užtikrinti aukštą aplinkos apsaugos bei kokybės gerinimo lygį, užkirsti kelią aplinkos taršai, ją mažinti ir skatinti darnų vartojimą bei gamybą.

Socialinė lygybė ir sanglauda – skatinti demokratinę, sveiką, saugią ir teisingą visuomenę, pagrįstą socialine įtrauktimi ir sanglauda, kurioje gerbiamos pagrindinės teisės ir kultūrų įvairovė, užtikrinamos lygios galimybės ir kovojama su visų formų diskriminacija.

Ekonomikos klestėjimas – skatinti klestinčią, novatorišką, turtingą žinių, konkurencingą ir ekologiniu požiūriu veiksmingą ekonomiką, užtikrinančią aukštą gyvenimo lygį ir užimtumą Europos Sąjungoje.

Tarptautinių įsipareigojimų vykdymas – visame pasaulyje skatinti taiką, saugumą ir laisvę pagrįstų demokratių institucijų kūrimą ir ginti jų stabilumą, aktyviai skatinti darnų vystymąsi visame pasaulyje.

Pagrindiniai Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos principai

Pagrindinių teisių rėmimas ir apsauga – Europos Sąjungos politikoje daugiausia dėmesio skirti žmonėms, remiant pagrindines teises, kovojant su visų formų diskriminacija, padedant mažinti skurdą, ir panaikinti socialinę atskirtį visame pasaulyje.

Vienodų sąlygų visų kartų atstovams sudarymas – tenkinti dabarties kartų poreikius, nekenkiant ateities kartų galimybėms tenkinti savo poreikius.

Atvira ir demokratinė visuomenė – užtikrinti piliečių teises gauti informaciją ir užtikrinti galimybes kreiptis į teismus.

Piliečių dalyvavimas – sustiprinti piliečių dalyvavimą priimant sprendimus. Skatinti švietimą darnaus vystymosi klausimais ir ugdyti visuomenės sąmoningumą.

Įmonių ir socialinių partnerių dalyvavimas – stiprinti įmonių socialinę atsakomybę ir privačiojo bei viešojo sektorių partnerystę, kad būtų užtikrintas darnus vartojimas ir gamyba.

Politikos nuoseklumas ir reglamentavimas – skatinti visų politikos krypčių nuoseklumą ir visų lygių veiksmų darną, siekiant darnaus vystymosi.

Politikos integravimas – skatinti ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos klausimų integravimą, pavyzdžiui, atliekant subalansuotą poveikio įvertinimą. Aplinkosaugos politika turi būti integruota į visų ūkio šakų, teritorijų plėtros strategijas. Norint, kad plėtra būtų darni ir tolygi, aplinkosaugos priemonės turi tapti šio proceso dalimi.

Naudojimasis geriausiomis turimomis žiniomis – užtikrinti, kad politika būtų plėtojama, vertinama ir įgyvendinama remiantis geriausiomis turimomis žiniomis ir kad ji būtų ekonomiškai pagrįsta bei ekonomiškai efektyvi.

Atsargumo principas – jei yra mokslinių abejonių, taikyti tinkamas vertinimo procedūras ir imtis prevencinių veiksmų, siekiant išvengti žalos žmonių sveikatai ir aplinkai. Dažnai neįmanoma numatyti žmogaus veiklos padarinių aplinkai. Norėdama apsaugoti aplinką, valstybė pagal išgales turi taikyti atsargumo principą. Kai iškyla neatlyginamos žalos pavojus, pateisinamos pačios brangiausios priemonės aplinkos žalojimui užkirsti. Atsargumo principo taikymas turi remtis prognoze, nuoseklumu ir

apdairumu numatant pasekmes. Kalbant tikimybių teorijos ir matematinės statistikos terminais, tai turėtų būti daroma, siekiant išvengti *pirmos eilės klaidos*, geriau darant *antros eilės klaidą* – t. y. geriau be reikalo stengtis ir skirti lėšų, norint išvengti kažko blogo, kas neišvyks (daryti išlaidas, kurios nereikalingos), negu nieko nesiimti ir neapsisaugoti nuo didelės bėdos (nepadaryti išlaidų, kurios buvo būtinos).

Priversti teršėjus mokėti – užtikrinti, kad kainos atspindėtų realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos, ir kad teršėjai sumokėtų už žmonių sveikatai ir aplinkai jų daromą žalą.

Be šių aukščiau išvardytų principų, Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijoje nustatomas požiūris į **geresnę politikos formavimą**, pagrįstas principu, kad darnus vystymasis turi būti įtrauktas į politikos formavimą visais lygiais. Visos Europos Sąjungos institucijos turėtų užtikrinti, kad svarbiausi politiniai sprendimai būtų pagrįsti pasiūlymais, kurie buvo įvertinti subalansuotu būdu įvertinus socialinius, aplinkosauginius ir ekonominius darnaus vystymosi aspektus, taip pat atsižvelgus į darnaus vystymosi išorės aspektą ir neveiklumo kainą¹¹.

2.2. Darnaus vystymosi iššūkiai

Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo priemonės buvo suskirstytos į kompleksiškus sektorius, apibrėžiančius pagrindines egzistuojančias problemas, kurias siekiama išspręsti. Taigi buvo nustatyti *septyni pagrindiniai iššūkiai* ir atitinkamos užduotys, veiklos tikslai ir veiksmai, kad būtų galima sėkmingai įveikti iškeltus iššūkius. Čia apžvelgsime visus septynis iššūkius, jų svarbiausius tikslus ir užduotis.

Pirmasis iššūkis – klimato kaita ir švari energija

Bendras tikslas: riboti klimato kaitą, sąnaudas dėl jos ir jos neigiamą poveikį visuomenei ir aplinkai.

Svarbiausi apibendrinti veiklos tikslai ir užduotys:

- Pagal Kioto protokolą ES–15 ir dauguma ES–25 valstybių narių įsipareigojo siekti tokių tikslų: iki 2008–2012 metų sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijas, o ES–15 tikslas – sumažinti emisijas 8

¹¹ Adaptuota pagal atnaujintą Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją.

procentais, palyginti su 1990 metų lygiu. Siekiama, kad žemės paviršiaus vidutinė temperatūra nepakiltų daugiau kaip 2 laipsniais, palyginti su prieš industrializaciją buvusiu lygiu;

- Energetikos politika turėtų būti suderinta su tiekimo patikimumo, konkurencingumo ir aplinkosaugos darnos tikslais vadovaujantis Europos energetikos politika;

- Prisitaikymas prie klimato kaitos ir jos padarinių sušvelninimas turėtų būti įtraukti į visas svarbias Europos politikos kryptis;

- Iki 2010 metų 12 procentų energijos suvartojimo (vidutiniškai) ir 21 procentas elektros energijos suvartojimo poreikių (bendras, bet diferencijuotas tikslas) turėtų būti patenkinami naudojant atsinaujinančius išteklius, apsvaustant galimybę iki 2015 metų padidinti tą dalį iki 15 procentų.

Čia būtų verta stabtelėti ir pasigilinti į šios užduoties suformavimo pagrindą ir jos įgyvendinimo esmę, nes tai vis aktualiau ir Lietuvoje, kai verslininkai kartais siekia asmeninės naudos, ir, skelbdami apie neva aukštos moralės siekius įgyvendinant darnaus vystymosi užduotis, realiai priešpriešina vienus darnaus vystymosi siekius kitiems, o tai iš principo yra akivaizdžiai nelogiška.

Būtina atkreipti dėmesį, kad tiek Europos Komisija, tiek kompetentingos tarptautinės institucijos pabrėžia būtinybę atsižvelgti į nacionalines sąlygas ir nepamiršti esminio darnaus vystymosi tikslo – nebloginti aplinkos būklės. Paimkime tik vieną pavyzdį – sakysim, šią politiškai itin svarbią atsinaujinančių išteklių intensyvesnio naudojimo sritį. Pasaulio Energetikos Taryba (WEC) pastebi, kad atsinaujinantys energijos ištekliai, įskaitant didžiąją hidroenergetiką ir visas biomasės formas, jau dabar sudaro didelę dalį pasaulinėje energetikoje. Tikėtina, kad ilgainiui atsinaujinantys energijos ištekliai vis labiau darys įtaką energijos tiekimo įvairovei, emisijų sumažinimui ir tinkamam energijos naudojimui. Tačiau artimiausiu metu šiuolaikiniai atsinaujinantys energijos ištekliai sudarys gana mažą pramoninių valstybių energijos tiekimo dalį ir tik papildys organinio kuro bei branduolinės energijos šaltinius, o ne pakeis juos. Atsinaujinančių energijos išteklių vaidmuo tenkinant sparčiai augantį patikimos ir įperkamos energijos poreikį besivystančiose šalyse taps svarbesnis, daugiausia kaimo vietovėse, kryptingai bei laikinai subsidijuojant jų panaudojimą.

Tačiau WEC neskatina kurio nors vieno energijos šaltinio privalomo rėmimo, nes tai neišvengiamai iškraipo rinką. Turi būti atliktas tinkamas įvairių alternatyvų ekonominių ir techninių pagrindų įvertinimas, ar tai būtų

emisijų sumažėjimai, energijos prieinamumas ir tiekimo patikimumas, ar tiekimo šaltinių diversifikacija. Viso ciklo analizė yra būtina, nes tai gali parodyti gana skirtingą poveikio aplinkai vaizdą, priskiriamą skirtingoms kuro rūšims ir technologijoms.

Pavyzdžiui, vienas svarbiausių atsinaujinančių energijos išteklių uždavinys yra sumažinti šiltnamio dujų emisijas, tačiau taip pat turėtų būti svarstomi ir kiti būdai, kuriais pasiekiami tie patys tikslai. Pirminės energijos vartojimo sumažinimas, padidinant energijos transformacijos, transportavimo ir naudojimo efektyvumą, gali atnešti nemažos naudos. Apskaičiavimai kai kuriose šalyse rodo, kad bent trečdalis sunaudotos pirminės energijos gali būti sutaupyta nekeičiant galutinio vartojimo technologijų. Investavimas į švarias organinio kuro technologijas dažnai būna kur kas naudingesnis saugant aplinką nei nebrandžių atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo technologijų rėmimas, ypač rinkose su perteklinėmis galiomis¹².

Kita vertus, jeigu pagrindinis tikslas yra energijos tiekimo patikimumas ar prieinamumas, gyvybiškai svarbu atsižvelgti į tai, kad atsinaujinančios energijos ištekliai dažniausiai yra *vietinis kuras*, ir turėtų būti nagrinėjami *kiekvienu konkrečiu atveju*, nes jų *panaudojimo galimybė* ir realios sąnaudos *priklauso nuo vietos sąlygų*.

- Iki 2010 metų 5,75 procento transporto priemonių degalų turėtų sudaryti biokuras, apsvairstant galimybę iki 2015 m. padidinti jo dalį iki 8 procentų.

- Iki 2017 metų pasiekti 9 procentų mažesnę galutinį suvartojamos energijos kiekį, *kaip nustatyta Direktyvoje dėl energijos galutinio vartojimo efektyvumo ir energetikos paslaugų*.

Antrasis iššūkis – darnus transportas

Bendras tikslas: užtikrinti, kad mūsų transporto sistemos atitiktų visuomenės ekonominius, socialinius ir aplinkosaugos poreikius mažinant jų nepageidaujamą poveikį ekonomikai, visuomenei ir aplinkai.

Svarbiausi apibendrinti veiklos tikslai ir užduotys:

- Atsieti ekonomikos augimą ir transporto paklausą, siekiant sumažinti poveikį aplinkai;

---

12 *Atsinaujinantys energijos ištekliai. WEC 2003 m. Pareiškimas.* London, World Energy Council, 2003.

- Pasiiekti darnius transporto sunaudojamos energijos lygius ir sumažinti jo šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijas;
- Sumažinti transporto priemonių teršalų emisijas tiek, kad sumažėtų poveikis žmonių sveikatai ir (arba) aplinkai;
- Subalansuotu būdu pereiti prie ekologiškų transporto rūšių, siekiant sukurti darnią transporto ir mobilumo sistemą;
- Sumažinti transporto keliamą triukšmą jo kėlimo vietoje ir taikant jo poveikį švelninančias priemones, kad bendro triukšmo lygio poveikis sveikatai būtų mažesnis;
- Modernizuoti Europos Sąjungos viešojo keleivinio transporto paslaugų sistemą, kad iki 2010 metų ji taptų efektyvesnė ir veiksmingesnė;
- Vadovaujantis Europos Sąjungos strategija dėl lengvųjų transporto priemonių CO₂ emisijų, turėtų būti pasiekta, kad vidutiniškai naujo automobilio CO₂ emisijos 2012 metais būtų 120g/km;
- Iki 2010 metų perpus sumažinti žuvusiųjų keliuose skaičių, palyginti su 2000 metais.

Trečiasis iššūkis – darnus vartojimas ir gamyba

Bendras tikslas: skatinti darnius vartojimo ir gamybos modelius.

Svarbiausi apibendrinti veiklos tikslai ir užduotys:

- Skatinti darnų vartojimą ir gamybą, kad nebūtų pažeistas ekosistemų gebėjimas atsinaujinti, ir pasiekti, kad ekonomikos augimas nereikštų aplinkosaugos prastėjimo;
- Pagerinti produktų ir gamybos procesų aplinkosauginį ir socialinį veiksmingumą, skatinti įmones ir vartotojus jo siekti;
- Stengtis, kad iki 2010 metų būtų pasiektas toks vidutiniškas Europos Sąjungos aplinką tausojančių viešųjų pirkimų lygis, kokį dabar yra pasiekusios geriausiai šioje srityje veikiančios valstybės narės;
- Europos Sąjunga turėtų siekti padidinti savo dalį pasaulinėje ekologiškų technologijų ir ekologijos inovacijų rinkoje.

Ketvirtasis iššūkis – gamtos išteklių išsaugojimas ir valdymas

Bendras tikslas: pagerinti valdymą ir vengti pernelyg didelio gamtos išteklių naudojimo, pripažįstant ekosistemų paslaugų vertę.

Svarbiausi apibendrinti veiklos tikslai ir užduotys:

- Padidinti išteklių efektyvumą, siekiant sumažinti bendrą neatsinaujinančių gamtos išteklių naudojimą bei su žaliavų naudojimu susijusį poveikį aplinkai, taip naudojant atsinaujinančius gamtos išteklius, kad nebūtų viršijamas jų atsinaujinimo pajėgumas;
- Gerinti išteklių efektyvumą, be kitų priemonių, taip pat skatinant ir ekologiškai efektyvias inovacijas;
- Vengti pernelyg didelio gamtos išteklių naudojimo ir pagerinti jų valdymą, iki 2015 metų atkurti pažeistas jūrų ekosistemas laikantis Johannesburgo plano (2002 m.), įskaitant maksimalaus žuvų kiekio užtikrinimą iki 2015 metų;
- Sustabdyti biologinės įvairovės nykimą ir prisidėti prie biologinės įvairovės nykimo lygio pasauliniu mastu pastebimo sumažinimo iki 2010 metų;
- Veiksmingai prisidėti, siekiant Jungtinių Tautų visuotinių tikslų miškų atkūrimo ir valdymo srityje iki 2015 metų;
- Vengti atliekų susidarymo ir veiksmingiau naudoti gamtos išteklius, taikant gyvavimo ciklu pagrįstą požiūrį ir propaguojant pakartotinę naudojimą bei perdirbimą.

Penktasis iššūkis – visuomenės sveikata

Bendras tikslas: skatinti gerą visuomenės sveikatą vienodomis sąlygomis ir gerinti apsaugą nuo pavojų sveikatai.

Svarbiausi apibendrinti veiklos tikslai ir užduotys:

- Gerinti apsaugą nuo pavojų sveikatai, stiprinant gebėjimus koordinuoti į juos reaguoti;
- Toliau gerinti su maisto produktais ir pašarais susijusius teisės aktus, įskaitant maisto produktų ženklinimo peržiūrą;
- Toliau Europos Sąjungos lygiu ir tarptautiniu mastu skatinti aukštus gyvūnų sveikatos ir gerovės standartus;
- Pažaboti su gyvenimo būdu susijusių ir lėtinių ligų plitimą, visų pirma tarp socialiniu ir ekonominiu požiūriu nuskriaustų grupių ir atsilikusiose vietovėse;
- Sumažinti sveikatos lygio skirtumus valstybėse narėse. Imantis veiksmų turėtų būti atsižvelgiama į tarptautinę bendradarbiavimą šioje srityje, pvz., su PSO, Europos Taryba, OECD ir UNESCO;

- Užtikrinti, jog iki 2020 metų cheminės medžiagos, įskaitant pesticidus, būtų gaminamos, tvarkomos ir naudojamos tokiu būdu, kad nekeltų didelio pavojaus žmonių sveikatai ir aplinkai. Todėl greitas reglamento dėl cheminių medžiagų registracijos, įvertinimo, autorizacijos ir apribojimų (REACH) priėmimas žymės naują etapą, nes jo tikslas yra galiausiai pakeisti labai didelį susirūpinimą keliančias medžiagas tinkamomis alternatyviomis medžiagomis ar technologijomis;

- Gerinti informuotumą apie aplinkos taršą ir neigiamą poveikį sveikatai;

- Gerinti psichinę sveikatą ir mažinti savižudybių pavojų.

Šeštasis iššūkis – socialinė įtrauktis, demografija ir migracija

Bendras tikslas: sukurti socialinę įtrauktimi grindžiamą visuomenę, atsižvelgiant į kartų solidarumą ir solidarumą tarp kartų, užtikrinti ir pagerinti piliečių gyvenimo kokybę, siekiant ilgalaikės individualios gerovės.

Svarbiausi apibendrinti veiklos tikslai ir užduotys:

- Imtis ryžtingų priemonių žmonių, kuriems gresia skurdo ir socialinės atskirties pavojus, skaičiui sumažinti iki 2010 metų, ypatingą dėmesį skiriant vaikų skurdo mažinimui;

- Užtikrinti aukštą socialinės ir teritorinės sanglaudos lygį Europos Sąjungos lygiu ir valstybėse narėse, taip pat pagarbą kultūrų įvairovei;

- Remti valstybių narių pastangas modernizuoti socialinę apsaugą, atsižvelgiant į demografinius pokyčius;

- Kur kas padidinti moterų ir vyresnio amžiaus darbuotojų dalyvavimą darbo rinkoje ir iki 2010 metų didinti migrantų užimtumą;

- Toliau plėtoti Europos Sąjungos migracijos politiką kartu su politikos kryptimis, skirtomis migrantų ir jų šeimų integracijai pagerinti, taip pat atsižvelgiant į ekonominę migracijos dimensiją;

- Mažinti neigiamą globalizacijos poveikį darbuotojams ir jų šeimoms;

- Skatinti didesnę jaunų žmonių užimtumą. Stengtis, kad anksti mokyklą paliekančių asmenų skaičius sumažėtų iki 10 procentų, ir užtikrinti, kad ne mažiau kaip 85 procentai 22 metų amžiaus jaunuolių būtų įgiję vidurinį išsilavinimą;

- Padidinti negalią turinčių asmenų dalyvavimą darbo rinkoje.

Septintasis iššūkis – skurdas pasaulyje ir darnaus vystymosi diegimo iššūkiai

Bendras tikslas: visame pasaulyje aktyviai skatinti darnų vystymąsi ir užtikrinti, kad Europos Sąjungos vidaus ir išorės politika atitiktų visuotinio darnaus vystymosi tikslą ir tarptautinius įsipareigojimus.

Svarbiausi apibendrinti veiklos tikslai ir užduotys:

- Padaryti didelę pažangą vykdant Europos Sąjungos įsipareigojimus, kad būtų galima įgyvendinti tarptautiniu mastu numatytus tikslus ir uždavinius, visų pirma nustatytus *Tūkstantmečio deklaracijoje* ir priimtus 2002 metais Johanesburge vykusio pasaulio aukščiausio lygio susitikimo darnaus vystymosi klausimais metu, ir įgyvendinti susijusius procesus, nustatytus *Monterėjaus bendrame sutarime dėl vystymosi finansavimo*¹³, *Dohos plėtros darbotvarkėje*¹⁴ ir *Paryžiaus deklaracijoje dėl pagalbos suderinimo*¹⁵;

- Padėti gerinti tarptautinę aplinkos valdymą ir griežtinti daugiašalius susitarimus aplinkosaugos srityje;

- Iki 2015 metų padidinti pagalbos sumą, kad ji sudarytų 0,7 procento bendrųjų nacionalinių pajamų (BNP), iki 2010 m. pasiekiant tarpinį tikslą – 0,56 procento BNP (numatytos išlygos valstybėms narėms, kurios įstojo į Europos Sąjungą po 2002 metų);

- Skatinti darnų vystymąsi Pasaulio prekybos organizacijos derybų metu laikantis *Marakeše* pasirašytos Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties¹⁶ preambulės, kurioje darnus vystymasis nurodytas kaip vienas iš pagrindinių tikslų;

- 2005–2010 metais didinti Europos Sąjungos ir valstybių narių pagalbos politikos veiksmingumą;

- Įtraukti darnaus vystymosi klausimus į *visas Europos Sąjungos išorės politikos kryptis*¹⁷.

13 *Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development*. The final text of agreements and commitments adopted at the International Conference on Financing for Development. Monterrey, Mexico, 18-22 March 2002. United Nations, 2003.

14 *Ministerial Declaration, adopted on 14 November 2001*, Ministerial Conference Fourth Session Doha, 9-14 November 2001, World Trade Organization (WT/MIN(01)/DEC/1 20 November 2001).

15 The Paris Declaration on Aid Effectiveness (2005), OECD.

16 Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization, 1994.

17 Adaptuota pagal atnaujintą Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją.

2.3. Horizontaliosios darnaus vystymosi valdymo priemonės

Prie žinių visuomenės prisidedančios kompleksinės Europos Sąjungos politikos kryptys

Švietimas ir mokymas. Švietimas yra elgsenos pokyčių skatinimo ir svarbiausios kompetencijos, kurių reikia darniam vystymuisi užtikrinti, suteikimo visiems piliečiams būtina sąlyga. Sėkmingas nedarnių tendencijų pakeitimas darniomis labai priklausys nuo švietimo darnaus vystymosi srityje visais švietimo lygiais.

Jungtinių Tautų švietimo dešimtmečio siekiant darnaus vystymosi (2005–2014 metų laikotarpis) proga valstybės narės galėtų toliau plėtoti savo nacionalinius veiksmų planus. Valstybės narės galėtų plėtoti švietimą, siekiant darnaus vystymosi ir tikslingo mokymo, kuris būtų skirtas svarbiausių sektorių, įskaitant statybos, energetikos ir transporto sektorius, specialistams rengti. Ypač daug dėmesio turėtų sulaukti mokytojų rengimas. Valstybės narės taip pat turėtų įgyvendinti 2005 m. Vilniuje priimtą UNECE švietimo, siekiant darnaus vystymosi, strategiją. Švietimas, siekiant darnaus vystymosi, taip pat turėtų būti skatinamas Europos Sąjungos lygiu.

Moksliniai tyrimai ir plėtra. Darnaus vystymosi moksliniai tyrimai turi skatinti tarpdisciplininį požiūrį, apimančią socialinius ir gamtos mokslus, taip pat sumažinti atotrūkį tarp mokslo, politikos formavimo ir įgyvendinimo. Turi būti toliau plėtojamas teigiamas technologijų vaidmuo pažangiojo augimo procese. Vis dar būtini tolesni socialinių, ekonominių ir ekologinių sistemų sąveikos bei rizikos analizės, grįžamojo apskaičiavimo, prognozavimo ir prevencijos sistemų metodikų bei priemonių moksliniai tyrimai.

Būtina aktyviau siekti pažangos įgyvendinant *Aplinkosaugos technologijų veiksmų planą*¹⁸.

Universitetams, mokslinių tyrimų institutams bei privačioms įmonėms tenka esminis vaidmuo skatinant mokslinius tyrimus, kurie padeda užtikrinti, kad ekonomikos augimas ir aplinkosauga stiprintų vienas kitą.

18 Komisijos Komunikatas „Technologijų skatinimas tvariai plėtrai: ES Aplinkosaugos technologijų veiksmų planas“ (KOM(2004) 38 galutinis), 2004 01 28.

Aukštojo mokslo įstaigoms tenka pagrindinis vaidmuo ugdant ir mokant kvalifikuotą darbo jėgą, suteikiant jai reikiamos kompetencijos plėtoti ir panaudoti darnias technologijas.

Europos Sąjungos darnaus vystymosi finansavimas ir esminės ekonominės priemonės

Europos Sąjunga stengsis visapusiškai panaudoti politikos priemones darnaus vystymosi politikos kryptims įgyvendinti. Pripažįstant, kad ekonominėmis priemonėmis galima suderinti aplinkos apsaugą ir pažangų ekonomikos augimą, jų tinkamumas turėtų būti vertinamas atsižvelgiant į tam tikrus kriterijus, įskaitant poveikį konkurencingumui ir produktyvumui.

Numatoma, kad Europos Komisija turėtų pateikti subsidijų, kurios daro didelį neigiamą poveikį aplinkai ir prieštarauja darnaus vystymosi principams, reformos veiksmų planą pagal sektorius, siekdama nuosekliai jas panaikinti.

Siekdamos užtikrinti, kad Europos Sąjungos finansavimas būtų kryptingai ir optimaliai naudojamas darniam vystymuisi skatinti, valstybės narės ir Europos Komisija turėtų koordinuoti ir stiprinti įvairių Bendrijos ir kitų bendro finansavimo mechanizmų, pavyzdžiui, sanglaudos politikos, kaimo plėtros, LIFE+, mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros, Konkurencingumo ir inovacijų programos bei Europos žuvininkystės fondo, aspektų papildomumą ir sinergiją.

Ryšių palaikymas, dalyvių sutelkimas ir sėkmės padidinimas Europos Sąjungos darnaus vystymosi procese

Europos Komisija, siekdama sutelkti Europos Sąjungos darnaus vystymosi proceso dalyvius ir padidinti proceso plėtros sėkmingumą, išipareigojo parengti ne specialistams skirtą šios strategijos vadovą, į kurį būtų įtraukta gera valstybių narių praktika ir tinkamos politikos kryptys, kad visuomenė būtų geriau informuota apie darnų vystymąsi.

Be to, Europos Komisija turėtų parengti konkrečią ir realistinę darnaus Europos Sąjungos vystymosi ateinančiais 50 metų viziją.

Atsižvelgiant į svarbų vietos ir regioninių dalyvių vaidmenį užtikrinant darnų vystymąsi, turėtų būti toliau stiprinami ir skatinami procesai, kuriuose aktyviai dalyvautų visuomenė.

Laikantis Europos aljanso dėl įmonių socialinės atsakomybės principų, turėtų būti stiprinamas įmonių socialinės ir aplinkosauginės atsakomybės bei atskaitomybės suvokimas ir išmanymas.

Europos Sąjunga toliau skatins visiškai įgyvendinti Orhuso konvenciją dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais.

Europos Sąjungos darnaus vystymosi proceso įgyvendinimas, monitoringas ir tolesnė veikla

Buvo numatyta, kad Europos Komisija kas dveji metai (pradedant nuo 2007 metų rugsėjo) pateiks pažangos pranešimą apie darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą Europos Sąjungoje ir valstybėse narėse, kuriame taip pat bus nurodyti ateities prioritetai, kryptys ir veiksmai.

Europos Komisija toliau plėtos ir peržiūrės rodiklius.

Remdamasi Europos Komisijos pažangos pranešimu, kas dvejus metus Europos Vadovų Taryba turėtų peržiūrėti pažangą ir prioritetus ir nustatyti bendras darnaus vystymosi politikos, strategijų bei priemonių kryptis.

Europos Parlamento bus prašoma aktyviai bendradarbiauti, kad Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijai būtų skiriama kuo platesnio masto parama.

Pirmąsias nacionalines darnaus vystymosi strategijas rengiančioms valstybėms narėms buvo iškelta užduotis jas baigti iki *2007 metų* birželio. Nacionalinių darnaus vystymosi strategijų peržiūros ateityje turėtų būti atliekamos, atsižvelgiant į patikslintą Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją.

Valstybės narės turėtų apsvarstyti galimybes sustiprinti ar steigti Nacionalines darnaus vystymosi tarybas, kurių tikslas – stiprinti visuomenės dalyvavimą darnaus vystymosi srityje.

Ne vėliau kaip iki *2011 metų* Europos Vadovų Taryba tikisi nuspręsti, kada reikia pradėti išsamią Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos peržiūrą¹⁹.

---

19 Adaptuota pagal atnaujintą Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją.

2.4. Miško darnaus naudojimo valdymas

Vienas pagrindinių darnaus vystymosi strateginių tikslų yra saugoti biologinę įvairovę ir racionaliai naudoti gamtos išteklius. Ne mažiau svarbu ir darniai juos valdyti. Pastaruoju metu pasaulyje vis labiau suvokiama daugiafunkcė miškų reikšmė. Miškai gerina kraštovaizdį, yra daugelio gyvūnų ir augalų rūšių buveinės. Jie taip pat yra žmonių poilsio ir rekreacijos vieta, kuria sveikesnę aplinką. Miškų ekosistemos sugeria atmosferos anglies dvideginį ir sukaupia anglį biomasėje, kartu mažindamos šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį atmosferoje. Miškų ekosistemose sukaupta biomasė vis plačiau naudojama kaip atsinaujinančios energijos gavybos šaltinis, nes, palyginti su tradiciniais energijos šaltiniais ir net kai kuriais kitomis atsinaujinančios energijos rūšimis, turi daug privalumų. Jai pagaminti reikia daug mažiau sąnaudų, mažiau priklausoma nuo trumpalaikių oro permainų, regionuose skatina ekonominių struktūrų vystymąsi ir yra alternatyvus ūkininkų pajamų šaltinis. Miškai taip pat labai svarbūs ir kaimo bendruomenėms, nes daugeliui miškų savininkų yra pajamų šaltinis ir prisideda prie kaimo vystymo. Taigi sunku įvertinti strateginę miškų svarbą. Tačiau didėjantis vartojimas neigiamai veikia aplinką, o kartu ir miškų ekosistemas. Prieš kurį laiką daugiausia dėmesio buvo skiriama miško ekonominei reikšmei, o pastaruoju metu vis labiau atsižvelgiama į aplinkosaugines ir socialines miško funkcijas bei jų stiprinimą. Ypač svarbu koordinuoti miškų ekosistemų išsaugojimo veiksmus tarptautiniu lygiu, nes klimato kaitos procesui galima daryti įtaką tik bendrais koordinuotais veiksmais. Todėl ypač svarbu suderinti miškų aplinkosaugines, ekonomines ir socialines funkcijas, kad nebūtų daroma žala nė vienai iš jų. Miškai yra susiję su daugeliu pasaulinių aplinkosauginių iniciatyvų, pradedant atmosferos oro apsauga, pasauliniais klimato pokyčiais ir baigiant biologinės įvairovės apsauga bei visuomenės gerove ir sveikata.

Europos Sąjunga yra vienas svarbiausių miškininkystės sektoriaus dalyvių pasaulyje. Po 2004 metų plėtros 25 Europos Sąjungos valstybių narių miškų plotas padidėjo 20 proc. ir viršijo 160 mln. ha miškų bei kitų miškingų vietovių. ES-25 pagal miškų plotą užėmė šestą vietą pasaulyje, o kai Rumunija ir Bulgarija tapo Europos Sąjungos narėmis, Bendrijos miškų plotas padidėjo dar maždaug 10 mln. ha. Europos Sąjungos teritorijoje galima rasti daugumą pasaulio didžiųjų miškų ekosistemų (šiaurės, vidutinio klimato juostos, Alpių, Viduržemio jūros, subtropinė, tropinė ir kt.).

Dėmesys natūralioms sąlygoms, žemės ūkio, gyvulių auginimo ir miškininkystės praktika, socialinis spaudimas, medynų struktūra ir miškų vieta natūralioje aplinkoje atspindi visuomenės įvairialypės prekių ir paslaugų paklausos pokyčius miškų atžvilgiu. Privačiosios nuosavybės (apie 35 procentus) ir viešosios nuosavybės (apie 65 procentus) atvejų įvairovė lemia tai, kad taikomi labai įvairūs miškų valdymo ir priežiūros būdai. Pavyzdžiui, privačius miškus Europos Sąjungoje valdo daugiau kaip 15 mln. miškų savininkų, iš kurių daugiausia – būtent smulkių savininkų, tvarkančių savo miškus pagal darnos principus.

Miško ruošos, medienos ir popieriaus gamybos veikloje dalyvauja 2,5 procento visų Europos Sąjungos darbuotojų, o tai panašus kiekis, kaip ir žmonių, dirbančiųjų stambių pramonės šakų sektoriuose (pvz., chemijos, transporto etc.). Šis sektorius suteikia apie 3,5 mln. darbo vietų, ir paprastai kaimo vietovėse, tuo daug prisidedant prie šių vietovių gyvybingumo išlaikymo. Minėtuose miško pramonės sektoriuose sukuriama apie 2,2 procento Europos Sąjungos BVP, o jų metinė apyvarta ženkliai viršija trečdalį trilijono eurų. ES-25 valstybės narės pagamina ir sunaudoja ketvirtadalį pasaulyje pagaminamos ir sunaudojamos medienos ir jos gaminių.

Miškų užimamas plotas Europos Sąjungos teritorijoje *didėja* po daugiau kaip 450 tūkst. ha kasmet. Tai jau ne vieną dešimtmetį Europoje vykdomos apželdinimo mišku ir miškų atželdinimo politikos, taip pat neginčijamos europiečių praktinės patirties miškininkystės srityje rezultatas. Ši Europos Sąjungos miškų gausa pasaulio mastu yra išimtis, nes miškai kitoje pasaulio dalyje itin sparčiai *nyksta* – vidutiniškai apie 15 mln. ha per metus.

Europos Sąjunga yra ir svarbi tarptautinio bendradarbiavimo miškininkystės srityje dalyvė. Ji pasaulyje daugiausia prisideda prie vystomojo bendradarbiavimo miškininkystės sektoriuje – daugiau kaip 600 mln. eurų per metus įnašu į Europos fondus, o tai sudaro daugiau kaip 40 procentų valstybinės pagalbos darniam miškų valdymui vystyti.

Daugiau kaip 85 procentų Europos miškų yra sutvarkyti, o pusė iš jų – sertifikuoti. Europos Sąjungos miškų paveldas yra palyginti mažai pažeistas, daugiau kaip du trečdaliai Europos miškų priskirti prie pusiau natūralių, beveik 12 procentų jų laikomi saugomais, net 30 procentų išskirtų *Natura 2000* ekologinio tinklo teritorijų yra būtent miškuose²⁰.

20 Pagal Angelidis, A. *Europos miškininkystės strategija: pagrindas*. 2008. <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/forestry/article_7218_lt.htm>.[žiūrėta 2010-03-12].

Taigi Europos Sąjunga pagrįstai dalyvavo praktiškai visose su miškų apsauga susijusiose pasaulinėse iniciatyvose, neretai pati būdama jų iniciatorė. Siekiant užtikrinti bendrą Europos miškų darnaus vystymosi valdymą, 1990 metais buvo įsteigta *Europos miškų apsaugos ministrų konferencija* (angl. *Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe* – MCPFE arba FOREST EUROPE). Europos miškų apsaugos ministrų konferencijos tikslas yra bendromis pastangomis formuoti bendrą Europos miškų darnaus vystymosi strategiją, pasiūlant specifines vienodo pobūdžio rekomendacijas bei miško darnaus vystymosi rodiklių rinkinius. Į Europos miškų apsaugos ministrų konferenciją yra pakviesti įvairių Europos šalių aukščiausio politinio lygmens asmenys, atsakingi už nacionalinio miško ūkio plėtros strategijų formavimą bei įgyvendinimą. Šiuo metu konferencijai pirmininkauja Norvegijos atstovai.

Kaip prisimenate, 1992 metų Pasaulio aukšto lygio atstovų susitikime Rio de Žaneire Jungtinių Tautų Aplinkos ir plėtros konferencijos metu, be kitų svarbių dokumentų, buvo pasirašyti ir darnios miškininkystės principai. 172 šalys, pasirašiusios miškininkystės principus, išpareigojo parengti moksliskai pagrįstus kriterijus bei rodiklius darnaus miško ūkio įgyvendinimo procesui sekti ir kontroliuoti. Europos šalys išitraukė į darbo procesą, ir 1993 metais Helsinkyje (Suomija) įvykusios Europos miškų apsaugos ministrų konferencijos metu buvo suformuotos bendrosios rekomendacijos, skirtos darniam Europos miškų vystymui, bei tvaraus ir subalansuoto (darnaus) miškų ūkio koncepcija, teigianti, jog „*darnus miškų ūkis – miškų ir miško žemės priežiūra bei naudojimas tokiu būdu ir tokiu mastu, kad būtų palaikoma jų biologinė įvairovė, produktyvumas, gebėjimas atsikurti, gyvybingumas ir užtikrinamas pajėgumas dabar ir ateityje atlikti atitinkamas ekologines, ekonomines ir socialines funkcijas vietos, nacionaliniu ir pasauliniu lygiais ir kad būtų nedaroma žalos kitoms ekosistemoms*“²¹.

Nors Europos Sąjungos miškų politikos užuomazgos siekia 1990 metus, tačiau galutinai susiformavo 1998 metais, patvirtinus Europos Sąjungos miškininkystės strategiją²². Strategijoje pabrėžiama, kad miškai, atlikdami daugybę įvairių funkcijų, darnaus vystymosi sampratoje užima labai

21 *Helsinki Resolution H1 “General Guidelines for the Sustainable Management of Forests in Europe”*, Helsinki, 1993. <http://www.foresteuropa.org/filestore/foresteuropa/Conferences/Helsinki/helsinki_resolution_h1.pdf> [žiūrėta 2010-08-29].

22 *Final Report EU policy options for the protection of European forests against harmful impacts*. 2009, Albert-Ludwigs-University Freiburg Institute of Forest and Environmental Policy & Ecologic Institute, Berlin. <http://ec.europa.eu/environment/forests/pdf/ifp_ecologic_report.pdf>. [žiūrėta 2010-08-16].

svarbią vietą. Joje taip pat išryškinami pagrindiniai elementai, leidžiantys ją įgyvendinti. Pabrėžiama, jog miškų politika turi būti įgyvendinama visose šalyse narėse ir grindžiama subsidiarumo ir atsakomybės principais. Strategijoje taip pat pabrėžiama tarptautinių įsipareigojimų vykdymo svarba, rengiant nacionalines miško ūkio programas ir dalyvaujant įvairiose su mišku susijusiose iniciatyvose, taip pat tarpusavio bendradarbiavimo, kooperavimosi bei koordinavimo būtinybė. 1998 m. Lisabonoje (Portugalija) Europos miškų apsaugos ministrų konferencijos metu buvo nuspręsta patvirtinti Europos darnios miškininkystės rodiklių (*angl. Pan-European Indicators for Sustainable Forest Management*) rinkinį²³.

Pagal **Europos darnios miškininkystės modelį** visi Europos darnios miškininkystės rodikliai skirstomi į kiekybinius ir kokybinius. Iš viso buvo nurodyti 35 kiekybiniai ir 17 kokybinių rodiklių.

Prie kiekybinių darnaus miško ūkio rodiklių priskiriama miško plotas, medienos tūris, amžiaus struktūra ir/ar skersmuo, anglies kiekis, oro tarša, dirvožemio kokybė, medžių defliacija, miškui daroma žala, prieaugis ir kirtimai, apvalioji mediena, ne medienos produktai, paslaugos, miškai, kuriems parengti miškotvarkos projektai, medynų rūšinė sudėtis, miško atkūrimas, medynų kilmė, introdukuotos medžių rūšys, sausuoliai, genetiniai ištekliai, kraštovaizdžio struktūra, nykstančios medžių rūšys, saugomi miškai, apsauginiai miškai, vykdančios dirvos, vandens ir kitų ekosistemų apsaugos funkcijas, apsauginiai miškai, vykdančios infrastruktūros ir naudojamų gamtos išteklių apsaugos funkcijas, miško valdos, miškų sektoriaus indėlis į bendrąjį vidaus produktą, grynosios pajamos, išlaidos, miškų sektoriaus darbuotojai, profesinė sauga ir sveikata, medienos suvartojimas, medienos prekyba, energija, gaunama iš medienos, rekreacinės galimybės, kultūrinės ir dvasinės vertybės.

Prie kokybinių darnaus miško ūkio indikatorių priskiriama bendroji darnaus vystymosi politika, ją įgyvendinančios institucijos bei priemonės (nacionalinės miškų programos ar į jas panašios, institucinės struktūros, teisės aktai ir tarptautiniai įsipareigojimai, finansiniai instrumentai/ekonominė politika, informacinės priemonės), taip pat žemės naudojimas ir miško plotas, anglių ištekliai, sveikata ir gyvybingumas, medienos gavyba ir vartojimas, ne medienos produktų gavyba ir paslaugos, rekreacinių po-

23 *Lisbon Resolution L2, Annex 1 "Pan-European Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management"*, Lisabona 1998. <http://www.foresteurope.org/filestore/foresteurope/Conferences/Lisbon/lisbon_resolution_l2a1.pdf> [žiūrėta: 2010-08-29].

reikių tenkinimas, biologinė įvairovė, apsauginiai miškai ir kitos miško žemės, ekonominis efektyvumas, užimtumas (įskaitant saugą ir sveikatą), visuomenės sąmoningumas ir dalyvavimas, tyrimai, mokymai ir švietimas, kultūrinės ir dvasinės vertybės.

Kaip jau buvo minėta Europos Sąjungos miškų politikos apžvalgoje, valstybių narių miškai auga labai skirtingose klimatinėse zonose. Nepaisant to, jau 2005 metais Europos Komisija konstatavo, kad Strategija sėkmingai įgyvendinama ir tarptautiniu, ir nacionaliniais lygmenimis. 2006 metais Europos Komisija patvirtino miškams skirtą Europos Sąjungos veiksmų planą²⁴, kurio tikslas buvo sukurti bendrą miškų ūkio bei miškų ir miškų ūkio vaidmens šiuolaikinėje visuomenėje viziją, kad daugiafunkcis miškų ūkis būtų naudingas ekonomikos, aplinkos, socialiniu ir kultūros požiūriais. Šis veiksmų planas yra paremtas 1998 m. gruodžio 15 d. Tarybos rezoliucija dėl Europos Sąjungos miškų ūkio strategijos. Jame nustatomi Bendrijos ir valstybių narių su mišku susijusios veiklos pagrindiniai principai, ir jis tampa Bendrijos veiksmų ir valstybių narių miškų politikos koordinavimo priemone. Apskritai šiuo planu siekiama paremti ir sustiprinti darnų miško ūkį ir įvairiapusį miškų vaidmenį. Jame nurodoma, kad *nacionalinės miškų programos* yra būtinas įrankis, sudarantis tinkamą struktūrą tarptautiniams su mišku susijusiems įsipareigojimams įgyvendinti. Be to, pastaruoju metu vis svarbesni tampa globalūs ir keliems sektoriams aktualūs klausimai, tad miškų ūkio veikla turi būti geriau derinama ir koordinuojama. Šiuo planu siekiama padidinti Europos Sąjungos miškų sektoriaus konkurencingumą ir, laikantis subsidiarumo principo, geriau tvarkyti Europos Sąjungos miškus.

Atsižvelgiant į tai, kad Europos Sąjungoje yra didelė miškų gamtinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių sąlygų įvairovė, o miškų nuosavybės tvarka labai skiriasi, veiksmų plane pripažįstama, kad skirtingų tipų miškams reikia taikyti jiems pritaikytas priemones ir veiksmus. Plane pabrėžiama, koks svarbus miškų savininkų vaidmuo darniam Europos Sąjungos miško ūkininkavimui²⁵.

Veiksmų plane taip pat konstatuojama, jog miškai gerina gyvenimo kokybę – teikia malonią gyvenamąją aplinką, galimybes pailsėti ir profilaktiškai gerinti sveikatą, palaiko ir didina gamtos teikiamus patogumus bei ekologines vertybes. Miškų dvasinis ir kultūrinis paveldas taip pat turi būti

24 Castaneda, F. Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management: International Processes, Current Status and The Way Ahead, FAO, Rome Unasylva No. 203, 2000.

25 *Ibid.*

išsaugomas. Norint įgyvendinti iškeltus uždavinius, reikia padidinti miškų sektoriaus ilgalaikį konkurencingumą ir tausiau naudotis miško teikiamomis gėrybėmis bei paslaugomis, išlaikyti ir tinkamai padidinti biologinę įvairovę, anglies sekvestraciją, miškų ekosistemų vientisumą, sveikumą ir atsparumą įvairiais geografiniais mastais, gerinti gyvenimo kokybę išsaugant ir gerinant miškų socialinį ir kultūrinį aspektą. Tam turi būti didinama sektorių darna ir gerinamas jų bendradarbiavimas, siekiant subalansuoti įvairių lygių organizacijų ir institucijų ekonominius, aplinkosaugos ir socialinius bei kultūrinius tikslus.

Europos Komisija, atsižvelgdama į tai, kad vis kylančios naftos kainos išryškino Europos Sąjungos valstybių narių energetinę priklausomybę, 2005 metais patvirtino *Biomassės naudojimo veiksmų planą*, kuriame numatoma padidinti atsinaujinančių energijos šaltinių svarbą, įvairinti energijos gavybos šaltinius ir skatinti šalių bendradarbiavimą šioje srityje, tokiu būdu mažinti Europos Sąjungos valstybių narių energetinį priklausomumą, didinti žmonių užimtumą²⁶. Šiame plane konstatuojama, kad dabar Europos Sąjungos iš biomasės gaunami tik 4 procentai energijos, ir jei būtų panaudotas visas potencialas, Europos Sąjunga iki 2010 metų galėtų padidinti biomasės naudojimą daugiau negu du kartus, taip 5 procentais padidindama atsinaujinančios energijos šaltinių panaudojimą ir sumažindama importuojamą energiją nuo 48 iki 42 procentų. Nemažą indėlį panaudojant biomasę gali įnešti ir miškai, nes apie 35 procentus Europos Sąjungos valstybių narių metinio medienos prieaugio lieka nepanaudota. Daug nepanaudotos medienos lieka privačių miškų valdose, nes ekonomiškai sudėtinga ją surinkti.

Pažymėtina, kad Europos Sąjungos valstybės narės sėkmingai įgyvendina Miškų ūkio strategijoje keliamus uždavinius. Pavyzdys galėtų būti Anglija, kurios 2004 metais parengtoje Miškų strategijoje pabrėžiama būtinybė miškų ūkyje vadovautis tik darnaus vystymosi principais ir miškai yra laikomi ekonominiu darnaus vystymosi pagrindu²⁷.

Vienas iš svarbiausių aplinkos veiksnių, darančių įtaką politikos įgyvendinimui, yra **sektoriaus valdymas**. Kiekvieno sektoriaus darnią plėtrą visų pirma lemia jo *valstybinis* valdymas. Kaip rodo daugelio Europos ša-

26 Commission of the European Communities. Communication from the Commission. Biomass action plan (SEC(2005) 1573). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0628en01.pdf>. [žiūrėta 2010-08-16].

27 The National Forest Strategy 2004–2014. The National Forest Company. Enterprise Glade. Moira, 2003. <<http://www.nationalforest.org/document/reports/strategy.pdf>>. [žiūrėta 2010-08-29].

lių miško ūkio valstybinio valdymo sistemų ir ūkininkavimo modelių pavyzdžiai, valstybiniuose miškuose vienokio ar kitokio ūkininkavimo modelio pasirinkimą lemia daug veiksnių. Tai visų pirma šalies miškingumas, miško ištekliai, nusistovėjusi miškų nuosavybės struktūra, integravimosi į medienos perdirbamąją pramonę gilumas, tradicijos ir kt. Tačiau visais atvejais miško ūkis organizuojamas vadovaujantis rinkos ekonomikos ir visų nuosavybės formų lygiateisiškumo principais, sudarant vienodas teises prielaidas tiek valstybiniam, tiek privačiam miško ūkio sektoriui ir užtikrinant subalansuotą miško ekonominių, socialinių ir ekologinių funkcijų vykdymą.

Neatsižvelgiant į statusą, visoms miško ūkio įmonėms būdinga tai, kad jos vykdo kompleksinę miško ūkio veiklą – atkuria ir prižiūri valstybinius miškus, naudoja miško išteklius ir parduoda pagamintą medieną bei nenukirstą mišką. Pagal veiklos organizavimo pobūdį Europos Sąjungos valstybėse yra trijų tipų valstybiniuose miškuose vykdančių ūkines-komercines funkcijas organizacijos. Tai – *biudžetinė įstaiga, valstybės įmonė ir akcinė bendrovė*.

Biudžetinės įstaigos statusas yra būdingas toms šalims, kuriose valstybinis miško ūkis iš savo pajamų negali išsilaikyti ir yra dotuojamas iš valstybės biudžeto. Taip yra Danijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje.

Labiausiai iki šiol Europoje paplitusios **valstybės įmonės**. Šis modelis leidžia ekonomiškai efektyviai ūkininkauti, išsaugant gana didelę valstybės įtaką tvarkant mišką kaip ypač sudėtingo ūkininkavimo objektą, atliekantį ne tik ekonomines, bet ir socialines bei ekologines funkcijas. Kai kuriose šalyse (Vokietija, Lenkija) valstybės miško įmonės dar vykdo ir tam tikras valstybinio reguliavimo funkcijas, ypač privačių miškų atžvilgiu.

Akcinės bendrovės, užsiimančios valstybinių miškų tvarkymu, paplitusios šalyse, kurios turi didelius miško išteklius, miško ūkis giliai integravęsis į bendrą kompleksą su medienos perdirbimo pramone ar net su popieriaus ir celiuliozės pramone, o ilgalaikis strateginis tikslas yra tokių įmonių dalinis ar visiškas privatizavimas, pamažu parduodant valstybės akcijas. Charakteringos tokio modelio akcinės bendrovės funkcionuoja Švedijoje ir Airijoje.

Miško ūkio įmonių dydį skirtingose šalyse taip pat lemia įvairūs veiksniai. Visų pirma tai priklauso nuo valstybinių miškų administravimo ir ekonominės veiklos optimizavimo būtinybės, įmonių pelningumo, konkurentabilumo ir jų patrauklumo, pritraukiant investicijas į medienos

perdirbimo pramonę ir visą miško ūkio kompleksą. Parenkant įmonių dydį nemažai įtakos turi ne tik objektyvūs ekonominiai kriterijai, bet dažniausiai ir subjektyvūs politiniai sprendimai, vienos ar kitos šalies tradicijos. Vertinant įvairiose šalyse dirbančias valstybės miško ūkio įmones ar akcines bendroves tik ekonominio efektyvumo aspektu, nėra aiškių dėsningumų, įrodančių tiesioginę priklausomybę tarp miško įmonės dydžio ir darbo efektyvumo (pelningumo). Efektyviai dirbančių miško įmonių plotas įvairuoja nuo 10–12 tūkst. ha Lenkijoje iki 2 mln. ha Švedijoje. Pastaruoju metu ir kai kuriose Rytų Europos valstybėse išryškėjo miško įmonių stambinimo tendencijos. Neretai net steigiamos centralizuotos įmonės, tvarkančios visus atitinkamos šalies miškus. Miško ūkio įmonių stambinimas ar centralizacija turi ir savo privalumų, ir trūkumų. Jos yra patrauklios didžiosioms medienos perdirbimo pramonės įmonėms, nes tenka dirbti su mažesniu skaičiumi medienos tiekėjų, palankios jos ir dėl galimų didelių investicijų į šią ūkio šaką. Tačiau tokia centralizacija gali tapti ydinga, nes kyla pavojus, jog gali būti monopolizuota apvaliosios medienos rinka ir gali nelikti konkurencijos principų bei galimybės palyginti įvairių ūkio subjektų, vykdančių ūkinę-komercinę veiklą valstybiniuose miškuose, ekonominį efektyvumą.

2.5. Europos Sąjungos darnaus vystymosi švietimo strategija

Įpareigojimas rengti specifinį darnaus vystymosi valdymo horizontalaus (kompleksinio ir apimančio daugelį sektorių) pobūdžio dokumentą *Darnaus vystymosi švietimo strategiją* buvo numatytas deklaracijoje, kurią 2003 metais Kijeve vykusios konferencijos „Aplinka Europai“ metu priėmė Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos (JTEEK) aplinkos ministrai. Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategija buvo priimta *Vilniuje*, Aplinkos ir Švietimo ministerijų susirinkime 2005 metais.

Šios Strategijos tikslas yra paraginti Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos valstybes nares plėtoti ir integruoti darnaus vystymosi švietimą į savo formaliojo švietimo sistemas – į visus atitinkamus dalykus, – taip pat į neformalųjį švietimą ir savišvietą. Visuomenė taip įgis darnaus vystymosi žinių ir gebėjimų, didės žmonių kompetencija ir pasitikėjimas,

taip pat galimybės siekti sveiko ir našaus gyvenimo, nesikertančio su gamta, rūpinantis visuomeninėms vertybėmis, lyčių lygybe ir kultūrų įvairove.

Strategijos tikslą padės įgyvendinti šie uždaviniai:

- užtikrinti, kad politika bei reguliavimo ir vykdomoji sistemos prisidėtų prie darnaus vystymosi švietimo įgyvendinimo;
- skatinti darnų vystymąsi per formalųjį ir neformalųjį mokymąsi bei savišvietą;
- suteikti pedagogams kompetencijų įtraukti darnaus vystymosi klausimus į mokymo procesą;
- skatinti darnaus vystymosi švietimo tyrimus ir plėtrą;
- JTEEK regione stiprinti bendradarbiavimą darnaus vystymosi švietimo srityje visais lygmenimis.

Nacionaliniai įgyvendinimo planai turėtų būti pagrindinis Europos Sąjungos darnaus vystymosi švietimo strategijos įgyvendinimo elementas. Jie turėtų būti rengiami pagal dalyvavimo principą, į procesą įtraukiant visas suinteresuotas institucijas ir asmenis. Plane turėtų būti išdėstyti strategijos įgyvendinimo priemonės, preliminarus grafikas, įgyvendinimo ir vertinimo instrumentai²⁸.

Apibendrinti esminiai **darnaus vystymosi švietimo principai** būtų tokie:

- Būtina atsižvelgti į tai, kad darnaus vystymosi samprata yra kintama. Dėl to į darnų visuomenės vystymąsi turėtų būti žiūrima kaip į mokymosi procesą tiriant įvairius klausimus ir dilemas;

- Darnaus vystymosi švietimas vis dar plėtojamas kaip visapusiška koncepcija, apimanti tarpusavyje susijusius aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinius klausimus, ji išplečia aplinkosauginio švietimo koncepciją;

- Pagrindinės darnaus vystymosi temos, be kita ko, yra skurdo mažinimas, pilietiškumas, taika, etika, atsakomybė vietos ir pasaulio mastu, demokratija, teisingumas, saugumas, žmogaus teisės, sveikata, lyčių lygybė, kultūrų įvairovė, kaimo ir miesto plėtra, gamybos ir vartojimo modeliai, bendra atsakomybė, aplinkosauga, gamtos išteklių valdymas, biologinė ir kraštovaizdžio įvairovė;

- Įgyvendinant darnaus vystymosi švietimą, reikėtų spręsti šių sričių klausimus: gerinti pagrindinį išsilavinimą, orientuoti švietimą į darnų

28 *Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategija. Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategijos įgyvendinimo Vilniaus gairės*. Vilnius, Švietimo ir mokslo ministerija, 2005.

vystymąsi, ugdyti visuomenės sąmoningumą ir skatinti kvalifikacijos tobulinimą;

- Darnaus vystymosi švietimas turėtų ugdyti pagarbą įvairioms kultūroms ir jų supratimą, gebėjimą remtis jomis;
- Darnaus vystymosi švietimas turėtų būti įtrauktas į visų lygių mokymo programas, įskaitant profesinį mokymą, pedagogų rengimą ir tęsinių specialistų ir pareigūnų kvalifikacijos tobulinimą;
- Aukštasis mokslas turėtų ženkliai prisidėti prie darnaus vystymosi švietimo, kuriant atitinkamas žinias ir ugdant kompetencijas;
- Plėtojant darnaus vystymosi švietimą turėtų būti suderinti visuotiniai ir vietos interesai;
- Etninis aspektas, taip pat santykių tarp žmogaus ir gamtos, turtinųjų ir skurstančiųjų klausimus, yra esminė darnaus vystymosi švietimo dalis;
- Reikėtų svarstyti darnaus vystymosi švietimo indėlį, kuriant ir plėtojant demokratišką dalyvavimą;
- Darnaus vystymosi švietimas reikalingas daugelio suinteresuotųjų institucijų bendradarbiavimo ir partnerystės;
- Darnaus vystymosi švietimas turėtų propaguoti daugiašalių susitarimų dėl aplinkos ir su darniu vystymusi susijusių atitinkamų tarptautinių susitarimų nuostatas.

Darnaus vystymosi švietimo strategijos įgyvendinimas buvo numatytas kaip trijų etapų tęstinis, ilgalaikis procesas, jį sąlygiškai skirstant taip:

I etapas (iki 2007 m.) – šalys nurodė, kokią Darnaus vystymosi švietimo strategiją atitinkančią veiklą jos šiuo metu vykdo, taip pat būsimus Strategijos įgyvendinimo prioritetus, kliūtis ir spragas, priemones trūkumams įveikti;

II etapas (iki 2010 m.) – įgyvendinant Darnaus vystymosi švietimo strategiją, jau turėtų būti padaryta tam tikra pažanga. Šalys turėtų apžvelgti pažangą, padarytą įgyvendinant savąsias nacionalines ar valstybines strategijas, ir prireikus jas peržiūrėti;

III etapas (iki 2015 m.) – įgyvendindamos darnaus vystymosi švietimo nuostatas šalys turėtų būti padariusios nemenką pažangą²⁹.

29 *Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategija. Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategijos įgyvendinimo Vilniaus gairės*. Vilnius, Švietimo ir mokslo ministerija, 2005.

2.6. Svarbiausi darnaus vystymosi rezultatai ir perspektyva

2.6.1. Pažanga diegiant ir valdant darnaus vystymosi procesą

2009 metų liepos mėnesį Europos Komisija patvirtino *Europos Sąjungos Darnaus vystymosi strategijos 2009 metų peržiūros rezultatus*³⁰. Šios peržiūros rezultatus pristatančiame komunikate buvo patvirtinta, kad, stiprindama darnaus vystymosi proceso valdymą ir diegimą Bendrijoje, 2007–2009 metais Europos Sąjunga integravo darnaus vystymosi siekį į daugelį politikos sričių. Visų pirma ji ėmėsi iniciatyvos tarptautiniu mastu kovoti su klimato kaita ir yra įsipareigojusi skatinti mažai anglies dioksido išskiriančių technologijų, žinių ir tausiąją ekonomiką.

Tačiau, nepaisant daugybės teigiamų politikos pokyčių, kai kuriose srityse tebėra nedarnaus vystymosi tendencijų, kaip antai: gamtinių išteklių poreikis sparčiai auga, biologinė įvairovė pasaulyje mažėja, pagrindinių ekosistemų būklė blogėja, energijos suvartojimas transporto sektoriuje didėja, pasaulyje tebevyrauja skurdas. Taigi reikėtų įdėti labai daug pastangų, kad vis dėlto būtų pasiekti Tūkstantmečio vystymosi tikslai.

Per dabartinę ekonomikos ir finansų krizę paaiškėjo, kad darna labai svarbi Europos Sąjungos finansų sistemoms ir visai ekonomikai. Krizė turėjo didžiulį poveikį visiems ekonomikos sektoriams, namų ūkiams, įmonėms, darbo vietoms. 2008 metų duomenys parodė, kad padėtis Europos Sąjungos darbo rinkoje dėl ekonomikos krizės toliau blogėjo, didėjo nedarbas, mažėjo laisvų darbo vietų skaičius. Labiausiai, deja, nukentėjo pažeidžiamiausia darbo jėgos dalis.

Reaguodama į ekonomikos ir finansų krizę, Europos Sąjunga ir valstybės narės ėmėsi priemonių finansų sistemai reformuoti, užimtumui didinti ir visuotiniam ekonomikos atsigavimui skatinti. 2008 metų rudenį Europos Komisija paskelbė Ekonomikos atkūrimo planą augimui skatinti ir darbo

30 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Mainstreaming sustainable development into EU policies: 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development (COM(2009) 400 final), 2009 07 24.

vietoms kurti³¹, kuriame nurodytos priemonės, skirtos padidinti paklausą, padėti atkurti pasitikėjimą ir skatinti užimtumą bei socialinę įtrauktį. Jame taip pat siūloma apgalvotai investuoti į ateities kompetencijas ir technologijas, kad per ilgesnį laikotarpį būtų pasiekta didesnio ekonomikos augimo ir darnios gerovės. Nepaisydama itin sudėtingos tuometinės padėties pasaulio rinkose, Komisija pabrėžė ypatingą svarbą, kad priemonės ekonomikai remti ir dabartinės krizės socialiniam poveikiui mažinti **būtų suderinamos su ilgalaikiais darnaus vystymosi tikslais**. Ekonomikos atkūrimo plane ir atitinkamuose nacionaliniuose planuose buvo numatytos iniciatyvos šiam tikslui pasiekti. Tebetęsiamas darbas, siekiant įveikti krizę, ypač remiantis Lisabonos strategijos nustatytomis ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo priemonėmis ir ypatingą dėmesį skiriant **ekologiškai** ekonomikos augimui, nes *ekologinės priemonės gali padėti atgaivinti ekonomiką ir kurti darbo vietas*, o vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu jos skatina naująsias technologijas ir mažina žmogaus daromą poveikį klimatui, gamtinių išteklių nykimui ir ekosistemų būklės prastėjimui.

Komunikatas „*Darnaus vystymosi aspekto integravimas į ES politiką: 2009 m. Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos peržiūra*“³² pristatė pažangą, padarytą Europos Sąjungos lygmeniu nuo 2007 metų pagal septynis jau aptartus ankstesniuose skyriuose pagrindinius iššūkius ir kompleksines priemones – apžvelgė pagrindines kiekvienos srities iniciatyvas. Ši apžvalga kiek vėliau buvo papildyta išsamia Eurostat organizacijos ataskaita, pagrįsta Europos Sąjungos darnaus vystymosi rodikliais.

Klimato kaita ir švari energija

Nors Europos Sąjungoje išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis 2000–2004 metų laikotarpiu didėjo, per 2007–2009 metus tendencija buvo palanki, taigi Europos Sąjunga sėkmingai siekia Kioto protokolo tikslo. Tačiau Europos Sąjungos išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis sudaro tik nedidelę visame pasaulyje išmetamų tokių dujų dalį – šiandien išmetamo anglies dioksido kiekis pasaulyje yra 40 procentų didesnis nei 1990 metais, ir jei visuotinė klimato kaitos politika nebus

31 Europos ekonomikos atkūrimo planas (KOM (2008) 800), 2008 11 26; Užimtumo komunikatas (KOM (2009) 257), 2009 06 03; Komunikatas „Sanglaudos politika. Investicijos į tikrąją ekonomiką“ (KOM (2008) 876), 2008 12 16.

32 Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui – Darnaus vystymosi aspekto integravimas į ES politiką: 2009 m. Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategijos peržiūra (KOM (2009) 400 galutinis), 2009 07 24.

sparčiai įgyvendinta, bendras išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis 2020 m. bus 60 procentų didesnis nei 1990 m.³³ Nors pagal bendrąją vidaus energijos suvartojimą atsinaujinančių šaltinių energijos dalis nuo 2002 metų didėjo sparčiau, iki 2010 metų tikslo (12 procentų) dar toli.

Pastaraisiais metais Europos Sąjunga ėmėsi lyderės vaidmens kovojant su klimato kaita, ir vienašališkai įsipareigojo iki 2020 metų sumažinti bendrą išmetamų teršalų kiekį 20 procentų, palyginti su 1990 metais. Taip pat buvo nustatytas tikslas iki 2020 metų atsinaujinančios energijos dalį nuo visos sunaudojamos energijos padidinti iki 20 procentų. Pagal minėtą paketą iš dalies pakeista direktyva dėl ES emisijos leidimų prekybos sistemos³⁴, taip pat priimtose direktyvos dėl anglies dioksido surinkimo ir saugojimo³⁵ ir atsinaujinančių energijos šaltinių³⁶. Energijos vartojimo efektyvumo paketu tobulinami pagrindiniai pastatams³⁷ ir energiją naudojančiams produktams³⁸ taikomi su energijos vartojimo efektyvumu susiję teisės aktai. Buvo pakeistos Europos regioninės plėtros fondo (ERPF) valdymo taisyklės³⁹, kad būtų remiamas atsinaujinančios energijos naudojimas būsto sektoriuje ir dar labiau skatinamos investicijos į šį sektorių. Europos strateginis energetikos technologijų planas⁴⁰ skirtas spartinti rentabilių, mažai anglies dioksido išskiriančių technologijų kūrimą.

33 Komisijos tarnybų darbo dokumentas, pridėtas prie komunikato „Rengiantis išsamiam klimato kaitos susitarimui Kopenhagoje“ (SEC (2009) 101).

34 Direktyva 2009/29/EB, iš dalies keičianti Direktyvą 2003/87/EB, siekiant patobulinti ir išplėsti Bendrijos šiltnamio efektą sukeliančių dujų apyvartinių taršos leidimų prekybos sistemą (OL L 140, 2009 06 05, p. 63).

35 Direktyva 2009/31/EB dėl anglies dioksido geologinio saugojimo, iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 85/337/EEB, direktyvas 2000/60/EB, 2001/80/EB, 2004/35/EB, 2006/12/EB, 2008/1/EB ir Reglamentą (EB) Nr. 1013/2006 (OL L 140, 2009 06 05, p. 114).

36 Direktyva 2009/28/EB dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją, iš dalies keičianti bei vėliau panaikinanti Direktyvas 2001/77/EB ir 2003/30/EB (OL L 140, 2009 06 05, p. 16).

37 Pasiūlymas Europos Parlamento ir Tarybos direktyvai dėl pastatų energinio naudingumo (KOM (2008) 780), 2008 11 13.

38 Pasiūlymas Europos Parlamento ir Tarybos direktyvai dėl su energija susijusių gaminių sunaudojamos energijos ir kitų išteklių nurodymo ženklinant gaminį ir apie jį pateikiant standartinę informaciją (KOM (2008) 778), 2008 11 13.

39 2009 m. gegužės 6 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 397/2009, iš dalies keičiantis Reglamentą (EB) Nr. 1080/2006 dėl Europos regioninės plėtros fondo nuostatas, susijusias su investicijų į energijos vartojimo efektyvumą ir atsinaujinančių išteklių energijos naudojimą būstuose tinkamumu finansuoti (OL L 126, 2009 05 21, p. 3).

40 Komisijos Komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui. Europos strateginis energetikos

Suformuotas *klimato ir energetikos teisės aktų paketas* – didžiausias Europos Sąjungos darnaus vystymosi valdymo politikos laimėjimas ekonominės krizės sąlygomis, parodęs tvirtą Europos Sąjungos valstybių nuostatą nuosekliai siekti užsibrėžtų darnaus vystymosi tikslų, neatsižvelgiant į trumpalaikius socioekonominius svyravimus.

Darnus transportas

Nors transporto sektoriaus BVP augimas viršijo energijos naudojimo augimą, energijos naudojimas ir transporto priemonių išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis tebedidėja. Keleivinio transporto sektoriuje matyti požymių, kad transporto apimtys nesusijusios su ekonomikos augimu, tačiau krovininio transporto sektorius augo greičiau nei BVP. Transporto keliamas triukšmas ir oro tarša tebėra didelė visos Europos Sąjungos problema, daranti didelį poveikį sveikatai.

Klimato ir energetikos teisės aktų paketu⁴¹ Europos Sąjunga įsipareigojo iki 2020 metų 10 procentų transporto sunaudojamų degalų gauti iš atsinaujinančių energijos šaltinių. Šį tikslą papildė į atsinaujinančių išteklių energijos direktyvą ir kuro kokybės direktyvą⁴² įtraukti privalomi biokuro darnos kriterijai.

Svarbi Europos Sąjungos politikos naujovė – ekologiško transporto paketas, kuriuo siekiama skatinti ekologišką transportą, mažinti geležinkelio transporto keliamą triukšmą. 2009 metais buvo priimtas reglamentas, skirtas mažinti keleivinių automobilių išmetamo anglies dioksido kiekį, priimta Direktyva dėl skatinimo naudoti netaršias ir efektyviai energiją

---

technologijų planas (SET Planas) „Ateities, kurioje taikomos mažai anglies dvideginio išmetančios technologijos, kūrimas“ (KOM (2007) 723), 2007 11 22.

- 41 Direktyva 2009/28/EB; 2009 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/29/EB, iš dalies keičianti Direktyvą 2003/87/EB, siekiant patobulinti ir išplėsti Bendrijos šiltnamio efektą sukeliančių dujų apyvartinių taršos leidimų prekybos sistemą; Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui – Du kartus po 20 iki 2020-ųjų: Europos galimybė išspręsti klimato kaitos klausimus (KOM(2008) 13 galutinis, KOM(2008) 16 galutinis, KOM(2008) 17 galutinis, KOM(2008) 18 galutinis, KOM(2008) 19 galutinis); Direktyva 2009/31/EB; Valstybės pagalbos aplinkos apsaugai Bendrijos gairės (2008/C 82/01).
- 42 2009 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/30/EB, iš dalies keičianti Direktyvos 98/70/EB nuostatas dėl benzino, dyzelinių degalų (dyzelino) ir dujų kokybės rodiklių, nustatanti šiltnamio efektą sukeliančių dujų stebėsenos ir mažinimo mechanizmą, iš dalies keičianti Tarybos direktyvos 1999/32/EB nuostatas dėl vidaus vandens kelių laivų kuro kokybės rodiklių ir panaikinanti Direktyvą 93/12/EEB (OL L 140, 2009 06 05, p. 88).

vartojančias kelių transporto priemones⁴³ ir susitarta nuo 2012 metų į šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimo leidimų prekybos sistemą įtraukti aviaciją.

Dar kartą pabrėžta, kad, kuriant ir plėtojant Europos Sąjungos transporto politiką, labai svarbu atsižvelgti į visus darnos aspektus (tokius, kaip emisijų ir triukšmo mažinimas, biologinės įvairovės išsaugojimas), be to, visi veiksmai turi būti pagrįsti ilgalaikie darnaus keleivių ir prekių judėjimo vizija⁴⁴.

Darnus vartojimas ir gamyba

Darnaus, arba *tausojančio*, vartojimo ir gamybos pokyčiai vertinami nevienareikšmiai: šiek tiek pažengta siekiant atsieti aplinkos būklės blogėjimą ir gamtinių išteklių naudojimą nuo ekonomikos augimo. Vis dėlto *vartojimo*, daugiausia energijos, modeliuose ryškėja aiškos nepalankios tendencijos, teigiamų ženklų matyti tik lengviau valdomuose *gamybos* modeliuose.

Darnaus vartojimo bei gamybos ir tvarios pramonės politikos veiksmų planas⁴⁵ padės pagerinti produktų ekologiškumą, padidinti tausią prekių ir gamybos technologijų paklausą ir paskatins inovacijas.

Viena svarbiausių Europos Sąjungos politikos iniciatyvų žaliųjų viešųjų pirkimų srityje – komunikatas „Viešieji pirkimai geresnei aplinkai užtikrinti“⁴⁶, kuriame siūloma, kad nuo 2010 metų valstybės narės savanoriškai pasiektų 50 procentų žaliųjų viešųjų pirkimų tikslą, be to, Komisija nustatė dešimties prioritetinių produktų ir paslaugų grupių (pvz., transporto, maisto, statybų ir biuro įrangos) žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijus, kuriuos valstybės narės raginamos patvirtinti.

Pažanga padaryta įgyvendinant aplinkosaugos technologijų veiksmų planą ir vykdant su ekologinių inovacijų vertinimu susijusią veiklą. Patiks-

43 2009 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/33/EB dėl skatinimo naudoti netaršias ir efektyviai energiją vartojančias kelių transporto priemones (OL L 120, 2009 05 15, p. 5).

44 Komunikatas „Darnusis ateities transportas. Siekis sukurti integruotą, technologiškai pažangią ir vartotojams patogią transporto sistemą“ (KOM (2009) 279), 2009 06 17.

45 Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui dėl tvaraus vartojimo bei gamybos ir tvarios pramonės politikos veiksmų plano (KOM (2008) 397), 2008 07 16.

46 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Public procurement for a better environment (COM (2008) 400), 2008 07 16.

lintose valstybės pagalbos aplinkos apsaugai gairėse ekologiškų inovacijų investicijoms numatytas 10 procentų didžiausios pagalbos intensyvumo priedas. Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės direktyva⁴⁷ turėtų tapti pagrindine priemone, skatinančia darnaus vystymosi principus atitinkančią gamybą ir aplinkai palankias inovacijas.

2008 metais įsigaliojo Europos Sąjungos pavyzdinis chemines medžiagas reglamentuojantis teisės aktas REACH (cheminių medžiagų registracija, įvertinimas, autorizacija ir apribojimai) ir pradėjo veikti naujoji Europos cheminių medžiagų agentūra (ECHA). Be to, įsigaliojo naujosios cheminių medžiagų klasifikavimo, ženklinimo ir pakavimo taisyklės.

Gamtos išteklių išsaugojimas ir valdymas

Nors vandens ir oro būklės ir naudojimo srityje tendencijos teigiamos, žmogaus veikla tebekelia grėsmę biologinei įvairovei ir natūralios žemės plotams. Gamtinių išteklių poreikis greitai didėja ir dėl augančio gyventojų skaičiaus toliau didės. Biologinė įvairovė pasaulyje mažėja, o požymių, kad ši tendencija keistųsi ar lėtėtų, nėra. Valstybės narės ėmėsi konkrečių veiksmų, kad apsaugotų biologinę įvairovę, įgyvendindamos Paukščių direktyvą ir Buveinių direktyvą, tačiau kol kas nebaigtas kurti „Natura 2000“ tinklas ir atitinkama rūšių ir buveinių valdymo sistema. Ambicingo tikslo – sustabdyti biologinės įvairovės nykimą iki 2010 m. – pasiekti nepavyko. Europos žuvų ištekliai jau kelis dešimtmečius pereikvojami⁴⁸. Apskaičiuota, kad dėl ekosistemos procesų nykimo kasmet netenkama maždaug 50 mlrd. eurų, o iki 2050 m. bendra tokių nuostolių suma sudarys maždaug 7 procentus BVP⁴⁹.

Europos Sąjungos miškų ekosistemos yra stabilios, tačiau vis labiau pažeidžiamos dėl problemų, susijusių su audromis, gaisrais, kenkėjais ir kitais žalingais klimato kaitos padariniais. Keičiantis klimatui, dirvožemio kokybė tebeprastėja. Dėl to labai svarbūs ekosistemos procesai, kurie, be

47 2008 m. sausio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/1/EB dėl taršos integruotos prevencijos ir kontrolės (kodifikuota redakcija) (OL L 024, 2008 01 29, p. 8).

48 Žalioji knyga „Bendrosios žuvininkystės politikos reforma“ (KOM (2009) 163), 2009 04 22.

49 Ekosistemų ir biologinės įvairovės ekonomika (2008 m.) – Biologinės įvairovės konvencijos šalių devintosios konferencijos tarpinė ataskaita ir ES biologinės įvairovės strategijos laikotarpio vidurio peržiūra (KOM (2008) 864) ir Aplinkos politikos peržiūros grupės (EPRG) ataskaita (2009 m.).

kita ko, padeda švelninti ekstremalias oro sąlygas, mažinti meteorologinių reiškinių poveikį ir saugoti biologinę įvairovę.

Viena iš Europos Sąjungos iniciatyvų – Europos Sąjungos žaliavų iniciatyva⁵⁰, kuria siūloma įdiegti integruotą strategiją įvairioms su galimybe gauti žaliavų susijusioms problemoms spręsti, įskaitant antrines žaliavas, kurių Europos Sąjungoje galima gauti perdirbant daugiau ir geriau. 2007 metų rudenį vykdant Jungtinių Tautų aplinkos programą kartu su Komisija buvo įsteigta Tarptautinė tausaus išteklių valdymo darbo grupė. Siekiant stabdyti biologinės įvairovės mažėjimą, parengti nauji teisės aktai dėl prekybos sėklomis ir dauginamąja medžiaga.

Peržiūrėta atliekų pagrindų direktyva⁵¹ – svarbus teisės aktas, kuris padeda Europos Sąjungoje geriau valdyti materialinius išteklius ir pagerinti išteklių veiksmingumą. Joje paaiškintos pagrindinės sąvokos, kaip antai atliekų hierarchija, atliekų prevencija, ir įtvirtinama gyvavimo ciklo samprata. Direktyvoje nustatyti svarbūs atliekų perdirbimo tikslai 2020 metams: 50 procentų – perdirbamoms namų ūkių atliekoms ir 70 procentų – statybos ir grojimo atliekoms.

Pagrindiniai veiksmai vandentvarkos srityje – tolesnis Vandens pagrindų direktyvos ir Bendrijos politikos dėl vandens trūkumo ir sausrų⁵² įgyvendinimas. Didelių sunkumų kyla įgyvendinant direktyvos tikslą – pasiekti, kad iki 2015 m. vandens aplinkosaugos būklė būtų gera, nes nustatyta, jog direktyvos tikslą gali neatitikti dauguma Europos Sąjungos vandens telkinių, jei nebus imtasi veiksmų.

2007 metų rudenį paskelbtoje integruotoje jūrų politikos strategijoje nustatytas bendras Europos Sąjungos jūrų politikos klausimų pagrindas ir kompleksinės priemonės jūrų aplinkos (vandenynų, jūrų ir pakrančių) tikrajai darnai užtikrinti. Jūrų srityje didelė pažanga padaryta įgyvendinant sektorių politikos iniciatyvas dėl jūrinių mokslinių tyrimų, jūrų transporto ir jo kelių plėtros, jūros vėjo energijos panaudojimo ir prisitaikymo prie

50 Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai – Žaliavų iniciatyva: įgyvendinant svarbiausius poreikius užtikrinti ekonomikos augimą ir darbo vietų kūrimą Europoje (KOM (2008) 699), 2008 11 04.

51 2008 m. lapkričio 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinti kai kurias direktyvas (OL L 312, 2008 11 22, p. 3).

52 2008 m. gruodžio 19 d. Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui – Tolesnės veiklos, vykdomos pagal komunikatą dėl vandens trūkumo ir sausrų Europos Sąjungoje (KOM (2007) 414 galutinis) ataskaita [SEC(2008) 3069] (KOM (2008) 875 galutinis).

klimato kaitos⁵³. Jūrų baseinų strategijos, skirtos Arkties vandenynui, Baltijos jūrai ir Viduržemio jūrai, padės išspręsti konkrečias su šiais vandens telkiniais susijusias problemas.

Žaliojoje knygoje „Bendrosios žuvininkystės politikos reforma“⁵⁴ aprašyta Europos žuvininkystės padėtis ir išnagrinėta dabartinė bendrosios žuvininkystės politika, keliamos ir skatinamos viešos diskusijos apie tai, kaip užtikrinti ilgalaikę žuvininkystės darną ir gyvybingumą.

Visuomenės sveikata

Bendrosios tendencijos Europos Sąjungos sveikatos sektoriuje yra gana nevienareikšmės. Metų, kuriuos europiečiai gyvena būdami geros sveikatos būklės, skaičius didėja lėtai, tačiau stabiliai. Pagerėjimas sveikatos srityje matyti iš mažėjančių mirtingumo dėl lėtinių ligų ir savižudybių rodiklių, mažėja ir sunkių nelaimingų atsitikimų darbe. Tačiau padidėjo pažeidžiamumas dėl oro taršos ir išaugo toksinių cheminių medžiagų gamyba.

2007 m. spalio mėn. priėmus Europos Sąjungos sveikatos strategiją⁵⁵ įtvirtintas visuotinis požiūris į pažangos ir darnos Europos Sąjungos piliečių gyvenime siekį. Propaguojant gerą sveikatą, mažinant nelygybę sveikatos srityje, gerinant apsaugą nuo grėsmių sveikatai, imtasi veiksmų, susijusių, be kita ko, su sunkiomis ir lėtinėmis ligomis, kaip antai vėžys ir retos ligos. Kelios politikos iniciatyvos daugiausia susijusios su psichine sveikata, alkoholiu, nutukimu ir tabaku, taip pat kova su ŽIV ir AIDS. Europos Bendrijos sveikatos rodikliais (ECHI) pateikiama informacija apie sveikatos būklę, įskaitant sveiko gyvenimo metų rodiklį, taip pat apie su gyvenimo būdu susijusius sveikatos ir aplinkos taršos veiksnius. Europos Parlamentas ir Taryba taip pat susitarė dėl naujo teisės akto, susijusio su

53 Jūrų strategijos pagrindų direktyva (Direktyva 2008/56/EB, OL L 164, 2008 06 25, p. 19), Europos jūrų ir jūrininkystės mokslinių tyrimų strategija (COM (2008) 534, 2008 9 3), Bendroji jūrų transporto erdvė be kliūčių (COM (2009) 10, 2009 01 21), Komunikatas dėl jūros vėjo energijos (COM (2008) 768, 2008 11 13), Baltoji knyga dėl pritaikymo prie klimato kaitos (COM (2009) 147, 2009 4 1), Geresnio laivų išmontavimo strategija (COM (2008) 767, 2008 11 19).

54 Žalioji knyga „Bendrosios žuvininkystės politikos reforma“ (KOM (2009) 163), 2009 4 22.

55 2007 m. spalio 23 d. Europos bendrijų komisijos Baltoji knyga – Kartu sveikatos labui, 2008–2013 m. ES strateginis požiūris (KOM (2007) 630), 2007 10 23.

tausiu pesticidų naudojimui⁵⁶. Dėl to smarkiai pagerės padėtis aplinkos apsaugos ir saugos srityje.

Gyvūnų sveikatos strategijos įgyvendinimo veiksmų plane⁵⁷ numatytos kelios iniciatyvos, kurių tikslas – išlaikyti nuoseklų aukštą gyvūnų ir visuomenės sveikatos standartų lygį.

Komisija taip pat prisideda prie sveikatos gerinimo, skirdama Europos Sąjungos finansavimą moksliniams tyrimams ir pažangioms elektroninėms sveikatos priežiūros paslaugoms, pvz., skatindama informacijos ir ryšių technologijų naudojimą Europos sveikatos priežiūros sistemose.

2009 metais Komisija paskelbė Jaunimo sveikatos iniciatyvą, kurios tikslas – pagerinti jaunimo sveikatą ir gerovę.

Socialinė įtrauktis, demografija ir migracija

Sumažėjo bedarbių namų ūkių skaičius, pajamų nelygybė ir ilgalaikis nedarbas, tačiau skurstančių dirbančių žmonių skaičius ir bendra skurdo rizika nepasikeitė. Tikslas, kad iki 2010 m. dirbtų bent pusė vyresnio amžiaus žmonių, buvo pasiektas, tačiau tikslo, kad iki 2010 metų vidutinis pensinis amžius būtų padidintas iki 65 metų, nepavyko pasiekti. Iš demografinių tendencijų matyti, kad ES-27 darbingo amžiaus gyventojų skaičius pradės mažėti dar prieš 2013 metus, o iki 2050 metų sumažės maždaug 39 mln. (12 procentų), palyginti su 2008 metais.

Politikos pažanga padaryta 2008 m. spalio mėn. priėmus Komisijos rekomendaciją dėl iš darbo rinkos išstumtų asmenų aktyvios įtraukties. Per ES struktūrinius fondus skatinamos valstybių narių pastangos įveikti skurdą ir socialinę atskirtį, 2007–2013 metų laikotarpiu tam bus skirta maždaug 10 mlrd. eurų.

Svarbi užduotis – išnaudoti Europos demografinį potencialą: didinti užimtumo lygį, našumą ir sėkmingai integruoti migrantus. Reikia įdėti daugiau pastangų kovojant su migrantų diskriminacija. Europos Sąjunga taip pat siekia pagerinti migracijos srautų valdymą, koordinuoti nacionalines integracijos politikas ir kovoti su nelegalia migracija. Įgyvendinant

56 2006 m. liepos 12 d. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui – Tausiojo pesticidų naudojimo teminė strategija (KOM (2006) 372 galutinis).

57 2008 m. rugsėjo 22 d. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui veiksmų planas – ES gyvūnų sveikatos strategijos įgyvendinimo veiksmų planas (KOM (2008) 545 galutinis).

legalios migracijos politikos planą, pateikti teisės aktų pasiūlymai suvienodinti priėmimo procedūras, kriterijus ir tam tikrų kategorijų trečiųjų šalių piliečių teises⁵⁸. Priėmus Gražinimo direktyvą ir direktyvą, kuria numatomos sankcijos nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams⁵⁹, sustiprėjo kova su nelegalia imigracija. Be to, buvo parengti integracijos vadovai politikos kūrėjams ir įgyvendintojams, taip pat sukurtos integracijai palengvinti skirtos elektroninės paslaugos – Europos integracijos svetainė (<http://ec.europa.eu/ewsi/en/index.cfm>) ir Europos integracijos forumas. Valstybių narių pastangos šioje srityje yra remiamos per Europos integracijos fondą, iš kurio 2007–2013 m. skirta daugiau kaip 0,8 mlrd. eurų.

Komunikatas dėl bendros imigracijos politikos⁶⁰ ir Europos imigracijos ir prieglobsčio paktas⁶¹ – nuoseklaus požiūrio ateityje pagrindas. Europos Vadovų Taryba taip pat nusprendė nuo 2010 metų kasmet rengti diskusijas dėl imigracijos ir prieglobsčio politikos.

Skurdas pasaulyje ir darnaus vystymosi diegimo iššūkiai

2007 metais užfiksuotą oficialios paramos vystymuisi srautų mažėjimo tendenciją 2008 metais Europos Sąjungoje pavyko pasukti priešinga linkme, tačiau, nepaisant šių naujų didėjimo tendencijų, artimiausios perspektyvos kelia susirūpinimą, nes daugelis valstybių narių gerokai atsilieka nuo 2010 metams nustatytų individualių tikslų.

Kad būtų galima spręsti pasaulines darnaus vystymosi problemas, būtina įtraukti trečiųjų šalių partnerius. Europos Sąjunga toliau bendradar-

58 2009 m. gegužės 25 d. Tarybos direktyva 2009/50/EB dėl trečiųjų šalių piliečių atvykimo ir apsigyvenimo sąlygų siekiant dirbti aukštos kvalifikacijos darbą (OL L 155, 2009 06 18, p. 17), Proposal for a Council Directive on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State (COM (2007) 638), 2007 10 23.

59 2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/52/EB, kuria numatomi sankcijų ir priemonių nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams būtiniausi standartai (OL L 168, 2009 06 30, p. 24).

60 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools (COM (2008) 359), 2008 06 17.

61 Europos imigracijos ir prieglobsčio paktas, Tarybos dokumentas 13440/08; 2009 m. birželio 10 d. Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui – Europos imigracijos ir prieglobsčio pakto įgyvendinimo stebėjimo metodas (KOM (2009) 266), 2009 06 10.

biauja su trečiosiomis šalimis ir regionais įvairiais lygmenimis, pvz., G 8, Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi komisijoje, Jungtinių Tautų aplinkos apsaugos programoje (UNEP) ir kitose atitinkamose JT įstaigose, taip pat Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijoje (OECD). 2009 m. gegužės mėn. Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi komisijos nutarta, jog siekiant užtikrinti ilgalaikį aprūpinimą maistu būtina, kad ateities politikoje būtų atsižvelgta į aplinkos problemas, kaip antai: vandens poreikis žemės ūkyje, miškų kirtimas, dirvožemio alinimas ir prisitaikymo prie klimato kaitos poreikiai.

Vystomojo bendradarbiavimo srityje prie darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo prisidedama šiomis iniciatyvomis: Komunikatu dėl nelaimių rizikos mažinimo besivystančiose šalyse ES paramos strategijos⁶², Strateginiu Europos tarptautinio mokslinio ir technologinio bendradarbiavimo planu⁶³, Komisijos tarnybų darbo dokumentu dėl veiksmingesnio aplinkos klausimų įtraukimo į vystomąjį bendradarbiavimą⁶⁴ ir susitarimais pagal miškų teisės aktų vykdymo, miškų valdymo ir prekybos mediena (FLEGT) iniciatyvą.

Švietimas ir mokymas bei moksliniai tyrimai ir plėtra

Žemo išsilavinimo tendencijos sumažėjo visose amžiaus grupėse. Tačiau mokymosi visą gyvenimą veikloje dalyvaujančių asmenų skaičius auga ir anksti mokyklą paliekančių asmenų skaičius mažėja nepakankamai greitai, kad būtų pasiekti konkretūs tikslai. *2007–2013 m. mokymosi visą gyvenimą programa*⁶⁵ buvo išskirta kaip svarbiausia švietimo ir mokymo sistemų vaidmens didinimo priemonė.

Eurostato duomenimis, bendrųjų vidaus išlaidų dalis moksliniams tyrimams ir plėtrai per 2000–2007 m. laikotarpį sumažėjo 0,02 procento BVP – iki 1,83 procento, tai yra tolstama nuo Europos Sąjungos tikslo – 3 procentų finansavimo iki 2010 m. Tačiau vienu svarbiausių Mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros septintosios bendrosios programos 2007–2013 m.

62 Komisijos Komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui. Nelaimių rizikos mažinimo besivystančiose šalyse ES paramos strategija (KOM (2009) 84), 2009 02 23.

63 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. A Strategic European Framework for International Science and Technology Cooperation (COM (2008) 588), 2008 09 24.

64 Commission staff working document. Improving Environmental Integration in Development Cooperation (SEC (2009) 555), 2009 04 21.

65 2006 m. lapkričio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas, kuriuo nustatoma Mokymosi visą gyvenimą programa (Sprendimas Nr. 1720/2006/EB).

laikotarpiui (FP7) tikslų įvardytas tikslas prisidėti prie darnaus vystymosi, o 2007–2008 m. apie netoli pusės viso biudžeto bendriesiems moksliniams tyrimams buvo skirta su darniu vystymusi susijusiems projektams. Europos ekonomikos atkūrimo plane Komisija siūlo pagrindines viešojo ir privataus sektorių partnerystės trijose su darna susijusiose srityse: ekologiškų automobilių, energetiškai efektyvių pastatų ir ateities gamyklų. Komisija siekia užtikrinti, kad į darnaus vystymosi tikslus būtų atsižvelgiama visoje Europos mokslinių tyrimų erdvėje.

Finansavimas ir ekonominės priemonės

Sanglaudos politikos srityje ES finansuoja veiksmus, kuriais skatinamas darnus vystymasis integruojant darnaus vystymosi iniciatyvas į nacionalinio ir regioninio vystymosi strategijas. 2007–2013 metų programavimo laikotarpiu įgyvendinant šią politiką toliau remiami pagrindiniai uždaviniai ir kompleksinės priemonės, pavyzdžiui, 30 procentų viso Sanglaudos fondo biudžeto bus panaudoti aplinkos sektoriui.

Be to, Komisija, kaip ir buvo numatyta, siekia laipsniškai nutraukti aplinkai žalingų subsidijų teikimą. Komisija taip pat priėmė Valstybės pagalbos aplinkos apsaugai gairės⁶⁶, kurios leis pasiekti pusiausvyrą tarp siekio duoti kuo didesnės aplinkosauginės naudos ir siekio kuo mažiau iškraipyti konkurenciją – tai šalims narėms turėtų padėti numatyti tinkamas politikos priemones ir finansuoti ekologines inovacijas.

Įvertinus šiuos darnaus vystymosi diegimo 2007–2009 metais rezultatus, buvo padaryta išvada, kad, ***peržiūrint Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją, būtų galima svarstyti šiuos svarbiausius jos tobulinimo ir papildymo klausimus:***

- didesnė integracija su Lisabonos strategijos tikslais ir kitomis kompleksinėmis Europos Sąjungos strategijomis, siekiant geriau koordinuoti ir susieti su šiomis strategijomis susijusias politikos sritis ir jų įgyvendinimo pažangą;
- galimybės dar labiau supaprastinti Europos Sąjungos Darnaus vystymosi strategiją arba peržiūra, pabrėžiant jos *horizontalųjį* pobūdį, taip pat nustatyti bendrąją politikos formavimo sistemą, žinoma, atsižvelgiant į jau 2006 m. išdėstytus principus;

66 Komisijos Valstybės pagalbos aplinkos apsaugai Bendrijos gairės (OL C 82, 2008 04 01, p. 1).

- galimybės panaudoti Strategiją, kaip visuotinai pripažintą ir integruojantį dokumentą, keitimuisi geriausia patirtimi valstybėse narėse palengvinti;
- galimybės panaudoti Lisabonos strategijoje naudojamus mechanizmus Darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimui stebėti, taip užtikrinant veiksmingesnį valstybių narių progreso šioje srityje vertinimą. Mechanizmai galėtų būti šie: bendrai nustatyti tikslai, vertinimo priemonės (rodikliai, gairės), lyginamoji analizė (valstybių narių rezultatų palyginimas) ir modeliavimas, siekiant pritaikyti geriausią patirtį. Svarstyti ir priemonių abiem strategijoms remti kūrimas ekonomikos augimo, darbo vietų kūrimo ir aplinkosaugos srityse – pagrindinė tema galėtų būti ekologinių inovacijų, išteklių tausojo ir ekologiško augimo integravimas;
- būtinybė akcentuoti kylančius naujus sunkumus darnaus vystymosi srityje, kurie šiuo metu nėra įtraukti į ES Darnaus vystymosi strategiją arba apie juos nedaug užsimenama. Tai problemos, susijusios su *energetiniu saugumu, prisitaikymu prie klimato kaitos, aprūpinimu maistu, žemės naudojimu, viešųjų finansų darna ir darnaus vystymosi išorės aspektu*. Pastarojo išorės aspekto prioritetinėmis sritimis turėtų išlikti klimato kaita ir energetika, taip pat Tūkstantmečio vystymosi tikslai, iškelti Jungtinių Tautų Tūkstantmečio deklaracijoje.

Komunikate pažymima, kad visų pirma Darnaus vystymosi strategijoje būtų galima *daugiau dėmesio skirti Europos Sąjungos ilgalaikiams tikslams pagrindinėse srityse, ypač:*

- sudarant sąlygas kuo greičiau ir efektyviai pereiti prie mažai anglies dioksido išskiriančių technologijų ir mažai išteklių naudojančios ekonomikos, kuri būtų grindžiama veiksmingo energijos ir išteklių naudojimo technologijomis ir darniuoju transportu, taip pat prie tausojančio vartojimo elgsenos;
- aplinkos srityje stiprinant pastangas biologinei įvairovei, vandeniui ir kitiems gamtiniais ištekliais apsaugoti. Dėl ekosistemų būklės blogėjimo prastės ne tik mūsų, bet ir ateities kartų gyvenimo kokybė; tai taip pat trukdo darniam ilgalaikiam ekonomikos vystymuisi;
- skatinant socialinę įtrauktį, nes, jei nebus imtasi efektyvių priemonių, ekonomikos krizė būtų pažeidžiamiausiems visuomenės

sluoksniams gali pakenkti labiausiai, o jos padariniai gali išlikti ilgiausiai;

- stiprinant darnaus vystymosi tarptautinį mastą ir pastangas įveikti pasaulinį skurdą⁶⁷.

Tik ką aptartas komunikatas – labai svarbus dokumentas, kuriame buvo įvertinta pažanga, padaryta Europos Sąjungos politikos srityse, susijusiose su Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategija. Į šio komunikato išvadas ir pasiūlymus ateičiai bus atsižvelgta sprendžiant, ar reikia atlikti pradėti išsamią ES Darnaus vystymosi strategijos peržiūrą, siekiant dar tiksliau nurodyti Strategijos vaidmenį formuojant visos Europos Sąjungos politiką, didinti dėmesį aktualiausioms sritims, taip pat pagerinti darnaus vystymosi diegimo proceso valdymą Europos Sąjungos ir valstybių narių lygmeniu.

2.6.2. Ateities iššūkiai – Europa 2020

Strategija „Europa 2020“, pasirodžiusi 2010 metų kovo 3 d., buvo parengta, norint užtikrinti tolesnį Lisabonos strategijos siekių įgyvendinimą. Kaip pažymėjo Europos Komisija, pačios Lisabonos strategijos įgyvendinimo rezultatai parodė, kad, deja, nepavyko pasiekti vieno pagrindinių šios strategijos, nustačiusios dešimties metų vystymosi užduotis, tikslų – užtikrinti, kad Europos Sąjunga per nurodytą laikotarpį taptų „konkurencingiausia ir dinamiškiausia, žiniomis grįsta pasaulio ekonomika“⁶⁸. Todėl, susirinkus naujos kadencijos Europos Komisijai ir reaguojant į ekonominę ir finansinę krizę, buvo pasiūlyta nauja kitam dešimties metų laikotarpiui skirta strategija, pavadinta „Europa 2020“.

Ekonominio augimo ir jo ryšio su darniu vystymusi suvokimas

Strategiją „Europa 2020“ galima laikyti koordinuotu ir esminiu Europos Sąjungos žingsniu, siekiant įveikti naujus iššūkius, kilusius dėl ekonominės ir finansinės krizės. Sėkmingas ekonominis augimas strategijoje vis

67 Pagal: Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui – Darnaus vystymosi aspekto integravimas į ES politiką: 2009 m. Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategijos peržiūra (KOM(2009) 400 galutinis), 2009 07 24.

68 European Commission. Lisbon Strategy evaluation document (SEC (2010) 114 final), 2010 02 02.

dar išskirtas kaip pagrindinis tikslas ir iš principo nėra kvestionuojamas, tačiau nuolat vartojami terminai, tokie kaip „transformavimas“ ir „tarpu-savyje glaudžiai susijusios sritys“, akivaizdžiai rodo pasirinktą labiau integruotą tokio augimo procesą ir jo ryšio su darniu vystymusi svarbą: strategijos pavadinimo paantraštė yra tokia – „Protingas, darnus ir visuotinis augimas“.

Jau įžanginiame strategijos „Europa 2020“ skyriuje pažymima, kad ekonominė krizė buvo „milžiniškas sukrėtimas“ ir sugriovė nuosekliai pasiektus „laimėjimus ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo srityse“⁶⁹. Strategija pabrėžė, kad krizė išryškino probleminius sektorius ir parodė, kad „yra gana daug sričių, kur Europos vystymasis buvo pernelyg lėtas, palyginti su kitomis pasaulio ekonomikomis“:

- Europos ekonomikos augimo vidurkis yra žemesnis nei jos konkurentų ir visų pirma dėl palyginti mažo darbo našumo,
- užimtumo augimas taip pat buvo kur kas lėtesnis ir
- visuomenės senėjimo procesas ne vienus metus vis spartėja.

Be to, strategija ragina nepasiduoti pagundai eiti tuo pačiu keliu, pabrėždama, kad „didžiausias iššūkis yra išvengti refleksinio bandymo sugrįžti į prieš krizę buvusią situaciją“ ir teigia, kad, atsižvelgiant į skubius poreikius ir galimus ilgalaikius atsigavimo iššūkius, labai svarbu „susitvarkyti su patirtais nuostoliais, atkurti konkurencingumą, užtikrinti intensyvių darbo našumo augimą ir taip sugrąžinti Europos Sąjungą į kelią klestėjimo link“. Išeitį iš krizės ir kelią naujo tipo ekonomikos link strategija „Europa 2020“ mato užtikrinant „protingą, darnų ir visą apimančią augimo“ procesą.

Strategijos tikslai ir tematika

Strategija „Europa 2020“ remiasi trimis esminiais *vystymosi prioritetais*, kurių kiekvienam įgyvendinti numatytos pagrindinės iniciatyvos, apibūrinančios veiksmus Europos Sąjungos ir šalių narių lygmeniu:

1) **Protingas augimas** – šis prioritetas ragina stiprinti žinias ir inovacijų diegimą, kaip vienus svarbiausių ateities vystymosi veiksnių. Strategija pabrėžia, kad Europos Sąjunga turi būti ypač veikli šiose trijose srityse:

- *Inovacijos*: turėtų būti ne tik padidintas bendras finansavimas moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (šiuo metu Eu-

69 European Commission. Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth (COM (2010) 2020).

ropos Sąjungoje nesiekiantis ir 2 procentų bendro biudžeto), bet ir sustiprintas dėmesys tyrimų finansavimo struktūrai ir jo poveikiui vertinti, taip pat pagerintos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros privačiame sektoriuje sąlygos. Pagrindine iniciatyva, pavadinta „Inovacijų sąjunga“, keliamas tikslas perorientuoti mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros bei inovacijų politiką, atsižvelgiant į dabartinius socialinius iššūkius, tokius kaip klimato kaitos valdymas, energijos ir išteklių naudojimo efektyvumas, sveikata ir pan.;

- *Švietimo, kvalifikacijos kėlimo ir mokymosi visą gyvenimą veikla* turi būti dar labiau intensyvinama. Šioje srityje iniciatyva „Jaunimo proveržis“ (angl. “Youth on the move”), skirta didinti visų lygių švietimo kokybę;
- *Informacinių technologijų („Skaitmeninė“) visuomenė* – tai dar viena sritis, reikalinga spartesnės plėtros, ypač informacinių ir komunikacijų technologijų vystymo srityje. Numatyta įgyvendinti iniciatyva „Skaitmeninė Europos dienotvarkė“ turėtų sudaryti sąlygas gauti ne tik ekonominę, bet ir socialinę naudą, diegiant kūrinių platinimo internete skaitmeninę bendrąją Europos Sąjungos rinką.

2) **Darnaus augimo** prioritetas iš esmės pakartoja ir pratęsia jau Lisabonos strategijoje nustatytą pagrindiniu tikslą, apibrėždamas siekį „sukurti išteklius tausojančią, darnią ir konkurencingą ekonomiką, grindžiamą Europos Sąjungos lyderyste, kuriant naujus procesus ir technologijas (...) ir taip stiprinant Europos Sąjungos verslo privalumus“⁷⁰. Kad būtų galima įgyvendinti šį prioritetą, išskiriamos dvi sritys kaip pačios svarbiausios:

- Europos Sąjungos *konkurencingumo*, palyginti su svarbiausiais verslo partneriais, didinimas, keliant darbo našumą bei produktyvumą ir išlaikant lyderio poziciją žaliųjų technologijų srityje. Pagrindinė iniciatyva, pavadinta „Pramonės politika globalizacijos eroje“, kelia tikslą pagerinti verslo sąlygas įmonėms ir remti darnios pramonės vystymą, taip užtikrinant konkurencingumą pasaulinėse rinkose.
- *Klimato kaita ir energetika* – šioje srityje būtina sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimus, naudoti naujausias prieinamas technologijas energetikos srityje, užtikrinti energetinį saugu-

70 European Commission. Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth (COM (2010) 2020).

mą, vystyti atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimą ir didinti energijos efektyvumą. Pagrindinės iniciatyvos „Išteklįs tausojanti Europa“ priemonėmis bus skatinamas perėjimas prie ekonomikos, sąlygojančios šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimo mažėjimą, ir siekiama ekonomikos augimo atskyrimo nuo išteklių naudojimo augimo.

3) **Visuotinis** (angl. *Inclusive*) **augimas** – sudaryti sąlygas augti žmonių gerovei, užtikrinant aukštą užimtumo lygį, tinkamą kvalifikaciją, kovojant su skurdu ir modernizuojant darbo rinką. Sritys, kuriose būtini neatidėliotini veiksmai, nurodytos šios:

- *Užimtumo ir gebėjimų didinimas*, siekiant didinti bendrąjį užimtumą Europos Sąjungos šalyse ir užtikrinti kuo didesnei darbingo amžiaus žmonių daliai adekvačią kvalifikaciją bei naujus gebėjimus darbo rinkoje, kuo plačiau naudojant mokymosi visą gyvenimą procedūras. Įgyvendinant iniciatyvą „Naujų gebėjimų ir darbo vietų kūrimo darbotvarkė“, turi būti sukurtos sąlygos modernizuoti darbo rinkas taip, kad būtų užtikrintas užimtumo augimas ir Europos socialinių garantijų modelio stabilumas.
- *Kova su skurdu*, tai taip pat reikia daugiau pastangų. Pagrindinė iniciatyva, pavadinta „Europos kovos su skurdu programa“, turėtų užtikrinti ne tik ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą, bet ir mažinti skurdą bei socialinę atskirtį.

Tam, kad būtų įgyvendinti nustatyti prioritetai, strategija „Europa 2020“ iškelė šiuos penkis svarbiausius siektinus **tikslus**:

- pasiekti, kad ne mažiau kaip 75 procentai 20–64 metų amžiaus gyventojų turėtų darbą;
- pasiekti, kad moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai būtų skiriama 3 procentai BVP;
- įgyvendinti „20/20/20“ užduotį klimato kaitos valdymo ir energijos naudojimo srityje: sumažinti 20 procentų, palyginti su 1990 metais, šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimą, pasiekti, kad atsinaujinančių energijos šaltinių energija sudarytų 20 procentų viso sunaudojamos energijos kiekio ir 20 procentų padidinti energijos vartojimo efektyvumą;
- sumažinti anksti mokyklą paliekančių jaunuolių dalį iki 10 procentų ir padidinti 30–34 metų amžiaus gyventojų, turinčių trečiosios pakopos išsilavinimą, iki 40 procentų 2020 metais;

- ketvirtadaliu – o tai sudaro apie 20 milijonų žmonių – sumažinti Europos Sąjungos piliečių, gyvenančių žemiau nacionalinės skurdo ribos, skaičių.

Tokie strategijos tikslai iš esmės rodo pasirinktą labiau integruotą ekonomikos vystymosi kelią, atsižvelgiant ir į aplinkosaugos bei užimtumo ir kitus socialinės sferos klausimus. Aiškiai nurodytas ekonominio augimo siejimo su darnaus vystymosi procesu principas, grindžiamas naujų technologijų diegimu ir inovacijų kūrimu, bei skirtingas plačias sritis (aukštos kokybės švietimas, kovas su klimato kaita ir jos padariniais, skurdo mažinimas etc.) apimantys tikslai strategijos įgyvendinimui užtikrinti pareikalaus intensyvių pastangų toliau integruojant tarpusavyje įvairių sektorių plėtros politikas.

Strategijos valdymo mechanizmai ir įgyvendinimo priemonės

Tam, kad būtų užtikrintas „Europa 2020“ strategijoje nusibrėžtų prioritetų ir tikslų įgyvendinimas, strategija taip pat nustato tam skirtą valdymo sistemą. Ją sudaro įgyvendinimo struktūrinė schema ir dalyvaujančių politinių valdymo lygmenų, institucijų ir kitų dalyvių atsakomybių šiame procese apžvalga.

Strategijos įgyvendinimą numatyta organizuoti, vadovaujantis teminiu įgyvendinimo principu ir šalių narių pastangų sėkmingumo vertinimu. *Teminis principas* šiuo atveju reikštų priemonių, susijusių su trimis minėtais strategijos prioritetais ir skirtų siekti pagrindinių penkių tikslų, įgyvendinimą. Pagrindiniais strategijos įgyvendinimo instrumentais įvardyta „Europa 2020“ programa ir jau aptartos pagrindinės iniciatyvos. Užtikrinti strategijos tikslų įgyvendinimą prireiks nemažai tiek Europos Sąjungos kaip bendrijos, tiek ir šalių narių pastangų. Be to, numatytas *šalių narių atsiskaitymo* už strategijos įgyvendinimą mechanizmas turėtų pagelbėti šalims narėms „parengti ir įgyvendinimo išsivadavimo iš krizės padarinių strategijas, atkurti makroekonomikos stabilumą, nustatyti nacionaliniu požiūriu svarbiausias silpnyles ir sugrąžinti šalies ekonomiką ir biudžetą į darnaus augimo kelią“⁷¹.

Strategija siūlo du pagrindinius instrumentus, turėsiančius padėti valstybėms narėms sėkmingai ją įgyvendinti. Pirmasis – parengtas palyginti kompaktiškas integruotą „Europa 2020“ *įgyvendinimo rekomendaci-*

71 European Commission. Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth (COM (2010) 2020).

jų rinkinys turėtų pakeisti šiuo metu egzistuojančius net 24 rekomendacijų rinkinius ir įgyvendinimo vadovus, skirtus Lisabonos strategijos uždaviniams įgyvendinti. Antrasis įrankis – *rekomendacijos* šalių narių *politikai formuoti*, detalizuojančios tematinio principo taikymo ir šalių narių atsiskaitymo procesus bei jų įgyvendinimo mechanizmus. Pastarųjų rekomendacijų dalyje, skirtoje tematinio principo diegimui palengvinti, bus pateikti išsamūs patarimai, kaip įveikti mikroekonominius ir užimtumo didinimo iššūkius, o dalis, aprašanti valstybių narių atsiskaitymo mechanizmą, pristatys detalius siūlymus svarbiais makroekonominiais ir valstybės finansų klausimais. Kaip nurodoma strategijoje, šios rekomendacijos bus „tikslios ir dažniausiai su nustatytu jų įgyvendinimo laikotarpiu (pvz., dveji metai ir panašiai)“. Šios rekomendacijos, palyginti su Lisabonos strategijos įgyvendinimo valdymo procesu, turės ne tik kur kas platesnę ir svarbesnę įtaką valdant „Europa 2020“ strategiją, bet ir atitikimas šias rekomendacijas bus prižiūrimas taip pat gerokai griežčiau. Pabrėžiama, kad „jei šalis narė, pasibaigus nustatytam laikotarpiui, bus netinkamai ar nepakankamai įgyvendinus Europos Tarybos rekomendacijas ar formuos atitinkamų sričių politikos nuostatas, prieštaraujančias minėtoms rekomendacijoms, Europos Komisija gali įspėti tokią šalį dėl netinkamai vykdomos politikos“.

Strategijoje numatyta, kad Europos Taryba bus atsakinga už strategijos įgyvendinimo koordinavimą ir metodinį vadovavimą šiam procesui. Tai turėtų užtikrinti tiek horizontaliąją (tarp skirtingų politikos sektorių), tiek vertikaliąją (tarp skirtingų valdymo pakopų) strategijoje numatytų procesų tarpusavio integraciją. Europos Komisija stebės strategijos įgyvendinimo sėkmingumą ir pateiks informaciją apie tai kasmetinėje ataskaitoje. Pastarojoje ataskaitoje turi būti įvertintas progresas, siekiant pagrindinių strategijos tikslų, išnagrinėtos atitinkamos šalių narių ataskaitos, taip pat aptartas Stabilumo ir Sanglaudos programų įgyvendinimas. Rengti politikos formavimo rekomendacijas ir, jei prireiks, išpėjimus dėl netinkamai vykdomos politikos taip pat pavesta Europos Komisijai. Europos Parlamento vaidmuo įgyvendinant šią strategiją leis ne tik prisidėti prie reikiamų teisės aktų rengimo, bet ir veikti kaip „varančioji jėga, mobilizuojanti piliečius ir jų nacionalinius parlamentus siekiant strategijos tikslų“. Nacionalinės ir regioninės vyriausybės kviečiamos parengti *Nacionalines reformų programas*, kaip „Europa 2020“ strategijos įgyvendinimo pagrindą nacionaliniu lygmeniu. Siekiant užtikrinti visuomenės ir kitų suinteresuotų institucijų dalyvavimą įgyvendinant strategiją, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas bei Regionų komitetas turi aktyviai dalyvauti strategijos įgyvendinimo procese⁷².

72 Gerald Berger & Nisida Gjoksi. Linking economic growth and sustainable develop-

2.7. Bendrieji politikos įgyvendinimo principai ir sprendimų priėmimo struktūra Europos Sąjungoje

Aplinkosaugos politikos vieta Europos Sąjungos valdymo struktūroje

Kaip galima išvengti ankstesniuose skyriuose, Europos Sąjungos aplinkosaugos ir darnaus vystymosi politikos bei valdymo raida vyko neatsiejamai nuo pačios Europos Sąjungos raidos. Šiose politikos srityse, kurias reglamentuoja Europos Sąjungos teisė, sprendimai, susiję su aplinkosaugos problemomis, išskyrus kai kurias išimtis, priimami balsų dauguma. Aplinkos politika, pradėta įgyvendinti praktiškai nuo 1972 m., reglamentuojama Europos Bendrijos steigimosios sutarties 174 ir 176 straipsniais⁷³. Nuo 1972 m. Europos Bendrija priėmė apie 300 teisės aktų aplinkos sektoriuje, kurių didžioji dalis susijusi su taršos mažinimu įvedant minimalius standartus, ypač taikytinus tvarkant atliekas, reglamentuojant vandens ir oro taršą. Strateginis šios politikos pagrindas iki 2012 metų – jau minėta Šeštoji aplinkos apsaugos veiksmų programa.

Europos Sąjungos aplinkosaugos politikos tikslai ir principai. Priimant sprendimus dėl aplinkosaugos politikos, vadovaujamasi Europos Bendrijos steigimosios sutarties 174 straipsniu, kuris yra teisinis aplinkosaugos teisės aktų pagrindas ir įvardija šiuos pagrindinius *aplinkosaugos politikos tikslus*:

- darnų vystymąsi;
- aplinkos kokybės apsaugą, tausojimą ir gerinimą;
- žmogaus sveikatos apsaugą;
- protingą ir racionalų gamtos išteklių naudojimą;
- aukštą apsaugos lygį;
- tarptautinių priemonių inicijavimą sprendžiant regionines ir pasaulines aplinkos problemas.

Aukštas apsaugos lygis reiškia ne tik tai, kad Europos Sąjungos tikslas yra pasiekti aukščiausią įmanomą aplinkos apsaugos lygį, bet ir tai,

---

ment: Strategies, initiatives and activities on the international, EU and national level. ESDN Case Study No. 1, ESDN Office Team, March 2010.

73 Europos Bendrijos steigimo sutarties suvestinė redakcija (OL C 321 E/37, 2006 12 29).

kad Europos Sąjunga savo aplinkos apsaugos direktyvose turėtų taikyti *valstybių, kurios laikomos lyderėmis aplinkosaugos srityje, priimtus normatyvus*.

Be to, sutartyje yra suformuluoti **principai**, į kuriuos reikia atsižvelgti formuojant Europos Sąjungos aplinkosaugos politiką:

- **Atsargumo principas** – tai svarbus principas. Jis nurodo, kokiomis aplinkybėmis, esant neapibrėžtai situacijai, būtina taikyti aplinkos apsaugos priemonės. Šias priemones pateisina vien tai, kad jos padės išvengti taršos ar ją sumažinti, netgi jei moksliniai tyrimai nėra išsamiai atskleidę aplinkos būklės pakenkimo priežasčių.

- **Prevencijos principas** – jo esmė yra ta, jog būtina daryti viską, kad būtų užkirstas kelias aplinkai gresiančiam pavojui, nelaukiant, kol teks likviduoti pasekmes.

- **Šaltinių mažinimo principas** teigia, kad neigiamą poveikį aplinkai reikia šalinti visų pirma likviduojant jo atsiradimo šaltinius.

- **Principas „teršėjas moka“**. Jau nekart minėtas principas, teigiantis, kad išlaidas, susidarančias stabdant, likviduojant ar kompensuojant aplinkai padarytą ar daromą žalą, turi padengti teršėjas. Šio principo praktinio taikymo problema yra ta, kad ne visuomet įmanoma apskaičiuoti konkretaus teršėjo išlaidas, mat Direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti⁷⁴ realiai gali būti taikoma, kai galima nustatyti priežastinį ryšį tarp žalos ir konkrečių ūkio subjektų veiklos.

- **Integravimo principas**. Formuojant ir įgyvendinant Bendrijos politikos priemones, būtina atsižvelgti į aplinkos apsaugai keliamus reikalavimus. Kitais žodžiais tariant, kitos politikos sritys, pavyzdžiui, žemės ūkis, turi apimti ir aplinkosaugos aspektus. Kardifo proceso (*Kardifo procesas – tai procesas, kuriuo siekiama integruoti aplinkosaugos ir darnaus vystymosi reikalavimus į kitas politikos sritis*) tikslas – įdiegti šį principą visoje Europoje.

- **Subsidiarumo principas**. Bendrija kaip subjektas veiksmų turi imtis tik tuomet, jei numatomą priemonę yra tikslingiau įgyvendinti Bendrijos, o ne valstybės narės lygiu. Vadinasi, Taryba, prieš apsispręsdama dėl vienos ar kitos priemonės taikymo, turi nustatyti jos įgyvendinimo lygį – visų pirma turėtų išsiaiškinti, ar šią problemą galima išspręsti keleto vals-

74 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti) (OL L 143, 2004 04 30, p. 56).

tybių narių lygiu. Jei taip, Taryba privalo įrodyti, kodėl Bendrijos lygiu šią problemą galima išspręsti efektyviau nei valstybių narių lygiu. Tik tuo atveju, jei valstybės narės nepajėgios savarankiškai išspręsti šios problemos, leidžiama veikti Bendrijai. Deja, praktiškai šis principas ne visuomet nuosekliai taikomas, be to, ir taikymas ne visuomet lengvai kontroliuojamas. Pavyzdžiui, kai kurie ekspertai teigia, jog jiems nėra žinomi jokie atvejai nuo pat 1987 metų, kad Taryba būtų svarsčiusi, ar aplinkosaugos priemonę būtų geriau įgyvendinti Bendrijos, ar konkrečių valstybių narių lygiu.

Sprendimų priėmimo procedūros formuojant Europos Sąjungos politiką

Įgyvendindama savo tikslus, Bendrija gali naudotis įvairiomis priemonėmis, iš kurių tik **direktyvos ir reglamentai** yra privalomi valstybėms narėms. Valstybės narės *direktyvas* privalo įgyvendinti taip, kad būtų pasiekti jų tikslai. Kokiomis priemonėmis šie tikslai pasiekiami, yra valstybių narių reikalas. *Reglamentai* yra tiesiogiai įpareigojantys teisės aktai, todėl valstybės narės neturi jų perkelti į nacionalinę teisę.

Sprendimų priėmimo procesas, kurio metu priimami reglamentai ir direktyvos, gali būti suskirstytas į tris etapus: *formulavimo*, *svarstymo* ir *sprendimų priėmimo*⁷⁵.

Formulavimo etapas. Teisės aktų (direktyvų ir reglamentų) rengimo monopolis priklauso Europos Komisijai. Komisija *parengia pasiūlymą* dėl direktyvos ar reglamento. Parlamentas taip pat gali reikalauti, kad Komisija pateiktų pasiūlymą, tačiau to daryti nėra įpareigotas. Šiame etape Komisija dažnai konsultuojasi su valstybių narių ekspertais, aplinkosaugos organizacijomis ir kt. Patvirtintas ir suderintas pasiūlymas aptariamas *Parlamente (pirmasis svarstymas)*, *Ekonomikos ir socialinių reikalų komitete* bei *Regionų komitete*, kurie turi patariamąjį balsą. Atsižvelgdama į nuomones, Komisija pasiūlymą tobulina. Kartu pasiūlymas yra nagrinėjamas įvairiuose Tarybos pakomitečiuose, kurie ieško direktyvos ar reglamento projektuose prieštaravimų bei būdų, kaip juos pašalinti. Kai *Europos Taryba* pasiekia bendrą sutarimą, pasiūlymas perduodamas *Aplinkosaugos tarybai*, kuri priima bendrą poziciją. Šiame sprendimo priėmimo etape da-

75 Klasing, A.; Homeyer, I. von; Kraemer, R. A. *ES struktūra ir darbo metodai*. ECAT-Lietuva, 2002–2004.

lyvaujantys subjektai pasiūlymą nagrinėja pirmą kartą ir turi išsakyti savo nuomonę.

Svarstymo etapas. Dokumentas, kuriame išdėstyta bendra pozicija, patvirtinta Tarybos, grąžinamas Parlamentui (*antrasis svarstymas*). Šiame etape Parlamentas jau gali priimti arba atmesti direktyvą ar reglamentą. Jei Parlamentas pageidauja dar kokių nors pakeitimų, jis pateikia ataskaitą, kurioje išdėsto savo pakeitimus. **Sprendimo priėmimo etapas.** *Europos Komisija*, atsižvelgdama į Parlamento nuomonę, dar kartą papildo pasiūlymą ir Taryba gali priimti galutinį sprendimą dėl pasiūlymo patvirtinimo. Jei Taryba nepatvirtina visų Parlamento pasiūlytų papildymų, Tarybos ir Parlamento atstovai susitinka vadinamajame *Taikinimo komitete* ir aptaria kompromisinį pasiūlymo variantą, kurį turi patvirtinti ir Taryba, ir Parlamentas.

Siekiant, kad kuo daugiau suinteresuotų asmenų grupių galėtų dalyvauti sprendimų priėmimo procese regioniniu lygiu, buvo įsteigtas *Regionų komitetas*. Jį sudaro nariai, atstovaujantys visų valstybių narių regionams. Šios institucijos užduotis – suteikti Europos Sąjungoje balsą vietinėms ir regioninėms institucijoms, nes dauguma ES teisės aktų yra įgyvendinami vietiniu ar regioniniu lygiu, o šio lygio valdžios institucijos yra renkamos, taigi yra arčiausiai piliečių.

Su Regionų komitetu Komisija ir Taryba turi konsultuotis tuomet, kai numatoma rengti pasiūlymus, kurie turės poveikį aplinkai vietiniu ir regioniniu lygiu. Tačiau Regionų komiteto nuomonė *nėra įpareigojanti*. Beje, savo nuomonę Regionų komitetas gali pareikšti ir savarankiškai.

Regionų komiteto įsteigimas buvo svarbus žingsnis, siekiant įgyvendinti subsidarumo principą. Tačiau šio komiteto egzistavimas nėra vienareikšmis. Viena vertus, tarp jo narių yra daug techninių ekspertų, kurie gali profesionaliai komentuoti teisinius pasiūlymus. Kita vertus, Regionų komiteto vaidmenį menkina tai, kad jo sudėtis yra labai nevienalytė. Jį dabar sudaro beveik *pusketvirto šimto* nepriklausomų narių, atstovaujančių valstybių narių regionams. Stiprią federacinę struktūrą turinčių valstybių regionai (pavyzdžiui, Bavarija) dirba drauge su centralizuotų valstybių silpniau išsivysčiusiais regionais, iš kurių kiekvienas siekia savų interesų. Be to, stipresni regionai neretai patys bando surasti alternatyvių būdų paveikti politinius sprendimus, užuot pasitelkę Regionų komitetą. Vykstant Europos Sąjungos plėtrai ir dar padidėjus Komiteto narių skaičiui iš naujų valstybių narių, gali sumažėti jo galia. Jau vien Komiteto nuomonių sufor-

mavimas, kuris yra pagrindinis Regionų komiteto įtakos būdas, gali tapti problemiškas.

Atsakomybės paskirstymas tarp skirtingų lygių

Europos Sąjungos aplinkosaugos politiką galima skirstyti į tris lygius:

- Europos;
- Nacionalinį;
- Regioninį/savivaldybių.

Kai *priimamas sprendimas dėl naujo teisės akto*, valstybės narės tampa atsakingos už jo įgyvendinimą. *Privalomus Bendrijos sprendimus* valstybės turi perkelti į savo įstatymų sistemą ir užtikrinti jų efektyvų taikymą praktikoje. Tam prireikia keleto etapų:

- sukurta politikos priemonė turi būti perkelta į nacionalinius įstatymus (*perkėlimas*). Perkėlimas rodo, kad priimamas nacionalinės teisės aktas, kuriame perkelti direktyvos reikalavimai;
- perkelta politikos priemonė turi būti įgyvendinta administracijose (*įgyvendinimas*). Įgyvendinimas reiškia, kad sukuriamos reikalingos administracinės struktūros ir procedūros;
- galiausiai prireikia dar vieno etapo – *įgyvendinimo užtikrinimo*. Tai garantuoja, kad priimtas teisės aktas turės realų poveikį sričiai, kuriai jis skirtas.

Tiesioginė regionų ir savivaldybių įtaka sprendimų priėmimo procesui yra ribota, tačiau jie gali paveikti sprendimų priėmimo procesą nacionaliniu lygiu tiek, kiek jie yra šiuo lygiu atstovaujami⁷⁶. Regionai ir vietos lygio institucijos vaidina lemiamą vaidmenį trečiajame – Europos Sąjungos aplinkosaugos priemonių įgyvendinimo užtikrinimo – etape.

Strateginių pasekmių aplinkai vertinimas aplinkosaugos politikos kontekste

Europos Sąjungos politika, siekiant įtraukti visuomenę į aplinkosaugos veiklą, ją kartu informuojant ir šviečiant, lėmė ir **strateginio pasekmių aplinkai vertinimo** principus. Juos įtvirtino Europos Direktyva „Dėl tam tikrų planų ir programų pasekmių aplinkai vertinimo“. Nuo 2004 m. liepos

76 Klasing, A.; Homeyer, I. von; Kraemer, R. A. *ES struktūra ir darbo metodai*. ECAT-Lietuva, 2002–2004.

21 d. nacionalinės, regiono ir vietos valdžios institucijos privalo taikyti strateginio pasekmių aplinkai vertinimo procedūras, priimant ir rengiant tam tikrus planus ir programas.

Strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tikslas Europos Sąjungos teisinės bazės, ypač strateginio planavimo dokumentų, formavimo procese yra užtikrinti, kad būtų nustatytos ir įvertintos tam tikrų planų ir programų pasekmės aplinkai dar šių planų rengimo metu, prieš juos patvirtinant. Už visus strateginio pasekmių aplinkai vertinimo proceso etapus atsakingi planų ir programų organizatoriai. Į procesą įeina vertinimo apimties nustatymas, vertinimo ataskaitos rengimas, konsultacijos su suinteresuotomis šalimis bei visuomene. Tam tikriems teritoriniams ir sektoriniams planams ir programoms šis procesas privalomas, o kitiems reikia atlikti atranką dėl strateginio pasekmių aplinkai vertinimo privalomumo kiekvienu konkrečiu atveju. Pagrindinis tokios atrankos klausimas – ar planas arba programa gali turėti reikšmingų pasekmių aplinkai? Tai praktiškai eventuali tam, kas pasakyta poveikio aplinkai vertinimo proceso apibūdinime, kalbant apie naujai numatomą diegti ūkinę veiklą – visa tai dar aptarsime. *Visuomenė ir subjektai gali pareikšti savo nuomonę.* Planavimo proceso metu *visos pastabos svarstomos*. Patvirtinus planą ar programą, *visuomenė informuojama* apie priimtą sprendimą ir kaip aplinkos klausimai padarė įtaką patvirtintam planui ar programai. Galimų tarpvalstybinių reikšmingų pasekmių atveju valstybė narė ir *jos visuomenė informuojamos ir gali pareikšti pastabas*, kurios įtraukiamos į nacionalinį sprendimo priėmimo procesą. Strateginio pasekmių aplinkai vertinimo užduotis – prisidėti prie skaidresnio planavimo, įtraukiant visuomenę ir integruojant aplinkos klausimus, taip padedant pasiekti darnaus vystymosi tikslą.

Savikontrolės klausimai:

Kokius žinote Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos tikslus?

Išvardykite Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos principus ir paaiškinkite atsargumo principą.

Pristatykite Europos Sąjungos darnaus vystymosi iššūkius ir apibūdinkite kiekvieno bendruosius siektinus tikslus.

Kokias žinote horizontaliąsias kompleksines Europos Sąjungos darnaus vystymosi valdymo priemones?

Kokie pagrindiniai faktai rodo Europos Sąjungos kaip miškininkystės sektoriaus dalyvės svarbą pasaulyje?

Kokius žinote valstybiniuose miškuose vykdančių ūkines-komercines funkcijas organizacijų tipus?

Kokie yra Europos Sąjungos darnaus vystymosi švietimo strategijos uždaviniai ir darnaus vystymosi švietimo principai?

Apibūdinkite strategijoje „Europa 2020“ nurodytus esminius Europos Sąjungos vystymosi prioritetus ir svarbiausius siektinus tikslus.

Ką reiškia „aukštas apsaugos lygis“?

Pristatykite sprendimų priėmimo formuojant Europos Sąjungos politiką schemą ir atsakomybės paskirstymą tarp skirtingų lygmenų.

Savarankiško darbo užduotys:

Savarankiškai išsiaiškinti ir žinoti, kokie veiksmai yra numatyti Europos Sąjungos valstybėms narėms įgyvendinant pagrindinius Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos iššūkius.

Vadovaudamiesi 2.6.1. poskyryje aptartais dokumentais ir politikos aktualijomis, pristatykite auditorijai pažangą, diegiant ir valdant Europos Sąjungos darnaus vystymosi procesą pasirinktame sektoriuje.

3.

Lietuvos aplinkosaugos ir darnaus vystymosi politikos raida

Lietuvos aplinkosaugos ir darnaus vystymosi politikos raida

Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje valstybinei gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos apsaugos politikai įgyvendinti *1990 metais* buvo įsteigtas Aplinkos apsaugos departamentas prie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos.

1992 metais parengiamas vienas pirmųjų programinių aplinkosaugos dokumentų – *Lietuvos aplinkos apsaugos programa*, kuri apėmė svarbiausias to meto aplinkos problemas, numatė jų sprendimo būdus ir grafiką.

1994 metais Aplinkos apsaugos departamentas pertvarkomas į *Aplinkos apsaugos ministeriją*⁷⁷.

Jau minėta Aplinkos apsaugos programa dėl pasikeitusios valstybinės ekonominės politikos, ūkio restruktūrizacijos ėmė prarasti savo aktualumą, reikėjo aiškiai nustatyti naujus aplinkosaugos prioritetus, ieškoti naujų, veiksmingesnių aplinkos apsaugos priemonių.

Lietuvos Respublikos Seimas *1996 metų* rudenį patvirtino turbūt labiausiai žinomą lietuvišką aplinkos politikos strateginio planavimo dokumentą – *Lietuvos valstybinę aplinkos apsaugos strategiją*. Šis dokumentas jau įprastu dabartiniams strateginio planavimo dokumentams stiliumi išskyrė bendruosius aplinkosaugos strateginius prioritetus, nustatė ilgalaikės strategijos gaires, taip pat pagal aplinkos komponentus numatė trumpalaikių ir vidutinės trukmės veiksmų programą bei jos įgyvendinimo priemones⁷⁸.

1998 metais Aplinkos apsaugos ministerija – pagrindinė aplinkos apsaugos politiką formuojanti ir darnaus vystymosi proceso koordinavimą nacionaliniu mastu atliekanti institucija – dar labiau išplėtė savo galias – jai buvo perduotos miškų ūkio reguliavimo funkcijos, tačiau esminis pokytis buvo tai, kad ji buvo sujungta su sąlygiškai priešingu – daugiau vartotojiškų – funkcijų Statybos ir urbanistikos ministerija. Kita vertus, to-

77 *Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija*. Vilnius, Aplinkos ministerija, 2003.

78 *Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos strategija ir veiksmų programa*. Vilnius, AAM, 1996.

kia naujoji institucija jau turėjo kur kas didesnes galias valdyti ypač didelį poveikį aplinkai turintį urbanizacijos procesą. Ši institucija dabar vadinasi *Aplinkos ministerija*.

1998 metais buvo parengta ir Baltijos jūros valstybių tarybos patvirtinta bendra regiono programa *Baltija 21*, skirta darniam vystymuisi regione nuosekliai įgyvendinti bendromis pastangomis. Programa buvo sudaryta 8 sektoriams – energetikai, miškininkystei, pramonei, transportui, turizmui, žemės ūkiui ir žuvininkystei, teritoriniam planavimui, švietimui. Lietuva kartu su Suomija yra paskirta atsakinga už miškininkystės sektorių, o drauge su Švedija – už švietimo sektorių.

Lietuvoje, siekiant užtikrinti darnaus vystymosi proceso koordinavimą aukščiausiu lygmeniu, 2000 metais buvo sudaryta **Nacionalinė darnaus vystymosi komisija**, kuriai vadovauja Lietuvos Respublikos Vyriausybės Ministras Pirmininkas.

2002 metais visi Baltijos jūros regiono šalių švietimo ministrai patvirtino švietimo sistemos strateginį dokumentą, jungiantį ir derinantį Baltijos jūros valstybių institucijų, atsakingų už švietimą ir mokslą, veiklą – *Baltijos jūros regiono Švietimo darbotvarkę 21* (Baltija 21E).

2003 metų rugsėjo 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, vadovaudamasi Europos Tarybos susitikimo (Barselona, 2002) rekomendacijomis ir Pasaulio valstybių ir vyriausybių vadovų susitikimo Johanesburge (2002) įgyvendinimo plano 162 punktu, patvirtino vieną svarbiausių Lietuvos vystymosi kryptis nustatančių teisės aktų – **Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją**. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija – tai *ilgos trukmės strateginio planavimo dokumentas*. Aplinkos ministeriją Vyriausybė paskyrė atsakinga už šios strategijos įgyvendinimo koordinavimą. Prie Aplinkos ministerijos buvo sudaryta įvairių sričių *ekspertų grupė*, kuri turi reguliariai nagrinėti vykstančius išorinius ir vidinius pokyčius, vertinti strategijos įgyvendinimo eigą ir rengti rekomendacijas, kad išryškėję trūkumai būtų laiku šalinami. Be to, buvo numatyta, kad **turi būti rengiamos dvimetės Strategijos įgyvendinimo ataskaitos** ir teikiamos Nacionalinei darnaus vystymosi komisijai⁷⁹.

2004 m. Vyriausybė patvirtino dar vieną svarbų strateginio Darnaus vystymosi planavimo nacionalinį dokumentą – **Lietuvos 2004–2006 metų bendrąjį programavimo dokumentą** – kuriame buvo išdėstyti 2004–2006 metų kokybiškai išreikšti valstybės vystymosi tikslai ir strategija, suskirstyta į prioritetus ir įgyvendinama pagal vieną arba kelias priemones.

79 Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Vilnius, Aplinkos ministerija, 2003.

2005 metais Vyriausybė patvirtino pirmąją *Nacionalinę Lisabonos strategijos įgyvendinimo programą* – strateginio planavimo dokumentą, kuriame Lietuva, atsižvelgdama į savo šalies situaciją ir siekdama įgyvendinti ES užsibrėžtus siekius, numato 2005–2008 metams konkrečias priemones, užtikrinančias ekonominį augimą ir užimtumą, įskaitant darbo vietų kūrimą⁸⁰.

2008 metais patvirtinama *Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo 2008–2010 metų programa*, kurios tikslas – didinti Lietuvos konkurencingumą. Programoje išskirti ekonomikos augimo ir užimtumo skatinimo uždaviniai ir priemonės jiems įgyvendinti, pagrindiniai rodikliai ir Lietuvos siekiai iki 2010 metų. Programa parengta, remiantis Europos Vadovų Tarybos patvirtintomis integruotomis gairėmis ir prioritetinėmis reformų sritimis, Programoje atsižvelgta į 2008 metų pradžioje Europos Komisijos Lietuvai pateiktas rekomendacijas skatinti investicijas į mokslinius tyrimus ir technologinę (eksperimentinę) plėtrą, inovacijas ir žmogiškąjį kapitalą. Buvo numatyta skatinti privataus sektoriaus investicijas mokslo ir inovacijų srityje, ypač investicijas į inovacijas tradiciniuose, nedaug pažangių technologijų taikančiuose, sektoriuose. Programoje numatytais priemonėmis siekiama didinti kvalifikuotos darbo jėgos pasiūlą – reformuojant švietimo ir profesinio mokymo sistemas, užtikrinant jų kokybę ir atitikimą darbo rinkos poreikius, įgyvendinti mokymosi visą gyvenimą strategiją. Programoje numatytos priemonės, orientuotos į Europos Komisijos išskirtas specifinio dėmesio reikalaujančias sritis – didinti makroekonominį stabilumą ir riboti infliaciją, skatinti tiesiogines užsienio investicijas, gerinti reguliavimo aplinkos efektyvumą, ypač daug dėmesio skiriant teisės aktų supaprastinimui, gerinti jaunimo įsidarbinimo galimybes, plėsti verslumo ugdymą, didinti galimybes naudotis vaikų priežiūros paslaugomis, stiprinti darbuotojų saugos ir sveikatos priežiūrą.

Darnaus vystymosi nuostatos ir siekiai įtraukiami į svarbiausius Lietuvos strateginio planavimo nacionalinio lygmens dokumentus: *Valstybės ilgalaikės raidos strategiją, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo priemonės, Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programą, Valstybinį strateginį atliekų tvarkymo planą, Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos įgyvendinimo iki 2012 metų nacionalinę strategiją*.

Vienas naujausių darnaus vystymosi valdymo Lietuvoje dokumentų – *Lietuvos 2007–2013 metų Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo strategija ir Veiksmų programa* – Lietuvos Respublikos

80 Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa. Žin., 2005, Nr. 139-5019.

Vyriausybės parengti ir su Europos Komisija suderinti planavimo dokumentai, kurių pirmame, atsižvelgiant į Europos Bendrijos sanglaudos politikos strategines gaires, prioritetus ir nacionalinės politikos prioritetus, nustatomi Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo tikslai ir prioritetai, o antrame nurodomi ir uždaviniai, kurių bus siekiama naudojant ES struktūrinę paramą.

Kaip pamename, Europos Sąjungos Taryba 2006 metais priėmė atnaujintą Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją. Tuo metu Europos Sąjungos Taryba įpareigojo ir valstybes nares atlikti nacionalinių darnaus vystymosi strategijų peržiūrą, kad būtų užtikrintas tarpusavio suderinamumas ir nuoseklumas, atsižvelgiant į konkrečias valstybių narių aplinkybes. Lietuvoje, atlikus 2003 metais patvirtintos Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos, abiejų jos įgyvendinimo ataskaitų ir atnaujintos Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos analizę, buvo padaryta išvada, kad reikia parengti atnaujintą Strategijos variantą.

2009 metų rugsėjo 16 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino **atnaujintą Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją**. Strategija buvo papildyta tokiais esminiais strategijos įgyvendinimą itin sukonkretinančiais elementais, kaip *Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo priemonių planas* su terminais ir atsakingais vykdytojais. Buvo paskirtos konkrečios *institucijos, atsakingos už darnaus vystymosi rodiklių duomenų rinkimą* ir teikimą Lietuvos statistikos departamentui, o į LR Vyriausybės nutarimą įtraukiamas specialus punktas, kuriuo Vyriausybė numato siūlyti **savivaldybėms** dalyvauti įgyvendinant Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją. Šio svarbiausio darnaus vystymosi Lietuvoje valdymo dokumento nuostatos išsamiai apžvelgiamos tolesniuose poskyriuose.

Savikontrolės klausimai:

Kokius išskirtumėte pagrindinius Lietuvos aplinkosaugos ir darnaus vystymosi politikos raidos etapus?

Kuo skiriasi ir kam skirti dokumentai Baltija 21 ir Baltija 21E?

Kokios yra pagrindinės Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo 2008–2010 metų programos nuostatos?

Kokios institucijos paskirtos prižiūrėti nacionalinio darnaus vystymosi proceso diegimo sėkmingumą ir koks numatytas atsiskaitymo periodiškumas?

4.

Darnaus vystymosi valdymas Lietuvoje

4.1. Aplinkosaugos ir darnaus vystymosi politikos sąsajos

Aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimo sėkmė priklauso nuo principų, kuriais numatoma remtis formuojant veiksmų programas ir siekiant aplinkos apsaugos tikslų. Taigi trumpai verta prisiminti *Lietuvos aplinkosaugos politikos principus, strateginius tikslus ir prioritetus bei esmines įgyvendinimo priemonių grupes*, numatytus prieš dešimtmetį – dar 1996 m. Valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje – ir tebeaktualius – nesunku tuo įsitikinti – iki šiol. Taigi jau tuomet buvo nustatyti šie aplinkosaugos principai⁸¹:

- **Darni plėtra** (tuomet buvo taikomas būtent toks **darnaus vystymosi pavadinimas**). Atsižvelgiant į šį principą, būtina taip orientuoti šalies ekonominę ir socialinę plėtrą, kad šios dienos poreikių patenkinimas nesumažintų ateinančių kartų poreikių patenkinimo galimybių.

- **Tolygi plėtra**. Šis principas teigia, kad pasiekti tikslą galima tik nuosekliai vystant visus ūkio sektorius.

- **Aplinkosaugos politikos integravimas**. Šis principas iš esmės susijęs su Darnios plėtros principo įgyvendinimu. Aplinkosaugos politika turi būti integruota į visų ūkio šakų, teritorijų plėtros strategijas.

- **Atsargumo principas**. Norėdama apsaugoti aplinką, valstybė pagal išgales turi taikyti atsargumo principą. Kai iškyla neatlyginamos žalos pavojus, pateisinamos pačios brangiausios priemonės aplinkos žalojimui užkirsti.

- **Teršėjas (vartotojas) moka**. Šis principas, kaip ir šiandieną, tuomet reiškė tą patį – kad visa atsakomybė, taip pat ir materialinė, už taršą ar naudojant gamtos išteklius padarytą žalą aplinkai tenka teršėjams ar vartotojams.

- **Prevencija**. Žalos aplinkai atlyginimo išlaidos beveik visais atvejais didesnės nei išlaidos žalai išvengti. Kartais žalos atlyginti iš viso neį-

81 *Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos strategija ir veiksmų programa*. Vilnius, AAM, 1996.

manoma. Todėl prevencija yra tikslingesnis veikimo būdas nei bandymas spręsti problemą, kai ji jau iškilo.

- ***Geriausios praktiškai įgyvendinamos technologijos naudojimas.***

Šio principo esmė yra ta, kad visur, kur tik įmanoma, net ir tada, kai nustatyti limitai neviršijami, turi būti naudojama aplinkosaugos požiūriu pažangiausia bei efektyviausia ir kartu praktiškai įgyvendinama technologija.

- ***Subsidiarumo principas.*** Tik problemos, kurių negalima išspręsti vietoje, turi būti sprendžiamos aukštesniu lygiu. Taip pripažįstama, kad aplinkosaugos problemos ir galimybės kiekviename regione labai skiriasi ir formuojant aplinkosaugos politiką būtina į tai atsižvelgti.

- ***Partnerystė ir atsakomybės pasidalijimas.*** Darnios visuomenės tikslas gali būti pasiektas tik tada, kai visi suinteresuoti asmenys ims sutartinai veikti.

- ***Informacijos viešumas.*** Šis principas teigia, kad būtina turėti dalyvavimo priimant sprendimus mechanizmą, efektyviai įtraukiant piliečius į aplinkos apsaugos politikos kūrimą. Informacijos apie aplinką turėjimas leidžia labiau suinteresuoti visuomenę.

- ***Darnios plėtros įvertinimas.*** Itin svarbus politikos ir strateginio valdymo principas, pabrėžiantis, kad būtina turėti pagrįstų kriterijų ir rodiklių, rodančių aplinkosaugos pažangą ir darnios plėtros lygį, sąrašą. Kai jo nėra, neįmanoma įvertinti priimtų priemonių veiksmingumo, paskui – pritaikyti veiksmus prie besikeičiančių sąlygų, vėliau – koreguoti uždavinių, galiausiai – apskritai tiksliai numatyti ilgalaikių tikslų. Visa sistema taps „laukinė“, ir investicijų bei pastangų dydis gali būti absoliučiai nepalyginamas su abejotina rezultatų svarba. Tokia nekontroliuojama sistema labai greitai praranda visuomenės ir politikų pasitikėjimą, jos poreikiai nustumiami į paskutinę vietą ir galop ji paprastai būna pasmerkta.

Valstybinės aplinkos apsaugos strategijos tikslas – sudaryti prielaidas darniam vystymuisi nacionaliniu mastu, išlaikant švarią, sveiką ir pilnavertę gamtinę aplinką. Čia paminėsime tuos aplinkosaugos tikslus, užsibrėžtus prieš dešimtmetį strategijoje, kurie tebėra aktualūs. Sėkmingai įgyvendintų šios strategijos užduočių nebūtina atmintinai žinoti, nes tai buvo gana dinamiški tikslai, tokie kaip sistemų įkūrimas, teisinės bazės parengimas ir panašiai, kuriais aplinkosaugos vadybininkas ar darnaus vystymosi valdymo administratorius privalo nuolat domėtis, stebėti, kaip jie įgyvendinami. Tačiau būtina žinoti *esminius teiginius, visuotinai pripažįstamus principus, nusistatytas gaires.*

Taigi šioje strategijoje numatyti aplinkos apsaugos tikslai, yra aktualūs iki šiol:

- ***Oro apsaugos srityje*** – mažinti teršimą transporto išmetamosiomis dujomis, mažinti teršimą kietosiomis dalelėmis;
- ***Vandenų apsaugos srityje*** vis dar aktualu mažinti paviršinio vandens ir jūros teršimą, ypač ir pasklidusios taršos šaltinių, kokybiškiau valyti nutekamuosius vandenį ir mažinti nuotekas; mažinti užteršto vandens prietaką iš kitų valstybių;
- ***Dirvožemio apsaugos nuo taršos srityje*** – mažinti dirvožemio teršimą naftos produktais ir sunkiaisiais metalais, taip pat taršą miestuose;
- ***Atliekų tvarkymo srityje*** – mažinti aplinkos teršimą atliekomis, pirmiausia diegiant mažaatliekes technologijas, tinkamai kontroliuojant atliekų apskaitą, efektyvinant atliekų tvarkymą bei antrinę panaudojimą, ir sureguliuoti radioaktyviųjų atliekų tvarkymą;
- ***Apsaugos nuo fizikinės taršos srityje*** – mažinti triukšmo lygį miestuose;
- ***Žemėnaudos struktūros formavimo srityje*** – gerinti bendrą žemėnaudos struktūrą ir stabdyti gamtinio kraštovaizdžio nykimą, reguliuojant statybų procesą, didinant miškingumą, orientuojant žemės ūkį į ekologiškai darnų, diegti skatinimo už apsaugos režimo laikymąsi priemonių sistemą;
- ***Biotos apsaugos srityje*** – stabdyti biologinės įvairovės nykimą, gerinti miškų struktūrą, optimizuoti gyvūnijos išteklių naudojimą;
- ***Rekreacinės aplinkos apsaugos srityje*** – stabdyti vaizdingiausių gamtinių vietovių, pirmiausia pajūrio kranto zonos užstatymą, paplūdimių ir kopų nykimą;
- ***Litosferos apsaugos srityje*** – rekultivuoti išnaudotus karjerus;
- ***Vandens išteklių apsaugos srityje*** – siekti, kad neišsektų gėlo vandens ištekliai eksploatuojant vandenvietes.

Strategijoje taip pat buvo išskirtos bendriausios aplinkosaugos (kartu – ir darnaus vystymosi) **gyvendinimo priemonių** grupės – tai **teisinis administracinis reguliavimas, teritorijų planavimas, ekonominės ir finansinės priemonės**⁸².

82 Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos strategija ir veiksmų programa. Vilnius, AAM, 1996.

Pabrėžiamos **teisinio administracinio reguliavimo ypatybės:**

- teisinę bazę *tobulinti reikia atsižvelgiant į aplinkos apsaugai keliamus Europos Sąjungos reikalavimus*. To reikia ne todėl, kad siekiama kažkam pataikauti ir panašiai, kaip dabar kartais bandoma nepagrįstai teigti. Pirma, Europos Sąjungos reikalavimai – tai sukaupta, apdorota, išgryninta ir pritaikyta daugelio Europos šalių patirtis, organizuojant vieną sudėtingiausių – aplinkosaugos – teisę. Antra – tai patirtis šalių, žinančių, ką prarado – tai visada neblogai šalims, kurios, kaip joms atrodo, dar tiek visko turi, kad nėra ko net galvoti apie praradimus. Būtina, kad visos veiklos rūšys, tiek darančios neigiamą poveikį aplinkai, tiek skirtos jai išsaugoti, būtų teisiškai reglamentuojamos;
- rengiant naujus reikalavimus turi būti *atsižvelgta į jų įgyvendinimo ir kontrolės realumą*, įgyvendinti skiriamą laiką. Taip pat būtina nuolat sekti, ar visiems reikalavimams įgyvendinti yra numatytos tinkamos priemonės;
- aplinkos apsaugos reikalavimų vykdymo kontrolės metu daugiau dėmesio reikia skirti *prevencinei funkcijai*;
- aplinkos apsaugos *standartų ir norminių dokumentų rengimas* yra vienas svarbiausių darbų įgyvendinant aplinkosaugos politiką. Aplinkos kokybė reglamentuojama pagal dviejų rūšių metodologinius principus parengtus reguliavimo reikalavimus;
- teršalų emisijų normomis, parengtomis remiantis geriausia aplinkosaugos patirtimi ir geriausiomis turimomis technologijomis, įvertinant technines ir ekonomines galimybes;
- poveikio žmonių sveikatai ir aplinkai vertinimo pagrindu nustatytais aplinkos kokybės standartais – didžiausiomis leistinomis koncentracijomis;
- svarbus ir aktualus akcentas – be teršalų emisijų normų ir ribinių verčių visiems teršalams, parengtų remiantis geriausia aplinkosaugos patirtimi, nustatymo, daugiau dėmesio turi būti skiriama *savonoriškumo principui*, įgyvendinant *aplinkosauginį ženklavinimą*;
- *poveikio aplinkai vertinimas* – tai viena svarbiausių prevencinių priemonių, padedančių išvengti neigiamų aplinkos pokyčių ir turinčių užtikrinti, kad į galimą poveikį aplinkai bus atsižvelgta *prieš* pradedant ūkinę veiklą. Tai bus aptarta plačiau kitose šio skyriaus dalyse.

Nuo **teritorijų planavimo** priklauso darnaus vystymosi politikos įgyvendinimas. Tokio planavimo bendriausias tikslas – sudaryti prielaidas *darniai šalies teritorijos raidai*, formuoti sveiką ir harmoningą aplinką, racionaliai naudoti gamtos išteklius, išsaugoti kraštovaizdžio vertybes, formuoti miestų plėtros politiką atsižvelgiant į aplinkos apsaugos tikslus, diferencijuoti krašto tvarkymą pagal šalies gamtinių sąlygų skirtumus. Planuojant teritorijas, nustatoma teritorijų paskirtis, prioritetai, jų galimas naudojimas ir raidos kryptys, derinant visų ūkio veiklos sričių poreikius su aplinkos apsaugos interesais. Aplinkosaugoje viena svarbiausių prevencinių priemonių yra aplinkosauginės dalies parengimas *teritorijų planavimo dokumentuose*. Aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi politikai įgyvendinti svarbūs visi teritorijų planavimo dokumentai. Aplinkosaugos priemonės, numatytos bendruosiuose planuose, kuriamos specialiojo planavimo dokumentuose – miškotvarkos, žemėtvarkos, vandentvarkos, rekreacinio naudojimo, urbanistinės plėtros, infrastruktūros objektų plėtojimo, aplinkosaugos planuose, formuojančiuose žemės naudmenų bei infrastruktūros plėtros strategiją. Tai išsamiai aptarsime tolesniuose skyriuose.

Ekonominės priemonės strategijoje apibrėžtos taip – *tai mokesčiai už gamtos išteklių naudojimą ir aplinkos teršimą, vartotojų mokesčiai, mokesčių diferencijavimas, subsidijos, paskolos, fondai*. Įgyvendinant aplinkos apsaugos strateginius tikslus, ekonominės priemonės yra skirtos taršai mažinti ir prevencijai, atliekoms mažinti ir utilizuoti, gamtos ištekliams tausoti. Ekonominės priemonės, palyginti su kitomis, turi šių privalumų:

- atitinka principą „teršėjas (vartotojas) moka“;
- yra lankstesnės negu administraciniai svertai (ūkio subjektams, vartotojams ir teršėjams mokėti baudą turi būti mažiau naudinga, negu investuoti į švaresnę gamybą);
- skatina nuolat tobulėti;
- yra demokratiškos, nes sprendimų priėmimo teisė paliekama (kaip, ką ir kada keisti) gamtos išteklių vartotojams bei aplinkos teršėjams.

Tobulinant ekonominių priemonių sistemą, būtina atsižvelgti į šiuos kriterijus:

- **efektyvumo**: priemonės turėtų būti skirtos taršai mažinti jos šaltinyje;
- **paprastumo**: priemonės turėtų būti nesunkiai įgyvendinamos ir valdomos, o jų įgyvendinimo išlaidos ir nauda gerai apgalvotos;

- **priimtino**: vykdomos priemonės bus veiksmingos, jeigu jos bus priimtinos visuomenei ir jeigu jas pavyks įtraukti į jau esančią rinkos ir institucinę sistemą;
- **aiškumo**: taikomos priemonės turėtų būti suprantamos, nesukeliančios dviprasmybių;
- **ekonominio efektyvumo**: priemonės turėtų skatinti siekti mažiau- siai sąnaudų reikalaujančių sprendimų;
- **socialinio teisingumo**: ekonominės priemonės neturėtų būti naš- ta tiesiogiai nesinaudojantiems gamtos ištekliais ir neteršiantiems aplinkos visuomenės nariams.

Klasikiniai aplinkosauginių mokesčių tipai:

- **mokesčiai už gamtos išteklių naudojimą**. Ši priemonė galioja jau nuo 1992 metų. Padidėjus kai kurių išteklių naudojimui, būtina daugiau dėmesio skirti mokesčių iniciatyvinei reikšmei: riboti nau- dojamų išteklių kiekius, skatinti jų perdirbimą;
- sąlygiškai visiems nesunkiai suprantami, bet pasižymintys ypač kebliau apskaičiavimo mechanizmu **mokesčiai ir baudos už terši- mą**;
- **vartotojų mokesčiai**. Rekomenduojama taip sutvarkyti mokesčius už vandens naudojimą, nutekamųjų vandenų valymą, buitinių ir pramonės atliekų tvarkymą, kad jie padengtų išlaidas, skatintų tau- piai naudoti vandenį ir kitus išteklius bei mažinti nuotekų ir atliekų kieki;
- **produktų mokesčiai** – mokesčių tipas, kol kas dar nepakankamai dažnai taikomas Lietuvoje. Artimiausiu metu reikėtų išnagrinėti jų taikymo galimybes skatinant įpakavimo medžiagų naudojimo mažinimą ir šių medžiagų surinkimą, daugkartinės taros, švaresnio kuro naudojimą ir pan.

Įprastos finansinių priemonių rūšys – *investicijos* į aplinkos ap- saugą, *finansavimas iš vartotojų mokesčių* ir *specializuoti fondai*, skirti aplinką mažiau veikiančiai gamybai skatinti, kaip, pavyzdžiui, *Aplinkos apsaugos investicijų fondas*⁸³.

83 Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos strategija ir veiksmų programa. Vilnius, AAM, 1996.

4.2. Darnaus vystymosi samprata, prioritetai ir principai

Darnaus vystymosi koncepcijos pagrindas Lietuvoje – aplinkosaugos, ekonominio ir socialinio vystymosi suderinimas, o ***pagrindinis Lietuvos darnaus vystymosi siekis – pagal ekonominio ir socialinio vystymosi, išteklių naudojimo efektyvumo rodiklius iki 2020 metų pasiekti Europos Sąjungos vidurkį, pagal aplinkos taršos rodiklius – neviršyti Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių normatyvų poveikiui aplinkai.***

Šis ilgalaikis strateginis siekis, natūralu, nepasikeitė ir 2009 metais atnaujinus Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją. Įgyvendinti šį siekį įmanoma diegiant ūkyje naujausias, aplinkai mažesnį neigiamą poveikį darančias technologijas. Taigi mokslinei pažangai, žinioms, o ne daug išteklių reikalingų technologijų kūrimui ir diegimui strategijoje skiriama ypač daug dėmesio.

Jau įvadinėje Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos dalyje pabrėžiama, kad darnus vystymasis neįmanomas be plataus visuomenės dalyvavimo ne tik sprendžiant konkrečius Strategijoje nurodytus uždavinius, bet ir priimant darnaus vystymosi požiūriu svarbius įvairaus lygio sprendimus. Taigi ypač svarbu sudaryti sąlygas plėtoti įmonių socialinę atsakomybę ir skatinti įmones taikyti socialinės atsakomybės principus savo veikloje, kad jos norėtų svariai prisidėti prie valstybės darnaus vystymosi: socialinės gerovės didinimo, ekonominės plėtros ir aplinkos tausojimo. Strategijos pagrindinių nuostatų perkėlimas į regionų plėtros planus – viena svarbiausių jos sėkmingo įgyvendinimo sąlygų.

Kita vertus, atnaujintoje Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje pabrėžiama, kad, kadangi vienas svarbiausių Europos Sąjungos darnaus vystymosi tikslų – atskirti ekonomikos augimą nuo poveikio aplinkai, Aplinkosaugos srityje dalis uždavinių numato per Strategijos įgyvendinimo laikotarpį kurį įmanoma pasiekti ne 2003 metų, o **2020 metų** Europos Sąjungos valstybių vidutinį lygį.

Lietuvos darnaus vystymosi prioritetai, išdėstyti pagrindiniame darnaus vystymosi Lietuvoje valdymo dokumente – Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje:

- nuosaikus ir darnus ūkio šakų ir regionų ekonomikos vystymasis;

- socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų ir regionų viduje mažinimas išsaugant jų savitumą;

- pagrindinių ūkio šakų poveikio aplinkai mažinimas;
- daugiabučių namų modernizavimas ir šilumos energijos sąnaudų būsto sektoriuje gerokas sumažinimas – tai, be kita ko, prisidėtų prie pastangų švelninti klimato kaitą (naujas aktualus prioritetas, įtrauktas 2009 metais);

- pavojaus žmonių sveikatai mažinimas;
- pasaulio klimato kaitos padarinių švelninimas;
- geresnė biologinės įvairovės apsauga;
- geresnė kraštovaizdžio apsauga ir racionalus tvarkymas;
- nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas;
- visuomenės švietimas (įskaitant aplinkosauginį švietimą ir aplinkai palankaus gyvenimo būdo propagavimą);

- mokslinių tyrimų vaidmens didinimas ir modernių, mažesnių neigiamą poveikį aplinkai darančių gamybos ir informacijos technologijų kūrimas ir diegimas.

Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo pagrindiniai principai, juos išdėstant atnaujintoje Strategijoje (palyginti su 2003 metų versija), buvo patikslinti – principų pavadinimai supaprastinti, atsisakyta sudėtingų tarptautinių terminų, išskaidytas į kelis buvęs sudėtinis dalyvavimo principas ir panašiai – kitaip sakant, principai tapo lengviau suprantami ir priimtini visuomenei. Be to, taip pat prisidėjo *pagrindinių teisių rėmimo ir apsaugos principas*, įtvirtintas Lisabonos sutartyje kaip viena esminių politikos formavimo Europos Sąjungoje krypčių.

Taigi principai yra šie:

- **Pagrindinių teisių rėmimo ir apsaugos principas**, pabrėžiantis, kad politikoje ypač daug dėmesio būtina skirti žmonių pamatinėms teisėms, jas remti, kovoti su visų formų diskriminacija, padėti mažinti skurdą, panaikinti socialinę atskirtį;

- **Vienodų sąlygų visų kartų ir tos pačios kartos atstovams sudarymo principas**, teigiantis, kad vienas svarbiausių darnaus vystymosi siekių – patenkinti dabarties kartų poreikius ir drauge nepakenkti ateities kartų galimybėms patenkinti jų poreikius Europos Sąjungoje ir kitur;

- **Atviros ir demokratinės visuomenės principas**, atspindintis Orhuso konvencijos nuostatas, turi užtikrinti piliečių teises gauti informaciją ir galimybes kreiptis į teismus;

- **Piliečių dalyvavimo principas**, teigiantis, kad būtina sustiprinti piliečių dalyvavimą priimant sprendimus, skatinti švietimą darnaus vystymosi klausimais ir ugdyti visuomenės sąmoningumą, taip pat informuoti piliečius apie jų daromą poveikį aplinkai ir galimybes pasirinkti darnesnius veiklos būdus;

- **Įmonių ir socialinių partnerių dalyvavimo principas**. Jo laikymasis skirtas sustiprinti socialinį dialogą, įmonių socialinę atsakomybę, privataus ir viešojo sektorių partnerystę – skatinti jų bendradarbiavimą ir bendrą atsakomybę, kad būtų užtikrintas darnus vartojimas ir gamyba;

- **Politikos nuoseklumo ir reglamentavimo principas** skatina visų politikos krypčių nuoseklumą ir vietos, regioninių ir nacionalinių veiksmų darną, kad jie labiau prisidėtų prie darnaus vystymosi;

- **Strategijos integravimo principas**. Numatoma skatinti ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos veiksmų integralumą, kad jie būtų nuoseklūs ir vienas kitą sustiprintų, pavyzdžiui, atliekant subalansuotą poveikio įvertinimą ir konsultuojantis su suinteresuotais subjektais;

- **Pasinaudojimo geriausiomis turimomis žiniomis principas**. Jis pabrėžia, kad būtina užtikrinti politikos plėtoją, vertinimą ir įgyvendinimą remiantis geriausiomis turimomis žiniomis, kad ji būtų ekonomiškai pagrįsta ir efektyvi;

- **Atsargumo principas**. Tai jau detaliau aptartas Europos Sąjungos darnaus vystymosi strateginių nuostatų apžvalgos metu principas, teigiantis, kad, jeigu yra mokslinių abejonių, būtina taikyti tinkamas vertinimo procedūras ir imtis prevencinių veiksmų, siekiant išvengti žalos žmonių sveikatai ir aplinkai;

- **Atsakomybės („teršėjas moka“) principas**. Jo įgyvendinimas turi užtikrinti, kad kainos atspindėtų realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos, kad teršėjai sumokėtų už žmonių sveikatai ir aplinkai jų daromą žalą;

- **Ekologinio efektyvumo principas**. Vadovaujantis šiuo principu, gamyba ir paslaugos turi augti daug greičiau nei gamtos išteklių naudojimas, tai yra tam pačiam kiekiui gaminių pagaminti ir paslaugų suteikti turi būti sunaudojama vis mažiau energijos ir kitų gamtos išteklių;

- **Pakeitimo principas**, anksčiau dar vadintas transmaterializacijos principu – pavojingos aplinkai ir žmonių sveikatai medžiagos turi būti keičiamos nepavojingomis, o senkantys ištekliai – atsinaujinančiais;

- **Mokslo ir žinių bei technologinės pažangos principas**. Vadovaujantis šiuo principu, įvairių sektorių ir jų šakų vystymasis turi būti pagrįstas šiuolaikiškais mokslo laimėjimais, žiniomis, naujaisiomis, aplinkai kuo mažesnę neigiamą poveikį darančiomis technologijomis.

Kaip matyti, šie principai labai artimi, o kai kurie – netgi tokie patys kaip 1996-ųjų Aplinkos apsaugos strategijoje išdėstyti principai.

Pristatant **Valstybės misiją** darnios plėtros procese, Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos nuostatos nurodo, kad svarbiausias valstybės uždavinys įgyvendinant Strategiją – koordinuoti ir derinti pagrindinių darnaus vystymosi komponentų (aplinkos, ekonomikos ir socialinės srities) ir jų šakų vystymąsi, sudaryti galimybę visiems visuomenės sluoksniams aktyviai dalyvauti darnaus vystymosi procese ir naudotis bendromis pastangomis padarytos pažangos rezultatais, užtikrinti tarptautinių, valstybinių, regioninių, vietinių trumpalaikių ir ilgalaikių interesų suderinamumą ir pagrindinių darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimą laiku ir visose gyvenimo srityse.

Aplinkosaugos srityje valstybė turi kontroliuoti ir reguliuoti poveikį aplinkai, sukurti baseininių principu pagrįstą vandens išteklių valdymo sistemą, baigti kurti šiuolaikišką atliekų tvarkymo sistemą, užtikrinti kuo geresnę gamtos išteklių apsaugą, efektyvesnę ir taupesnę jų naudojimą. Mokesčiai už išteklius turi būti pertvarkyti taip, kad jų dydis priklausytų ne tik nuo sunaudotų išteklių kiekio, bet ir naudojimo efektyvumo. Valstybė turi remti vietinių atsinaujinančių išteklių naudojimą ir atliekų perdirbimą. Itin daug dėmesio turės būti skiriama efektyvesniam energijos išteklių naudojimui.

Ekonomikos srityje valstybė turi skatinti darnų įvairių ūkio šakų vystymąsi. Investicijos ir ekonominė parama turi būti skirtos ir gamybos ekologiniam efektyvumui didinti. Turi būti remiamos įmonės ir ūkiai, diegiantys naujausias, mažesnę neigiamą poveikį aplinkai darančias technologijas, švaresnės gamybos metodus, taip pat šių technologijų reikalingos gamybos ir paslaugų šakos. Ypač turi būti skatinamas ekologinių ūkių vystymasis, atvykstamojo ir kaimo turizmo plėtra. Antrinių žaliavų perdirbimo skatinimas ir perdirbimo pajėgumų kūrimas turi būti vienas iš svarbesnių pramonės vystymo uždavinių. Namų ūkio sektoriuje ypač daug dėmesio numatoma skirti būstų atnaujinimui, jų energinio naudingumo gerinimui.

Socialinėje srityje valstybė turi kiekvienam gyventojui, *norinčiam ir galinčiam dirbti*, sudaryti galimybes savo darbu užsitikrinti tinkamą gyvenimo lygį. Įgyvendinti Būsto programą ir sudaryti sąlygas apsirūpinti patogiais, energiniu požiūriu efektyviais būstais – svarbus valstybės uždavinys. Visuomenės sveikatos srityje valstybė turi reguliuoti ir kontroliuoti poveikį visuomenės sveikatai. Mokslas ir švietimas turi tapti vienu iš valstybės vystymosi prioritetų. Lietuvos kultūros savitumo išsaugojimas ir puoselėjimas, valstybės istorinio tęstinumo užtikrinimas yra svarbus valstybės uždavinys.

Regionų darnaus vystymosi srityje valstybė turi užtikrinti tolygų visų regionų vystymąsi, įskaitant ir tokias priemones kaip savivaldybių stiprinimas ir parama programoms „Vietos darbotvarkės 21“ įgyvendinti.

4.3. Svarbiausi darnaus vystymosi tikslai ir uždaviniai

Numatytais priemonėmis įgyvendinti atnaujintoje Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje *numatyti jau tik du laikotarpiai – trumpalaikiams (iki 2012 metų) ir ilgalaikiams strateginiams tikslams įgyvendinti (iki 2020 metų)*. Priminsime, kad pirmojoje – 2003 metų – Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos versijoje, iki įgyvendinimo likus daugiau laiko ir norint kuo tiksliau grupuoti uždavinius konkreitiems laikotarpiams, buvo numatyti trys laikotarpiai – trumpalaikiams (iki 2005 metų), vidutinės trukmės (iki 2010 metų) ir ilgalaikiams (iki 2020 metų) tikslams įgyvendinti.

Toliau nuosekliai apžvelgsime svarbiausius šios Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos laikotarpiui iškeltus uždavinius, o kiekvieno sektoriaus gale trumpai aptarsime pagrindinius darnaus vystymosi priemonių „valdytojus“ – svarbiausias institucijas, kurių (ir joms pavaldžių ar jų kuravimo srityje esančių institucijų) pastangomis yra diegiamas ir valdomas darnus vystymasis Lietuvoje.

Aplinkos kokybės sektoriuje, akivaizdu, daugiausia darnaus vystymosi įgyvendinimo ir darnaus vystymosi proceso valdymo priemonių įgyvendina Aplinkos ministerija. Šią ministeriją Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 metais paskyrė atsakinga už Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo koordinavimą. Plačiau šios ministerijos

struktūrą, pavaldžias ir reguliavimo srityje esančias institucijas, aktualias darnaus vystymosi valdymo klausimais, jų svarbiausias funkcijas, tiesiogiai susijusias su darnaus vystymosi diegimu ir priežiūra aptarsime tolesniuose skyriuose. O šiame ir kituose skyriaus poskyriuose trumpai susipažinsime, kokias gi svarbiausias nacionalinių Lietuvos darnaus vystymosi uždavinių priemonės ar jų grupės planuoja, organizuoja, diegia ir valdo atskiras sritis kuriojančios ministerijos, įstaigos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, taip pat savivaldybių institucijos.

Darnaus vystymosi valdyme daugiau ar mažiau aktyviai dalyvauja net 12 iš 14 Lietuvos Respublikos ministerijų – jau minėtoji Aplinkos ministerija, Ūkio ministerija, Energetikos ministerija (naujai įsteigta ministerija, įkurta tik 2009 metais, siekiant paspartinti vieno iš strateginių Lietuvos ūkio plėtros tikslų – mažinti priklausomybę nuo vienintelio išorinio energijos išteklių tiekėjo, sujungiant Lietuvos energetines sistemas su ES sistemomis, integruojantis į ES vidaus energijos rinką ir didinant energijos išteklių vartojimo efektyvumą bei atsinaujinančių energijos šaltinių dalį pirminės energijos išteklių balanse – įgyvendinimą), Sveikatos apsaugos ministerija, Susisiekimo ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Žemės ūkio ministerija, Finansų ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Kultūros ministerija ir Užsienio reikalų ministerija.

Aplinkos kokybės sektoriaus tikslai, uždaviniai ir juos įgyvendinančios institucijos

Oro kokybės sritis

Ilgalaikiai tikslai – užtikrinti nepavojingą žmonių sveikatai ir atitinkančią reikalavimus oro kokybę, pasiekti, kad į atmosferą išmetamų teršalų ir šiltnamio efektą sukeliančių dujų daugėtų dvigubai lėčiau, negu auga gamyba, o ozono sluoksnį ardančios medžiagos nebūtų vartojamos.

Pagrindiniai ***ilgalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- užtikrinti, kad išmetamų į atmosferą teršalų ir šiltnamio efektą sukeliančių dujų sukuriama BVP vienetui sumažėtų perpus ir nevirsytų nustatytų nacionalinių limitų;

- užtikrinti, kad nebūtų viršijami aplinkos oro taršos normatyvai;
- iki 2015 metų atsisakyti ozono sluoksnį ardančių medžiagų vartojimo (išskyrus išimties atvejus).

Trumpalaikiai tikslai – pasiekti, kad, vystantis pramonės, energetikos ir transporto sektoriams, iš jų į atmosferą išmetamų teršalų kiekis laikotarpiu iki 2010 metų nedidėtų daugiau kaip 5 procentais, palyginti su 2001–2005 metais.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- užtikrinti, kad būtų įgyvendinti taršos mažinimo reikalavimai didelėse deginimo įmonėse;
- užtikrinti, kad į atmosferą išmetamas teršalų kiekis neviršytų nustatytų nacionalinių limitų;
- užtikrinti, kad kietųjų dalelių koncentracija neviršytų nustatytų aplinkos oro kokybės normų.

Vandens sritis

Ilgalaikiai tikslai – pasiekti, kad požeminio ir paviršinių vandens telkinių, įskaitant ir Kuršių marias bei Baltijos jūrą, būklė būtų gera, vandens ekosistemos išlaikytų didelę įvairovę, paviršiniai vandens telkiniai tikėtų poilsio reikmėms, o visi šalies gyventojai gautų tinkamos kokybės geriamąjį vandenį.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- sumažinti vandenų taršą pavojingomis medžiagomis tiek, kad pavojingų medžiagų išmetimai neviršytų Europos Sąjungos normatyvų ir netrukdytų siekti geros vandens telkinių būklės;
- sumažinti Baltijos jūros, Kuršių marių taršą iš sausumos šaltinių, laivų bei veiklos jūroje ir kituose susijusiuose vandens telkiniuose;
- mažinti vandenų taršą iš žemės ūkio šaltinių;
- užtikrinti požeminių vandenų apsaugą nuo taršos ir skatinti požeminio vandens išteklių naudojimą;
- sukurti veiksmingą potvynių rizikos vertinimo ir valdymo sistemą, atsižvelgiant į socialinius, ekonominius ir aplinkosauginius aspektus.

Trumpalaikiai tikslai – pasiekti, kad būtų sumažinta paviršinio ir požeminio vandens tarša.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- siekti sumažinti sutelktą taršą azotu 810 tonų, fosforu – 85 tonomis, biocheminį deguonies suvartojimą per 7 paras – 1050 tonų, palyginti su 2004 metais;
- sumažinti pasklidą taršą azotu ir fosforu;
- įdiegti upių baseinų principu pagrįstą vandens išteklių valdymo sistemą;
- užtikrinti, kad nebūtų sąlygų į paviršinius ir požeminius vandens telkinius patekti pavojingoms aplinkai ir žmonių sveikatai medžiagoms.

Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės sritis

Ilgalaikiai tikslai – išsaugoti kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę Lietuvoje, gamtos ir kultūros paveldo vertybes, atkurti pažeistus gamtinius elementus, užtikrinti racionalų kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės naudojimą.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- išsaugoti valstybės ir jos etnografinių regionų kraštovaizdžio bei biologinę įvairovę ir savitumą, užtikrinti racionalų jų naudojimą, mažinti neigiamą žemės ūkio veiklos poveikį kraštovaizdžiui ir biologinei įvairovei;
- plėtoti saugomų teritorijų tinklą ir gamtinį karkasą, derinti juos prie Europos ekologinių tinklų, padidinti Lietuvos saugomų teritorijų plotą iki 16–18 procentų šalies teritorijos (*būtent padidinti, o ne sumažinti kaip neva „pernelyg didelį“, kaip kartais išgirstame piktuose pokalbiuose*);
- užtikrinti rekreacinių išteklių apsaugą ir racionalų naudojimą;
- padidinti 3 procentais Lietuvos miškingumą, ypač daug dėmesio skirti mažiausiai miškingų rajonų miškingumo didinimui;
- sustiprinti jūros kranto, marių kranto zonos kraštovaizdžio ir jūros ekosistemų biologinės įvairovės apsaugą;
- saugoti ir gausinti želdynus ir kitas natūralias urbanizuoto kraštovaizdžio teritorijas.

Trumpalaikis tikslas – sukurti šiuolaikišką, Lietuvos ir Europos Sąjungos interesus atitinkančią kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės, kultūros paveldo apsaugos ir naudojimo sistemą.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- tobulinti biologinės įvairovės išsaugojimo teisinę bazę;
- tobulinti Lietuvos saugomų teritorijų sistemą ir gamtinį karkasą, užtikrinti kertinių miško buveinių apsaugą, užbaigti steigti paukščių apsaugai svarbias teritorijas;
- plačiau naudoti saugomas teritorijas pažintiniam ekologiniam turizmui, ekologiniam švietimui, gamtos ir kultūros vertybėms propaguoti;
- atkurti labiausiai pažeistus kraštovaizdžio elementus, stiprinti tradicinio kaimo kraštovaizdžio apsaugą.

Atliekų tvarkymo sritis

Ilgalaikiai tikslai – sukurti *socialiniu, aplinkos ir ekonominiu požiūriais* tinkamiausią atliekų tvarkymo sistemą, sumažinti atliekų susidarymą ir neigiamą poveikį, užtikrinti racionalų atliekų energijos išteklių naudojimą, informavimą ir švietimą atliekų tvarkymo klausimais.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- pasiekti, kad atliekų daugėtų kur kas lėčiau negu auga gamyba, o atliekų, tenkančių pagamintam BVP vienetui, kiekis neviršytų atitinkamų gamybos šakų atliekų kiekio Europos Sąjungos valstybių narių vidurkio;
- pasiekti, kad iki 2013 metų būtų surinkta ir perdirbta ar kitaip panaudota ne mažiau kaip 50 procentų komunalinių atliekų, o iki 2020 metų sąvartynuose šalinamos komunalinės biologiškai skaidžios atliekos sudarytų ne daugiau kaip 35 procentus 2000 metų biologiškai skaidžių komunalinių atliekų kiekio;
- teikti visuomenei informaciją apie atliekų tvarkymą, plėtoti ekologinį švietimą;
- veiksmingai tvarkyti nuotekų dumblą ir naudoti atliekų energitinius išteklius.

Trumpalaikiai tikslai – sudaryti sąlygas sukurti šiuolaikišką komunalinių atliekų tvarkymo infrastruktūrą, pavojingų atliekų tvarkymo sistemą ir išplėsti viešųjų komunalinių atliekų tvarkymo paslaugų teikimą, ugdyti gyventojų atliekų tvarkymo kultūrą ir kelti visuomenės ekologinį sąmoningumą.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- sudaryti sąlygas užtikrinti viešosios komunalinių atliekų tvarkymo paslaugos visuotinumą, kokybę ir prieinamumą;
- užtikrinti kompleksinį pavojingų atliekų tvarkymą, tobulinti šių atliekų tvarkytojų kvalifikaciją;
- užtikrinti efektyvų biologiškai skaidžių atliekų tvarkymą;
- skatinti techninio komposto, taip pat išvalyto buvusio užteršto nafta grunto ir dirvožemio naudojimą.

Vykdančiosios institucijos Aplinkos kokybės sektoriuje

Aplinkos ministerija, kaip jau buvo minėta, yra pagrindinė institucija, dalyvaujanti aplinkos kokybės sektoriuje diegiant ir valdant numatytas darnaus vystymosi priemones. Visų pirma Aplinkos ministerija paskirta atsakinga už jau minėto pirmojo strateginio programinio aplinkosauginio teisės akto, parengto dar 1996 metais – *Nacionalinės* (1996 m. vadintos valstybine) *aplinkos apsaugos strategijos*, numatančios ilgalaikius aplinkos sektoriaus prioritetus – atnaujinimą artimiausiu metu. Oro apsaugos srityje Aplinkos ministerijai pavesta nustatyti Europos Sąjungos oro kokybės gerinimo ir klimato kaitos mažinimo tikslų įgyvendinimą garantuoti nacionalinius strateginius ūkio sektorių vystymo tikslus, užtikrinti, kad šiluminėse elektrinėse iki 2015 metų būtų pasiekti naujiems tokiems įrenginiams nustatyti aplinkosaugos reikalavimai, ir skatinti naudoti neardančias ozono sluoksnio medžiagas bei technologijas. Plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis, ypač su kaimynėmis, siekiant bendrų Baltijos jūros ir kitų vandenų apsaugos, naudojimo ir taršos mažinimo veiksmų – taip pat Aplinkos ministerijos veiklos sritis. Be to, ši ministerija per Strategijos įgyvendinimo laikotarpį nustatys turimų požeminio vandens išteklių kiekį ir kokybiškiausius telkinius vandeniui tiekti, parengs upių baseinų valdymo planus bei priemonių programas ir organizuos upių renatūralizavimo projektų įgyvendinimą. Aplinkos ministerija formuoja Europos ekologinį tinklą „Natura 2000“, taip pat numato parengti pažeidžiamiausių šio tinklo ir kitų saugomų teritorijų gamtotvarkos planus ir organizuoti jų įgyvendinimą, įsteigti lankytojų centrus visuose valstybiniuose parkuose, pasirūpinti, kad valstybiniuose parkuose būtų įrengtos pažintinio turizmo trasos, rengti ekologinio švietimo kampanijas. Siekdama užtikrinti kuo na-

tūralesnius medynus Lietuvos miškuose, Aplinkos ministerija įpareigota rengti miškų atkūrimo ir įveisimo ekologiniu-genetiniu pagrindu projektus, derinti miško želdinimą su savaiminiu atžėlimu, skatinti medelynų plėtrą.

Kartu su Ūkio ministerija Aplinkos ministerija atsakinga už inovatyvių technologijų, darančių mažiausią neigiamą poveikį aplinkai ir žmonių sveikatai, leidžiančių taupiau naudoti gamtos išteklius, mažinti vandens taršą, vengti atliekų susidarymo, diegimo rėmimą. Be to, kartu su Ūkio, Susisiekimo ir Žemės ūkio ministerijomis ši ministerija parengs Nacionalinę į atmosferą išmetamo teršalų kiekio valdymo iki 2020 metų programą ir koordinuos jos įgyvendinimą.

Išskirtinio strateginio dokumento – Klimato kaitos valdymo nacionalinės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo 2013–2020 metų priemonių plano – parengimas – uždavinys visoms susijusioms ministerijoms – Aplinkos, Ūkio, Energetikos, Sveikatos apsaugos, Susisiekimo, Švietimo ir mokslo bei Žemės ūkio.

Energetikos ministerija kartu su Žemės ūkio ir Aplinkos ministerijomis yra atsakinga už ekonominėmis priemonėmis paremtą skatinimą naudoti biologinį kurą ir gaminti elektrą bei šilumą kogeneracinėse elektrinėse.

Žemės ūkio ministerija šiame sektoriuje ekonominėmis, teisinėmis ir informacinėmis priemonėmis skatina taršos iš žemės ūkio šaltinių mažinimo priemonių diegimą ir kartu su Aplinkos ministerija įgyvendina agrarinėse teritorijose kraštovaizdžio bei biologinės įvairovės vertybių apsaugos priemones. Viena iš aktualiausių tokių priemonių – remti gamtai palankias ūkininkavimo didelę gamtinę vertę turinčiose pievose, ganyklose ir šlapynėse formas. Didelę gamtinę vertę (ypač biologinės įvairovės požiūriu) turinčios nesaugomos agrarinės teritorijos – naujas elementas, palyginti neseniai atsiradęs gyvajai gamtai išsaugoti skirtos Europos Sąjungos aplinkos politikos akiratyje.

Švietimo ir mokslo ministerijai tenka įprastas jos sričiai – visuomenės ugdymo – vaidmuo, kurį vykdydama ji papildys atnaujinamas bendrojo lavinimo programas kompetencijos apie *gamtos ir kultūros vertybių apsaugą, tvarkymą ir racionalų naudojimą* ugdymu, taip pat siūlys tai įtraukti į naujas studijų programas bei neformaliojo suaugusiųjų švietimo ugdymo modulius.

Savivaldybės šiame, kaip ir kituose sektoriuose, įgyvendina ir valdo darnaus vystymosi priemones regioniniu lygmeniu. Jos paskirtos kaip atsakingos už miestų nuotekų valymo įrenginių modernizavimą ir plėtrą, regioninių atliekų tvarkymo sistemų plėtrą bei Europos Sąjungos reikalavimų neatitinkančių sąvartynų uždarymą, kartu su Aplinkos ministerija – už tokių sąvartynų ir apleistų karjerų rekultivavimą bei miestų „žaliųjų“ ir gamtinių rekreacinių teritorijų gausinimą ir tvarkymą, o pajūryje – už integruoto kranto zonos vystymą. Itin aktuali savivaldybių veikla darnaus vystymosi aplinkosauginių priemonių diegimo regionuose srityje – sukurti regionines dumblo tvarkymo sistemas – didžiuosiuose miestuose pastatyti dumblo apdorojimo įrenginius, kurių našumo pakaktų regionų poreikiams – bei likusių netinkamų perdirbti, bet turinčių energetinę vertę komunalinių atliekų naudojimo energijai gauti pajėgumus. Kartu su Susisiekimo ministerija būtent savivaldybės rūpinasi visuomeninio transporto plėtra. Be to, savivaldybės kartu su atskiras ūkio šakas kontroliuojančiomis ministerijomis turi nuolat informuoti visuomenę apie atliekų prevenciją, rūšiavimo ir perdirbimo svarbą, šviesti ją šiais klausimais, ugdyti palankią nuomonę apie pakartotinį gaminių naudojimą ir pagamintus iš atliekų produktus.

Ekonomikos vystymosi sektoriaus tikslai, uždaviniai ir juos įgyvendinančios institucijos

Ilgalaikis bendrasis ekonomikos vystymosi tikslas – sukurti šiuolaikišką, žiniomis ir mokslu pagrįstą, nuolat ir teritoriškai tolygiai augančią ekonomiką, kuri sudarytų sąlygas kuo sparčiau gerėti gyvenimo kokybei, nebloginant aplinkos kokybės. Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- užtikrinti stabilų 5–6 procentų kasmetinį ekonomikos (BVP) augimą ir pagal vienam gyventojui sukurtą BVP (perkamosios galios standartu) pasiekti 2003 metais buvusį Europos Sąjungos valstybių senbuvių lygį;
- sumažinti regionų ekonominio išsivystymo netolygumus;
- sukurti aplinką, palankią įmonių socialinės atsakomybės plėtrai – *kaip matote, socialiai atsakingas verslas tampa vienu iš trijų Lietuvos ekonomikos darnaus vystymosi sėkmės banginių.*

Transporto sritis

Ilgalaikiai tikslai – sukurti saugią, ekonomiškai efektyvią ir palankią aplinkai transporto sistemą, daugiau naudojančią alternatyvių degalų, sumažinti neigiamą transporto poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai, užtikrinti vienodas laisvo ir saugaus keleivių vežimo konkurencijos sąlygas.

Pagrindiniai ***ilgalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- padidinti transporto sektoriaus ekonominį bei ekologinį veiksmingumą ir pasiekti, kad degalų sąnaudos bei į orą išmetamų teršalų ir šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis didėtų dvigubai lėčiau nei krovinių ir keleivių pervežimo apimtis;
- plėtoti aplinką mažiau teršiantį ir mažesnį poveikį žmonių sveikatai turintį transportą, ypač geležinkelių ir jūrų transportą, multimodalines (daugiarūšes) ir intermodalines (įvairiarūšes) transporto sistemas;
- integruoti aplinkos ir visuomenės sveikatos saugos aspektus į nacionalinės transporto politikos sprendimo priėmimo, monitoringo ir poveikio vertinimo procesus;
- didinti kelių transporto veiklos energinį veiksmingumą.

Trumpalaikiai tikslai – sukurti reikiamas sąlygas, skatinančias mažiau aplinką teršiančio ir saugesnio transporto vystymąsi, geriau organizuoti ir reguliuoti kelių transporto eismą, didinti jo saugumą, pasiekti, kad oro tarša ir triukšmas miestuose neviršytų leistinų normatyvų.

Pagrindiniai ***trumpalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- sumažinti tranzitinio transporto srautus per miestus ir ypač centrinę jų dalį;
- plėtoti viešąjį transportą, teikti pirmenybę ne tokioms taršioms ir mažesnei triukšmą keliančioms transporto priemonėms;
- padidinti eismo saugumą, siekiant, kad iki 2010 metų transporto aukų sumažėtų apie du kartus.

Pramonės sritis

Ilgalaikis tikslas – sukurti naujausiomis, palankiomis aplinkai technologijomis pagrįstą, ekonominiu, aplinkosauginiu ir socialiniu požiūriais veiksmingą pramonę.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- padidinti gamybos ir gaminių ekonominę bei aplinkosauginę veiksmingumą, pasiekti, kad BVP vienetai pagaminti energijos ir vandens reikėtų mažiau, pagal šiuos rodiklius pasiekti 2003 metų ES valstybių vidurkį;
- padidinti aukštosiomis technologijomis pagrįstą gamybą, pasiekti, kad pagal šį rodiklį Lietuva artėtų prie ES valstybių vidurkio (20–25 procentai);
- užtikrinti, jog cheminės medžiagos būtų gaminamos, tvarkomos ir naudojamos taip, kad nekeltų didelio pavojaus žmonių sveikatai ir atitiktų ES cheminių medžiagų registracijos, įvertinimo, autorizacijos ir apribojimų (REACH) reglamentą ir jo įgyvendinimo priemonių planą.

Trumpalaikiai tikslai – sumažinti neigiamą pramonės poveikį aplinkai, padidinti vietinių atsikuriančiųjų ir antrinių žaliavų perdirbimą, plačiau diegti švaresnės gamybos metodus.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- skatinti Lietuvos pramonės įmones taikyti gaminių būvio ciklo vertinimo ir kitas darnaus pramonės vystymosi priemones (pvz., aplinkos vadybos sistemas);
- sumažinti neigiamą pramonės poveikį aplinkai ir pasiekti, kad ne mažiau kaip trečdalis Lietuvos pramonės įmonių taikytų švaresnės gamybos metodus;
- didinti antrinių žaliavų perdirbimą.

Energetikos sritis

Ilgalaikiai tikslai – sukurti saugų, palankų aplinkai, konkurencingą ir į bendrą ES energetikos sistemą integruotą energetikos sektorių, užtikrinti patikimą ir diversifikuotą energijos išteklių tiekimą, padidinti energijos gamybos, skirstymo ir vartojimo efektyvumą; išplėsti atsinaujinančių ir atliekinių energijos išteklių naudojimą.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- modernizuoti esamas ir pastatyti naujas didelio efektyvumo kogeneracines elektrines;
- didinti elektros energijos, šilumos gamybos, skirstymo ir vartojimo efektyvumą;

- sumažinti teršalų ir išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kieki pagamintos energijos vienetui;
- sumažinti šalies priklausomybę nuo kuro importo;
- kompleksiskai integruoti Lietuvos energetikos sistemas į Europos Sąjungos sistemas ir rinką.

Trumpalaikiai tikslai – užtikrinti patikimą, saugų, netaršų energijos tiekimą, didinti energijos naudojimo efektyvumą.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- pasiekti, kad šiluma, pagaminta iš atsinaujinančių ir atliekinių energijos išteklių, 2010 metais sudarytų 17 procentų bendro šilumos gamybos balanso, o elektros energijos gamyba iš atsinaujinančių energijos išteklių sudarytų daugiau kaip 7 procentus visos sunaudojamos elektros energijos;
- didinti energijos taupymą ir vartojimo efektyvumą.

Žemės ūkio sritis

Ilgalaikiai tikslai – sukurti ekonomiškai efektyvų ir konkurencingą žemės ūkį, pagrįstą mažesnę poveikį aplinkai darančiu ūkininkavimu, plėtoti ekologinius ūkius ir aukštos kokybės sertifikuotų žemės ūkio ir maisto produktų gamybą, tausoti gamtos išteklius.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- intensyviai plėtoti ekologiškų produktų gamybą, pasiekti, kad 2013 metais sertifikuoti ekologinės gamybos plotai sudarytų bent 5, o 2020 metais – 10 procentų žemės ūkio naudmenų;
- skatinti efektyvią biodegalų gamybos plėtrą: pasiekti, kad 2020 metais jie sudarytų 15 procentų transportui naudojamų degalų.

Trumpalaikiai tikslai – sumažinti žemės ūkio veiklos poveikį aplinkai, gerinti sąlygas kurtis ir plėstis tradiciniams, ekologiniams ūkiams, ap rūpinti vartotojus aukštos kokybės maisto produktais.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- sumažinti žemės ūkio veiklos poveikį ekologiškai jautrioms teritorijoms;
- didinti vidutinių ir mažų ūkių konkurencingumą, užtikrinti, kad juose būtų ūkininkaujama mažiau veikiant aplinką;
- mažinti neigiamą trąšų bei pesticidų poveikį aplinkai ir produkcijai;
- stengtis, kad į aplinką kuo mažiau patektų amoniako.

Būsto sritis

Ilgalaikiai tikslai – sukurti šiuolaikišką būsto infrastruktūrą, tinkamas buities sąlygas, padidinti būsto energinį naudingumą, užtikrinti šiuolaikiškas, geros kokybės visiems prieinamas viešąsias socialines paslaugas, sumažinti neigiamą būsto poveikį aplinkai, skatinti socialinę sanglaudą.

Pagrindiniai ***ilgalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- padidinti būstų energinį efektyvumą, spartinti daugiabučių namų modernizavimą;
- gerinti būstų kokybę, pasiekti, kad naudingasis būsto plotas vienam gyventojui padidėtų iki 28–29 m² (būtų artimas esamam Europos Sąjungos valstybių senbuvų vidurkiui);
- plėtoti socialinio nuomojimo būsto fondą.

Trumpalaikis tikslas – toliau įgyvendinti Daugiabučių namų modernizavimo programą.

Pagrindiniai ***trumpalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- užtikrinti, kad teikiama valstybės parama skatintų daugiabučių namų butų savininkus įgyvendinti energiniu požiūriu efektyvius namų modernizavimo projektus;
- skatinti daugiabučių namų modernizavimą – konsultuoti butų savininkus, parengti tipinius ir demonstracinius projektus, galimybių studijas, mokyti būsto sektoriaus dalyvius.

Turizmo sritis

Ilgalaikiai tikslai – įgyvendinti darnaus vystymosi principus, vykdančiant turizmo plėtrą visais lygmenimis.

Pagrindiniai ***ilgalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- didinti turizmo paslaugų apimtį ir įvairovę, plėtoti turizmo ir rekreacijos infrastruktūrą, efektyviau tam naudoti šalies regionų gamtos ir kultūros savitumą, etnokultūros vertybes;
- tobulinti šalies turizmo ir rekreacijos valdymo, planavimo ir rėmimo sistemą, teikti pirmenybę kultūrinio, ekologinio, aktyvaus poilsio ir sveikatingumo turizmo plėtrai, skatinti šią veiklą, pirmiausia remti projektus, užtikrinančius aplinkos kokybės išsaugojimą, racionalų rekreacinių išteklių naudojimą;
- sukurti moksliškai pagrįstas turizmo išteklių ir rinkos tyrimo, žmoniškųjų išteklių ugdymo sistemas, leisiančias veiksmingai plėtoti

turizmo sektorių ir aktyviai formuoti Lietuvos kaip patrauklios turizmui valstybės įvaizdį;

- inicijuoti projektus, kurie gerintų Lietuvos turizmo objektų pasiekiamumą, didintų kultūros, komunikacijos, sveikatinimo, kitų paslaugų ir pramogų pasiūlą;
- skatinti ir visokeriopa remti dviračių ir vandens turizmo viešosios infrastruktūros plėtrą.

Trumpalaikiai tikslai – sukurti geros kokybės kultūrinio, aktyvaus poilsio, sveikatingumo, kaimo turizmo infrastruktūrą ir paslaugas, sistemingai ugdyti žmoniškųjų išteklių gebėjimus, užtikrinti gamtos ir kultūros vertybių apsaugą ir racionalų naudojimą.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- plėtoti turizmo potencialą šalies regionuose ir turizmo centruose;
- suderinti turizmo infrastruktūros plėtrą šalies teritorijoje, atsižvelgiant į rekreacinių išteklių potencialą ir regionų *ekologinį talpumą*;
- skleisti šalyje ir užsienyje informaciją apie Lietuvos poilsio ir turizmo galimybes, kaupti informaciją apie šalies gamtos ir kultūros vertybes – pastaroji veikla sudarys sąlygas ne tik praturtinti žinias apie turimą gamtos bei kultūros paveldą ir kurti veiksmingesnes jo išsaugojimo bei puoselėjimo priemones, tačiau ir suteiks dar daugiau galimybių naudotis iki šiol turizmo paslaugų teikėjų nepakankamai efektyviai eksploatuojamą šių vertybių pažintinį aspektą, ypač kaimo ir poilsinio turizmo sektoriuose.

Vykdančiosios institucijos Ekonomikos vystymosi sektoriuje

Ūkio ministerijai šiame sektoriuje tenka ypač svarbus koordinuojantis vaidmuo, siekiant spręsti žemo darbo našumo problemą Lietuvoje – įgyvendinant visų ekonomikos šakų uždavinius, skatinti vykdyti priemones, numatančias aukštųjų ir naujausių technologijų bei gaminių diegimą ir galinčias padidinti darbo našumą iki ES valstybių 2003 metų atitinkamos gamybos šakos lygio.

Ūkio ministerija iš esmės kuruoja pramonės sritį ir remia pramonės įmonėse ekonominį ir aplinkosauginį veiksmingumą didinančių priemo-

nių, sertifikuotų aplinkos vadybos sistemų (ISO 14001 ir EMAS) diegimą, privataus kapitalo investicijų į vietinių antrinių žaliavų surinkimo ir perdirbimo pajėgumų kūrimą iniciatyvą. Per Strategijos įgyvendinimo laikotarpį ši ministerija įpareigota daugiausia Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos verslui lėšų skirti žiniomis ir aukštosiomis technologijomis pagrįstoms pramonės šakoms, užtikrinančioms *didelį darbo našumą*, skatinti. Kartu su Aplinkos ministerija Ūkio ministerija remia oro taršos mažinimo ir monitoringo sistemų diegimą pramonės ir energetikos įmonėse, kartu su Energetikos ministerija rūpinamasi pakeitimo principo diegimu, skatinant keisti gamybai naudojamas pavojingas medžiagas mažiau pavojingomis, o išsenkančius išteklius – atsinaujinančiais.

Ūkio ministerija su Valstybiniu turizmo departamentu atsakingi už rekreacijos ir turizmo paslaugų infrastruktūros plėtros skatinimą, kartu *išsaugant teritorijų rekreacinio ir ekologinio potencialo kokybę*. Drauge su Sveikatos apsaugos ministerija šios institucijos turi propaguoti ir skatinti kurortinių sveikatinimo ir SPA paslaugų plėtrą, kaip perspektyvią turizmo ir gyventojų sveikatinimo didinimo priemonę.

Valstybiniam turizmo departamentui pavesta įdiegti turizmo paslaugų kokybės, rinkodaros priemonių veiksmingumo monitoringo sistemą. Šis departamentas kartu su Kultūros paveldo apsaugos departamentu yra atsakingas už kultūros paveldo objektų naudojimo turizmo reikmėms intensyvinimą bei tam reikalingos infrastruktūros kūrimą, o drauge su savivaldybėmis įgyvendina kurortų kultūrines priemones sezoniškumui mažinti, vykdo ir skatina nacionalinių dviračių bei vandens turizmo trasų ir infrastruktūros plėtrą.

Susisiekimo ministerija pagal kompetenciją diegia ir valdo transporto infrastruktūros plėtros priemones. Viešojo transporto naudojimo intensyvumą ir sąlygas jo plėtrai ministerija kuria teikdama prioritetą valstybinės reikšmės rajoniniams keliams, kuriais naudojasi viešasis maršrutinis transportas, asfaltuoti. Ministerija įpareigota taikyti ekonomines priemones užtikrinant, kad krovinių vežimas geležinkeliu ir jūrų transportu būtų ekonomiškai racionalesnis ir nuolat didėtų, dėl to mažėtų oro tarša, taip pat plėtoti vandens transporto infrastruktūrą ir taip didinti galimybes naudoti ekologiškai švaresnį vandens transportą, plėsti vandens turizmo infrastruktūrą. Vienas iš itin svarbių tolimojo transporto darnos elementų – logistikos centrų infrastruktūros plėtra ir plačiau naudojamos daugiarūšio transporto sistemos, kuo labiau išnaudojant visų rūšių transporto potencialą – dar viena veikla, kurią skatinimo priemonėmis pavesta valdyti šiai

ministerijai. Projekto „Rail Baltica“ įgyvendinimas ir plėtra padės mažinti Lietuvos transporto sistemos atskirtį. Susisiekimo ministerijai pavesta suteikti mokslinį pagrindą „karui keliuose“ malšinti – atlikti eismo įvykių tendencijų ir priežasčių analizę, numatyti ir įgyvendinti ja pagrįstas eismo saugumo didinimo priemones.

Energetikos ministerija, savaime suprantama, atsakinga už darnaus vystymosi priemonių, susijusių su energetika, diegimą ir valdymą. Ji koordinuoja naujos atominės elektrinės projekto įgyvendinimą bei Lietuvos elektros tinklų sujungimo su Skandinavijos valstybių ir Lenkijos tinklais įgyvendinimą. Be to, Energetikos ministerija atsakinga už gamtinių dujų perdavimo tinklų plėtros organizavimą bei elektros energijos tiekimo infrastruktūros atnaujinimo organizavimą, taip sudarant sąlygas prisijungti *naujiems elektros energijos gamintojams*. Ministerija kartu su savivaldybėmis vertina teisines ir finansines sąlygas statyti įvairių vietovių elektrinėse kombinuotojo ciklo dujų turbininius blokus, organizuoja kogeneracinių elektrinių, naudojančių biokurą arba atliekas, statybą ir kartu su Aplinkos ministerija prižiūri, kad visas ekonomiškai pateisinamas miško kirtimo atliekų potencialas būtų sunaudotas energijai gaminti.

Žemės ūkio ministerija valdo darnaus vystymosi priemones žemės ūkio srityje. Ji teikia ekonominę paramą ekologiniams ūkiams plėtoti ir propaguoti ekologinį ženklą, skatina ekologiškai ūkininkauti ekologiškai jautriose teritorijose, nedidelius ūkius imtis netradicinės alternatyvios augininkystės ir gyvulininkystės, ūkininkauti pagal rentablesnius ir mažiau aplinką veikiančius metodus, taip pat remia mažų žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių steigimąsi. Be to, Žemės ūkio ministerija kartu su Ūkio ministerija įgyvendina Kaimo turizmo ir tradicinių amatų plėtojimo kaimo vietovėse programą. Ministerija pagal kompetenciją vykdo ir pasklidusios taršos mažinimo priemones – skatina naudoti organinių trąšų kaupimo ir skleidimo priemones, neleidžiančias amoniakui patekti į aplinką. Ši ministerija atsakinga ir už atitinkamos srities švietimą – kartu su Švietimo ir mokslo ministerija plėtoja ekologinės gamybos, ekologiškų produktų kokybės ir ekologiškų produktų rinkos mokslinius tyrimus, skatina vartotojų švietimą ir informavimą.

Aplinkos ministerija pagal kompetenciją šiame sektoriuje prižiūri ir valdo su būsto sritimi susijusias priemones – ji atsakinga už Daugiabučių namų modernizavimo programą (kartu su Finansų, Ūkio ministerijomis ir savivaldybėmis) bei būsto sektoriaus dalyvių konsultavimą ir mokymą,

supažindinant su daugiabučių namų priežiūra, modernizavimu, racionali energijos išteklių naudojimu, taip pat valstybės paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti sąlygų tobulinimą (ypatingą dėmesį skiriant jaunoms šeimoms, auginančioms vaikus).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija atsakinga už vieno aktualiausių programinių dokumentų – Nacionalinės įmonių socialinės atsakomybės plėtros programos – parengimą.

Finansų ministerija, Ūkio ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Susisiekimo ministerija, Žemės ūkio ministerija ir Vidaus reikalų ministerija kartu yra atsakingos ir už veiklą, ypač aktualią ir Teritorijų vystymosi sektoriuje – organizuoja didesnės Europos Sąjungos paramos ir valstybės biudžeto investicijų dalies skyrimą probleminėms teritorijoms bei regioniniams ekonomikos augimo centrams ir atsako už naujų geros kokybės darbo vietų kūrimą juose.

Didžiausias *savivaldybių* indėlis ekonomikos vystymosi sektoriuje apima infrastruktūros plėtros ir kontrolės veiklas. Savivaldybės, gerindamos eismo sąlygas ir mažindamos neigiamą transporto poveikį, rengia bei įgyvendina žvyrkelių asfaltavimo planus, kartu su Valstybine kelių transporto inspekcija diegia efektyvesnes kelių transporto kontrolės sistemas. Savivaldybės kartu su Susisiekimo ministerija yra atsakingos už kelių infrastruktūros gerinimą, pagrindinių Lietuvos Respublikos bendrajame plane (apie jį kalbėsime vėliau) numatytus miestų aplinkkelius nutiesimą ir miestų transporto reguliavimo sistemų įdiegimą, sureguliuojant transporto srautus miestuose taip, kad jo būtų mažiau miestų centruose, sumažėtų transporto spūstys, oro tarša ir triukšmas, taip pat dviračių ir pėsčiųjų takų tinklo plėtrą. Be to, numatyta per Strategijos diegimo laikotarpį didžiuosiuose miestuose diegti modernias koordinuoto automatinio eismo valdymo sistemas, reaguojančias į eismo pokyčius.

Savivaldybės kartu su Energetikos ministerija koordinuoja centralizuoto šilumos tiekimo sistemų modernizavimą ir plėtrą, šilumos tiekimo tinklų renovavimą (būtina pabrėžti, kad Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje nurodyta pastarojo koordinavimo *esmė – sudaryti sąlygas šilumos gamintojams konkuruoti, o vartotojams – galimybę reguliuoti šilumos suvartojimą*).

Socialinio vystymosi sektoriaus tikslai, uždaviniai ir juos įgyvendinančios institucijos

Užimtumo sritis

Ilgalaikiai tikslai – skatinti gyventojų užimtumą, naujų geros kokybės darbo vietų kūrimą, užtikrinti lygias galimybes darbo rinkoje ir visuomenės gyvenime, taip stiprinti socialinę sanglaudą.

Pagrindiniai ***ilgalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- vykdyti aktyvią užimtumo ir žmogiškųjų išteklių ugdymo politiką, gerinti darbo kokybę, *didinti jo našumą*;
- siekti, kad vidutinis metinis užimtumo lygis⁸⁴ šalyje padidėtų iki 70 procentų, sudaryti sąlygas, kad kiekvienas norintis ir galintis dirbti Lietuvos gyventojas rastų savęs vertą ir tinkamą darbą;
- gerinti darbo rinkos poreikių atitiktį, sudaryti sąlygas tobulinti kompetenciją ir didinti užimtumo gebėjimus;
- skatinti darbo rinkos lankstumą, derinti jį su užimtumo garantijomis, užtikrinti aktyvų socialinių partnerių dalyvavimą šiame procese.

Vidutinės trukmės tikslai – padidinti darbo jėgos gebėjimą prisitaikyti prie pokyčių, įtraukti į darbo rinką kuo daugiau asmenų, turinčių įsitraukimo į darbo rinką problemų, užtikrinant geros kokybės ir saugų užimtumą, sumažinti nelegalų darbą, stiprinti socialinę įmonių atsakomybę.

Pagrindiniai ***vidutinės trukmės uždaviniai*** yra šie:

- pasiekti, kad vidutinis metinis užimtumo lygis šalyje padidėtų iki 68,8 procento, o jau pasiektas moterų (61 procentas) ir pagyvenusių (55–64 metų) žmonių (53 procentai) užimtumo lygis nemažėtų;
- padidinti ieškančių darbo asmenų užimtumą ir darbo patrauklumą, vykdyti nedarbo (ypač ilgalaikio) prevenciją, patobulinti aktyvios darbo rinkos politikos priemones;
- sumažinti nedeklaruojamą darbą, sudaryti sąlygas pereiti iš nelegalaus darbo į legalų;
- sudaryti tinkamas sąlygas vyresnio amžiaus ir neįgaliems asmenims išlikti aktyviems darbo rinkoje, išlaikyti kuo ilgiau darbo

84 Užimtumo lygis – turinčių darbą ir tiriamojo amžiaus gyventojų santykis.

rinkoje patyrusius darbuotojus, tobulinti sveikatinimo veiklą, taip užtikrinant kuo didesnę gyventojų darbingumą;

- sudaryti tinkamas mokymosi visą gyvenimą sąlygas, tobulinti savaiminiu ir neformaliojo būdu įgytos kompetencijos vertinimą ir pripažinimą;
- įgyvendinti priemones, užtikrinančias darbingumo, sveikatos ir gyvybės išsaugojimą darbo vietoje.

Skurdo ir socialinės atskirties sritis

Ilgalaikiai tikslai – padidinti gyventojų pajamas, sumažinti visuomenės diferenciaciją ir skurdą, užtikrinti tinkamas darbo sąlygas, siekti efektyvios socialinės apsaugos.

Pagrindiniai ***ilgalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- sumažinti visuomenės diferenciaciją ir skurdą, regioninius socialinio vystymosi skirtumus;
- įgyvendinti socialinio teisingumo ir solidarumo principais pagrįstą socialinę politiką (sudaryti palankias sąlygas šeimoms, užtikrinti socialiai pažeidžiamų gyventojų grupių socialinę integraciją).

Vidutinės trukmės tikslai – užtikrinti socialinio draudimo išmokų gavėjams pakankamą jų prarastų pajamų kompensavimą, socialinę paramą skirti tiems, kam jos labiausiai reikia, užtikrinti kiekvienam asmeniui bent minimalų ekonominį ir socialinį saugumą, įveikti ypač didelį skurdą.

Pagrindiniai ***vidutinės trukmės uždaviniai*** yra šie:

- išlaikyti pakankamą socialinio draudimo išmokų, pirmiausia pensijų, lygį, *derinti jį su finansinėmis socialinio draudimo ir pensijų sistemos galimybėmis*;
- užtikrinti tinkamą paramą jaunoms šeimoms, auginančioms vaikus;
- užtikrinti socialinės paramos priemonių tikslingumą ir dydį, leidžiantį pagrįstai šią paramą gaunantiems asmenims turėti jų orumo nežeminančias pajamas;
- didinti socialinių paslaugų prieinamumą ir gerinti jų kokybę.

Visuomenės sveikatos sritis

Ilgalaikiai tikslai – gerinti Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybę, pagilinti gyvenimo trukmę – mažinti sergamumą, mirtingumą ir neįgalumą, gerinti sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą ir kokybę.

Pagrindiniai ***ilgalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- sumažinti neigiamą poveikį sveikatai: vidutinę būsimo gyvenimo trukmę prailginti iki 72,5 metų, pasiekti ES valstybių senbuvių esamą kūdikių mirtingumo lygį;
- sumažinti rūkymo paplitimą, alkoholio ir psichoaktyvių medžiagų vartojimą;
- sumažinti traumatizmą, sergamumą lėtinėmis neinfekcinėmis ligomis ir mirtingumą nuo jų;
- pagerinti gyventojams teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą ir kokybę;
- sumažinti Lietuvos regionų, vyrų ir moterų sveikatos skirtumus;
- vykdyti užkrečiamųjų ligų profilaktiką ir kontrolę.

Trumpalaikiai tikslai – sukurti modernią ir gerai veikiančią sveikatos priežiūros sistemą, skatinančią sveiką gyvenseną, sveiką aplinką, prieinamą ir tinkamą sveikatos priežiūrą.

Pagrindiniai trumpalaikiai uždaviniai yra šie:

- sumažinti gyventojų mirtingumą nuo nelaimingų atsitikimų ir traumų;
- stabilizuoti jaunesnių nei 65 metų gyventojų mirštamumą nuo kraujotakos sistemos ligų;
- gerinti visuomenės psichikos sveikatą ir sumažinti savižudybių, ypač daug dėmesio skirti priklausomybės ligų prevencijai;
- gerinti sveikatos rizikos veiksnių valdymą, sumažinti kaimo ir miesto gyventojų sveikatos skirtumus;
- užtikrinti greitą reagavimą į pavojus visuomenės sveikatai;
- stiprinti visuomenės sveikatos priežiūrą savivaldybėse.

Švietimo ir mokslo sritis

Ilgalaikiai tikslai – išugdyti išsilavinusius, savarankiškus, aktyvius ir atsakingus visuomenės narius, sustiprinti intelektualinę visuomenės poten-

cialą, kad žinios ir mokslas užtikrintų darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą.

Pagrindiniai *ilgalaikiai uždaviniai* yra šie:

- užtikrinti įvairių lygių švietimo prieinamumą;
- sukurti nuolat besimokančią visuomenę, sudaryti sąlygas mokytis visą gyvenimą;
- skleisti darnaus vystymosi idėjas visais švietimo lygmenimis;
- užtikrinti sistemingą mokslo ir technologijų vystymąsi, leidžiantį kurti mokslu, naujaisiomis, aplinkai mažesnę neigiamą poveikį darančiomis technologijomis ir inovacijomis pagrįstą žinių visuomenę;
- įgyvendinti Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos (JTEK) darnaus vystymosi švietimo strategijos veiksmų planą ir šios strategijos įgyvendinimo Vilniaus gaires;
- vykdyti tyrimus, aprėpiančius socialinius ir gamtos mokslus, skatinti jų sąveiką su politikos formavimo procesu, siekti, kad priimami sprendimai būtų grindžiami mokslo tyrimais ir ekonominių, socialinių bei aplinkosaugos tikslų, uždavinių ir įgyvendinimo priemonių integralumu.

Trumpalaikiai tikslai – užtikrinti spartų švietimo, mokslo ir technologijų vystymąsi, pasiekti, kad švietimas, mokslas ir naujausios technologijos didintų tarptautinį Lietuvos konkurencingumą ir skatintų darnų Lietuvos vystymąsi.

Pagrindiniai trumpalaikiai uždaviniai yra šie:

- stiprinti bendrojo lavinimo, profesinių ir aukštųjų mokyklų sąnagaudą;
- skatinti mokslo, technologijų kūrimo ir verslo institucijų sąveiką;
- spartinti žinių visuomenės kūrimą;
- padidinti mokslinių tyrimų efektyvumą ir tarptautinį konkurencingumą, sumažinti protų nutekėjimą.

Kultūros savitumo išsaugojimo sritis

Ilgalaikiai tikslai – išsaugoti lietuvių kalbą, lietuvių etninę ir regioninę kultūrą, istorinį Lietuvos kultūros paveldą, Lietuvoje gyvenančių tautinių bendrijų kultūrinį savitumą.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- formuoti Lietuvos piliečių vertybinę orientaciją, siejančią su Lietuvos kultūra, padėti pažinti ir suvokti Lietuvos kultūros savitumą ir ypatumus;
- kryptingai ugdyti tvarią kaimo bendruomenę, gebančią išsaugoti ir perduoti ateities kartoms pagrįstą nacionalinėmis kultūros vertybėmis Lietuvos kaimo materialinį ir dvasinį paveldą;
- užtikrinti lietuvių kalbos apsaugą ir tęstinumą;
- išsaugoti etninę kultūrą, vietos tradicijas, saugoti paveldą, jo vertę;
- remti Lietuvoje gyvenančių tautinių bendrijų kultūrą ir švietimą;
- spręsti užsienyje esančio Lietuvos kultūros paveldo išsaugojimo problemas.

Trumpalaikis tikslas – užtikrinti kultūros paveldo apsaugą – stiprinti tiesioginę valstybės institucijų ir visuomenės atsakomybę už kultūros paveldo išsaugojimą.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai** yra šie:

- skatinti aktyvesnį visuomenės dalyvavimą išsaugant Lietuvos ir jos etninių regionų savitumą;
- plėtoti regioninę kultūros politiką, saugoti regioninius kultūros paveldo skirtumus.

Vykdančiosios institucijos Socialinio vystymosi sektoriuje

Socialinio vystymosi sektoriuje, panašiai kaip ir Ekonomikos vystymosi sektoriuje, darnaus vystymosi diegimo ir valdymo priemonės bei funkcijos gana aiškiai pasiskirsto tarp atskiras sritis kurujančių žinybų, išskyrus gal tik visuomenės sveikatos sritį, kurioje būtinas daugelio institucijų bendradarbiavimas – ir ūkio srities, ir viešosios tvarkos priežiūros, ir socialinių reikalų, ir švietimo, ir, žinoma, sveikatinimo veikla kurujančių.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija daugiausia tiesioginių atsakomybių darnaus vystymosi valdymo procese turi užimtumo, skurdo ir socialinės atskirties srityse. Šios ministerijos kompetencija apima tokias itin nelengvai bet kurioje šalyje įgyvendinamas priemones, kaip užtikrinti

imlių ir įtraukiają darbo rinką, integruoti lyčių lygybės ir lygių galimybių aspektą užimtumo srityje, sudaryti sąlygas derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus, *plėtoti socialinių paslaugų infrastruktūrą*, remti darbo vietų kūrimą neįgaliesiems ir bedarbiams, jų ir gausių šeimų tėvų savarankišką užimtumą, remti darbo jėgos mobilumą, rengti ir įgyvendinti skurdo ir socialinės atskirties prevencijos priemonės – kaip matote, netgi numatytų įgyvendinti priemonių sąrašas yra ne viena gana bendra formuluotė, skirtingai nuo kitų sektorių, pasižyminčių konkrečių veiksmų gausa. Be to, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija privalo vykdyti veiksmingą nelegalaus darbo prevenciją ir yra atsakinga už įmonių socialinę atsakomybę skatinančias priemones. Ši ministerija kartu su Finansų, Sveikatos apsaugos bei Švietimo ir mokslo ministerijomis atsakinga už sąlygų palengvinti žmonių darbingą gyvenimą sudarymą, tam derinant užimtumo, visuomenės sveikatos, švietimo ir mokslo, pensijų bei socialinės partnerystės politikos priemones.

Švietimo ir mokslo ministerija, kuriojanti švietimo ir mokslo sritį, yra atsakinga už mokymosi visą gyvenimą sistemos funkcionavimą ir tobulinimą, tęstinio mokymosi paslaugų įvairovę ir prieinamumą, o kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija – už kvalifikuotos, gebančios prisitaikyti prie rinkos pokyčių darbo jėgos (pirmenybę teikti darbui su naujausiomis technologijomis) rengimą bei kokybiško mokymo ir profesinio konsultavimo prieinamumą. Švietimo ir mokslo ministerijai pavesta įteisinti ugdymo darnaus vystymosi reikmėms ir žinių visuomenės kūrimo pagrindines nuostatas įvairaus lygmens švietimo veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose, inicijuoti ir plėtoti nacionalinį darnaus vystymosi švietimo kompetencijos tinklą, nuolat atnaujinti darnaus vystymosi švietimo metodinę, informacinę ir kitą medžiagą, užtikrinti jos sklaidą, įtraukti žinias apie kultūros vertybes ir jų apsaugą į bendrojo lavinimo mokyklų programas ir rekomenduoti įtraukti į studijų programas. Be to, darnaus vystymosi švietimo srityje Švietimo ir mokslo ministerija vykdo šią veiklą – įgyvendina Nacionalinę darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programą (ją aptarsime atskirame skyriuje), vykdo ir skatina darniam vystymuisi skirtus mokslinius tyrimus, *laikant juos vienu iš nacionalinių mokslo prioritetų*, skatina mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimą su verslu. Švietimo ir mokslo ministerijai kartu su Socialinės apsaugos ir darbo bei Ūkio ministerijomis pavesta plėtoti *jaunimo* verslumą.

Sveikatos apsaugos ministerija vykdo užkrečiamųjų ligų (skiepijimu valdomų, per maistą plintančių, lytiškai plintančių infekcijų) profilaktiką, rengia ir įgyvendina traumatizmo prevencijos priemones. Bendradarbiaudama atskirose veiklose su Aplinkos, Susisiekimo, Švietimo ir mokslo, Žemės ūkio, Vidaus reikalų, Ūkio ministerijomis bei savivaldybėmis, skatina sveiką mitybą ir fizinį aktyvumą, taip mažinant antsvorio ir nutukimo plitimą, įgyvendina neigiamo priklausomybių ligų poveikio mažinimo priemones, vykdo lėtinių neinfekcinių ligų prevenciją. Pasitelkdama Ūkio, Susisiekimo, Švietimo ir mokslo, Vidaus reikalų ministerijas ir savivaldybes, Sveikatos apsaugos ministerija įgyvendina rūkymo (ypač tarp vaikų ir jaunimo) ir alkoholio vartojimo mažinimo priemones, o šios institucijos visos kartu padeda Narkotikų kontrolės departamentui prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės vykdyti narkotikų kontrolę ir narkomanijos prevenciją.

Kultūros ministerija valdo darnų vystymąsi kultūros savitumo išsaugojimo srityje, vykdydama etninės kultūros plėtros programą, įgyvendindama kultūros paveldo reikšmės suvokimo didinimo priemones, užtikrindama Lietuvos bibliotekų fondų integraciją į skaitmeninę Europos kultūros paveldo erdvę, taip pat įgyvendindama Konvencijos dėl kultūrų raiškos įvairovės apsaugos ir skatinimo⁸⁵ nuostatas Lietuvoje, kartu su Žemės ūkio, Ūkio, Aplinkos ministerijomis vykdydama Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros programą.

Ūkio ministerijai pavesta skatinti verslą investuoti į mokslinius tyrimus ir dalyvauti kuriant ir diegiant inovacijas.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svarbiausia užduotis šiame kontekste – stiprinti valstybinės lietuvių kalbos vartojimo *teisinius pagrindus*.

Savivaldybės turėtų prisidėti prie kultūros savitumo išsaugojimo valdymo, rengiamose kaimo plėtros programose numatydamos kultūros paveldo ir tradicijų atgaivinimo ir apsaugos priemones.

---

85 *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions* 2005. UNESCO, Paris, 20 October 2005.

Tausojančio vartojimo sektoriaus tikslai, uždaviniai ir juos įgyvendinančios institucijos

Tai naujas sektorius, Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje įvardytas tik 2009 metais. Jo esmė – „nedarnaus“ vartojimo įpročių nuoseklus keitimas tausojančiu vartojimu. ***Ilgalaikiai tikslai*** šiame sektoriuje – augant bendram gaminių ir paslaugų vartojimui, pasiekti, kad didėjančias vartojimas neprastintų aplinkos būklės, pirmenybę teikti palankioms aplinkai paslaugoms ir gaminiams, kuriuos gaminant ir eksploatuojant sunaudojama kuo mažiau energijos bei kitų išteklių, nenaudojama toksinių medžiagų ir kurie daro kuo mažesnę neigiamą poveikį aplinkai per visą būvio ciklą.

Pagrindiniai ***ilgalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- pasiekti, kad aplinkai palankūs (vadinamieji „žalieji“) pirkimai apimtų visą viešąjį sektorių ir atitiktų pirmaujančių šioje srityje Europos Sąjungos valstybių lygį;
- skatinti individualius aplinkai palankius pirkimus ir ekologiškų produktų vartojimą;
- teikti perkančiosioms organizacijoms ir visuomenei metodinę pagalbą žaliųjų pirkimų klausimais;
- pasiekti, kad valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos laikytųsi tausojančio vartojimo standartų.

Trumpalaikiai tikslai – ištirti vartotojų vertybines nuostatas, vartojimo įpročius ir elgseną, nustatyti palankesnio aplinkai vartojimo prioritetus, sukurti ir pradėti įgyvendinti tausojančio vartojimo politiką, pagrįstą produktų ir paslaugų, darančių kuo mažesnę neigiamą poveikį aplinkai, vartojimu.

Pagrindiniai ***trumpalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- atlikti vartotojų vertybinių nuostatų, įpročių ir elgsenos tyrimus, nustatyti palankesnio aplinkai vartojimo prioritetus;
- skatinti gamintojus plėsti gaminių, turinčių ES ir/ar Lietuvos ekologinį ženklą, gamybą.

Vykdančiosios institucijos Tausojančio vartojimo sektoriuje

Šiame sektoriuje svarbiausios darnaus vystymosi priemonės Strategijos įgyvendinimo laikotarpiui – žaliųjų (aplinkai palankių) pirkimų propagavimas ir skatinimas bei aplinkosaugos vadybos sistemų diegimo skatinimas. Šių priemonių pagrindiniai planuotojai ir valdytojai – Aplinkos ministerija ir Viešųjų pirkimų tarnyba prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės – pastaroji atsakinga už žaliųjų pirkimų diegimą viešojo administravimo įstaigose. *Aplinkos ministerija* atsakinga už žaliųjų pirkimų įgyvendinimo priemonių planavimą, be to, Strategijos įgyvendinimo laikotarpiu numato reguliariai papildyti sąrašus produktų, kurių viešiesiems pirkimams taikytini aplinkosaugos kriterijai, ir, kita vertus, nustatyti žaliųjų pirkimų kriterijus vis naujoms produktų grupėms. Aplinkos ministerijai taip pat pavesta remti visuomenines organizacijas, aktyviai propaguojančias visuomenei žaliuosius pirkimus ir ekologiškų produktų vartojimą.

Tausojančio vartojimo sektoriuje Strategija kelia ir esminę vadybos požiūriu užduotį *visoms ministerijoms ir savivaldybėms*, skatindama viešojo administravimo sektorių būti aplinkai palankaus organizacijos valdymo pavyzdžiu – įdiegti valstybės ir savivaldybių institucijose *Europos bendrijos aplinkosaugos vadybos ir audito sistemą (EMAS)* arba *aplinkos apsaugos vadybos sistemą pagal ISO 14001 (abi sistemas, jų esmę, naudą, panašumus ir skirtumus aptarsime specialiuose skyriuose)*.

Teritorijų vystymosi (*buvęs Regionų vystymosi*) sektoriaus tikslai, uždaviniai ir juos įgyvendinančios institucijos

Ilgalaikiai tikslai – užtikrinti tolygų šalies teritorinį vystymąsi, palankias socialinio ir ekonominio vystymosi sąlygas, gerą aplinkos kokybę visoje Lietuvos teritorijoje.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- pertvarkyti esamą teritorijų planavimo sistemą, sukurti šiuolaikišką, stabilią, skaidrią, suprantamą ir logišką teritorijų planavimo sistemą;
- sumažinti teritorinius gyvenimo kokybės skirtumus ir užtikrinti nuo šalies vidurkio atsiliekančių šalies regionų ir probleminių teritorijų

spartesnį ekonominį vystymąsi, sumažinti švytuoklinę gyventojų migraciją į didžiuosius šalies miestus – taip kartu sumažinant ir transporto poreikį bei jo sukeltą aplinkos taršą ir klimato kaitą;

- užtikrinti palankias kaimo ir miesto sąveikos ir partnerystės sąlygas.

Trumpalaikiai tikslai – optimizuoti valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų sistemą ir jų funkcijų pasidalijimą, sustiprinti vietos bendruomenes, kuo sparčiau išspręsti probleminių teritorijų ekonominio ir socialinio vystymosi problemas, stabdyti jų depopuliacijos procesus.

Pagrindiniai ***trumpalaikiai uždaviniai*** yra šie:

- sustiprinti silpnąsias gyvenamųjų vietovių tinklo grandis, jų ekonominį ir socialinį potencialą, gerinti jose žmonių gyvenimo kokybę;
- sustiprinti savivaldybių institucijas ir įstaigas bei jų gebėjimus;
- veiksmingiau naudoti vietinius išteklius, tausoti gamtos ir kultūros vertybes;
- skatinti visuomenę aktyviau dalyvauti valdant savivaldybes.

Vykančiosios institucijos Teritorijų vystymosi sektoriuje

Teritorijų vystymosi sektoriaus priemonės iš esmės apima dalį jau minėtų, ypač Ekonomikos ir Socialinio vystymosi sektoriuose, priemonių grupių, tik nurodo jų regioninį aspektą – būtinybę mažinti diferenciaciją tarp atskirų teritorijų, taip kuriant kiek įmanoma tolydžiau subalansuotą teritorinę prasmę šalies bendruomenę. Tam Lietuvos valstybės teritorija yra palanki – mes savo šalyje neturime ypač didelių pelkynų, kalnynų, dykumų ar panašių natūralių priežasčių, dėl kurių reikėtų teritoriškai skirti „skurdžių/nepalankių gyventi“ ir „turtingų/geros kokybės“ rajonus.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kartu su Vidaus reikalų ir Ūkio ministerijomis pavesta plėtoti ir remti vietines užimtumo iniciatyvas, siekiant sumažinti teritorinius skirtumus, taip pat rengti ir įgyvendinti probleminių ir atsiliekančių teritorijų plėtros programas, kryptingai naudojant Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos lėšas. Šios institucijos kartu su Aplinkos, Kultūros ir Žemės ūkio ministerijomis turi inicijuoti

programas ir remti projektus, orientuojančius probleminių teritorijų ekonominę bei socialinę potencialą į *paslaugų teikimą* (nes tai reikalauja kur kas mažesnių investicijų, negu reikėtų vietinei bendruomenei norint pradėti, sakysime, gamybinę veiklą), gamtinės aplinkos ir kultūros paveldo objektų pritaikymą turizmo ir rekreacijos reikmėms – pastarosios vertybės yra akivaizdžiai iki šiol silpnai išnaudojamas ekonominės plėtros regionuose elementas.

Aplinkos ir Kultūros ministerijoms pavesta parengti Lietuvos urbanistinės politikos kryptis, siekiant suformuoti darnios urbanistikos politiką, ir jų įgyvendinimo priemonių planą – tai ženklus administracinio valdymo žingsnis koordinuoto „Vietos darbotvarkės 21“ įgyvendinimo link.

Savivaldybės, savo ruožtu vykdydamos joms pavestų teritorijų plėtrą, turėtų periodiškai atnaujinti miestų ir rajonų plėtros planus būtent pagal darnaus vystymosi principus, be to, kartu su Žemės ūkio ministerija rengti ir įgyvendinti ekonominio kaimo vietovių augimo ir užimtumo projektus.

Vystomojo bendradarbiavimo sektoriaus tikslai, uždaviniai ir juos įgyvendinančios institucijos

Šis naujas sektorius iš esmės buvo įvardytas, siekiant pabrėžti vis didėjančią Lietuvos visapusiškos tarptautinės integracijos procesų svarbą ir suteikti svarią vietą nacionalinėje darnaus vystymosi valdymo politikoje, siekiant Tūkstantmečio vystymosi tikslų. Tūkstantmečio vystymosi tikslai, skirti integruoti besivystančias šalis į globalizacijos procesą, buvo iškelti 2000 metais Jungtinių Tautų tūkstantmečio viršūnių susitikime. Pagrindiniai Tūkstantmečio vystymosi tikslai apima šiuos siekius:

- perpus sumažinti skurdą ir nepriteklių pasaulyje – globalaus skurdo lygio mažinimas yra vienas iš svarbiausių Tūkstantmečio vystymosi tikslų;
- garantuoti visuotinę *pradinę* išsilavinimą kaip būtiną sėkmingo skurdo mažinimo priemonę, suteikiant žmonėms esminių žinių, įgūdžių, galimybę daugiau sužinoti ir gebėti pasirinkti;
- užtikrinti lygias moterų ir vyrų teises, sudarant lygias galimybes vyrams ir moterims dalyvauti visuomeniniame gyvenime;

- dviem trečdaliais sumažinti vaikų iki 5 metų mirtingumą, besivystančiose valstybėse nulemtą nevisavertės mitybos, užkrečiamųjų ligų;
- trimis ketvirtadaliais sumažinti gimdyvių mirtingumą, šiuo metu besivystančiose valstybėse lemiamą tokių veiksnių kaip prasta sveikatos apsaugos sektoriaus būklė, būtiniausių medikamentų stoką, kvalifikuotų medikų trūkumas;
- sustabdyti ŽIV ir kitų užkrečiamųjų ligų plitimą;
- užtikrinti darnų ekonominį ir aplinkos vystymąsi, nes skurdas ir aplinkos apsauga (ir, be abejo, esama aplinkos būklė) glaudžiai siejasi – skurdi bendruomenė paprastai naudoja gamtos išteklius ypač nedarniai ar net destruktiviai: atliekos netvarkomos, teršiami geriamojo vandens telkiniai, plečiant dirbamos žemės plotus, besąlygiškai naikinami miškai ir pan.;
- plėtoti pasaulinę partnerystę vystymosi labui, siekiant prisidėti prie skurstančių pasaulio gyventojų gerovės kūrimo.

Įsipareigojimą prisidėti prie šių tikslų įgyvendinimo iki 2015 metų prisiėmė ir Lietuva. Taigi **ilgalaikiai tikslai** šiame sektoriuje taip ir išdėstyti – prisidėti prie Jungtinių Tautų patvirtintų Tūkstantmečio vystymosi tikslų įgyvendinimo, taikos užtikrinimo pasaulyje, skirtumų tarp išsivysčiusių ir besivystančių valstybių mažinimo, besivystančių valstybių integravimo į pasaulio ekonomiką ir jų darnaus vystymosi, konfliktų prevencijos.

Pagrindiniai **ilgalaikiai uždaviniai** yra šie:

- suderinti Lietuvos vykdomą vystomojo bendradarbiavimo politiką su Europos Sąjungos vystomojo bendradarbiavimo politikos principais ir tikslais;
- didinti Lietuvos oficialią paramą besivystančių šalių vystymuisi, atsižvelgiant į Lietuvos finansines galimybes.

Trumpalaikiai tikslai – aktyviai prisidėti prie Europos Sąjungos vystomojo bendradarbiavimo plėtos, įgyvendinti dvišalius Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo projektus prioritetinėse valstybėse.

Pagrindiniai **trumpalaikiai uždaviniai**:

- užtikrinti Lietuvos privalomųjų įmokų tarptautinėms organizacijoms, kurios įskaitomos kaip dalis Lietuvos oficialios paramos vystymuisi, mokėjimą;
- sustiprinti Lietuvos vykdomų dvišalių ir daugiašalių projektų ir programų valdymo administracinius gebėjimus.

Vykdančioji institucija Vystomojo bendradarbiavimo sektoriuje

Šio sektoriaus priemonių valdymas tiesiogiai susijęs su Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais, todėl pagrindinis šių priemonių kuratorius yra *Užsienio reikalų ministerija*. Jai pavesta ne tik įprastinė funkcija organizuoti Lietuvos dalyvavimą įgyvendinant Europos Sąjungos vystomojo bendradarbiavimo politiką, bet ir užtikrinti indėlį į jau minėtų Europos Sąjungos tarptautinių įsipareigojimų, paskelbtų Jungtinių Tautų Tūkstanmečio deklaracijoje, Monterejaus bendrame sutarime dėl vystymosi finansavimo, Johanesburgo susitikimo darnaus vystymosi klausimais įgyvendinimo plane vykdymą.

4.4. Aplinkosauginis ir darnaus vystymosi švietimas

Lietuvos aplinkos apsaugos strategijoje ir Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje iškeltų uždavinių sprendimo sėkmė priklauso ir nuo dar vieno veiksnio – kaip į šitą procesą įsitrauks ne tik valstybinių institucijų specialistai, bet ir visuomenė. Todėl labai svarbu, kad įvairių sričių specialistai ir visi gyventojai būtų kompetentingi aplinkosaugos ir darnaus vystymosi srityje.

Aplinkosauginio švietimo nuostatos

1998 metais Vyriausybė pritarė *Lietuvos Respublikos visuomenės aplinkosauginio švietimo strategijai ir veiksmų programai*. Kadangi *veiksmų programos* galiojamas bent formaliai jau eina į pabaigą, verta apsisistoti prie *strategijos* aptarimo.

Ši strategija taip pat pagrįsta principais, labai panašiais, kuriuos jau ne kartą aptarėme – *darnaus vystymosi principais*:

- **darnios plėtros principas** primena, kad visuomenės aplinkosauginis švietimas yra darnaus vystymosi įgyvendinimo priemonė ir turėtų būti integruota į daugelį plėtros programų;
- **prevencijos principas** teigia, kad visuomenės aplinkosauginis švietimas yra būtina darnaus vystymosi sąlyga, keičianti vartotojišką požiūrį į gamtos išteklius ir vertybes;

- **informacijos viešumo principas** – laiku pateikiama, objektyvi, moksliskai pagrįsta, lengvai prieinama aplinkosaugos informacija yra viena svarbiausių visuomenės aplinkosauginio švietimo prielaidų. Tik turint tokią informaciją galima didinti visuomenės kompetenciją aplinkosaugos ir darnaus vystymosi problemų sprendimo procese;
- **nenutrūkstamumo principas** teigia, kad visuomenės aplinkosauginis švietimas yra nenutrūkstamas ir sistemingas procesas, turintis atitikti aktualijas ir būti plėtojamas visą žmogaus gyvenimą;
- **tradicijų gyvybingumo principas** – darnus visuomenės gyvenimo būdas turi būti formuojamas ir atsižvelgiant į Lietuvoje gyvenančių tautų etnines bei kultūros vertybes;
- **vietinės veiklos globalumo principas** – visuomenės aplinkosauginio švietimo veiklos organizavimas vietiniu lygmeniu galiausiai nulemia regionų ir valstybės problemų sprendimo sėkmę;
- **partnerystės ir bendradarbiavimo principas** – visuomenės aplinkosauginis švietimas turi būti vystomas bendradarbiaujant Lietuvos ir užsienio valstybinėms bei visuomeninėms institucijoms, pripažįstant nuomonių įvairovę ir galimus skirtingus interesus.

Visuomenės aplinkosauginio švietimo tikslas – formuoti visuomenę, kuri, racionaliai naudodama gamtos išteklius, saugodama sveiką aplinką, gamtos ir kultūros paveldo vertybes ateities kartoms, siektų ir sugebėtų užtikrinti šalies darnų vystymąsi. Šiam tikslui pasiekti buvo iškelti tokie **uždaviniai**:

- perduoti visuomenei žinias ir patirtį, atspindinčias žmogaus ryšį su aplinka;
- ugdyti atsakomybę bei vidinį poreikį išsaugoti sveiką aplinką ateities kartoms;
- formuoti sveiką, darnios plėtros principais grindžiamą visuomenės gyvenimo būdą;
- įgyvendinti laisvos ir lengvai prieinamos objektyvios aplinkosaugos informacijos politiką;
- didinti visuomenės kompetenciją aplinkosaugoje ir skatinti dalyvauti priimančią ir įgyvendinant sprendimus šioje srityje.

Prioritetinės visuomenės aplinkosauginio švietimo kryptys:

- vaikų ir jaunimo aplinkosauginis ugdymas;

- sprendimus priimančių pareigūnų kvalifikacijos kėlimas aplinkosaugos ir darnios plėtros srityje;
- suaugusiųjų aplinkosauginis švietimas (pavyzdžiui, aplinkosauga laisvalaikiu ir pan.)⁸⁶.

Priėmus jau minėtą Lietuvos 2007–2013 metų Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo strategiją, vadovaujantis Nacionaline darnaus vystymosi strategija bei Orhuso Konvencijos nuostatais buvo patvirtinta teminė **Aplinkos sektoriaus 2007–2013 m. periodo viešinimo priemonių programa**, skirta aplinkosaugos viešinimo priemonėms, taikomoms įgyvendinant Europos Sąjungos struktūrinę paramą bei Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos aplinkosaugos dalį.

Programos **tikslas** – nustatyti veiklos prioritetus ir pagrindines kryptis, numatyti informavimo ir viešinimo priemones, kurios formuotų visuomenėje nuostatas, leidžiančias geriau įgyvendinti darnaus vystymosi nuostatas, pateikti veiksmų įgyvendinimo ir finansinį planą 2007–2013 metų laikotarpiui. Šiam tikslui pasiekti buvo numatyti tokie svarbiausi **prioritetai**:

- operatyvus visuomenės informavimas apie aktualiausias aplinkos ir darnaus vystymosi problemas bei jų sprendimo būdus;
- grįžtamojo ryšio tarp informacijos skleidėjo ir gavėjo nustatymas;
- informacijos skleidimo veiksmų planavimas, koordinavimas, užtikrinant nuoseklų ir sistemingą jos pateikimą visuomenei;
- visuomenei pateikiama naujausia, teisinga, suprantama ir kartu profesionaliai parengta informacija apie aplinkos apsaugą ir darnų vystymąsi.

Programa nustatė viešinimo priemonių planavimo ir įgyvendinimo uždavinius šiose penkiose aplinkos sektoriaus **srityse**: darnus vystymasis, klimato kaita ir jos padarinių švelninimas, atliekų tvarkymas ir vandentvarka, būstas ir teritorijų planavimas bei kraštovaizdžio formavimas, miškai ir biologinė įvairovė. Buvo numatyti tokie svarbiausi **uždaviniai**:

Darnaus vystymosi srityje:

- pateikti integruotą informaciją apie aplinkosaugos, ūkio ir socialinius visuomenės interesus;
- viešinti Lietuvos, Europos Sąjungos ir pasaulinę patirtį darnaus vystymosi srityje.

⁸⁶ Adaptuota pagal *Visuomenės aplinkosauginio švietimo strategiją ir veiksmų programą*. Vilnius, 1998.

Klimato kaitos padarinių švelninimo srityje:

- propaguoti aplinkos oro kokybės vertinimo, monitoringo ir valdymo sistemą;
- supažindinti visuomenę su šalyje vykstančiu ūkio modernizavimu, diegiant naujausias aplinkai ir žmonių sveikatai mažiausią neigiamą poveikį darančias technologijas, komunalinio ūkio tvarkymą, švaresnės gamybos ir taršos prevencijos metodus, leidžiančius mažinti oro taršą ir poveikį pasaulio klimatui.

Atliekų tvarkymo ir vandentvarkos srityje:

- propaguoti aplinkos bei ekonominių požiūriais tinkamiausią nepavojingų ir pavojingų atliekų tvarkymo sistemą;
- supažindinti visuomenę su atliekų srautus ir neigiamą atliekų poveikį aplinkai bei žmonių sveikatai mažinančiomis priemonėmis;
- propaguoti gamybinių ir buitinių atliekų rūšiavimą, biologiškai skaidžių atliekų tvarkymą kompostavimo, biologinių dujų gamybos ir naudojimo energetikai metodais;
- propaguoti gaminių aplinkosauginį ženklinimą;
- plėsti visuomenės, savivaldybių, regionų institucijų ir privataus kapitalo bendradarbiavimo, geros praktikos pavyzdžių viešinimą tvarkant atliekas;
- propaguoti racionalų vandens išteklių naudojimą, pabrėžti vandens ekosistemų įvairovės ir biologinio produktyvumo išsaugojimo svarbą;
- viešinti vandens kokybės gerinimo priemones.

Būsto ir teritorijų planavimo srityje:

- propaguoti šiuolaikišką būsto infrastruktūrą, leidžiančią didinti būsto energetinį efektyvumą, mažinant neigiamą būsto poveikį aplinkai;
- išleisti dalomąją medžiagą apie atnaujinamus ir planuojamus atnaujinti pastatus, gerinant jų šilumines savybes;
- supažindinti visuomenę su regionų plėtros planais;
- supažindinti visuomenę su regioninėmis atliekų tvarkymo sistemomis;

- skatinti visuomenę aktyviau dalyvauti regionų ir savivaldybių valdyme, plėtoti aplinkos sektoriaus informacinę infrastruktūrą regionuose, kurti žinių visuomenę;
- informacinėmis priemonėmis skatinti laiku parengti projektus ES fondų paramai prioritetinėms regionų vystymosi kryptims gauti.

Kraštovaizdžio formavimo, miškų ir biologinės įvairovės srityje:

- skleisti informaciją apie saugomų teritorijų svarbą ir tikslus, Europos Bendrijos ekologinio tinklo „Natura 2000“, kertinių miško buveinių apsaugos svarbą;
- propaguoti šalies Miškingumo didinimo programą ir jos rezultatus;
- supažindinti visuomenę su šalies augalija ir gyvūnija;
- supažindinti visuomenę su natūralaus hidrografinio tinklo ir vandens ekosistemų apsaugos aktualijomis;
- supažindinti visuomenę su karstinio regiono ir kitų jautrių teritorijų ekologinio stabilumo aktualijomis;
- informuoti visuomenę apie reikalavimų neatitinkančių sąvartynų ir apleistų karjerų rekultivavimą, bešeimininkų pastatų tvarkymą;
- informuoti visuomenę apie krantotvarkos darbus pagal Baltijos krantų apsaugos ir tvarkymo programą.

Programa nurodė, kad turi būti laikomasi šių informavimo ir viešinio **principų**:

- *pateikimo laiku ir operatyviai* – visa informacija pateikiama laiku, atsižvelgiant į tikslinių grupių poreikius;
- *nešališkumo* – informacija grindžiama faktais, o ne nuomonėmis ar vertinimais;
- *prieinamumo* – kiekvienos tikslinės grupės atstovai turi teisę ir galimybes nevaržomai naudotis informacija;
- *aiškumo* – informacija pateikiama suprantamai visų tikslinių grupių atstovams;
- *išsamumo* – informacija nėra fragmentiška;
- *tęstinumo* – informacija pateikiama viso programos įgyvendinimo metu;
- *bendradarbiavimo* – skatinamas informacijos šaltinių tarpusavio bendradarbiavimas;

- *grįžtamojo ryšio* – siekiama gauti grįžtamąją informaciją iš tikslinių grupių apie viešinimo priemonių įtaką tikslinių grupių sprendimams.

Informavimo apie aplinkos apsaugą ir darnų vystymąsi *tikslinės grupės* buvo išskirtos šios:

- *visuomenė* – būtina sudaryti palankias sąlygas visuomenei dalyvauti sprendimų priėmimo procese, būtina investuoti į institucinių visuomenės informavimo pajėgumų stiprinimą, aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi švietimą, visuomenės dalyvavimo priimančius sprendimus skatinimą bei aplinkai palankaus gyvenimo stiliaus propagavimą;
- *žiniasklaida* – viešosios informacijos platintojai turi patys gerai suprasti aplinkos apsaugos įgyvendinimo principus ir problemas, eigą, pasekmes tam, kad galėtų aiškinti, interpretuoti ir teisingai pateikti informaciją visuomenei bei atskiroms jos grupėms;
- *nevyriausybinių organizacijų*, nes jų vaidmuo ypač svarbus, siekiant užtikrinti aktyvų visuomenės dalyvavimą aplinkosaugos projektuose;
- kitos tikslinės grupės – *politikai, valstybės tarnautojai, savivaldybių darbuotojai, socialiniai-ekonominiai* ir kiti partneriai, pvz., Lietuvos savivaldybių asociacija⁸⁷.

Darnaus vystymosi švietimo nuostatos

2007 metais buvo patvirtintas ir specifinis darniam vystymuisi, kaip objektui, švietimo sistemos planavimo dokumentas – Nacionalinė darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programa. Ši programa – *Jungtinių Tautų darnaus vystymosi švietimo dešimtmečio veiksmų plano* sudedamoji dalis, programos priemonės numatomos atsižvelgiant į darnaus vystymosi prioritetus, nurodytus Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje, taip pat Europos Sąjungos ir Baltijos jūros regiono darnaus vystymosi strateginės nuostatos, kitus svarbius darnaus vystymosi dokumentus. Nacionalinės darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programos *paskirtis* – sukurti darnaus vystymosi švietimo sąlygas, tobulinti formaliojo bei neformaliojo švietimo, savišvietos bei visuomenės informavimo kokybę, kad kiekvienas

87 Adaptuota pagal Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymą „Dėl Aplinkos sektoriaus 2007–2013 m. periodo viešinimo priemonių programos“. *Žin.*, 2008, Nr. 133–5140.

žmogus gebėtų prisidėti prie darnaus vystymosi – asmeniškai, profesinė veikla, dalyvaudamas visuomenės gyvenime – vietos ir pasaulio mastu.

Programos tikslai – gerinti įvairių valstybės institucijų ir įstaigų švietimo veiklą, kad gyventojai, organizacijos, įmonės, įstaigos, bendruomenės, visuomenė geriau suprastų, kas yra darnus vystymasis, kokia jo svarba; ugdyti visų visuomenės narių gebėjimus, vertybines nuostatas ir paskatas prisidėti prie darnaus vystymosi siekių įgyvendinimo; plėtoti institucinių struktūrų gebėjimą aktyviai dalyvauti darnaus vystymosi procesuose.

Nacionalinės darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programos tikslams siekti buvo iškelti šie **uždaviniai**:

- sukurti teisinę bazę ir institucinę struktūrą, užtikrinančias darnaus vystymosi švietimo politikos įgyvendinimą;
- skatinti darnų vystymąsi per formalųjį ir neformalųjį švietimą, mokymąsi ir savišvietą, pabrėžiant darnaus vystymosi kompetencijos ugdymą;
- tobulinti darnaus vystymosi švietimo veiklą vykdančių valstybės tarnautojų ir darbuotojų kompetenciją;
- užtikrinti darnaus vystymosi švietimo priemonių prieinamumą;
- atlikti darnaus vystymosi švietimo tyrimus ir diegti inovacijas;
- skatinti visų lygių tarptautinį bendradarbiavimą darnaus vystymosi švietimo srityje.

Programos **įgyvendinimo veiksmingumą** numatyta vertinti pagal (**įgyvendinimo kriterijai**):

- parengtus švietimo strateginius dokumentus ir programas, į kuriuos įtrauktos darnaus vystymosi švietimo nuostatos;
- parengtas ir įgyvendintas darnaus vystymosi švietimo kvalifikacijos tobulinimo programas, skirtas mokytojams, dėstytojams ir kitiems švietimo darbuotojams;
- organizuotus renginius darnaus vystymosi klausimais, dalyvių ir tikslinių grupių įvairovę;
- valstybės institucijų specialistų, patobulinusių darnaus vystymosi švietimo srities kvalifikaciją, skaičių;
- parengtus darnaus vystymosi švietimo medžiagos komplektus (*tokius kaip šis, kurį dabar skaitote*) ir priemones, jų tikslinių grupių įvairovę;

- atliktus darnaus vystymosi švietimo tyrimus;
- tarptautinius darnaus vystymosi švietimo projektus, programas ir tinklus, kuriuose dalyvauja šalies mokslo ir studijų institucijos⁸⁸.

4.5. Darnaus vystymosi valdymas įmonių lygmeniu

Sisteminis aplinkos apsaugos problemų sprendimo būdas – švaresnė gamyba

Integruota aplinkos taršos ir išteklių pereinamojo vystymosi strategija, aišku, neatsirado iškart. Kaip ir kituose procesuose, susijusiuose su investicijų atsiėmimu ir pelnu, pirmiausia buvo bandoma eiti lengvesniais keliais. Anksčiau buvusias populiarias aplinkos apsaugos strategijas, kaip pažymi profesorius J. K. Staniškis, galima pavadinti *pasyviomis* ir suskirstyti į dvi grupes, vieną pavadinant **skiesk ir išsklaidyk** (paremta gamtinės aplinkos sugebėjimu sugerti ir suskaidyti teršalus), kitą – **koncentruok ir saugok** – tai yra įvairiais būdais bandyti kaupti ir saugoti pavojingas atliekas, kad jos nepakenktų aplinkai ir žmogui. Apie penktąjį praeito amžiaus dešimtmetį buvo tikimasi išsigelbėti šiomis strategijomis. Tačiau apie 1960 metus tapo aišku, kad tai neveiksminga. Surasta nauja strategija, gerai žinoma visiems ir dabar – vadinamoji **vamzdžio galo** strategija – šiuo atveju teršalai nei tiesiog išmetami į aplinką, nei surenkami ir gabenami į saugyklas ar sąvartynus, bet valomi. Tiesa, valomi po to, kai jie susidaro emisinių vamzdžių galuose. Tačiau tai brangu, neveiksminga (įprastai vis tiek susidaro kitokie teršalai, kuriuos reikia kur nors atiduoti saugoti), strategija visai netinka išsklaidytajai taršai, pvz., žemės ūkiui. Todėl nuosekliai ir kryptingai yra pereinama nuo vamzdžio galo strategijos švaresnės gamybos strategijos link – septintajame praeito amžiaus dešimtmetyje teršalai valomi įmonėse, aštuntajame – tarša mažinama perdirbimo diegimu, devintajame – pereinama prie taršos šaltinių mažinimo⁸⁹.

Švaresnės gamybos strategija remiasi racialesniu energijos, gamtinių išteklių naudojimu ir taršos bei atliekų minimizavimu jų susidarymo

88 Nacionalinė darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programa. *Žin.*, 2007, Nr. 106-4348.

89 Staniškis, J. K.; Stasiškienė, Ž.; Kliopova, I. *Subalansuotos pramonės plėtros strategija: teorija ir praktika*. 2004.

vietoje. Tai dažniausiai padeda mažinti neigiamą įmonės poveikį aplinkai ir gerinti ekonominius įmonės rezultatus.

Taigi **švaresnė gamyba** – tai nuolatinis integruotos prevencinės aplinkosaugos strategijos taikymas procesams, gaminiams ir paslaugoms, siekiant padidinti efektyvumą ir sumažinti riziką žmonėms ir aplinkai. Švaresnė gamyba *taikoma*:

- *Gamybos procesams*: žaliavų ir energijos taupymas, toksinių medžiagų išėmimas, atliekų bei taršos kiekio ir pavojingumo mažinimas;
- *Gaminiams*: neigiamo gaminio poveikio aplinkai sumažinimas viso jo egzistavimo ciklo metu – nuo žaliavų išgavimo iki galutinio perdirbimo ar kitokio utilizavimo;
- *Paslaugoms*: aplinkos apsaugos klausimų integravimas į paslaugų kūrimą ir teikimą.

Švaresnės gamybos strategijoje numatomi tokie *prevenciniai būdai*:

- *Geras ūkininkavimas*: kai vadybos ir organizacinės priemonės įdiegiamos tam, kad būtų išvengta išsiliejimų ar kitokių medžiagų praradimų, taikant nesudėtingas energijos efektyvinimo priemones ir naujas instrukcijas;
- *Žaliavų pakeitimas*: esamų žaliavų pakeitimas mažiau toksiškomis ar atsinaujinančiomis arba naudojimas tokių papildomų medžiagų, kurių poveikis ilgesnis, t. y. jų sunaudojama mažiau;
- *Geresnis procesų valdymas*: darbo procedūrų, įrangos instrukcijų peržiūrėjimas, įrašų apie procesus saugojimas, siekiant pagerinti procesų efektyvumą ir mažinti teršalų susidarymą;
- *Įrangos pakeitimas*, siekiant pagerinti procesų efektyvumą ir mažinti teršalų susidarymą;
- *Technologijų pakeitimas*: technologijų, apdorojimo procesų pakeitimas ar sintezė, siekiant pagerinti procesų efektyvumą ir mažinti teršalų susidarymą;
- *Gaminių pakeitimas*: gaminio savybių pakeitimas, siekiant sumažinti gaminio gamybos poveikį aplinkai;
- *Efektyvus energijos vartojimas*: sumažinant įprastos energijos vartojimą ir plečiant atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimą;
- *Atliekų perdirbimas ar antrinis panaudojimas įmonėje*: atliekų panaudojimas tame pačiame procese, kuriame jos susidarė ar kitai tos įmonės veiklai.

Švaresnės gamybos **įgyvendinimo struktūrą** sudarytų tokie savo ruožtu gana kompleksiški etapai⁹⁰:

1. **Planavimas ir organizavimas.** Viskas prasideda nuo to, kad švaresne gamyba susidomėję asmenys bando įtikinti įmonės vadovybę, jog būtina diegti švaresnę gamybą ir tam suburti tinkamą projekto grupę švaresnės gamybos galimybėms įvertinti.

2. **Pirminis įvertinimas.** Šio etapo esmė – pasirinkti švaresnės gamybos diegimo sritis. Toliau pasirinkta sritis išnagrinėjama, siekiant parengti, įvertinti ir diegti švaresnės gamybos projektą. Tam, kad būtų pagrįstai pasirinkta sritis, būtina pirminės švaresnės gamybos galimybių studija visos įmonės lygiu: pirmiausia ištiriami pagrindiniai procesai ir įvertinamos taršos kūrimo sąnaudos. Šiame etape labai svarbu įvertinti masės ir energijos gamyboje balansą, atsakant į klausimus – ***kur susidaro tarša? Kur prarandama energija? Kokios yra taršos susidarymo ir energijos praradimo priežastys?***

Vertinant taršos kūrimo sąnaudas, reikia nepamiršti:

- žaliavų, esančių atliekose, sąnaudų;
- galutinio gaminio, esančio atliekose, sąnaudų;
- prarastos energijos sąnaudų;
- atliekų tvarkymo sąnaudų;
- atliekų transportavimo sąnaudų;
- kietųjų atliekų atidavimo saugoti sąnaudų;
- sąnaudų, susijusių su taršos mokesčiais ir baudomis.

3. **Įvertinimas.** Šiame etape ieškoma įmanomų švaresnės gamybos sprendimų, išsamiai nagrinėjant taršos kiekius, sudėtį, susidarymo priežastis.

4. **Įvykdomumo analizė.** Jos metu įvertinamos pasiūlymų įvykdymo techninės ir ekonominės galimybės bei įtaka gerinant aplinkos apsaugos padėtį.

5. **Diegimas ir tęstinumas.** Diegiami numatyti projektai ir užtikrinamas švaresnės gamybos diegimo tęstinumas – tam, aišku, būtinas įdiegtų projektų efektyvumo monitoringas.

90 Pagal Staniškis, J. K.; Stasiškienė, Ž.; Kliopova, I. *Subalansuotos pramonės plėtros strategija: teorija ir praktika*. 2004; Staniškis, J. K.; Arbačiauskas, V. *Pramonės įmonių darnaus vystymosi veiksmingumo įvertinimas. Darnaus vystymosi strategija ir praktika*. Mokslo darbai. 2009, 1 (3): 87.

Apibendrinant aplinkos apsaugos sprendimų aplinkosauginį ir ekonominį efektyvumą, galima pabrėžti šiuos aspektus:

Vamzdžio galo technologijos	Švaresnė gamyba
<i>Aplinkosauginis efektyvumas</i>	
Aplinkos apsaugos problema perkeliama iš vienos aplinkosauginės terpės į kitą	Sumažinama tarša
Didesnis energijos ir medžiagų poreikis, kad technologija būtų veiksminga	Energijos ir medžiagų poreikis optimizuojamas dėl mažiau taršios gamybos
Labai ribotos galimybės sušvelninti visuotines aplinkos apsaugos problemas	Galimybė sušvelninti visuotines aplinkos apsaugos problemas
<i>Ekonominis efektyvumas</i>	
Papildomos kapitalinės ir valdymo sąnaudos valymo technologijoms, kurios nedidina gamybos išeigos	Sumažėjusios sąnaudos energijai ir medžiagoms dėl naudojimo efektyvumo
Bendrasis našumas sumažėja	Bendrasis našumas padidėja

Aplinkos apsaugos vadyba – būdas švaresnės gamybos tęstinumui užtikrinti

Aplinkos apsaugos vadybos sistemos ir jų standartai

Aplinkos apsaugos vadybos sistemos esmė – nuolatinio aplinkosauginio gerinimo ciklo sukūrimas, įtraukiant visus įmonės darbuotojus. Trumpai sakant, aplinkos vadyba yra bendroji įmonės aplinkos apsaugos strategija. Praktiškai tai reiškia gamybos procesų, produktų ir paslaugų poveikio aplinkai minimizavimą ir kartu verslo galimybių išplėtimą. Aplinkosaugos vadybos sistema (AVS) yra problemos nustatymo ir problemos sprendimo būdas, kuris suteikia organizacijoms metodą, kaip sistemškai valdyti savo aplinkosauginę veiklą, produktus ir paslaugas, padeda įgyven-

dinti aplinkosauginius įsipareigojimus ir veiksmingumo uždavinius. ISO apibrėžia aplinkos apsaugos vadybos sistemą kaip bendrosios vadybos sistemos dalį, kuri apima organizacinę struktūrą, veiklos planavimą, pareigas, praktikas, procedūras, procesus ir išteklius aplinkosaugos politikai plėtoti, įgyvendinti, pasiekti, nagrinėti ir palaikyti.

Aplinkos apsaugos vadyba gali būti taikoma bet kokioje organizacijoje – tai gali būti pramonės, prekybos ar kitokia įmonė. Tiesiog turi būti atitinkamai valdomi šios organizacijos jau minėti veiklos, produktų ir paslaugų aplinkos apsaugos aspektai.

Aplinkos apsaugos vadybos sistema gali būti įdiegta įvairiais būdais. Tai gali priklausyti nuo konkretaus sektoriaus ar veiklos, vadovybės jaučiamo poreikio, tačiau visais atvejais privalo būti keletas bendrų pagrindinių elementų:

- aplinkos politika,
- aplinkosaugos programa ar veiksmų planas,
- organizacinė struktūra,
- integravimas į vykdomas operacijas,
- dokumentacijos sistema, būtina informacijai rinkti, nagrinėti, stebėti ir atkurti,
- koreguojantys ir prevenciniai veiksmai,
- aplinkos apsaugos vadybos sistemos auditas, valdymo analizė,
- mokymas ir ryšiai su visuomene.

Aplinkos apsaugos vadybos sistema gali būti *neformali* arba *formalizuota* – pastaruoju atveju, žinoma, atsiranda papildoma tokios vadybos vertė. Formalizuota aplinkos apsaugos vadybos sistema turi atitikti vienus ar kitus reikalavimus ir būti sertifikuota pagal *ISO 14001 standartą* arba registruota pagal *EMAS reglamentą*.

EMAS

Norint įgyvendinti darnaus vystymosi siekį, kuris yra integruotas į Europos Sąjungos tikslus, būtina pradėti naudoti didesnę aplinkosaugos politikos priemonių įvairovę. Daugelyje valstybių narių direktyvinis reguliavimas sudaro aplinkosaugos politikos įgyvendinimo priemonių pagrindą. Nepaisant visų šių Europos Sąjungos priimtų direktyvų ir reglamentų bei tarptautinių ir nacionalinių pastangų, aplinkos kokybė vis dar negerėja taip sparčiai, kaip daugelis iš mūsų tikėjosi. Europos Parlamento Aplinkos komitetas pabrėžė, kad *reikia priemonių, kurios skatintų piliečių ir*

verslo bendruomenių **informavimą, supratingumo ugdymą, suteiktą tinkamas rinkos paskatas aplinkosaugai gerinti ir užtikrintą aplinkosaugos integravimą į kitų sričių politikas**. Viena iš tokių priemonių ir yra EMAS, aplinkosaugos vadybos ir audito sistema.

Europos Bendrijos aplinkosaugos vadybos ir audito sistema (EMAS – angl. *Eco-Management and Audit Scheme*) – tai *savanorišku dalyvavimu* grindžiama sistema, skirta įmonėms ir kitoms organizacijoms, kurios pageidauja išsipareigoti vertinti, valdyti ir gerinti savo aplinkosaugos veiksmingumą. EMAS registruotos organizacijos privalo rodyti atitiktį aplinkos apsaugos įstatymų reikalavimams, viešai pateikti informaciją apie reikšmingus aplinkosaugos aspektus ir susijusius aplinkosaugos tikslus bei uždavinius, pagrindinius duomenis apie aplinkosaugos veiksmingumą.

EMAS istorija. Pirmasis *EMAS Reglamentas 1836/93* buvo sukurtas Europos Komisijos ir priimtas 1993 metais kaip aplinkosaugos politikos priemonė, padedanti įgyvendinti Bendrijos darnaus vystymosi siekį. Prie EMAS savanoriškai prisijungti organizacijoms leidžiama nuo 1995 metų, nors tuo metu dalyvauti joje galėjo tik *gamybos įmonės*.

1996 metais, po to, kai 1992-aisiais sėkmingai pasirodė Didžiosios Britanijos aplinkosaugos vadybos sistemos standartas BS 7750, buvo išleistas Tarptautinis aplinkosaugos vadybos sistemos standartas. Tarptautinė standartizavimo organizacija (ISO) 1996 metais priėmė standartą **EN ISO 14001** – vienintelį **sertifikuojamą standartą**. Šis standartas jau buvo taikytinas visų tipų organizacijoms. Nuo to laiko savo aplinkosaugos problemoms spręsti šiuo standartu jau pasinaudojo dešimtys tūkstančių organizacijų visame pasaulyje, tarp jų ir dešimtys Lietuvos įmonių.

Pagal ISO 14001⁹¹ pagrindiniai aplinkos apsaugos veiksmingumo reikalavimai yra:

- aplinkosaugos teisinių reikalavimų atitikimas;
- nuolatinis gerinimas;
- taršos prevencija.

Šiame standarte pateikti pagrindiniai elementai, padedantys bet kokiai organizacijai sukurti veiksmingą vadybos sistemą. Standartas paremtas nuolatinio veiksmingumo gerinimo modeliu, kurio turėtų laikytis Aplinkos apsaugos vadybos sistemą diegianti įmonė:

91 R. Martin. ISO 14001 Guidance Manual. National Center for Environmental Decision-making Research. Oak Ridge National Laboratory, Tennessee Valley Authority, University of Tennessee, 1998.

- aplinkos apsaugos aspektų ir teisinių reikalavimų nustatymas;
- aplinkos apsaugos politikos parengimas;
- aplinkos apsaugos tikslų, uždavinių nustatymas, programos jiems įgyvendinti parengimas;
- reikalingų specialistų ir finansų skyrimas;
- procedūrų, kaip bus įgyvendinamos numatytos priemonės, nustatymas;
- priemonių įgyvendinimas;
- aplinkos apsaugos veiksmingumo įvertinimas;
- koregavimo veiksmų įgyvendinimas, remiantis vadovybinės analizės metu priimtais sprendimais.

Visi standarto ISO 14001 reikalavimai įtraukti į EMAS reglamentą, todėl standartas ISO 14001 gali būti naudingas organizacijoms, kurios siekia EMAS.

2001 metais priimta naujas *EMAS Reglamentas (EB) Nr. 761/2001*⁹². Jo pagrindiniai specifiniai elementai buvo tokie:

- EMAS srities išplėtimas į visus ūkinės veiklos sektorius, vietos savivaldos institucijas;
- ISO 14001 sistemos integravimas į EMAS reikalavimus taip, kad perėjimas prie EMAS vyktų sklandžiau, nebūtų dubliavimosi;
- lengvai atpažįstamos EMAS emblemos formos patvirtinimas tam, kad registruotos organizacijos galėtų efektyviau skelbti apie savo dalyvavimą EMAS;
- darbuotojų įtraukimas į EMAS įgyvendinimą;
- aplinkosaugos ataskaitos svarbos sustiprinimas, norint padidinti informavimo apie aplinkosaugos veiksmingumą skaidrumą⁹³.

Dalyvavimas EMAS

Iš pradžių EMAS schemeje galėjo dalyvauti tik įmonės, vykdančios pramoninę veiklą, tačiau EMAS veiklos sritis buvo praplėsta, ir šiuo metu schemeje gali dalyvauti bet kuri organizacija, daranti poveikį aplinkai. Tai-

92 2001 m. kovo 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 761/2001 dėl organizacijų savanoriško dalyvavimo Bendrijos aplinkosaugos vadybos ir audito sistemoje (EMAS) (OL L 114, 2001 04 24, p. 1).

93 Adaptuota pagal Aplinkos apsaugos agentūros (M. Kuodytės) informaciją. <<http://gamta.lt/cms/index?rubricId=83359bb3-f6c5-48e0-b065-93ebc2535e5e>> [žiūrėta 2010-02-14].

gi dalyvavimas schemoje yra atviras *visuose ekonominiuose sektoriuose* veikiančioms organizacijoms. Kaip *EMAS organizacija registruojamas subjektas* negali peržengti vienos Europos Sąjungos šalies narės sienų.

EMAS reglamentas taikomas visoms *Europos Sąjungos valstybėms narėms ir trims Europos ekonominei erdvei* priklausančioms šalims, tai yra Norvegijai, Islandijai ir Lichtenšteiniui.

Dalyvavimo EMAS schemoje poreikį skatina vis augantis supratimas, kad *atsakomybė visuomenei* yra vienas iš geros vadybos kriterijų, o *rūpinimasis aplinkos apsauga* yra teigiama šios atsakomybės tąsa. EMAS sukurta taip, kad padėtų organizacijoms tinkamai reaguoti į šį susirūpinimą ir užtikrintų organizacijos vadovybės pritarimą aplinkosauginiams veiksams. Be to, atliekos ir teršalai dažniausiai yra neefektyvaus gamybos proceso požymiai. Taigi jie *padeda siekti veiksmingumo*. Todėl organizacija, dalyvaudama EMAS, įgyja rinkos pranašumą, nes *gerėja santykiai su partneriais*, sulaukia finansinės naudos dėl *geresnės operacijų kontrolės* ir esamų bei ateities įstatymų reikalavimų atitikimo.

Pagrindiniai etapai, siekiant EMAS registracijos, yra šie:

1. Ištirti organizacijos sąveiką su aplinka, atliekant aplinkosaugos analizę;

2. Remiantis analizės rezultatais, **įdiegti** efektyvią aplinkosaugos vadybos sistemą, siekiančią pagerinti organizacijos aplinkosaugos veiksmingumą;

3. Paskelbti aplinkosaugos ataskaitoje duomenis apie aplinkosaugos veiksmingumą. Ši ataskaita yra patvirtinama trečiosios pusės tam, kad būtų užtikrintas veiksmingumo atskaitomybės elemento patikimumas.

Aplinkos politikos, atspindinčios aukščiausio lygmens vadovybės *įsipareigojimą* vykdyti nuolatinį aplinkosaugos veiksmingumo gerinimą esamoje teisinėje aplinkoje, *suformulavimas* yra pirmasis aiškus žingsnis procese.

Pirminėje aplinkosaugos analizėje yra ištiriami organizacijos aplinkosaugos klausimai, poveikiai aplinkai ir aplinkosaugos veiksmingumas, susijęs su organizacijos vykdomomis veiklomis, gaminamais produktais ir teikiamomis paslaugomis.

Nustatomi reikšmingi aplinkosaugos aspektai, tam pasitelkiamas organizacijos apsibrėžtas kriterijų dėl jos *aplinkosaugos aspektų reikš-*

mingumo rinkinys. Reikšmingi aplinkosaugos aspektai sudaro pagrindą tinkamiems aplinkosaugos veiksmingumo gerinimo tikslams ir užduotims nustatyti. ***Aplinkosaugos programoje*** aprašomi šie tikslai ir užduotys bei jų įgyvendinimo būdai. Pradėjus veikti aplinkosaugos programai, pasiekta pažanga yra nuolat patikrinama, atliekant ***vidinį aplinkosaugos auditą***. Prireikus imamas koregavimo veiksmų, lydimų ***periodinės vadovybinės analizės***.

Visas šis procesas yra aprašomas ***aplinkosaugos ataskaitoje***, kurioje turi būti pateikiama tokia informacija:

- organizacijos aprašymas, jos struktūra ir veiklos, produktai ir paslaugos;
- visų reikšmingų, tiesioginių ir netiesioginių aplinkosaugos aspektų įvertinimas;
- metinių duomenų apie teršalų emisijas, atliekų susidarymą, žaliavų, energijos ir vandens sunaudojimą, keliamą triukšmą santrauka;
- organizacijos aplinkos politikos, aplinkosaugos programų ir vadybos sistemos pristatymas;
- kitos ataskaitos parengimo terminas;
- aplinkosaugos vertintojo vardas, akreditacijos numeris bei ataskaitos patvirtinimo data.

Kai tik aplinkosaugos ataskaitą patvirtina ***akredituotas aplinkosaugos vertintojas, kompetentinga įstaiga***, gavusi nustatytą užmokestį, užregistruoja įmonę. Registruota įmonė įgyja teisę naudoti ***EMAS emblemą***.

EMAS emblemos naudojimo sąlygos. Vienas iš pagrindinių atnaujintos EMAS elementų yra įvairių galimybių, kuriomis organizacija gali suinteresuotoms šalims pateikti aplinkosauginę informaciją, sudarymas. Šiuo tikslu ir buvo sukurta EMAS emblema. ***EMAS emblemos funkcijos*** yra šios:

- parodyti, kad organizacijos skelbiama informacija apie jos aplinkosaugos veiksmingumą, yra teisinga ir patikima;
- patvirtinti organizacijos išipareigojimą gerinti aplinkosaugos veiksmingumą ir tinkamai valdyti savo aplinkosauginius aspektus;
- didinti supratimo apie schemą lygį tarp visuomenės, suinteresuotų pusių ir organizacijų, norinčių pagerinti savo aplinkosaugos veiksmingumą.

EMAS emblema gali būti naudojama kartu su informacija apie organizacijos dalyvavimą EMAS ant patvirtintų aplinkosaugos ataskaitų, ant registruotų organizacijų firminių blankų, ant leidinių, reklamuojančių produktus, veiklą ar paslaugas, ant produktų ar jų pakuotės.

Kokia yra EMAS nauda? EMAS plėtra ir sėkmingumas labai priklauso nuo to, ar schema yra pajėgi duoti potencialios naudos, nepareikalaudama pernelyg didelių žmogiškųjų ir finansinių išteklių. Tai ypač aktualus klausimas mažoms ar vidutinio dydžio įmonėms. Pati bendriausia EMAS įgyvendinimo nauda yra ši:

- **Sumažėjusios sąnaudos:** viena vertus, pirkimo proceso metu dėl žaliavų, energijos, vandens sunaudojimo minimizavimo, kita vertus – dėl sumažėjusių ar nepatiriamų išlaidų už atliekų ir teršalų tvarkymą. Šie išlošiai yra akivaizdūs ne tik pramonės sektoriuje: paslaugų įmonės, universitetai, viešojo administravimo įstaigos, sporto kompleksai ir dar visas spektras organizacijų, kurios gali dalyvauti EMAS, gautų naudos dėl energijos ir kitų išteklių naudojimo sumažinimo. Įdiegus EMAS, išlaidos vandeniui, elektrai, šildymui, kanceliariniams reikmenims ir įrangai gali gerokai sumažėti, o tai didintų įmonių pelningumą.

- **Rizikos sumažinimas:** sumažintas rizikos aplinkai poveikis taip pat gali virsti finansine nauda, kuri atsirastų dėl pasitikėjimo augimo iš akcininkų, investuotojų, draudimo ir finansų įstaigų pusės.

- Aplinkosaugos vadybos sistemos įdiegimas **dažniausiai atskleidžia potencialias galimybes efektyvumui didinti** kitose organizacijos veiklos srityse.

- **Konkurencingumo** išlaikymas ir/ar padidinimas dėl sugebėjimo geriau patenkinti vis augančius pirkėjų reikalavimus aplinkosaugos vadybai.

- Sisteminis požiūris į aplinkosaugos vadybą sustiprina visus kitus **verslo vadybos** aspektus.

- **Pagerėja gebėjimas atitikti** aplinkosaugos įstatymų reikalavimus.

- Naujoji EMAS emblema ir patvirtintos aplinkosaugos ataskaitos yra akivaizdūs tinkamos aplinkosaugos vadybos ir rūpinimosi visuomenės gerove įrodymai. Abi šios priemonės sustiprina organizacijos aplinkosauginį įvaizdį ir gali būti panaudojami rinkodaros tikslais **santykiams** su pirkėjais, partneriais ir kitomis dalyvaujančiomis pusėmis **gerinti**. Savo

ruožtu pasitikėjimo augimas užtikrina ir geresnius santykius su viešojo valdymo institucijomis.

• **Darbuotojų įtraukimas** į aplinkosaugos vadybos schemas įgyvendinimą stiprina įmonės darbuotojų tikslų suartėjimą su bendrovės tikslais ir prisideda prie darbuotojų aktyvesnio dalyvavimo ilgalaikiame organizacijos vystymosi procese.⁹⁴

EMAS sąnaudos

Išorinės sąnaudos, kurias patirs EMAS įgyvendinanti organizacija, daugiausiai yra susijusios su išorinio aplinkosaugos vertintojo samdymu, registracijos mokesčiu ir galimu papildomu išorinės pagalbos poreikiu (pvz., pirminei aplinkosaugos analizei atlikti, schemai įgyvendinti, auditui ir aplinkosaugos vadybininkams mokytį). Aplinkosaugos vertintojai yra privatūs konsultantai, todėl jų paslaugų kainą lemia rinka. Mažos organizacijos, nedarančios ypatingo poveikio aplinkai, gali būti įvertinamos per vieną ar kelias dienas.

Registracijos mokesčiai priklauso nuo vertinimo sąnaudų ir gali svyruoti nuo 0 iki 1500 eurų stambių įmonių atveju. EMAS Reglamento 11 straipsnis numato mažoms ir vidutinėms įmonėms registracijos mokesčio lengvatas, siekiant skatinti jų dalyvavimą. Be to, papildomų išlaidų gali prireikti ir už aplinkosaugos ataskaitų viešą paskelbimą, tačiau daugelį šių sąnaudų galima gerokai sumažinti, skelbiant informaciją internete, siunčiant elektroniniu paštu.

Vidinės sąnaudas, kaip ir **vidinę bei išorinę naudą**, yra daug sudėtingiau įvertinti ir priskirti atskirai EMAS įgyvendinti. Pavyzdžiui, įmonė, kuri rado neatitikimą savo gamybos procesuose, gali pasirinkti investuoti ne tik į mažiausias sąnaudų reikalingą sprendimą, bet investuoti ir pasiekti aukštesnį aplinkosaugos veiksmingumo lygį, o sprendimo pasirinkimui gali daryti įtaką ir išaukęs aplinkosaugos reikalų supratimas, ir nauji pagal EMAS priimti aplinkos politikos uždaviniai. Kyla klausimas, kuri sąnaudų dalis gali būti priskiriama išimtinai EMAS, o kuri veiksmams, kurie būtų atliekami bet kuriuo atveju, net ir nesant EMAS. Su panašiomis problemomis susiduriama, kai bandoma įvertinti finansinę naudą, gaunamą iš aplinkosaugos technologijų inovacijų, arba pranašumus, susijusius su vietos bendruomene, ekologiškai orientuotais pirkėjais ar verslo partneriais.

94 Aplinkos apsaugos agentūra, M. Kuodytė. <<http://gamta.lt/cms/index?rubricId=83359bb3-f6c5-48e0-b065-93ebc2535e5e>> [žiūrėta 210-02-14].

Didelę vidinių sąnaudų dalį sudaro vidiniai ištekliai, reikalingi schemai įgyvendinti. Atsižvelgiant į organizacijos dydį, teritorijų skaičių, anksčiau patirtį diegiant vadybos sistemas bei poveikio aplinkai kompleksškumą, tipinis EMAS įgyvendinti būtinas laiko tarpas sudarys, skaičiuojant 1 asmens darbo laiko sąnaudas, nuo kelių mėnesių nedidelėje paslaugų sektoriaus įmonėje iki kelerių metų didelėse korporacijose, apimančiose daugelį teritorijų.

Kai tik EMAS yra įdiegiamas ir gaunamas registracijos numeris, sistemai **ekspluatuoti** (palaikyti) reikia *daug mažiau išteklių*, nes daugumos darbų, kuriuos buvo būtina atlikti, norint užsiregistruoti pirmąkart, daugiau vykdyti nebereikės (pvz., pirminės aplinkosaugos analizės, matavimo ir duomenų valdymo įrangos instaliavimo, pareigų paskirstymo).

Kita vertus, reikia nepamiršti, kad dauguma ūkinės veiklos poveikių aplinkai taip pat sukelia ir finansinių pasekmių, nes šie poveikiai rodo neveiksmingą išteklių naudojimą. Taip pat dažniausiai jie yra klaidinantys. Pavyzdžiui, tiesioginės atliekų šalinimo sąnaudos dažnai atskleidžia tik dalį tiesos. **Tikrosios atliekų sąnaudos** gali būti kur kas didesnės – dažnai apie 10–25 kartus viršija atliekų šalinimo sąnaudas. Taip yra todėl, kad tikrosios atliekų sąnaudos gali taip pat apimti energijos, vandens ir darbo sąnaudas, išiekvotas gamybos procese, išiekvotų medžiagų sąnaudas kartu su šių medžiagų pervežimo ir įpakavimo sąnaudomis. Tikrosios prasto aplinkosaugos veiksmingumo sąnaudos taip pat apima kapitalinių įrengimų, darbo ir patalpų erdvės naudojimą atliekoms gaminti, užuot gaminus vertingus produktus.

Nemaža dalis EMAS registruotų organizacijų pastaraisiais metais pasiekė pastebimų augimo rezultatų, ir tikimasi, kad ši tendencija tęsis. Savo ruožtu vis didėjant registruotų teritorijų skaičiui, organizacijos pradės domėtis savo **tiesioginių aplinkosaugos vadybos praktikomis**. Gali net būti keliami reikalavimai, kad tiekėjai irgi būtų registruoti EMAS. Užuot laukus, kol taip atsitiks, daug mažiau kainuotų iš anksto pasirengti tokiam spaudimui.⁹⁵

EMAS suderinamumas su tarptautiniais standartais

Ir EMAS, ir EN ISO 14001 **bendras tikslas** – užtikrinti tinkamą aplinkosaugos vadybą. Tačiau kol kas jos per dažnai yra suprantamos kaip

95 Aplinkos apsaugos agentūra, M. Kuodytė. <<http://gamta.lt/cms/index?rubricId=83359bb3-f6c5-48e0-b065-93ebc2535e5e>>[žiūrėta 2010-02-14].

konkuruojančios schemos. EN ISO 14001 laikytinas tiesiog EMAS **vadybos sistemos** elementu.

ISO 14001 ir EMAS skirtumai. EMAS aprėptis yra daug platesnė nei EN ISO 14001, pavyzdžiui, dėl reikalavimų atlikti pirminę aplinkosaugos analizę, aktyviai įtraukti darbuotojus į EMAS įgyvendinimą ir skelbti susijusią informaciją visuomenei bei kitoms suinteresuotoms šalims. Be to, kiti formalūs organizaciniai skirtumai yra tai, kad EMAS taikomas Europoje, ISO – visame pasaulyje, EMAS vertina vertintojas, ISO – auditorius, EMAS registruoja kompetentinga institucija, ISO – sertifikavimo įstaiga.

Žymesni skirtumai yra šie:

- **Pirminė analizė:** EMAS nurodo atlikti pirminę aplinkosaugos analizę, ISO – ne;

- **Prieinamumas visuomenei: vadovaujantis** EMAS, reikia, kad politika, programa, aplinkosaugos vadybos sistema ir aplinkosaugos veiksmingumo detalės būtų viešai prieinamos, skelbiant šią informaciją aplinkosaugos ataskaitose. ISO tik numato viešai skelbti apie aplinkos politiką;

- **Auditas:** vadovaujantis EN ISO 14001, irgi reikia atlikti auditą, tačiau neapibrėžiamas jo dažnumas ir taip detalčiai, kaip tai padaryta EMAS, nenustatoma audito atlikimo metodologija;

- **Užsakovai ir tiekėjai:** EMAS yra kiek tiksliau apibrėžta užsakovų ir tiekėjų kontrolė reikalaujant, kad būtų atsižvelgta į tiekimo (pirkimų) politiką ir kad organizacija siektų užtikrinti tiekėjų ir užsakovų atitiktį organizacijos priimtoms aplinkos politikos nuostatomis. Remiantis EN ISO 14001, būtina apie susijusias procedūras informuoti užsakovus ir tiekėjus. Iš principo pasiektas rezultatas turėtų būti tas pats;

- **Įsipareigojimai ir reikalavimai:** EN ISO 14001 nenustato, iki kokio lygio turi būti gerinamas aplinkosaugos veiksmingumas. EMAS nustato, kad organizacijos privalo siekti sumažinti poveikius aplinkai iki lygių, kurie yra pasiekiami naudojant ekonomiškai pateisinamus geriausius prieinamus gamybos būdus.

Taigi abi sistemos yra viena kitą papildančios, tačiau EMAS kai kuriose srityse yra tikslesnė. Daugumoje Europos Sąjungos valstybių **EMAS yra laikoma labiau prestižine** nei EN ISO 14001 standartas.

EMAS įgyvendinimas, jei jau įdiegtas EN ISO 14001

Po paskutinio EMAS pakeitimo EN ISO 14001 sertifikuotoms organizacijoms tapo lengviau gauti EMAS registraciją. Šioms organizacijoms reikės atlikti keletą *nežymių pakeitimų* pagrindiniuose EN ISO 14001 elementuose ir žengti keletą *papildomų*, tik EMAS būdingų *žingsnių*. Aptarkime struktūrinę schemą papildomų žingsnių, kuriuos turi atlikti EN ISO 14001 sertifikuota organizacija, norėdama gauti EMAS registraciją:

1. Pirminė aplinkosaugos analizė – pagal EMAS reglamentą būtina atlikti pirminę aplinkosaugos analizę, kad būtų nustatyti organizacijos aplinkosaugos aspektai. Tačiau kai organizacija jau turi pagal EN ISO 14001 sertifikuotą aplinkos apsaugos vadybos sistemą, jai einant EMAS įgyvendinimo link nereikia atlikti formalios aplinkosaugos analizės tol, kol sertifikuotoje aplinkos apsaugos vadybos sistemoje yra visiškai atsižvelgiama į aplinkosaugos aspektus, nustatytus pagal reglamento VI priedą.

2. Aplinkosaugos ataskaita – organizacija turi parengti aplinkosaugos ataskaitą, pagrįstą atlikto AVS veiksmingumo audito rezultatais. Organizacija turi užtikrinti, kad aplinkosaugos ataskaita atitinka reglamento III priedo reikalavimus ir turi ištirti visus aplinkosaugos vadybos sistemos kuriamus duomenis tam, kad būtų užtikrintas jų teisingas ir subalansuotas reprezentavimas aplinkosaugos ataskaitoje.

3. Aplinkosaugos ataskaitos ir aplinkosaugos veiksmingumo vertinimas – EMAS registracijai būtina, kad Aplinkosaugos ataskaita būtų patvirtinta nepriklausomo aplinkosaugos vertintojo. Šis procesas patvirtina, kad ataskaita atitinka reglamento III priedo reikalavimus ir yra viešai prieinama.

EMAS institucinė struktūra ir priežiūros organizavimas

Europos Komisijos pagrindinė užduotis šioje schemoje yra užtikrinti tinkamą EMAS įgyvendinimą, vertinti ir skatinti schemą Europos Sąjungos lygiu, pavyzdžiui, skleidžiant informaciją apie geriausias praktikas. Komisija nusprendžia dėl konkrečių priemonių, skirtų skatinti dalyvavimą EMAS, taikymo reikalingumo, aktyvina bendradarbiavimą tarp valstybių narių, yra atsakinga už rekomendacinių dokumentų (vadovų) parengimą. Nustatydamos viešųjų pirkimų politikos kriterijus Komisija ir kitos Bendrijos institucijos sieks, kad juose būtų atsižvelgiama į EMAS. Komisija tvarko aplinkosaugos vertintojų ir EMAS registruotų organizacijų registrą ir užtikrina jo prieinamumą visuomenei.

EMAS valdymo komitetas, pirmininkaujant Komisijai, atstovauja šaliams narėms ir įvairioms interesų grupėms. Be kita ko, šio komiteto veikla apima: geriausių praktikų schemai plėsti paiešką, taisyklių dėl emblemos naudojimo priėmimą, reglamento priedų peržiūrėjimą ir pan.

Valstybės narės yra atsakingos už EMAS įgyvendinimą savo šalyse ir privalo teikti Komisijai informaciją apie įgyvendinimo eigą. Jos įsteigia ir prižiūri nacionalines kompetentingas įstaigas bei akreditacijos įstaigas, nacionaliniu lygiu šalys skatina verslo įmones ir kitas organizacijas dalyvauti EMAS. EMAS reglamentas taip pat įpareigoja valstybes nares sukurti ar paremti specialias techninės pagalbos priemones, kurios pagelbėtų mažoms ir vidutinio dydžio įmonėms atitikti EMAS reikalavimus ir registruotis pagal šį reglamentą.

Nacionalinės kompetentingos įstaigos. Kiekviena šalis narė turi įsteigti nepriklausomą kompetentingą įstaigą, kuri organizuotų registravimo procesą. Šios įstaigos yra atsakingos už registracijos numerių suteikimą organizacijoms, kurios pateikė patvirtintas aplinkosaugos ataskaitas, registracijos mokesčių surinkimą, organizacijų registracijos laikiną sustabdymą ar panaikinimą bei informacijos apie nacionaliniame EMAS registre esančias organizacijas teikimą. **Lietuvos EMAS kompetentinga įstaiga** – Aplinkos apsaugos agentūra.

Aplinkosaugos vertintojai. EMAS aplinkosaugos vertintojai – tai organizacijos ar asmenys, kuriuos akreditavo nacionalinė akreditacijos įstaiga ir kurie yra nepriklausomi nuo vertinamos organizacijos, jos auditoriaus ar konsultanto. Jų užduotis – užtikrinti, kad registracijos siekiančios organizacijos atitinktų EMAS reglamento reikalavimus. Aplinkosaugos vertintojai tikrina, ar organizacija atitinka teisinius reikalavimus, atliko pirminę aplinkosaugos analizę, turi veikiančią aplinkosaugos vadybos sistemą, yra parengusi aplinkosaugos ataskaitą. Jie taip pat vertina aplinkosaugos ataskaitoje pateikiamos informacijos ir duomenų bei kitos aplinkosauginės informacijos, kurią skelbia organizacijos, patikimumą ir teisingumą.

Nacionalinės akreditacijos įstaigos. Akreditacijos įstaiga – tai nepriklausoma institucija, atsakinga už aplinkosaugos vertintojų akreditaciją ir priežiūrą. Akreditacijos įstaiga sukuria, tikslina ir atnaujina aplinkosaugos vertintojų sąrašą. **Lietuvos EMAS akreditacijos įstaiga** – Nacionalinis akreditacijos biuras prie Aplinkos ministerijos⁹⁶.

96 Adaptuota pagal 2001 m. kovo 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 761/2001 dėl organizacijų savanoriško dalyvavimo Bendrijos aplinkosaugos vadybos ir audito sistemoje (EMAS); R. Martin. ISO 14001 Guidance Manual. National

4.6. Poveikio aplinkai vertinimas ir teritorijų planavimas

Šiame poskyryje aptarsime vienas svarbiausių darnaus vystymosi įgyvendinimo ir valdymo priemonių – strateginį pasekmių aplinkai vertinimą, poveikio aplinkai vertinimą bei teritorijų planavimą.

4.6.1. Strateginio pasekmių aplinkai vertinimo procesas

Siekdama įgyvendinti jau minėtą Europos Parlamento ir Tarybos *direktyvą 2001/42/EB dėl tam tikrų planų ir programų pasekmių aplinkai vertinimo*, Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino **Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašą**, reglamentuojantį planų ir programų strateginį pasekmių aplinkai vertinimą ir šio proceso dalyvių tarpusavio santykius.

Strateginis pasekmių aplinkai vertinimas – tam tikrų planų ir programų įgyvendinimo galimų pasekmių aplinkai nustatymo, apibūdinimo ir vertinimo procesas, per kurį rengiami strateginio pasekmių aplinkai vertinimo dokumentai, konsultuojama, atsižvelgiama į vertinimo ir konsultacijų rezultatus prieš priimant ir tvirtinant planą ar programą, teikiama informacija apie priimtus sprendimus šiais klausimais. Toks vertinimas turi būti taikomas rengiant ir tvirtinant *planus ir programas bei teritorijų planavimo dokumentus*. **Planai ir programos** šiuo atveju tai – nacionalinio, regioninio, rajono ar vietinio lygmenų planavimo dokumentai (veiksmų planai ir programos, plėtros planai (programavimo dokumentai), ūkio šakų plėtros planai ir programos, strategijos, koncepcijos, teritorijų planavimo dokumentai ir kita), kurie rengiami ar priimami, įgyvendinant viešąjį administravimą, ir kurių įgyvendinimo pasekmės gali būti reikšmingos aplinkai.

Vertinimas netaikomas tiems planams ir programoms, kurie skirti tik krašto apsaugos tikslams ar ekstremalioms situacijoms valdyti ar biudžetui planuoti, taip pat teritorijų detaliesiems planams, kurie rengiami supaprastinta tvarka arba kurių sprendiniuose numatomas tik vienas ūkinės veiklos objektas.

Center for Environmental Decision-making Research. Oak Ridge National Laboratory, Tennessee Valley Authority, University of Tennessee, 1998; Aplinkos apsaugos agentūros (M. Kuodytės) informaciją. <<http://gamta.lt/cms/index?rubricId=83359bb3-f6c5-48e0-b065-93ebc2535e5e>> [žiūrėta 2010-02-14].

Strateginio pasekmių aplinkai vertinimo **tiksłai** yra:

- nustatyti, apibūdinti ir įvertinti galimas reikšmingas planų ir programų įgyvendinimo pasekmes aplinkai;
- užtikrinti, kad bus konsultuojamasi su atsakingomis institucijomis, visuomene;
- užtikrinti, kad planų ir programų rengimo organizatoriai turės išsamią ir patikimą *informaciją* apie galimas reikšmingas pasekmes aplinkai ir *atsižvelgs į ją*.

Strateginio pasekmių aplinkai **vertinimo objektas** – jau minėti planai ir programos. *Vertinimas privalomas*, kai:

- planai ir programos skirti pramonės, energetikos, transporto, telekomunikacijų, turizmo, žemės ūkio, miškų ūkio, žuvininkystės, vandens ūkio plėtrai, atliekoms tvarkyti, žemės naudojimui nustatyti ar teritorijoms planuoti ir lemia ūkinės veiklos projektų, įrašytų į *Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymo* 1 ar 2 priedėlius, plėtros pagrindus;
- rengiami bendrojo teritorijų planavimo dokumentai ar esminiai jų pakeitimai;
- planų ir programų įgyvendinimas gali daryti reikšmingą poveikį įsteigtoms *ar potencialioms (!)* „Natura 2000“ teritorijoms;
- per atranką nusprendžiama, kad privaloma atlikti tokį vertinimą.

Vertinimo proceso dalyviai yra:

- planų ir programų rengimo organizatoriai;
- vertinimo subjektai;
- valstybės ir savivaldybės institucijos, atsakingos už aplinkos, sveikatos, saugomų teritorijų, kultūros vertybių apsaugą;
- visuomenė.

Valstybės ir savivaldybės institucijos, dalyvaujančios kaip vertinimo subjektai, yra šios:

- atliekant **nacionalinio lygmens** planų ir programų **vertinimą**:
  1. Aplinkos ministerija;
  2. Sveikatos apsaugos ministerija;
  3. Saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos;
  4. Kultūros ministerija;
- atliekant **regiono lygmens** planų ir programų **vertinimą**:

1. Aplinkos ministerija ar jos įgaliota institucija;
2. Sveikatos apsaugos ministerija ar jos įgaliota institucija;
3. Saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos;
4. Kultūros ministerija ar jos įgaliota institucija;
5. regiono teritorijoje esančios savivaldybės;
- atliekant **rajo ir vietovės lygmenų** planų ir programų **vertinimą**:
  1. atitinkamas Aplinkos ministerijos regiono aplinkos apsaugos departamentas;
  2. atitinkamas Sveikatos apsaugos ministerijos teritorinis padalinys;
  3. Saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos;
  4. atitinkamas Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos teritorinis padalinys;
  5. rajono ar vietovės teritorijoje esančios savivaldybės.

Vertinimo proceso dalyviai **atlieka šias funkcijas**:

- planų ir programų rengimo organizatoriai savo lėšomis atlieka nustatytas vertinimo procedūras ir teikia duomenis, kurių reikia atskaitoms Europos Komisijai rengti;
- vertinimo subjektai pagal kompetenciją nagrinėja vertinimo atrankos, vertinimo apimties nustatymo dokumentus ir vertinimo atskaitas ir teikia išvadas dėl vertinimo ir vertinimo dokumentų kokybės. ***Kai planas ar programa vertinami dėl galimo reikšmingo poveikio įsteigtoms ar potencialioms „Natura 2000“ teritorijoms, vertinimo šiuo aspektu išvados planų ir programų rengimo organizatoriams privalomos (!)***;
- visuomenė dalyvauja vertinant teritorijų planavimo dokumentų sprendinius *Teritorijų planavimo įstatyme* ir Visuomenės dalyvavimo teritorijų planavimo procese nuostatų, patvirtintų Vyriausybės nustatyta tvarka, o vertinant kitus planus ir programas – Aplinkos ministerijos nustatyta tvarka.

Atrankos strateginiam pasekmių aplinkai vertinimui atlikti tikslas – nuspręsti, ar privaloma atlikti konkretaus plano arba programos vertinimą. *Tokios atrankos objektai* – planai ir programos, skirti nedideliems plotams, neesminiai tokių planų ir programų pakeitimai, taip pat kiti planai ir programos, nustatantys ūkinės veiklos projektų, kuriuos reikės derinti su atsakinga už aplinkos apsaugą institucija, plėtros pagrindus. *Teritorijų*

planavimo dokumentų atranka atliekama per teritorijų planavimo proceso parengiamąjį etapą.

Planų ir programų organizatoriai **atranką** atlieka atsižvelgdami į planų ar programų įgyvendinimo pasekmių aplinkai reikšmingumo nustatymo kriterijus.

Planų ir programų įgyvendinimo pasekmių aplinkai reikšmingumo **kriterijai** nustatomi pagal šiuos aspektus:

- planų ir programų reikšmę integruojant aplinkos apsaugos klausimus, ypač siekiant skatinti darnų vystymąsi;
- planų ir programų reikšmę įgyvendinant nacionalinius ir Europos Bendrijos aplinkos apsaugos teisės aktus;
- su planais ir programomis susijusias aplinkos apsaugos problemas;
- koku mastu planai ir programos sukuria ūkinės veiklos pagrindus, atsižvelgiant į vietą, pobūdį, dydį ir veiklos sąlygas arba išteklių poreikį;
- kaip planai ir programos veikia kitus planus ir programas, atsižvelgiant į planų, programų ir sprendimų lygmenis.

Planų ir programų įgyvendinimo pasekmių aplinkai reikšmingumo kriterijai nustatomi pagal **pasekmių pobūdį** ir **teritorijos**, kurioje gali kilti pasekmių, **savybes**:

- pasekmių tikimybę, trukmę, dažnumą ir grįžtamumą;
- kaupiamąjį pasekmių pobūdį;
- tarpvalstybinį pasekmių pobūdį;
- poveikį visuomenės sveikatai arba aplinkai;
- pasekmių dydį ir erdvinį mastą (pasekmių visuomenės sveikatai mastą ir teritorijos dydį);
- pasekmes teritorijoms ar kraštovaizdžiams, kuriems suteiktas nacionalinis, Europos Bendrijos arba kitoks tarptautinis apsaugos statusas;
- teritorijos, kuriose planų ir programų sprendiniai gali sukelti pasekmių, savybes, susijusias su:
  - teritorijoje randamų europinės svarbos saugomų rūšių ir(ar) natūralių buveinių, kitų gamtinių savybių ir kultūros paveldo vertybių išsaugojimu;
  - aplinkos kokybės normų arba ribinių verčių viršijimu;

– intensyviu žemės naudojimui.

Atlikę atranką, organizatoriai parengia **vertinimo atrankos dokumentą** su informacija apie rengiamą planą ar programą, teritorijos, kurioje gali kilti plano ar programos įgyvendinimo pasekmių, savybes, apie galimą plano ar programos įgyvendinimo pasekmių aplinkai reikšmingumą ir pateikia jį vertinimo subjektams, pastarieji išnagrinėja šį dokumentą ir pateikia išvadas organizatoriui. Jis, sprenddamas, ar privaloma atlikti konkretaus plano ar programos vertinimą, vertinimo subjektų išvadas priima arba motyvuotai atmeta, ir apie sprendimą bei jo motyvus informuoja vertinimo subjektus ir visuomenę.

Jei vertinimas būtinas, prieš jį atliekant rengiamas **Strateginio pasekmių aplinkai vertinimo apimties nustatymo dokumentas**. Jį rengia ir teikia vertinimo subjektams plano ar programos rengimo organizatorius. Šiame dokumente turi būti pateikta:

- trumpas plano ar programos aprašymas, pagrindiniai tikslai, sąsaja su kitais planais ir programomis,
- teritorijų, kurios gali būti reikšmingai paveiktos, trumpas aprašymas;
- informacija apie tai, kokie aplinkos komponentai ir pasekmės bus nagrinėjami atliekant vertinimą;
- informacija apie pasekmių aplinkai prognozavimo ir vertinimo metodus, kuriuos numatoma naudoti vertinant.

Vertinimo subjektai išnagrinėja šį dokumentą ir teikia organizatoriui išvadas. Organizatorius pataiso vertinimo apimties nustatymo dokumentą arba motyvuotai šias išvadas atmeta (išskyrus privalomų išvadų atvejį). ***Sprendimą dėl vertinimo subjektų išvadų atmetimo ir jo motyvų priima plano ar programos rengimo organizatorius.***

Galiausiai organizatorius atlieka vertinimą ir pagal vertinimo apimties nustatymo dokumentą rengia **Strateginio pasekmių aplinkai vertinimo ataskaitą**. Joje turi būti pateikta ši informacija:

- Plano ar programos turinys, pagrindiniai tikslai, sąsaja su kitais planais ir programomis.
- Esama aplinkos būklė ir jos pokyčiai, jeigu planas ar programa nebus įgyvendinti.
- Teritorijų, kurios gali būti reikšmingai paveiktos, aplinkos savybės.
- Su planu ar programa susijusios aplinkos apsaugos problemos.

- Tarptautiniu, Europos Bendrijos arba nacionaliniu lygmeniu nustatyti aplinkos apsaugos tikslai, susiję su planu ar programa, ir kaip į juos atsižvelgta.
- Galimos neigiamos pasekmės gamtinei aplinkai, visuomenei ir jos sveikatai, materialiajam turtui ir kultūros paveldui, kraštovaizdžiui ir šių veiksnių tarpusavio sąveikai.
- Priemonės plano ar programos įgyvendinimo neigiamoms pasekmėms išvengti, sumažinti ar kompensuoti.
- Pasirinktų alternatyvų aprašymas, priežastys, dėl kurių pasirinktos svarstytos plano ar programos alternatyvos.
- Vertinimo aprašymas.
- Numatytų taikyti monitoringo priemonių aprašymas.

Organizatorius **konsultuojasi su visuomene** ir pateikia jai parengtą ataskaitą ir plano ar programos projektą, išnagrinėja pasiūlymus ir pataiso ataskaitą arba motyvuotai šiuos pasiūlymus atmeta. Sprendimą dėl visuomenės pasiūlymų atmetimo ir jo motyvų priima organizatorius. Vėliau organizatorius ataskaitą ir plano ar programos projektą teikia **vertinimo subjektams**. Šie surašo išvadas, kurias organizatorius išnagrinėja ir pataiso ataskaitą ir projektą arba motyvuotai šias išvadas atmeta (išskyrus būtinų išvadų atvejus).

Jei Lietuvos Respublikoje rengiamų planų ir programų įgyvendinimo pasekmės gali būti reikšmingos kitos Europos Sąjungos valstybės narės aplinkai, **konsultuojamasi su šia šalimi**, užtikrinant, kad atitinkamos šalies institucijos bei visuomenė būtų informuotos ir galėtų pateikti pasiūlymus.

Sprendimo priėmimas. Organizatorius, rengdamas galutinį projekto variantą, atsižvelgia į vertinimo ataskaitoje pateiktą informaciją, vertinimo subjektų išvadas ir visuomenės pasiūlymus. *Jei nustatoma, kad plano ar programos įgyvendinimas sukels reikšmingų neigiamų pasekmių įsteigtoms ar potencialioms „Natura 2000“ teritorijoms ir nėra alternatyvų, planas ar programa gali būti tvirtinami tik tais atvejais, kai jų sprendiniai susiję su žmonių sveikata ar sauga, tam tikrų aplinkos komponentų išsaugojimu arba, atsižvelgiant į Europos Komisijos nuomonę, kitomis svarbiomis priežastimis.* Tokiais atvejais turi būti numatomos ir įgyvendinamos visos įmanomos kompensacijos priemonės, būtinos įsteigtų ar potencialių „Natura 2000“ teritorijų tinklo vientisumui išsaugoti. Apie šias kompensacijos priemones informuojama Europos Komisija.

Organizatorius apie priimtą sprendimą informuoja visuomenę, vertinimo subjektus ir Europos Sąjungos valstybes, dalyvavusias tarpvalstybinėse konsultacijose, sudaro sąlygas išsamiai susipažinti su priimtu planu ar programa bei numatytais įgyvendinimo pasekmių monitoringo priemonėmis.

Planų ir programų **įgyvendinimo pasekmių aplinkai monitoringas vykdomas** valstybiniu, savivaldybių ir ūkio subjektų lygmenimis. Aplinkos monitoringo įstatymo nustatyta tvarka, kad, be kita ko, būtų laiku nustatytos nenumatytos reikšmingos neigiamos pasekmės aplinkai ir imtasi tinkamų veiksmų susidariusiai padėčiai ištaisyti⁹⁷.

4.6.2. Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo procesas

Savaime suprantama, poveikio aplinkai vertinimas – ne tik viena labai svarbių darnaus vystymosi įgyvendinimo priemonių, bet ir viena svarbiausių aplinkos nuskurdinimo prevencijos priemonių. **Poveikio aplinkai vertinimas** – tai konkrečios planuojamos ūkinės veiklos potencialaus poveikio aplinkai numatymo, apibūdinimo ir įvertinimo procesas, kurio pagrindiniai tikslai yra nustatyti, apibūdinti ir įvertinti galimą planuojamos ūkinės veiklos poveikį visuomenės sveikatai, gyvūnijai ir augalijai, dirvožemiui, žemės paviršiui ir jos gelmėms, orui, vandeniui, klimatui, kraštovaizdžiui ir biologinei įvairovei, materialinėms vertybėms bei nekilnojamosioms kultūros vertybėms, sumažinti šį poveikį arba jo išvengti ir nustatyti, ar planuojama ūkinė veikla, įvertinus jos pobūdį ir poveikį aplinkai, leistina pasirinktoje vietoje.

Lietuvoje poveikio aplinkai vertinimas (PAV) atliekamas vadovaujantis *Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymu*, reglamentuojančiu poveikio aplinkai vertinimo procesą bei jo dalyvių tarpusavio santykius. Šio įstatymo prieduose yra pateikti **du sąrašai**: Planuojamos ūkinės veiklos, kurios poveikis aplinkai **privalo būti** vertinamas, rūšių sąrašas (1 priedas) ir Planuojamos ūkinės veiklos, kuriai **turi būti atliekama atranka** dėl poveikio aplinkai vertinimo, rūšių sąrašas (2 priedas).

97 Adaptuota pagal: Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą „Dėl planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (*Žin.*, 2004, Nr. 130-4650; 2007, Nr. 131-5292), Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo vadovą. LR aplinkos ministerija, 2006.

Pagrindiniai planuojamos ūkinės veiklos atrankos tikslai – nustatyti, ar privaloma atlikti konkrečios planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimą ir užtikrinti, kad į aplinkos apsaugos aspektus bus atsižvelgiama ankstyviausiame veiklos planavimo etape, ne tik taikant techninio pobūdžio poveikį mažinančias priemones, bet ir numatant kompleksines neigiamo poveikio prevencijos priemones. Atranka yra atliekama tai veiklai, kuri yra įrašyta į 2 priede pateiktą veiklos rūšių sąrašą, tačiau planuojamos ūkinės veiklos organizatorius gali pradėti poveikio aplinkai vertinimą ir be atrankos procedūros.

Atranką atlieka **atsakinga institucija**, vadovaudamasi Planuojamos ūkinės veiklos atrankos metodiniais nurodymais, remdamasi planuojamos ūkinės veiklos organizatoriaus ar PAV dokumentų rengėjo pateikta informacija apie vietą, kurioje numatoma vykdyti planuojamą ūkinę veiklą, bei informacija, apibūdinančia planuojamą ūkinę veiklą. Atlikusi atranką, atsakinga institucija **priima išvadą**, ar **privaloma** atlikti poveikio aplinkai vertinimą.

Gavęs atrankos išvadą, planuojamos ūkinės veiklos **organizatorius** (užsakovas), remdamasis Visuomenės informavimo ir dalyvavimo planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo procese tvarka, **privalo** apie atrankos išvadą pranešti **visuomenei**.

Kita poveikio aplinkai vertinimo procedūra – **programos rengimas ir tvirtinimas**. Šiame etape nustatoma poveikio aplinkai vertinimo apimtis. Apie parengtą Poveikio aplinkai vertinimo programą poveikio aplinkai vertinimo dokumentų rengėjas **praneša visuomenei**.

Pagal Poveikio aplinkai vertinimo programos ir ataskaitos rengimo nuostatus parengta Poveikio aplinkai vertinimo programa teikiama **poveikio aplinkai vertinimo subjektams** (valstybės institucijos, atsakingos už sveikatos apsaugą, priešgaisrinę apsaugą, kultūros vertybių apsaugą taip pat vietos savivaldos institucijos) išvadoms gauti.

Poveikio aplinkai vertinimo programa kartu su Poveikio aplinkai vertinimo subjektų išvadomis teikiama **atsakingai institucijai** tvirtinti. Atsakinga institucija, išnagrinėjusi programą ir poveikio aplinkai vertinimo subjektų išvadas, tvirtina programą.

Pagal patvirtintą Poveikio aplinkai vertinimo programą yra vykdomas poveikio aplinkai vertinimas ir pagal jo gautus rezultatus ir duomenis rengiama **poveikio aplinkai vertinimo ataskaita**. Šioje ataskaitoje išsamiai išnagrinėjamas galimas poveikis atskiriems aplinkos komponentams, poveikio sumažinimo, išvengimo ar kompensavimo priemonės bei alter-

natyvos. Su parengta ataskaita viešojo svarstymo metu *supažindinama visuomenė*. Po viešojo supažindinimo Poveikio aplinkai vertinimo ataskaita teikiama poveikio aplinkai vertinimo subjektams, kad būtų galima gauti išvadas dėl planuojamos ūkinės veiklos galimybių ir Poveikio aplinkai vertinimo ataskaitos.

Poveikio aplinkai vertinimo ataskaita kartu su poveikio aplinkai vertinimo subjektų išvadomis, argumentuotu suinteresuotos visuomenės pasiūlymų įvertinimu teikiama atsakingai institucijai **sprendimui priimti**. Jei planuojamai ūkinei veiklai taikomos tarpvalstybinio PAV procedūros, poveikio aplinkai vertinimo dokumentų rengėjas kartu pateikia ir argumentuotą galinčios patirti neigiamą poveikį aplinkai valstybės pasiūlymų įvertinimą. Atsakinga institucija, išnagrinėjusi Poveikio aplinkai vertinimo ataskaitą, subjektų išvadas, suinteresuotos visuomenės pasiūlymus, priima *motyvuotą sprendimą, ar planuojama ūkinė veikla, įvertinus jos pobūdį ir poveikį aplinkai, leistina pasirinktoje vietoje*. Kai planuojamai ūkinei veiklai atliekamas tarpvalstybinis PAV, atsakinga institucija, atsižvelgusi į tarpvalstybinių konsultacijų rezultatus, sprendimą priima pasibaigus tarpvalstybinio PAV procedūroms.

Jeigu nustatoma, kad planuojamos ūkinės veiklos įgyvendinimas sukels neigiamų padarinių „Natura 2000“ teritorijoms ir nėra alternatyvių planuojamos ūkinės veiklos sprendinių, planuojama ūkinė veikla gali būti leistina tik tais atvejais, kai jos sprendiniai susiję su visuomenės sveikata, tam tikrų aplinkos komponentų išsaugojimu arba, atsižvelgiant į Europos Komisijos nuomonę, su kitomis svarbiomis priežastimis. Tokiais atvejais turi būti numatomos ir įgyvendinamos visos įmanomos kompensacinės priemonės, būtinos „Natura 2000“ teritorijų tinklo vientisumui išsaugoti. Apie šias kompensacijos priemones institucija, atsakinga už saugomų teritorijų apsaugos ir tvarkymo organizavimą, informuoja Europos Komisiją

Paskutinė poveikio aplinkai vertinimo procedūra – visuomenės informavimas apie priimtą sprendimą. Atsakinga institucija ir planuojamos ūkinės veiklos organizatorius (užsakovas) Aplinkos ministerijos nustatyta tvarka praneša visuomenei apie sprendimą ir suteikia galimybę su juo susipažinti.

Jei planuojamai ūkinei veiklai buvo atliktos tarpvalstybinio PAV procedūros, atsakinga institucija informaciją apie sprendimą pateikia ir galinčiai patirti neigiamą poveikį aplinkai valstybei.

Poveikio aplinkai vertinimo procesas gali užtrukti iki 95 darbo dienų, kai planuojamai ūkinei veiklai turi būti atliekama atranka dėl poveikio

aplinkai vertinimo arba 75 darbo dienas tais atvejais, kai planuojamai ūkinei veiklai nereikia atlikti atrankos dėl poveikio aplinkai vertinimo⁹⁸.

4.6.3. Esminiai teritorijų planavimo bruožai

Kaip nurodo LR teritorijų planavimo įstatymas, teritorijų planavimo dokumentų rengimas turi būti derinimas su tai pačiais teritorijai ar veiklos sričiai rengiamais strateginio planavimo dokumentais.

Teritorijų planavimo tikslai yra šie⁹⁹:

- išlaikyti valstybės teritorijos socialinio, ekonominio ir ekologinio vystymo pusiausvyrą;
- formuoti sveiką ir harmoningą gyvenamąją, darbo ir poilsio aplinką;
- formuoti gyvenamųjų vietovių ir infrastruktūros bei kitų veiklos sričių plėtojimo politiką;
- saugoti, racionaliai naudoti ir atkurti gamtos išteklius, gamtos ir kultūros paveldo vertybes, tarp jų ir rekreacijos išteklius;
- formuoti gamtinę karkasą;
- formuoti žemės sklypus, rezervuoti (nustatyti) teritorijas gyvenamųjų vietovių infrastruktūros ir kitų veiklos sričių, skirtingų rūšių žemės naudmenų plėtrai;
- suderinti fizinių ir juridinių asmenų ar jų grupių, visuomenės, savi-valdybių ir valstybės interesus dėl teritorijos ir žemės sklypų naudojimo bei veiklos plėtojimo šioje teritorijoje sąlygų;
- skatinti investicijas socialiniam ekonominiam vystymui (*kaip matote, šis punktas, nors ir yra įstatyme, tačiau toli gražu nėra pirmoje pozicijoje ar pats svarbiausias*).

Nustatant konkrečių teritorijų planavimo tikslus, būtina atsižvelgti į:

- visuomenės poreikius;
- planuojamos teritorijos gamtines sąlygas;

98 Adaptuota pagal: Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymą, Poveikio aplinkai vertinimo vadovą. Aplinkos ministerija, Suomijos aplinkos institutas, Vilnius, 2001.

99 Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. *Žin.*, 1995, Nr. 107-2391; 2004, Nr. 21-617.

- *urbanistikos, architektūros, techninius, aplinkosaugos, paveldo-saugos žemės ūkio paskirties žemės naudojimo ir tvarkymo reika-lavimus;*
- *nekilnojamojo turto savininkų ir trečiųjų asmenų teises;*
- *valstybės saugumo ir gynybos poreikius.*

Teritorijų planavimo **rūšys**:

- 1) bendrasis teritorijų planavimas;
- 2) specialusis teritorijų planavimas;
- 3) detalusis teritorijų planavimas.

Teritorijų planavimo **lygmenys** pagal planavimo dokumentą tvirti-nančią instituciją yra šie:

- 1) valstybės (dokumentus tvirtina Seimas);
- 2) Vyriausybės (dokumentus tvirtina Vyriausybė);
- 3) Vyriausybės įgaliotos institucijos (dokumentus tvirtina Vyriausy-bės įgaliota institucija);
- 4) savivaldybės (dokumentus tvirtina savivaldybė).

Teritorijų planavimo **lygmenys pagal teritorijos dydį**:

- 1) **nacionalinis** – visa valstybės teritorija (rengiami bendrojo ir specia-liojo teritorijų planavimo dokumentai);
- 2) **regiono** – valstybės teritorijos dalys, išsiskiriančios teritoriniu, administraciniu, principiniu funkcinio bendrumu (rengiami bendrojo ir specialiojo teritorijų planavimo dokumentai);
- 3) **rajo** – regiono dalys, išsiskiriančios administraciniu (savival-dybės), konkrečiu funkcinio bendrumu (rengiami bendrojo ir specialiojo teritorijų planavimo dokumentai);
- 4) **vietovės** – žemės sklypai ar jų grupės (rengiami detaliojo ir specia-liojo teritorijų planavimo dokumentai).

Bendrasis teritorijų planavimas

Objektai:

- valstybės teritorija;
- apskrities teritorija;
- savivaldybės teritorija arba jos dalys (miestai ir miesteliai).

Uždaviniai:

- suformuoti teritorijos tvarkymo, naudojimo ir apsaugos koncepciją;

- optimizuoti teritorijos urbanistinę struktūrą ir infrastruktūros sistemą;
- numatyti priemones ir apribojimus, užtikrinančius racionalų gamtos išteklių naudojimą, ekologinę kraštovaizdžio pusiausvyrą, gamtinio karkaso formavimą, gamtos ir kultūros paveldo vertybių išsaugojimą;
- numatyti priemones užstatytų teritorijų urbanistinei erdvinei kompozicijai tobulinti, gyvenimo ir aplinkos kokybei gerinti, bendrojo naudojimo želdynų sistemai formuoti;
- nustatyti teritorijų užstatymo aukščio ir intensyvumo parametrus;
- numatyti pagrindines *regioninės politikos formavimo* bei įgyvendinimo nuostatas;
- rezervuoti teritorijas visuomenės poreikiams – teritorijas, kuriose būtų plėtojami komunikaciniai koridoriai¹⁰⁰, inžinerinei bei susisiekimo infrastruktūrai ir kitokios paskirties visuomenei reikalingi objektai.

Bendrojo teritorijų planavimo organizatoriai:

- 1) Aplinkos ministerija;
- 2) Vyriausybės įgaliota institucija;
- 3) savivaldybės administracijos direktorius.

Geriausiai žinomas strateginio planavimo dokumentas teritorijų planavimo srityje – *Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas*, kurio projektas buvo pradėtas rengti dar 1996 metais. Tada buvo nustatytos šios pagrindinės plano rengimo užduotys¹⁰¹:

- 1) konkretizuoti svarbiausių šalies erdvių struktūrų (urbanistinės sistemos, kraštovaizdžio ir kultūros paveldo teritorijų, gamybos, rekreacijos, socialinės ir kultūrinės bei techninės infrastruktūros) teritorinės plėtros perspektyvą;
- 2) nustatyti bendrąją šalies teritorijos naudojimo ir apsaugos strategiją ir prioritetus;
- 3) nustatyti pagrindines šalies regioninės politikos formavimo nuostatas.

100 Komunikacinis koridorius – savivaldybės valdoma žemės juosta, skirta požeminių ir antžeminių inžinerinės infrastruktūros objektų (komunalinių tinklų ir įrenginių) statybai ir eksploatacijai.

101 Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. *Žin.*, 2002, Nr. 110-4852.

Šis Bendrasis planas yra *pagrindinis planavimo dokumentas*, reglamentuojantis šalies teritorijos naudojimo ir tvarkymo ilgalaikę strategiją. Jis naudojamas kaip:

- privalomas dokumentas valstybės valdymo institucijoms, priimančioms Lietuvos Respublikos lygmens sprendimus, susijusius su šalies teritorijos naudojimu, tvarkymu bei apsauga;
- dokumentas, konkretizuojantis šalies regioninės politikos formavimo teritorines gaires;
- dokumentas, nustatantis valstybės institucijų rengiamų Lietuvos Respublikos lygmens specialiųjų planų, ilgalaikių programų bei strategijų pagrindines planavimo sąlygas;
- dokumentas, kuriuo remiantis rezervuojamos teritorijos, reikalingos valstybės svarbos infrastruktūros, gamybos ar apsaugos objektams;
- dokumentas, nustatantis regionų (apskričių) lygmens bendrųjų ir specialiųjų planų pagrindines planavimo sąlygas;
- dokumentas, informuojantis visuomenę apie valstybės priimtas šalies teritorijos tvarkymo gaires;
- dokumentas, kuriuo remiantis formuojama integravimosi į europinės struktūras politika teritorijų planavimo srityje.

Bendruoju planu privalo remtis ūkio šakų plėtros strategijos, kiti valstybės institucijų rengiami strateginiai planai ir programos. Juose savo ruožtu turi būti numatytos atitinkamos priemonės (veiksmai). ***Bendrojo plano kompleksiskumas ir privalomumas užtikrina visų veiklos rūšių plėtros darnumą ir pusiausvyrą teritorijoje, suteikia jai erdvinės raiškos kryptingumą bei pagrįstumą.*** Todėl į jo nuostatas būtina atsižvelgti rengiant Bendrąjį programavimo dokumentą (Nacionalinį plėtros planą).

Bendrojo plano sprendiniai galioja jame nustatytam planavimo laikotarpiui (iki 2020 m.). Rengiant Bendrąjį planą, buvo parengta platesnė sprendinių medžiaga, taip pat sprendinių pasekmių vertinimas, priedai, plano rengimo metodika. Be to, buvo parengti būklės įvertinimas, raidos prognozės, tikslai, preliminarūs sprendiniai. Beje, Lietuvoje buvo išskirti 7 kompleksiniai ***probleminiai arealai*** pagal šiuos kriterijus:

- bendrą kraštotvarkos požiūriu problemiško mastą ir įvairovės koncentraciją,

- santykinę aplinkosaugos problemų svarbą, kad būtų galima numatyti svarbiausias socialinės ir ekonominės raidos ekologinių ribojimų zonas.

Šie arealai yra:

- kraštotvarkos požiūriu sudėtingiausi – Lietuvos pakraščiuose:
  - pajūryje (Klaipėdos–Šilutės),
  - šiaurės rytuose (Švenčionių–Zarasų),
  - pietuose (Lazdijų–Šalčininkų);
- didžiausiu santykiniu aplinkosaugos problemišku išsiskiria 3 zonos:
  - vakarų–šiaurės vakarų (Šilutė–Klaipėda–Šiauliai),
  - vidurio (Marijampolė–Jonava–Biržai),
  - rytų–šiaurės rytų (Trakai–Švenčionys–Zarasai).

Mažiausiai problemiška laikoma vidurio Lietuva (išskyrus Kauno–Kėdainių arealą)¹⁰².

Specialusis teritorijų planavimas

Objektai:

- žemės ūkio, miškų ūkio, konservacinė ir kitos paskirties žemė;
- vandens ūkio paskirties žemė;
- inžinerinės, susisiekimo, rekreacinės, turizmo, socialinės, kultūrinės ir kitos infrastruktūros, taip pat urbanistinės sistemos ar jų dalys;
- saugomų teritorijų sistema ir jos dalys;
- rekreacinių teritorijų sistema ir jos dalys;
- komunikaciniai koridoriai.

Uždaviniai:

- užtikrinti racionalų žemės, miškų ir vandens išteklių naudojimą;
- plėtoti susisiekimo komunikacijų, inžinerinių tinklų, energetikos sistemas bei kitą infrastruktūrą ir rezervuoti teritorijas jų plėtrai;
- nustatyti teritorijose naudojimo, tvarkymo ir apsaugos režimą, kraštovaizdžio formavimo kryptis ir teritorijų tvarkymo priemones;

102 Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. *Žin.*, 2002, Nr. 110-4852.

- plėtoti turizmo paslaugas ir poilsio infrastruktūrą, racionaliai naudoti gamtinius ir kultūrinius išteklius;
- rezervuoti teritorijas komunikaciniams koridoriams, susisiekimo komunikacijoms, infrastruktūros ir kitiems visuomenės poreikiams reikalingiems objektams.

Specialiojo teritorijų planavimo organizatoriai:

- 1) atitinkamas sritis kuriojančios valstybės institucijos;
- 2) savivaldybių administracijų direktoriai;
- 3) juridiniai asmenys, taip pat kitų įstatymų nustatytais atvejais – fiziniai asmenys.

Detalusis teritorijų planavimas

Objektai:

Miestų detaliojo teritorijų planavimo objektai *pagal prioritetą* yra šie:

- miestų teritorijų dalys;
- žemės sklypų grupės;
- žemės sklypai.

Kaimų detaliojo teritorijų planavimo objektai *pagal prioritetą* skirstomi į analogiškas grupes:

- kaimų teritorijos, miestelių teritorijos;
- kaimų teritorijų dalys, miestelių teritorijų dalys;
- žemės sklypų grupės;
- žemės sklypai.

Uždaviniai:

- detalizuojant bendrojo ir specialiojo teritorijų planavimo dokumentuose nustatytus reikalavimus, numatyti planuojamos teritorijos naudojimo ir užstatymo parametrus;
- suformuoti žemės sklypus statinių statybai;
- nustatyti ar pakeisti teritorijos tvarkymo ir naudojimo režimą statinių statybos projektams rengti ir žemės sklypui naudoti;
- suformuoti žemės juostas, skirtas komunikaciniams koridoriams ir susisiekimo komunikacijoms įrengti, inžinerinei bei miesto infrastruktūrai plėsti;

- nustatyti ar pakeisti užstatymo, erdvių, socialinės infrastruktūros išdėstymo principus ir teritorijų naudojimo tipus.

Detaliojo teritorijų planavimo organizatoriai:

- 1) savivaldybės administracijos direktorius;
- 2) valstybinės žemės valdytojai¹⁰³.

4.7. Darnaus miškų ūkio politikos formavimo principai ir valdymas

Miškų ūkio politikos principai

Miškų daugiafunkcė svarba daro įtaką ir atskirų šalių vykdomai miškų politikai. Miškų politika turi atsižvelgti ir į nacionalinius, ir į globalius interesus, be to, turi būti visose šalyse grindžiama subsidiarumo ir atsakomybės principais. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, tai padarė teigiamą įtaką ir jos nacionalinei miškų politikai, nes šalyje įsigaliojo ir Europos Sąjungos priimti teisės aktai bei tarptautiniai įsipareigojimai.

Turint omenyje tai, kad šiuo metu miškai užima beveik trečdalį šalies teritorijos ir yra vienas iš pagrindinių šalies gamtinių išteklių, jiems yra skiriamas ypatingas dėmesys. Šiuo tikslu 1994 metais vienu pirmųjų po nepriklausomybės atkūrimo buvo priimtas Miškų įstatymas, kuriame teigiama, jog „*Miškų įstatymo paskirtis – reglamentuoti miškų atkūrimą, apsaugą bei naudojimą ir sudaryti teisinės prielaidas, kad visų nuosavybės formų miškai būtų tvarkomi pagal vienodus tvaraus ir subalansuoto miškų ūkio principus, užtikrinant racionalų miškų išteklių naudojimą aprūpinant pramonę žaliava, biologinės įvairovės išsaugojimą, miškų produktyvumo didinimą, kraštovaizdžio stabilumą ir aplinkos kokybę, galimybę dabar ir ateityje atlikti ekologines, ekonomines ir socialines funkcijas nedarant žalos kitoms ekosistemoms.*“¹⁰⁴ Miškų įstatymas apima visus darnaus miško ūkio vystymosi rodiklius, pradedant miškų skirstymu grupėmis, miškų nuosavybės, valstybinio miškų valdymo ir baigiant miško naudojimo, miškų valstybės kadastro ir miškotvarkos projekto, valstybinės miškų inventorizacijos, miško atkūrimo, apsaugos bei atsakomybės už įstatymo pažeidimus klausimus.

103 Adaptuota pagal Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymą. *Žin.*, 1995, Nr. 107-2391; 2004, Nr. 21-617.

104 Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. *Žin.*, 2001, Nr. 35-1161.

2002 metais Lietuvos Respublikos aplinkos ministras patvirtino *Lietuvos miškų ūkio politiką ir jos įgyvendinimo strategiją*, kurioje taip pat teigiama, kad „miškas yra vienas pagrindinių Lietuvos gamtos turtų, tar naujantis valstybės ir piliečių gerovei, saugantis kraštovaizdžio stabilumą ir aplinkos kokybę“. Čia taip pat sakoma, kad „nepriklausomai nuo miškų nuosavybės formos, miškas pirmiausia yra nacionalinis turtas, kuris turi būti išsaugotas ateities kartoms, tenkindamas ekologines, ekonomines bei socialines visuomenės reikmes“¹⁰⁵. Šioje strategijoje, vadovaujantis darnaus vystymosi principais, siekiama užtikrinti darnų miškų ūkio vystymąsi, patenkinti įvairių visuomenės grupių poreikius miškui ir užtikrinti miškų išsaugojimą ateities kartoms, pripažįstant ilgą miško augimo trukmę ir atsižvelgiant į nuosavybės formų skirtumus bei sąveiką, skatinant sąlygas, kuriomis tinkamai tvarkomi miškai duotų šaliai ekonominę naudą. Joje nustatomos svarbiausios miškų ūkio politikos įgyvendinimo priemonės laikotarpiui iki 2015 metų.

Vienas iš svarbiausių nacionalinės miškų ūkio politikos principų, atsižvelgiančio į miško kaip svarbiausio atkuriamo šalies gamtos ištekliaus vaidmenį visuomenei, yra atsakomybė už nepertraukiamą ir subalansuotą miško išteklių naudojimą. Šalies miškų ūkio politika turi užtikrinti miško savininkų, valdytojų ir naudotojų atsakomybę už miškų būklę ir subalansuotą miško išteklių naudojimą bei jų atkūrimą. O valstybė, vykdydama visų šalies miškų valstybinio reguliavimo funkcijas, plėtodama miškų ūkio infrastruktūrą, miškų apsaugą nuo stichinių nelaimių, masinių ligų bei kenkėjų, siekia sudaryti teises, finansines ir kitas miškų išsaugojimo, racionalaus miško išteklių naudojimo, socialinių visuomenės reikmių tenkinimo ir aplinkos apsaugos prielaidas.

Kitas ne mažiau svarbus šalies miškų ūkio politikos formavimo principas yra tai, kad ji turi atitikti nacionalinę teisinę sistemą ir tarptautinius susitarimus. Be to, Lietuvos miškų ūkio politika formuojama, atsižvelgiant į visų suinteresuotų visuomenės grupių nuomonę, derinant ir subalansuojant miško savininkų, valdytojų ir naudotojų, medienos perdirbėjų, aplinkosauginių organizacijų ir visų kitų miškais ir miško ūkine veikla suinteresuotų visuomenės grupių interesus. Visi pagrindiniai miškų ūkio politikos teiginiai turi būti derinami su atskiromis suinteresuotomis šalimis ir pateikiami visuomenei viešai svarstyti. Šios politikos įgyvendinimas bus sėkmingas

105 Lietuvos miškų ūkio politika ir jos įgyvendinimo strategija. <<http://www.am.lt/VI/index.php#a/4997>> [žiūrėta 2010-08-17].

tik tuomet, kai ją formuojant dalyvaus visos suinteresuotos visuomenės grupės ir bendradarbiaudamos ieškos visiems priimtinių sprendimų.

Lietuvos Respublikos miškų įstatyme numatyta, kad miškas šalyje nuosavybės teise gali priklausyti valstybei ir Lietuvos Respublikos piliečiams, nors pagal plotą ir vyrauja valstybinė miškų nuosavybė¹⁰⁶. Todėl, formuojant šalies miškų ūkio politiką, turi būti laikomasi miškų nuosavybės formų įvairovės ir jų lygiateisiškumo. Šiuo tikslu visų nuosavybės formų miškuose yra sudaromos vienodos teisinės ir kitos prielaidos tiek privatiems, tiek ir valstybiniams miškams tvarkyti bei ūkinei veiklai. Plėtojant Lietuvos miškų ūkį, yra įtvirtinami rinkos ekonomikos santykiai ir laisvos konkurencijos principai tiek privačiame, tiek ir valstybiniame miškų ūkio sektoriuose.

Atsižvelgiant į miškų daugiafunkciškumą bei jo įtaką ir sąsajas su miško produktų ir paslaugų vartotojais, medienos perdirbimo pramonės struktūromis, taip pat su kitomis miškais ir miškų ūkiu suinteresuotomis visuomenės grupėmis, Lietuvos miškų ūkis plėtojamas kompleksiskai įvairiašakio naudojimo principu.

Remiantis pagrindinėmis Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos nuostatomis, Lietuvos miškų ūkio politika formuojama ir įgyvendinama pagal *keturias* kryptis: bendrąją, ekonominę, ekologinę ir socialinę.

Bendraja miškų ūkio politikos kryptimi siekiama išsaugoti ir gausinti miško išteklius, užtikrinti miškų nuosavybės formų įvairovę, įtraukti visuomenę sprendžiant svarbiausius miškų ūkio klausimus, informuoti visuomenę apie šalies miškus, jų būklę ir tvarkymą, taip pat plėtoti miškų mokslą bei mokymą, stiprinti ir plėtoti tarptautinius ryšius.

Miškų ūkio politikos **ekonominė** kryptimi siekiama racionaliai, tolygiai ir nepertraukiamai naudoti miško išteklius, didinti miškų produktyvumą ir gerinti auginamos medienos kokybę, taip pat kelti miškų ūkio ekonominį efektyvumą.

Miškų ūkio politikos **ekologinė** kryptis yra nukreipta į tai, kad būtų užtikrinamas miško ekosistemų tvarumas, saugoma biologinė įvairovė ir gerinamas miškų sveikatingumas.

Miškų ūkio politikos **socialinė** kryptimi siekiama tenkinti visuomenės bendrąsias su miškais susijusias reikmes ir plėtoti valstybinį bei privačių miškų ūkį bendrosios kaimo plėtros kontekste.

---

106 Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. *Žin.*, 2001, Nr. 35-1161.

Lietuvos miškų ūkio politikoje ir jos įgyvendinimo strategijoje numatyta ir šalies **miškų ūkio vizija**, kad:

- Lietuvos miškai turi tapti savo sveikatingumu, biologine įvairove, produktyvumu ir tvarumu pasižyminčiu natūraliu šalies kraštovaizdžio elementu, teikiančiu medieną ir kitus miško produktus, sudarančiu daugelio gyvūnijos ir augalijos rūšių buveines, stabdančiu dirvos eroziją, absorbuojančiu anglies dvideginį ir gryninančiu orą, saugančiu gruntinius ir paviršinius vandenis, tenkinančiu kitas subalansuotas ekologines, ekonomines bei socialines visuomenės reikmes;
- šalies miškų ūkis turi tapti modernia, į rinką orientuota, racionaliai naudojančia ir gausinančia miško išteklius, turinčia išplėtotą infrastruktūrą bei kvalifikuotus darbuotojus, taikančia pažangias technologijas, kuriančia darbo vietas ir jaukią gyvenamąją aplinką šalies ūkio šaka.

Kad būtų galima įgyvendinti miškų ūkio plėtros strateginius tikslus, Lietuvoje numatyta kas penkeri metai sudaryti veiksmų ir priemonių planą, kuriame pateikiami konkretūs atskirų strateginių tikslų įgyvendinimo veiksmai ir priemonės, nustatomi šių priemonių įvykdymo laikotarpis bei atsakingi vykdytojai.

LR aplinkos ministras 2006 m. taip pat patvirtino Lietuvos miškų ūkio ir jos įgyvendinimo strategijos veiksmų ir priemonių planą 2007–2010 m. Šiame plane numatyti miškų ūkio plėtros strateginiai tikslai, tokie kaip:

- miško išteklių išsaugojimas ir gausinimas;
- miškų nuosavybės formų įvairovės užtikrinimas;
- visuomenės dalyvavimas sprendžiant svarbiausius miškų ūkio klausimus bei
- jos informavimas apie šalies miškus, jų būklę ir tvarkymą;
- miškų mokslo ir mokymo plėtra;
- tarptautinių ryšių stiprinimas ir plėtra;
- racionalus, tolygus ir nepertraukiamas miško išteklių naudojimas bei miškų produktyvumo didinimas;
- miškų ūkio ekonominio efektyvumo didinimas;
- miško ekosistemų tvarumo užtikrinimas, biologinės įvairovės išsaugojimas ir miškų sveikatingumo gerinimas;
- visuomenės bendrųjų su miškais susijusių reikmių tenkinimas;

- valstybinio ir privataus miškų ūkio plėtra bendrosios kaimo plėtros kontekste.

Visiems plane išvardytiems tikslams numatyti įgyvendinimo laikotarpiai, veiksmai, priemonės bei atsakingi vykdytojai.

Taigi Lietuvos miškų ūkio politika visiškai atitinka pagrindinius darnaus vystymosi principus: parengtos, patvirtintos ir įgyvendinamos pagrindinės miško ūkio sektoriaus veiklą reglamentuojančios programos, atitinkančios Europos Sąjungos darnaus miško ūkio kokybinių rodiklių reikalavimus. Politiniai išorės veiksniai daro teigiamą įtaką sėkmingai miško ūkio sektoriaus veiklai.

Darnaus miškų ūkio politikos įgyvendinimo priemonės

Lietuvos miškų ūkio politika formuojama atsakomybės už nepertraukiamą ir subalansuotą miško išteklių naudojimą, atitikimo nacionalinę teisinę sistemą ir tarptautinius susitarimus, visų suinteresuotų visuomenės grupių dalyvavimo ir bendradarbiavimo, miškų nuosavybės formų įvairovės ir jų lygiateisiškumo, miškų ūkio kompleksiskumo bei miškų ūkio tradicijų tęstinumo principais¹⁰⁷. Lietuvos miškų sektorius turėtų tapti svarbiu biologiniais procesais pagrįstos ekonomikos elementu. Siekiant užtikrinti, kad šalies interesams būtų tinkamai atstovaujama, 2006 metais buvo pasirašyta *Jungtinės veiklos (partnerystės) sutartis* tarp svarbiausių miškų sektoriaus šakinių asociacijų, mokslo ir verslo sektorių atstovų dėl Nacionalinės miškų sektoriaus technologijų platformos įsteigimo.

Nacionalinėje miškų sektoriaus technologijų platformoje¹⁰⁸, parengtoje dalyvaujant visoms su šalies miškais ir jų teikiamomis paslaugomis bei produkcija susijusioms institucijoms, pateikiama Lietuvos miškų sektoriaus vizija iki 2030 metų, kuri taip pat atitinka Lietuvos darnaus miškų ūkio sektoriaus principus. Joje teigiama, kad Lietuvos miškų sektorius vaidina pagrindinį vaidmenį darnioje visuomenėje. Platformoje šalies miškų ūkiui keliama uždaviniai, visiškai atitinkantys Lietuvos miškų ūkio politikos ir jos įgyvendinimo strategijos iškeltus uždavinius:

- globaliu ir nacionaliniu lygmenimis užtikrinti aplinkosaugines miškų funkcijas, rekreacines savybes ir aprūpinti visuomenę miško žaliavomis;

107 Lietuvos miškų ūkio politika ir jos įgyvendinimo strategija. <<http://www.am.lt/VI/index.php#a/4997>> [žiūrėta 2010-08-17].

108 Nacionalinė miškų sektoriaus technologijų platforma. <<http://www.ntplatformos.lt/index.php?-1591989671>> [žiūrėta 210-08-21].

- didinti šalies miškingumą, apsodinant mišku nenaudojamas žemės ūkio naudmenas;
- didinti miško išteklių naudojimo efektyvumą;
- tobulinti miškų sektoriaus valstybinį valdymą;
- skirti dėmesį visuomenės aplinkosauginiam švietimui bei mokymui.

Be abejonės, norint įgyvendinti Lietuvos miškų ūkio sektoriui keliamus uždavinius, reikės naujų žinių bei naujo požiūrio ir tai suteiks naujų galimybių prisidėti prie šalies ir Europos Sąjungos darnaus vystymosi principų įgyvendinimo bei globalių ekologinių problemų sprendimo. Vadovaujantis darnaus vystymosi principais, bus siekiama tenkinti visuomenės poreikius, tvarkyti ir valdyti miško išteklius. Siekiant racionaliau naudoti miško išteklius, numatoma didinti miško biomasės panaudojimą pramonėje ir energetikoje. Norint pramonę ir miško išteklių naudotojus nepertraukiamai aprūpinti žaliava, kartu reikia saugoti ir gausinti miško išteklius, nuolat modernizuojant, didinant ekonominį efektyvumą ir kompleksškai įgyvendinant Lietuvos miškų ūkio politikoje numatytas bendrąją, ekonominę, ekologinę ir socialinę plėtrą. Be to, šalies miškų ūkio sektoriui būtina užtikrinti racionalų, tolygų ir nepertraukiamą miško išteklių naudojimą, išsaugant ir gausinant juos, didinant esamų miškų produktyvumą. Tai galima pasiekti tik panaudojant ekologinį ir genetinį potencialą formuojant tvarius ir našius medynus. Šie uždaviniai vienodai svarbūs ir privačių sąlygoms atitinkančią techninių priemonių sistemą miškų savininkams, todėl turi būti užtikrintas visų visuomenės sluoksnių dalyvavimas sprendžiant svarbiausius miško ūkio klausimus. Yra žinoma, kad Lietuvos privačių miškų valdos pasižymi dideliu fragmentiškumu, todėl reikia tobulinti valstybinio ir privataus miško ūkio valdymą, konsoliduoti įvairių nuosavybės formų miškų plotus.

Pažymėtina ir tai, kad to neįmanoma pasiekti be miškų mokslo ir mokymo plėtros, be mokslinės šalies miškų ūkio ekonominės, ekologinės, socialinės efektyvumo analizės, be tarptautinio bendradarbiavimo, tarptautinių ryšių stiprinimo ir dalyvavimo įvairiose tarptautinėse iniciatyvose bei renginiuose, kurių metu būtų dalijamasi savo patirtimi ir mokomasi iš kolegų. Be naujų technologijų naudojimo, naujausių mokslo pasiekimų taikymo miško ūkyje bus neįmanoma padidinti miškų ūkio ekonominio efektyvumo, užtikrinti miško ekosistemų tvarumo, išsaugoti biologinę įvairovę ir pagerinti miškų sveikatingumą. Be to, būtina nuolat tirti miško ūkio pro-

duktų paklausą ir rengti įvairius projektus, daugiatislijo miško naudojimo, tikslinių miškų auginimo, miškingumo didinimo bei miškų tikslinės paskirties optimizavimo programas.

Labai svarbu yra gerinti ryšius su visuomene, informuoti ją apie šalies miškus, jų būklę ir tvarkymą, skatinti jos dalyvavimą panaudojant miškų daugiafunkcę svarbą. Tik darnus miškų ūkio sektorius galės patenkinti daugiafunkčius miško išteklių poreikius ir darnų miškų vystymąsi bei visuomenės bendrąsias su miškais susijusias reikmes. Kartu darnus šalies miškų ūkis prisidės prie bendrosios kaimo plėtros, sukurdamas naujas darbo vietas ir naujus su mišku susijusius produktus tiek valstybiniame, tiek ir privačiame miškų ūkio sektoriuje.

Miškų grupės, ūkininkavimo jose tikslai ir režimas

Miško funkcijas galima suskirstyti į tris stambias grupes¹⁰⁹:

- *socialinių* funkcijų grupei priskiriamas miško gebėjimas valyti orą ir saugoti aplinką nuo triukšmo, pasisavinti iš oro anglies dvideginį ir išskirti deguonį ir, kas ypač aktualu šiandien, stabilizuoti ir švelninti klimatą;
- *apsauginių* miško funkcijų grupei priskiriamas gebėjimas saugoti nuo potvynių, nuošliaužų, dirvožemio erozijos, reguliuoti vandens lygį, sulaikyti vandens nutekėjimą žemės paviršiumi, saugoti biologinę įvairovę;
- *komercinių-ekonominių* miško funkcijų grupei priskiriama medienos gavyba, grybai, uogos, vaistažolės, taip pat galimybė žmogui turėti darbą.

Pagal pagrindinę funkcinę paskirtį, ūkininkavimo tikslus ir ūkininkavimo režimą Lietuvoje miškai skirstomi į keturias grupes¹¹⁰:

I grupė – rezervatiniai miškai. Šią grupę sudaro valstybinių rezervatų, valstybinių parkų bei biosferos monitoringo teritorijose esančių rezervatų ir rezervatinių apyubių miškai. Juose ūkinė veikla draudžiama, tad ir ūkininkavimo tikslas – palikti miškus natūraliai augti. Todėl juose miško kirtimai, išskyrus Saugomų teritorijų įstatyme ir rezervatų nuostatuose numatytus atvejus, neatliekami.

II grupė – specialios paskirties miškai. Šios grupės miškai dar skirstomi taip:

109 Ozolinčius, R. *Lietuvos miškai*. Vilnius, 2005, p. 125.

110 Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. *Žin.*, 2001, Nr. 35-1161.

- 1) A – ekosistemų apsaugos miškai. Juos sudaro kraštovaizdžio, telmologinių, pedologinių, botaninių, miško genetinių, zoologinių, botaninių-zoologinių draustinių ir šių rūšių draustinių, esančių valstybiniuose parkuose bei biosferos monitoringo teritorijose, miškai, saugomų gamtos išteklių sklypų, priešeroziniai ir kiti miškai. Juose ūkinėmis priemonėmis siekiama sustiprinti šios grupės miškų funkcinę paskirtį atliekančias savybes, todėl ūkininkavimo tikslas – išsaugoti arba atkurti miško ekosistemas ar atskirus jų komponentus.
- 2) B – rekreaciniai miškai. Tai miško parkai, miestų miškai, valstybinių parkų rekreacinių zonų miškai, rekreaciniai miško sklypai ir kiti poilsiui skirti miškai. Ūkininkavimo juose tikslas yra formuoti ir išsaugoti rekreacinę miško aplinką, todėl juose leidžiami visų rūšių ugdymo, sanitariniai ir kraštovaizdžio formavimo kirtimai.

III grupė – apsauginiai miškai. Ši grupė apima geologinių, geomorfologinių, hidrografinių, kultūrinių draustinių, šių rūšių draustinių, esančių valstybiniuose parkuose bei biosferos monitoringo teritorijose, miškus, apsaugos zonų ir kiti miškus. Ūkininkavimo juose tikslas yra formuoti produktyvius medynus, galinčius atlikti dirvožemio, oro, vandens, žmogaus gyvenamosios aplinkos apsaugos funkcijas.

IV grupė – ūkiniai miškai. Tai visi kiti miškai, nepriskirti I–III miškų grupėms. Jie atlieka medienos tiekimo funkcijas, todėl ir ūkininkavimo tikslas – laikantis aplinkosaugos reikalavimų, formuoti produktyvius medynus, nepertraukiamai tiekti medieną.

Miškų sertifikavimas

Siekiant įgyvendinti Europos darnios miškininkystės modelį, atitinkančią visus Europos darnios miškininkystės rodiklius¹¹¹, pasaulio, o ypač ekonominiu požiūriu išsivysčiusių Vakarų Europos bei Šiaurės Amerikos šalių, visuomenė ėmė aktyviai rūpintis darniu intensyvėjančiu miškų naudojimu ir jo pasekmėmis. Kuo toliau, tuo stipriau reikalaujama, jog miškų savininkai bei valdytojai pateiktų įrodymus, kad jų tvarkomuose miškuose ūkininkaujama laikantis tvaraus ir subalansuoto miškų ūkio principų, t. y. nekenkiant miškų ekologinėms, socialinėms bei ekonominėms funkcijoms. Tokie įrodymai gali būti pateikti tik atlikus nepriklausomą įvertinimą ir

111 *Improved pan-European indicators for sustainable forest management. As adopted by the MCPFE expert level meeting.* Viena, 2003. <<http://timber.unece.org/fileadmin/DAM/publications/improved-indicators-sfm.pdf>> [žiūrėta 2010-08-29].

miškų ūkio sertifikavimą. Pastaruoju metu miškų sertifikavimas tapo viena iš prioritetinių miškų ūkio politikos sričių. Tai patvirtina Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos (*UN ECE*) bei Maisto ir žemės ūkio organizacijos prie Jungtinių Tautų (*FAO*) išvados, paskelbtos 2001 m. leidinyje *ECE/TIM/SP/19 „Europos miškų politikos ir institucijos 1998–2000“* (*“Forest policies and institutions in Europe 1998-2000”*)¹¹². Šiame dokumente teigiama, kad miškų sertifikavimas turi būti atliekamas pragmatiškai, derinant tarptautines (FSC bei PEFC) ir nacionalines sistemas.

Sertifikavimas yra toks procesas, kai nepriklausoma trečioji šalis patvirtina, kad produktas, procesas, kilmė arba paslauga atitinka nustatytus reikalavimus. Remiantis tuo, ir miškų sertifikavimas yra procesas, kurio rezultatas yra rašytinis sertifikatas, apimantis miškų būklės ir ūkinės veiklos juose įvertinimą ir yra suteiktas trečiosios nepriklausomos šalies. Miškų sertifikavimo idėja kilo ieškant tropinių miškų naikinimo stabdymo priemonių. Pirmųjų miškų sertifikavimo sistemų sukūrimą inicijavo nevyriausybinės aplinkosauginės organizacijos.

Miškų sertifikavimą galima vertinti dviem aspektais. *Gamtosaugos aspektu* yra įtvirtinamas aplinkosauginis požiūris į miškų tvarkymą ir atliekamas tam tikras kokybinis miško ūkio organizavimo vertinimas. Vertinant miškų sertifikavimą *ekonominiu aspektu*, kai kurios Europos ir pasaulio miškų ūkio bendrovės taiko sertifikavimą kaip rinkodaros priemonę, padedančią išsilaikyti kintančiomis medienos rinkos sąlygomis. Kai kurie medienos gaminiai yra gaminami tik iš medienos, gautos iš darnaus miškų ūkio rodikliams atitinkančio miško. Pagrindinės miškų sertifikavimo sistemos:

1. *Tarptautinės:*

- FSC sistema;
- PEFC sistema;
- ISO standartai.

2. *Nacionalinės:*

- CSA (Kanada);
- FFCS (Suomija).

3. *Kitos įvairių šalių sertifikavimo sistemos.*

4. *Įvairių šalių kilmės ženklai (angl. eco-labeling).*

¹¹² *Forest policies and institutions in Europe 1998-2000.* <<http://www.unece.org/timber/docs/sp/ece%20tim%20sp%2019.pdf>> [žiūrėta 2010-11-23].

FSC sistema – tai tokia tarptautinė miškų sertifikavimo sistema, kurios įkūrimą inicijavo nevyriausybinės aplinkosauginės organizacijos – Pasaulio gamtos fondas (WWF) ir Greenpeace¹¹³. Šią sistemą palaiko nevyriausybinė organizacija, kurios santrumpa pavadinta pati sertifikavimo sistema – Miškų priežiūros taryba (angl. *Forest Stewardship Council* – FSC), įkurta 1993 m. Meksikoje. Ši sistema siekia, kad pasaulio miškai būtų naudojami, laikantis aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių reikalavimų, kurie ir sudaro darnaus miškų ūkio pagrindą.

Miškų priežiūros taryba (FSC) rengia ir periodiškai koreguoja FSC principus ir kriterijus, akredituoja pagal FSC sistemą sertifikuojančias organizacijas, nustato FSC ženklo naudojimo tvarką ir tvirtina nacionalinių FSC tarybų sukurtus standartus. FSC ženklu pažymėti miško produktai yra sertifikuoti kaip kilę iš miškų, kurie tvarkomi pagal FSC miškų sertifikavimo sistemos principus ir kriterijus.

Visa FSC sertifikavimo sistema yra pagrįsta 10 FSC principų, keliamų miškų ūkiui¹¹⁴:

1 principas. *Įstatymų ir FSC principų laikymasis.* Šis principas reiškia, kad miško ūkis turi gerbti visus šalies įstatymus, taip pat ir tarptautines deklaracijas bei sutartis, kurias ta šalis pasirašiusi, ir atitikti visus FSC principus bei kriterijus;

2 principas. *Nuosavybės ir naudojimo teisė bei atsakomybė.* Ilgalaikė nuosavybės ir naudojimo teisė žemės ir miško ištekliams turi būti griežtai apibrėžta, įforminta dokumentais ir juridiskai įteisinta;

3 principas. *Vietos žmonių teisės.* Turi būti pripažinta ir gerbiama vietos žmonių teisė turėti, naudoti ir valdyti savo žemę, teritoriją ir išteklius;

4 principas. *Santykis su bendruomenėmis ir darbininkų teisės.* Miško ūkis turi išsaugoti ar gerinti miško darbuotojų ir vietos bendruomenių ilgalaikę socialinę ir ekonominę gerovę;

5 principas. *Nauda iš miško.* Miško ūkio veikla turi skatinti efektyvų daugiatikslį miškų naudojimą, kad užtikrintų ekonominį gyvybingumą ir platų aplinkosauginių bei socialinių funkcijų spektrą;

113 Miškų priežiūros tarybos (FSC) tinklalapis <<http://www.fsc.org/>> [žiūrėta 2010-11-18].

114 Dėl FSC miškų sertifikavimo sistemos principų ir kriterijų laikymosi. <http://www.gmu.lt/generalinio_misku_uredo_isakymai/nid.745> [žiūrėta 2010-11-24].

6 principas. *Poveikis miško aplinkai.* Miško ūkis turi išsaugoti biologinę įvairovę ir su ja susijusias vertybes, vandens išteklius, dirvožemį, unikalias ir lengvai pažeidžiamas ekosistemas bei kraštovaizdį, miško ekologines funkcijas ir miškų vientisumą. Miško kaip gamtinės buveinės tipo ir kaip gamtinio ištekliaus ypatinga savybė poveikio jai srityje – tai, kad miško ekosistema gali būti ypač pažeista ar ilgam (palyginti, sakysime, su pievų buveinėmis) visiškai sunaikinta gaisrų. Miško gaisrai daro didžiulį poveikį miško ekosistemoms, jų biologinei įvairovei, iš esmės pažeidžia ar sunaikina miško ekologines funkcijas, todėl ypatingas dėmesys turi būti skiriamas šio poveikio valdymui – *priešgaisrinei miškų apsaugos sistemai* ir jos efektyvumui. Šią sistemą ir jos organizavimo principus aptarsime atskirai;

7 principas. *Miškų tvarkymo planas (miškotvarkos projektas).* Miško tvarkymo planas turi būti parengtas, įgyvendinamas ir nuolat atnaujinamas, atsižvelgiant į darbų apimtis ir intensyvumą. Aiškiai turi būti apibrėžti ilgalaikiai miško ūkio tikslai ir priemonės jiems pasiekti. Norint pasiekti ilgalaikius darnaus miškų ūkio politikos įgyvendinimo tikslus, reikia planuoti miško išteklių naudojimą taip, kad nebūtų iškertama daugiau, nei kasmet priauga medienos. Šiam tikslui pasiekti turi būti nustatomi esami medienos ištekliai. To neįmanoma padaryti be *miškų inventorizacijos*, kurios pagrindu ir yra rengiami miškotvarkos projektai. Miškų inventorizacijos procesą ir jo valdymą detaliau aptarsime atskirame poskyryje;

8 principas. *Monitoringas ir įvertinimas.* Monitoringas turi įvertinti miško būklę, produkcijos kiekį, gamybos grandinę, miško ūkio veiklą bei jos poveikį aplinkai ir visuomenei, atsižvelgiant į miško ūkio apimtis ir intensyvumą;

9 principas. *Didelės aplinkosauginės vertės miškų išsaugojimas.* Didelę aplinkosauginę vertę turinčiuose miškuose miško ūkio veikla turi būti vykdoma, siekiant išsaugoti ar sustiprinti šiems miškams būdingas savybes. Sprendimai dėl didelės aplinkosauginės vertės miškų visuomet turi būti priimami prevencinio požiūrio kontekste;

10 principas. *Plantaciniai želdiniai.* Plantaciniai želdiniai turi būti planuojami ir tvarkomi pagal 1–9 principus bei kriterijus ir remiantis 10 principu bei jo kriterijais. Plantaciniai želdiniai ne tik teikia socialinių bei ekonominių privalumų ir prisideda, tenkinant pasaulio poreikį medienos produktams, jie taip pat turi sumažinti natūralių miškų naudojimą ir skatinti jų atkūrimą bei apsaugą.

Visi Lietuvos valstybiniai miškai ir nedidelė dalis privačių miškų yra sertifikuoti pagal FSC sistemą. FSC sertifikatas suteikiamas 5 metams, gali būti atliekami kasmetiniai patikrinimai, vėliau iš naujo atliekamas įvertinimas.

PEFC sistemos pavadinimas kilęs iš angliškos santrumpos (pirmųjų raidžių) "*Programme for the Endorsement of Forest Certification schemes*" – Miškų sertifikavimo schemų patvirtinimo programa (anksčiau vadinosi Europos miškų sertifikavimo (*Pan European Forest Certification - PEFC*) sistema). Ši sistema buvo sukurta 1999 metais. Ji pripažįsta esamas nacionalines sertifikavimo sistemas, leidžia įtvirtinti jas tarptautiniu lygmeniu ir sertifikuotą medieną ženklinti PEFC ženklu¹¹⁵.

PEFC pagrindas – šeši tvaraus ir subalansuoto miškų ūkio kriterijai:

1. Miško išteklių išsaugojimas ir pagerinimas bei jų reikšmė globaliniam anglies ciklui;
2. Sveikų ir gyvybingų miško ekosistemų išsaugojimas;
3. Miškų produktyvumo išsaugojimas ir skatinimas;
4. Miško ekosistemų bioįvairovės išsaugojimas, apsauga ir pagerinimas;
5. Miško apsauginių funkcijų (pirmiausia dirvožemio ir vandens apsaugos) išsaugojimas ir pagerinimas;
6. Kitų socialinių-ekonominių funkcijų ir sąlygų išsaugojimas.

Kadangi PEFC sistema yra skirta smulkioms miško valdoms, šalies miško savininkų asociacijos labiau remia privačius miškus ir rengiasi juos pagal šią sistemą sertifikuoti.

Valstybinė miškų inventorizacija, apskaita ir miškų kadastras

Kaip jau buvo minėta, siekiant nustatyti miško išteklius, jų kokybę, teikti informaciją apie miškų gamtinę ir ūkinę būklę, yra atliekama **valstybinė miškų inventorizacija**. Ji atliekama visose miško valdose, neatšizvelgiant į nuosavybės formą. *Valstybinė miškų inventorizacija yra suprantama kaip duomenų apie miškų kokybinius ir kiekybinius rodiklius surinkimas, siekiant atlikti valstybinę miškų apskaitą, kontroliuoti miškų*

¹¹⁵ Miškų sertifikavimo schemų patvirtinimo programos (PEFC) tinklalapis <<http://www.pefc.org/>> [žiūrėta 2010-11-24].

būklę ir parengti Lietuvos miškų žemėlapius. Valstybinės miškų inventORIZACIJOS **objektas** yra visi Lietuvos miškai. Valstybinės miškų inventORIZACIJOS ir miškų apskaitos **tikslas** yra nustatyti šalies miško išteklius, jų kokybę, teikti informaciją apie miškų gamtinę ir ūkinę būklę.

Valstybinė miškų inventORIZACIJA ir apskaita valstybiniuose ir privačiuose miškuose atliekama valstybės lėšomis ir yra naudojama *strateginiam miškų sektoriaus planavimui valstybės lygmeniu*¹¹⁶. Visų Lietuvos miškų (arba nacionalinė) inventORIZACIJA atliekama pagal statistiniais metodais pagrįstą atrankos schemą, naudojant apskaitos barelių tinklą, ir leidžia turėti žinomo tikslumo miškų būklės rodiklius šalies ir administracinių vienetų ar jų junginių lygmeniu. InventORIZACIJOS metu tiesioginių matavimų būdu nustatomi svarbiausi medynų našumo rodikliai.

Miško ūkiui organizuoti miško valdos lygmeniu ir *miškotvarkos projektams* rengti yra atliekama *miško sklypų inventORIZACIJA*¹¹⁷. Sklypinė miškų inventORIZACIJA (SMI) suskirsto miško valdas inventORIZACINIAIS vienetais (kvartalais, miško sklypais), nustato kiekvienam sklypui taksacinius rodiklius, charakterizuoja medynų, miško ir kitų žemių gamtinę bei ūkinę būklę.

Kasmet Lietuvoje inventORIZUOJAMA vidutiniškai apie 200 tūkst. ha miškų.

Miškų sklypai inventORIZUOJAMI ir miškotvarkos projektai rengiami valstybės, miško valdytojų ir savininkų lėšomis. Visi miškai, neatsižvelgiant į jų nuosavybės formą, turi būti tvarkomi, naudojami ir atkuriami tik pagal miškotvarkos projektą, todėl jis yra sudaromas visoms miško valdoms. **Miškotvarkos projektas** yra specialiojo teritorijų planavimo dokumentas, pagal kurį organizuojamas miškų ūkis ir atliekami visi miškų atkūrimo, naudojimo ir miško žemių tvarkymo darbai. Aplinkos ministerija, atsižvelgdama į miško valdos dydį, nustato miškotvarkos projekto turinį ir kitus rodiklius, taip pat medynų kirtimo amžių visuose miškuose. Metinė pagrindinių miško kirtimų norma nustatoma kiekvienam miško valdytojui bei savininkui. Miškų įstatyme taip pat nustatyta, kad bendra visų rūšių metinė miško kirtimų norma šalyje negali viršyti metinio medienos prieaugio. Miškotvarkos projektų duomenis galima naudoti strateginiam planavimui, jais remiantis racionaliai panaudoti miško išteklius rezervuotuose, kad būtų galima atkurti nuosavybės teisę miškuose, taip pat planuoti

116 Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. *Žin.*, 2001, Nr. 35-1161.

117 *Ibid.*

miškingumo didinimo įveisiant miškus nenaudojamose ir menkavertėse žemėse bei kitas su darniu miškų išteklių naudojimu susijusias priemones.

Remiantis valstybinės miškų inventorizacijos duomenimis, tvarkoma miškų apskaita ir sudaromas **Lietuvos Respublikos miškų valstybės kadastras**. Šis kadastras apima visumą duomenų apie miškus, jų priklausomybę, miško išteklių kiekį bei kokybę ir ekonominę vertę. Jo turinį ir sudarymo tvarką nustato Vyriausybė. Į Kadastro duomenų bazę įrašomi duomenys, apibūdinantys miško masyvą (identifikavimo kodas, adresas, įregistravimo arba išregistravimo data, plotas, medynų charakteristika, miško žemės ir medynų vertė, miško masyvo ribos, miško masyvą sudarančių miško kvartalų ir sklypų sąrašas), duomenys, apibūdinantys sklypą (masyvo, kvartalo, sklypo identifikavimo kodai, plotas, miško augavietė, miškų grupė, sklypo kaina, nuosavybės forma, kiti duomenys), duomenys, apibūdinantys medyną sklype (vyraujanti medžių rūšis, kilmė, bonitetas, vidutiniai taksaciniai medyno duomenys, pomiškis, trakas, kt.), taip pat duomenys, apibūdinantys sklype atliktas miško ūkines priemones, ir duomenys, apibūdinantys laukinę augaliją sklype.

Miškų priešgaisrinės apsaugos organizavimas

Lietuvos miškai pasižymi dideliu gamtiniu degumu: 40 procentų visų miškų yra didelio, 23 procentai – vidutinio ir tik 37 procentai – mažo gamtinio degumo. Galimi klimato pokyčiai (karštos ir sausos vasaros) gali padidinti gaisrų kilimo pavojų. Remiantis Miškų įstatymo 18 straipsniu¹¹⁸, šalies miškuose, nepaisant jų nuosavybės formos, privalo būti sukurta ir palaikoma bendra valstybinė priešgaisrinių priemonių sistema, apimanti stebėjimo, profilaktines ir priešgaisrines saugos priemones. Todėl, siekiant sukurti ir palaikyti tokią sistemą, 2002 metais aplinkos ministro įsakymu buvo patvirtinta Valstybinė miškų priešgaisrinės apsaugos programa¹¹⁹. Programoje pateikiama efektyviai veikianti bendra valstybinė miško priešgaisrinių priemonių sistema, numatytos miško priešgaisrinės priemonės, mažinančios miško gaisrų kilimo pavojų bei jų nuostolius, nustatytos institucijų, įgyvendinančių bendrą valstybinę miško priešgaisrinių priemonių sistemą, funkcijos ir uždaviniai. Programoje taip pat numatytos jos įgyvendinimo priemonės, atsakingi vykdytojai ir įgyvendinimo terminai.

Lietuvos Respublikos teritorijos miškuose taikomos vientisos valstybinės priešgaisrinių priemonių sistemos svarbiausi tikslai yra mažinti miško gaisrų pavojų, vykdyti jų prevenciją, didinti medynų atsparumą gaisrams,

118 Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. *Žin.*, 2001, Nr. 35-1161.

119 Valstybinė miškų priešgaisrinės apsaugos programa. *Žin.*, 2002, Nr. 28-1004.

prognozuoti, stebėti ir gesinti gaisrus. Šiuo tikslu miškų urėdijos, valstybiniai parkai ir savivaldybės skiria lėšų stebėjimo, profilaktinėms, priešgaisrinės saugos ir gaisrų gesinimo priemonėms visose miško valdose. Visi miško valdytojai ir savininkai, neatsižvelgiant į valdų nuosavybės formą, privalo vykdyti miškotvarkos projekte numatytas miško priešgaisrinės apsaugos priemones. Geras sanitarinės miškų apsaugos priemonių koordinavimas, privačių miško savininkų švietimas pagerins miškų sveikatingumą. Šalyje pradėta diegti nauja automatinė miško gaisrų aptikimo sistema, kuri leis greičiau pastebėti kylančius gaisrus ir veiksmingiau organizuoti priešgaisrinę šalies miškų apsaugą.

Miškų priešgaisrinę priežiūrą (kontrolę) visuose Lietuvos Respublikos miškuose vykdo valstybiniai miškų pareigūnai ir valstybiniai saugomų teritorijų pareigūnai kartu su valstybinės priešgaisrinės priežiūros pareigūnais. Kai yra padidėjęs gaisrų pavojus, savivaldybių vykdomosios institucijos miškų urėdijų ir valstybinių parkų direktijų ar privačių miškų savininkų teikimu, o miestų miškuose – be šio teikimo, gali laikinai uždrausti ar apriboti fizinių asmenų lankymąsi visuose miškuose bei vaistažolių, grybų, uogų ir kitų miško išteklių naudojimą.

Priešgaisrinės juostos yra įrengiamos prie šių galimų ugnies židinių:

- prie geležinkelių;
- prie valstybinės ir vietinės reikšmės kelių;
- prie kvartalinių linijų, sudarant uždarus 50–100 hektarų sklypus;
- kvartalų viduje prie miško kelių ar mineralizuotų juostų, sudarant mažesnius uždarus sklypus;
- prie kitų galimų gaisro kilimo vietų (karinių poligonų ir karinio mokymo teritorijų ribų, stovyklaviečių, verslo įmonių, sandėlių ir panašiai).

Generalinė miškų urėdija prie Aplinkos ministerijos, vykdydama jai pavestas funkcijas, rengia vientisą valstybinę priešgaisrinių priemonių sistemą, kuri apima stebėjimo, profilaktines ir priešgaisrinės saugos priemones, kartu su savivaldybėmis rūpinasi šios sistemos įgyvendinimu, taip pat miško gaisrų prognozavimu ir apie jų pavojų informuoja gyventojus per įvairias informacijos priemones (radiją, televiziją, spaudą).

Miškų urėdijos ir valstybiniai parkai kasmet, iki gaisrams kilti palankaus laikotarpio pradžios, privalo organizuoti gaisrinės technikos, gaisrų stebėjimo bokštų remontą, suformuoti priešgaisrines komandas. Be to,

prireikus būtina atnaujinti mineralizuotas juostas, pašalinti iš jų degiąsias medžiagas. Taip pat turi būti sudaryti operatyviniai gaisrų gesinimo planai, jie suderinti su priešgaisrinėmis gelbėjimo, savivaldybių priešgaisrinėmis ir civilinės saugos tarnybomis. Valstybinių miškų valdytojai nuo gaisrams kilti palankaus laikotarpio pradžios taip pat privalo organizuoti galimų gaisro kilimo vietų stebėjimą, nuolat aiškinti visuomenei, kaip elgtis miške gaisrams kilti pavojingu laikotarpiu, įrengti priešgaisrinius kelius, priešgaisrines juostas, vandens telkinius, kelius gaisriniais automobiliams privažiuoti iki jų ir esamų natūralių vandens telkinių bei kita.

Miško savininkai taip pat yra atsakingi už priešgaisrinių reikalavimų laikymąsi savo valdose. Jie privalo savo lėšomis įrengti, atnaujinti ir prižiūrėti mineralizuotas ir priešgaisrines juostas, laužavietes, poilsio aikštelės, valyti mišką ir, pastebėję gaisrą, nedelsdami informuoti priešgaisrines gelbėjimo tarnybas, miško valdytojus ir savivaldybę, pradėti jį gesinti savo jėgomis. Kaip jau buvo minėta, smulkiose privačių miškų valdose sunkiau taikyti priešgaisrinės miškų apsaugos priemonės, tad miško savininkai turi ypač atsakingai vykdyti priešgaisrinius reikalavimus savo valdose.

Svarbiausi darnaus miškų ūkio politikos įgyvendinimo strateginiai dokumentai

Įgyvendinant miškų ūkio politiką pasitelkiamos šios politikos priemonės: įvairūs teisės aktai, gerai organizuota, kvalifikuota ir nepriklausanti nuo trumpalaikių politinių pokyčių miškų administracija, mokesčiai ir finansinė parama, švietimas ir mokymas, miškų ūkio informacijos valdymas, ryšiai su visuomene. Remiantis šiomis priemonėmis, vadovaujantis Lietuvos miškų ūkio politikos formavimo principais ir miškų ūkio politikos kryptimis ir yra įgyvendinama Lietuvos miškų ūkio plėtros strategija. Pagrindinis šios strategijos tikslas – nustatyti svarbiausius miškų ūkio politikos įgyvendinimo priemones konkrečiam laikotarpiui. Patvirtintos ir įgyvendinamos pagrindinės miško ūkio sektoriaus veiklą ir jos plėtrą reglamentuojančios programos leidžia sėkmingai derinti darnaus vystymosi aplinkosauginius, ekonominius ir socialinius veiksnius.

Įvairūs neigiami biotiniai ir abiotiniai veiksniai (kenkėjų masinio dauginimosi židiniai, ligos, audros, kiti klimatiniai veiksniai) gali neigiamai paveikti miškų produktyvumą, jų apsaugines bei socialines funkcijas. Vie-

nas iš svarbiausių ilgalaikių miškų ūkio plėtros strateginių tikslų yra miškų sveikatingumo gerinimas¹²⁰. Kasmet pasikartojantys ir naujai susidarantys miško kenkėjų ir ligų židiniai verčia imtis neatidėliotinų miško sanitarinės apsaugos priemonių. Šiuo tikslu aplinkos ministras 2002 metais patvirtino *Valstybinę miškų sanitarinės apsaugos programą*, kurioje numatomi sanitarinės miško apsaugos sistemos tobulinimo būdai¹²¹. Programos tikslas – užtikrinti gerą sanitarinę Lietuvos miškų būklę, tvarų miško ekosistemos funkcionavimą visų nuosavybės formų miškuose. Programoje numatytos institucijų, įgyvendinančių valstybinę miškų sanitarinės apsaugos programą, bei miško savininkų, kitų miško valdytojų ir naudotojų funkcijos ir valstybinės miškų sanitarinės apsaugos priemonės. Taip užtikrinama gera sanitarinė Lietuvos miškų būklė, tvarus miško ekosistemos veikimas visų nuosavybės formų miškuose. Nuolat domimasi miškų sveikatingumu, naudojamos įvairios miškų sanitarinės priemonės.

Miškų daugiavfunkcė reikšmė rodo, kad miškų ploto didinimas yra viena iš svarbiausių darnaus visuomenės vystymosi sąlygų. Savaime atsiželdantys nepageidaujamomis medžių rūšimis plotai gali neigiamai paveikti šalies genetinių išteklių fondą, todėl Lietuvos miškų ūkio politikoje ir jos įgyvendinimo strategijoje vienas pagrindinių strateginių tikslų taip pat yra numatytas miško išteklių išsaugojimas ir gausinimas. Siekiant didinti šalies miškingumą, 2002 metais bendru aplinkos ir žemės ūkio ministrų įsakymu buvo patvirtinta *Lietuvos miškingumo didinimo programa*¹²², kurioje nustatyti žemės ūkio paskirties žemės parinkimo miškui želdinti kriterijai, Lietuvos miškingumo didinimo veiksniai ir galimybės, miškų įveisimo apimtys, numatytos Programos įgyvendinimo priemonės, lėšų poreikis bei finansavimo šaltiniai. Programoje numatyta šalies miškingumą padidinti 3 procentais. Programa parengta 2004–2020 metų laikotarpiui. Jos įgyvendinimas priklauso nuo gaunamos finansinės paramos iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų, didelio nenašios ir žemės ūkiui nenaudojamos žemės kiekio, taip pat ekologinių ir aplinkosauginių sąlygų gerinimo būtinybės bei apsirūpinimo reikiamo asortimento ir kiekio miško sodmenimis. Tačiau programos įgyvendinimą stabdo nebaigta žemės reforma, neparengtos savivaldybių teritorijų miškų išdėstymo schemos, ribotos galimybės gauti valstybės finansinę paramą, mažos valstybinių miškų valdytojų galimybės

120 Lietuvos miškų ūkio politika ir jos įgyvendinimo strategija. <<http://www.am.lt/VI/index.php#a/4997>> [žiūrėta 2010-08-17].

121 Valstybinė miškų sanitarinės apsaugos programa. *Žin.*, 2002, Nr. 27-975.

122 Lietuvos miškingumo didinimo programa. *Žin.*, 2003, Nr. 1-10.

gauti valstybės finansinę paramą veisiant miškus laisvos valstybinės žemės fondo žemėje bei problemos, susijusios su laisvos valstybinės žemės fondo žemės perdavimu valstybinių miškų valdytojams miškams veisti. Programoje taip pat numatytos jos įgyvendinimo priemonės ir lėšų poreikis. Didėjantis šalies miškingumas sudarys palankias sąlygas didėti biologinei įvairovei, leis dar geriau užtikrinti miškų apsauginių funkcijų vykdymą.

Siekiant įgyvendinti Lietuvos miškingumo didinimo programą ir ap rūpinti šalies miško ūkį genetiškai vertingais sodmenimis, išaugo kokybiškų ir įvairaus asortimento miško sodmenų poreikis, iškilo būtinybė atkurti ir modernizuoti medelynus, nes daugelyje jų buvo neįmanoma taikyti sėjomainų, pažangios technikos ir miško sodmenų auginimo technologijų. 2003 metais aplinkos ministras patvirtino *Valstybinių miško medelynų modernizavimo programą*¹²³, kuri sudarė prielaidas valstybiniams miško medelynams modernizuoti, nustatyti ir įgyvendinti priemones, kurios užtikrintų, kad būtų išauginamas pakankamas kiekis kokybiškų miško sodmenų valstybiniams bei privatiems miškams atkurti ir Lietuvos miškingumo didinimo programai įgyvendinti. Buvo nustatytos programos įgyvendinimo priemonės, numatytos už jų įgyvendinimą atsakingos institucijos, lėšų poreikis ir finansavimo šaltiniai. Užbaigus žemės reformą, atsirastų geresnės galimybės geriau koordinuoti miškų naudojimą ir įveisimą. Šį tikslą pasiekti padės ir medelynų modernizavimo programa, leisianti geriau ap rūpinti miškų savininkus ir valdytojus kokybiškais sodmenimis.

Šalies miškai, užimdami trečdalį teritorijos, pasižymi didele rūšine įvairove. 2009 m. sausio 1 d. nacionalinis saugomų teritorijų tinklas Lietuvoje užėmė 968,1 tūkst. ha. Bendras europinės svarbos saugomų teritorijų tinklo „Natura 2000“ plotas, įvertinus šių teritorijų sanklotą, sudarė 12 procentų šalies ploto. Miško žemė saugomose teritorijose ir jų buferinėse zonose užėmė 605 tūkst. ha. Dar 327 tūkst. ha miško žemės plote ūkinė veikla buvo vienaip ar kitaip ribojama. Šį plotą sudarė 103 tūkst. ha miško žemės, kuri pateko į „Natura 2000“ teritorijas ar juose buvo įsteigtos kartinės miško buveinės, saugomi Raudonosios knygos objektai bei 224 tūkst. ha II–III gr. miško žemės, kuri nepateko į jokiais saugomas ir kitas gamtinių požūrių svarbias teritorijas¹²⁴. Taigi akivaizdu, kad šalies miško genetiniai ištekliai užtikrina biologinės įvairovės išsaugojimą, miško populiacijų stabilumą, atsparių aplinkos sąlygoms ir našių miškų atkūrimą bei įveisimą ir yra nacionalinis turtas, miško selekcijos, sėklininkystės bei

123 Valstybinių miško medelynų modernizavimo programa. *Žin.*, 2003, Nr. 85-3889.

124 Lietuvos miškų ūkio statistika 2009. <http://www.lvmi.lt/vmt/leidiniai.php?form_currentid=470> [žiūrėta 2010-11-18].

šiuolaikinio miškų ūkio pagrindas. Šiuo tikslu 2003 metais buvo parengta ***Miško genetinių išteklių išsaugojimo ir selekcijos plėtros programa***, numatanti šalies miško genetinių išteklių kaupimo, išsaugojimo, selekcijos bei sėklininkystės plėtros priemonės, kurios užtikrintų miško genetinę įvairovę bei veisiamų miškų našumą ir atsparumą aplinkos sąlygoms¹²⁵. Miško genetinių išteklių išsaugojimas ir selekcija pagrįsta Lietuvos Respublikos augalų nacionalinių genetinių išteklių įstatymo bei Europos miško genetinių išteklių išsaugojimo programos (EUFORGEN) principais, siekiančiais sukurti daugiapopuliacinį *in situ* ir *ex situ* objektų tinklą, nuolat tvarkyti *in situ* ir *ex situ* populiacijas. Miško genetinė įvairovė turi būti kaupiama miško genetiniuose draustiniuose ir bandomuosiuose želdiniuose, o miško selekcija vykdoma pagal nuoseklias selekcines programas, atsižvelgiant į kiekvienos medžių rūšies ypatybes bei būsimų miškų tikslinę paskirtį. Programoje numatyta ne tik apsaugoti, sukurti, įveisti ir prižiūrėti įvairių medžių rūšių ir paskirties genetinius, selekcinis ir sėklininkystės objektus, bet ir taikyti juose įvairias kompleksines priemones, numatytos šioms priemonėms vykdyti reikalingos lėšos ir vykdytojai.

Miško genetinių išteklių išsaugojimas jų gamtinėse buveinėse yra vienas svarbiausių Lietuvos miškų ūkio politikos uždavinių. Šiam tikslui įgyvendinti yra siekiama natūraliose miško ekosistemose sudaryti tinkamas jų egzistavimo ir vystymosi sąlygas. Lapuočių miškai pasižymi ypač gausia biologine įvairove. Viena vertingiausių ir Lietuvai būdingų vietinių miško medžių rūšių yra paprastasis ąžuolas. Yra žinoma, kad praeityje Lietuvoje ąžuolynų buvo daug daugiau. Šiuo metu ąžuolynai Lietuvoje sudaro tik 2 procentus viso miškų ploto¹²⁶, nors daugiau kaip 20 procentų šalies miškų augaviečių yra tinkamos ąžuolynams augti. Tačiau kai kuriose šalies miškų urėdijose prieš keletą metų ąžuolai pradėjo masiškai džiūti. Siekiant geriau koordinuoti šios ypač vertingos medžių rūšies atkūrimą Lietuvoje, aplinkos ministro įsakymu 2005 metais buvo patvirtinta ***Ąžuolynų atkūrimo valstybiniuose miškuose programa***¹²⁷, kurioje, siekiant padidinti ąžuolynų plotus iki 2,4 procento, nustatytos ąžuolynų atkūrimo valstybiniuose miškuose apimty 2009–2021 metų laikotarpiu ir numatytos programos įgyvendinimo priemonės bei atsakingos institucijos. Laiku neatkūrus iš-

125 Miško genetinių išteklių išsaugojimo ir selekcijos plėtros programa. *Žin.*, 2003, Nr. 28-1168.

126 Lietuvos miškų ūkio statistika 2009. <http://www.lvmi.lt/vmt/leidiniai.php?form_curentid=470> [žiūrėta 2010-11-18].

127 Ąžuolynų atkūrimo valstybiniuose miškuose programa. *Žin.*, 2005, Nr. 80-2910.

džiūvusių ąžuolynų, kyla grėsmė, kad šie plotai gali savaimė atsiželdinti menkaverčių rūšių medžiais. ąžuolynų atkūrimo valstybiniuose miškuose programa leis padidinti vienos vertingiausių ir Lietuvai būdingų vietinių miško medžių rūšių plotus.

Miškų ūkio sektoriaus valdymo struktūra

Viso Lietuvos miškų ūkio sektoriaus valstybinis valdymas yra priskirtas Aplinkos ministerijos reguliavimo sričiai. Aplinkos ministerijos *Miškų departamentas* atlieka miškų ūkio valstybinio valdymo funkcijas, formuoja miškų ūkio politiką bei strategiją, organizuoja ir koordinuoja jos įgyvendinimą.

Aplinkos ministerijos *regionų aplinkos apsaugos departamentai* atlieka visų šalies miškų būklės, naudojimo, atkūrimo ir apsaugos kontrolės funkcijas:

- kontroliuoja, kaip laikomasi Miškų įstatymo, ir atlieka valstybinę visų nuosavybės formų šalies miškų būklės, naudojimo, atkūrimo ir apsaugos kontrolę;
- išduoda leidimus miškui kirsti valstybinių miškų valdytojams ir privačių miškų savininkams;
- kontroliuoja miškotvarkos darbų kokybę;
- konsultuoja privačių miškų savininkus miško naudojimo, atkūrimo, priežiūros ir apsaugos klausimais.

Valstybinių miškų, priskirtų miškų urėdijoms, atkūrimą, priežiūrą, apsaugą ir miško išteklių naudojimą organizuoja ir koordinuoja *Generalinė miškų urėdija* prie Aplinkos ministerijos. Atlikdama šias funkcijas, Generalinė miškų urėdija prie Aplinkos ministerijos:

- atlieka miškų urėdijų savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos funkcijas ir koordinuoja jų veiklą;
- nustato miškų urėdijoms privalomąsias miško atkūrimo, apsaugos ir tvarkymo darbų normas;
- organizuoja bendrą valstybinę priešgaisrinės ir sanitarinės miško apsaugos sistemą;
- organizuoja ir koordinuoja miškų atkūrimo, apsaugos, tvarkymo ir miško išteklių naudojimo pažangių technologijų įgyvendinimą¹²⁸.

---

128 Generalinė miškų urėdija. <http://www.gmu.lt/pagrindines_funkcijos> [žiūrėta 2010-11-26].

Valstybės įmonės *miškų urėdijos* patikėjimo teise valdo, naudoja valstybinius miškus ir jais disponuoja įstatymų nustatyta tvarka, taip pat vykdo juose kompleksinę miškų ūkio veiklą: miškų atkūrimą, priežiūrą, apsaugą, racionalų miškų išteklių naudojimą, prekybą mediena bei miško ištekliais ir kitą įmonės įstatuose numatytą veiklą.

Be miškų urėdijų, valstybinę miško žemę, Vyriausybės nutarimais perduodamą valstybinėms funkcijoms įgyvendinti, patikėjimo teise turi teisę valdyti valstybinių rezervatų direkcijos, savivaldybės, kitos valstybės įmonės ir organizacijos.

Privačius miškus atkuria, tvarko ir naudoja privačių miškų *savininkai*, laikydamiesi Miškų įstatymo, taip pat Vyriausybės tvirtinamų Privačių miškų tvarkymo ir naudojimo nuostatų ir kitų miškų ūkio veiklą reglamentuojančių teisės aktų.

4.8. Atliekų tvarkymas ir klimato kaitos prevencija – darnaus vystymosi valdymo aktualijos

Verta taip pat aptarti specifinių ypatingo prioriteto sričių darnaus vystymo nacionalinių nuostatų aktualijas ir artimąją perspektyvą. Tokios sritys dabartinėje Lietuvos darnaus vystymosi politikoje – tai efektyvus atliekų tvarkymas ir kova su klimato kaita bei prisitaikymas prie jos pasekmių.

Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas

Nors pastaraisiais metais atliekų tvarkymas Lietuvoje sparčiai vystosi, jam skiriama ir Europos Sąjungos finansinė parama, tačiau vienais aktualiausių Lietuvos darnaus vystymosi prioritetų tebelieka gamtos išteklių naudojimo efektyvumo didinimas, atliekų mažinimas, racionalus tvarkymas ir pakartotinis naudojimas. Siekdama užtikrinti intensyvesnę šio sektoriaus plėtrą, 2002 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino specialų planavimo dokumentą – **Valstybinį strateginį atliekų tvarkymo planą** 2007–2013 metų laikotarpiui. Šio plano tikslas – atsižvelgiant į esamą atliekų tvarkymo būklę ir vadovaujantis Europos Sąjungos atliekų tvarkymą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimais bei nacionaliniais strateginiais teisės aktais, įskaitant ir Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją, nustatyti atliekų tvarkymo prioritetus ir principus, strateginius

tikslus, tikslus ir uždavinius, jų įgyvendinimo priemonės, taip pat aprašyti atliekų tvarkymo sistemą.

Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas apima beveik visų atliekų tvarkymą (išskyrus išmetamąsias dujas, radioaktyvias atliekas, atliekas, susidarantiąs naudojant mineralinius išteklius, atliekas iš veikiančių karjerų, kritusius gyvūnus ir žemės ūkio atliekas, nuotekas ir netinkamas naudoti sprogstamąsias medžiagas). Nors plane numatyti veiksmai, priemonės bei užduotys atsakingoms valstybės institucijoms, savivaldybėms, taip pat verslininkams – gamintojams, importuotojams, atliekų tvarkytojams – tačiau tam, kad šio plano tikslai būtų pasiekti, prie atliekų tvarkymo kuo aktyviau turi prisidėti visuomenė.

Šis aktualus darnaus vystymosi proceso strateginio valdymo dokumentas nustato tokius **atliekų tvarkymo sistemos prioritetus** (nuo aukščiausio iki žemiausio prioritetiškumo):

- 1) atliekų prevencija;
- 2) pakartotinis gaminių naudojimas;
- 3) atliekų perdirbimas;
- 4) kitoks atliekų naudojimas;
- 5) atliekų šalinimas.

Kaip matome, laikantis nustatytų prioritetų, visų pirma turi būti vengiama atliekų susidarymo, o atliekos, kurių neįmanoma išvengti, turi būti perdirbamos ar kitaip naudojamos tokiais būdais, kad kuo mažiau jų būtų šalinama sąvartynuose ir kituose atliekų šalinimo įrenginiuose.

Bendriausias *atliekų prevencijos* tikslas – vengti, kad susidarytų atliekos, mažinti nenaudojamų atliekų susidarymą. Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas numato tokius atliekų prevencijos įgyvendinimo būdus:

- vykdoma integruota produktų politika, skatinama švaresnė gamyba ir taikomos mažaatliekės technologijos, gamybai naudojama kuo mažiau kenksmingų medžiagų, gaminami ilgai naudojami ir lengvai perdirbami gaminiai, diegiamos aplinkos apsaugos vadybos sistemos, produktų gamybai taikomas būvio ciklo principas;
- rengiami ir įgyvendinami gamtos išteklių taupymo ir atliekų mažinimo planai, įgyvendinamos taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimuose numatytos priemonės;

- reglamentuojama ir kontroliuojama medžiagų ir gaminių gamyba, importas, prekyba ir naudojimas;
- taikomi Europos darnieji standartai dėl pakuočių gamybai taikomų pagrindinių reikalavimų;
- visuomenė informuojama apie galimą gaminių pavojingumą ir poveikį aplinkai per visą būvio ciklą.

Gaminių pakartotinio naudojimo tikslas – naudoti kuo daugiau produkcijos ar medžiagų tuo pačiu tikslu, kuriuo jie sukurti. Šiam procesui skatinti turi būti taikomos ekonominės ir administracinės priemonės, tokios kaip užstato sistemos, ekologinis projektavimas ir pan.

Atliekų perdirbimo tikslas – naudoti atliekas produkcijai ar medžiagoms gaminti ir taip mažinti gamtinių ir kitų išteklių naudojimą. Skatinant šio kartinio darnaus vystymosi įgyvendinimo elemento diegimą Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas numato tokius svarbiausius būdus:

- žalieji pirkimai;
- atliekų rūšiavimas jų susidarymo vietose;
- antrinių žaliavų perdirbimo pajėgumų ir produktų, pagamintų iš antrinių žaliavų, rinkų plėtra;
- gaminių ir medžiagų, gautų perdirbus atliekas, sertifikavimo sistemos diegimas;
- gamintojo atsakomybės principo ir teisinių bei ekonominių priemonių, skatinančių atliekas perdirbti ar kitaip naudoti, taikymas;
- žinių apie atliekų rūšiavimo svarbą suteikimas visuomenei bei palankios nuomonės apie gaminių iš atliekų naudojimą formavimas.

Kitokio atliekų naudojimo tikslas – naudoti atliekas Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatyme nurodytais būdais (išskyrus perdirbimą) ir taip mažinti atliekų keliamą pavojų, išteklių naudojimą, sąvartynuose šalinamų atliekų kiekius. Kitoks atliekų naudojimas skatinamas teisinėmis ir ekonominėmis priemonėmis, kad taptų konkurencingas.

Atliekų šalinimas atliekų tvarkymo procese numatomas tik atliekoms, kurių nepavyksta išvengti, perdirbti ar kitaip naudoti. Jas leidžiama šalinti tik atliekų šalinimo įrenginiuose, įrengtuose ir eksploatuojamuose pagal teisės aktų reikalavimus.

Pagrindiniai **atliekų tvarkymo principai**, kurie pabrėžiami Valstybiname strateginiame atliekų tvarkymo plane, yra šie:

- *artimumo ir pakankamumo principai*, nuo kurių taikymo tiesiogiai priklauso atliekų tvarkymo sistemos veiksmingumas – šiuos principus įgyvendinant siekiama, kad netinkamos naudoti atliekos būtų šalinamos *viename iš artimiausių* tinkamai įrengtame atliekų šalinimo įrenginyje, o šalyje turi būti *pakankamas* atliekų šalinimo įrenginių tinklas;
- *visuotinum principas* skelbia, kad viešojo komunalinių atliekų tvarkymo paslauga turi būti teikiama visiems komunalinių atliekų turėtojams;
- *principas „teršėjas moka“* šiuo atveju reiškia, kad atliekų tvarkymo išlaidas turi dengti atliekų turėtojas ir(ar) medžiagų bei gaminių, dėl kurių naudojimo susidaro atliekos, gamintojas ar importuotojas. Šis principas taikomas:
- kuriant komunalinių atliekų tvarkymo sistemą;
- tvarkant gamybos ir kitoje ūkinėje veikloje susidarancias atliekas;
- organizuojant *gamintojo atsakomybės principu* pagrįstą gaminių ir pakuočių atliekų tvarkymą. Gamintojo atsakomybės principas taikomas, siekiant vengti naudoti pavojingas medžiagas gaminių ir pakuočių gamyboje, skatinti švaresnės gamybos diegimą, ilgalaikių, pakartotinio naudojimo ir lengvai perdirbamų gaminių, uždarų ciklų kūrimą, taikyti ekologinį projektavimą, plėsti atliekų surinkimą, perdirbimą ir antrinių žaliavų naudojimą ir mažinti atliekų tvarkymo išlaidas.

Atliekų tvarkymo strateginiai tikslai. Atliekos turi būti tvarkomos taip, kad nekeltų pavojaus žmonių sveikatai ir aplinkai ir kartu būtų racionaliai naudojami atliekų medžiaginiai ir energetiniai ištekliai. Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas apibrėžė šiuos atliekų tvarkymo *strateginius tikslus*:

- užtikrinti viešosios komunalinių atliekų tvarkymo paslaugos visuotinumą, kokybę ir prieinamumą,
- nepavojingas atliekas šalinti tik Europos Sąjungos reikalavimus atitinkančiuose regioniniuose nepavojingų atliekų sąvartynuose, iki 2011 metų pabaigos uždarant visus reikalavimų neatitinkančius sąvartynus,

- iki 2013 metų ne tik sukurti reikiamus komunalinių nuotekų dumblo tvarkymo pajėgumus, bet ir perdirbti ar kitaip panaudoti ne mažiau kaip 50 procentų komunalinių atliekų.

Atliekų tvarkymo sistemą sudaro *komunalinių atliekų tvarkymo* ir *gamybės ir kitos ūkinės veiklos atliekų tvarkymo* sistemos. Tokios kompleksinės atliekų tvarkymo sistemos efektyvumo pagrindas – tinkamas sudedamųjų sistemų administravimas, šių sistemų diegimo veiksmų ir priemonių derinimas, gamintojo atsakomybės principo įgyvendinimas, sistemos monitoringas, kontrolė ir atskaitomybė. Atliekų tvarkymo **strateginių tikslų įgyvendinimas** bus vertinamas pagal tokius **kriterijus**:

- kiek gyventojų gaus geros kokybės prieinamą viešąją komunalinių atliekų tvarkymo paslaugą (procentais, pagal apskritis);
- kiek įrengta Europos Sąjungos reikalavimus atitinkančių regioninių sąvartynų ir kiek uždaryta reikalavimų neatitinkančių sąvartynų;
- kokie sukurti komunalinių nuotekų dumblo tvarkymo pajėgumai, palyginti su per metus susidarantiu tokio dumblo kiekiu (tonomis ir procentais);
- kiek panaudota komunalinių atliekų (tonomis, visų per metus susidariusių komunalinių atliekų procentais).

Ši **planą įgyvendina** Aplinkos, Ūkio, Sveikatos apsaugos, Žemės ūkio ministerijos kartu su kitomis institucijomis pagal kompetenciją, o *Aplinkos ministerijai* pavesta koordinuoti plano ir jo įgyvendinimo priemonių vykdymą¹²⁹.

Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos įgyvendinimo iki 2012 metų nacionalinė strategija

Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencija pabrėžia, kad kiekvienoje šalyje reikia kurti veiksmų strategiją, kuri padėtų išvengti neigiamų klimato kaitos padarinių. Pagrindinis ir svarbiausias tokios strategijos elementas – *klimato svyravimų diagnozė ir prognozė*, antrasis elementas – *pasekmių, kurias sukelia nustatyti klimato svyravimai, įvertinimas*, ir šiuo atveju reikia įvertinti ne tik klimato įtaką ekosistemoms ir ekonomikai, bet ir ūkinės veiklos poveikį klimatui. Trečiasis strategijos elementas – kadan gi klimatas ūkinei veiklai gali turėti tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį,

129 Adaptuota pagal Valstybinį strateginį atliekų tvarkymo planą (*Žin.*, 2002, Nr. 40-1499; 2007, Nr. 122-5003).

ilgalais ūkio planavimas ir valdymas, adaptacijos priemonių numatymas turi būti derinami su klimato sąlygomis, ypač su jų svyravimais. Klimatinį aspektą tarp įvairių planavimo tikslų galima nusakyti taip:

- gyvenamosios aplinkos kokybės gerinimas;
- nepalankių klimato sąlygų ir pavojingų meteorologinių reiškinių poveikio žmonių veiklai mažinimas arba pašalinimas;
- antropogeninės įtakos klimatui įvertinimas ir švelninimas;
- klimato svyravimų poveikio šalių bendradarbiavimui įvertinimas;
- prisitaikymas prie kintančių klimato sąlygų.

Lietuvoje **Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos įgyvendinimo iki 2012 metų nacionalinė strategija** buvo parengta įgyvendinant Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos nuostatas. Šiame strateginio planavimo ir itin svarbios darnaus vystymosi srities strateginio valdymo dokumente apibūdinami konvencijos ir Kioto protokolo prioritetai ir principai, apibendrinta esama mokslinė informacija apie Lietuvos gamtą ir ūkį, atlikta Lietuvos ekonominio, socialinio ir regioninio vystymosi strateginė analizė, pateikta informacija apie Lietuvos klimato svyravimus ir jų prognozes globalių klimato pokyčių kontekste ir įvertintos stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės įvairiuose ūkio sektoriuose, susijusiuose su klimato kaitos problemomis. Žinoma, kaip ir būtina strateginio planavimo dokumentui, šioje strategijoje numatyti tikslai ir uždaviniai įgyvendinant konvencijos ir Kioto protokolo reikalavimus ūkio sektoriuose, pateiktos įgyvendinimo priemonės, skirtos įvairiems ūkio sektoriams, aplinkosaugai, mokslui ir švietimui. Rengiant šią nacionalinę strategiją buvo laikytasi nuostatos, kad Lietuvos vystymąsi *labiausiai veiks eurointegracijos procesai*, ir buvo atsižvelgta į *Lietuvos gamtos bei ūkio specifiką*.

Strategijoje numatomi darnaus vystymosi uždaviniai – laikotarpiu nuo 2008 iki 2012 metų Lietuva užtikrins, kad išmetamų į atmosferą šiltnamio dujų kiekis būtų 8 procentais mažesnis, o iki 2020 metų – bent 20 procentų mažesnis, palyginti su 1990 metais.

Misiją, skiriamą valstybei šios strategijos įgyvendinimo procese, galima apibūdinti taip – skatinti darnų vystymąsi, riboti ir mažinti išmetamų šiltnamio dujų kiekį. Tam valstybė turi skatinti energijos taupymą atitinkamuose ūkio sektoriuose, saugoti ir gerinti šiltnamio dujų absorbentus ir kaupiklius, plėsti miškų plotus, skatinti darnias žemės ūkio formas, atsižvelgiant į klimato kaitą, skatinti naujų ir atsinaujinančių energijos formų,

anglies dioksido absorbavimo technologijų, pažangių ekologiškai saugių technologijų plėtrą, taip pat visuose šiltnamio dujas išmetančiuose sektoriuose nuosekliai mažinti ir panaikinti rinkos disproporcijas, mokesčius, lengvatas ir subsidijas, kurios prieštarauja Konvencijos tikslams. Valstybė taip pat turi bendradarbiauti su kitomis šalimis, siekiant stiprinti numatytų priemonių veiksmingumą.

Pagrindinis šios **strategijos tikslas** – įgyvendinti Konvencijos, Kio-to protokolo reikalavimus ir 2008–2012 metais, palyginti su 1990 metais, sumažinti išmetamų į atmosferą šiltnamio dujų kiekį 8 procentais. Strategijos **tiksmai** atitinka Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje numatytuosius, jų įgyvendinimas turėtų užtikrinti kraštovaizdžio, ekosistemų ir biologinės įvairovės pažeidžiamumo vertinimą ir prisitaikymo galimybių planavimą, mažinti svarbiausių ūkio sektorių poveikį klimatui, tobulinti atliekų tvarkymo sistemą, siekiant mažinti šiltnamio dujų poveikį klimatui ir žmonių sveikatai, ugdyti visuomenės sąmoningumą kovojant su klimato kaita.

Vieni svarbiausių strategijos **uždavinių**:

- organizuoti ir vykdyti nuolatinius ir nepertraukiamus Lietuvos klimato rodiklių stebėjimus, teikti esamai būklei įvertinti ir prognozėms sudaryti būtinus duomenis apie hidrometeorologines sąlygas ir reiškinius;
- rinkti, kaupti ir saugoti reikiamus duomenis bei informaciją apie klimato būklę ir pokyčius;
- vertinti kraštovaizdžio, ekosistemų ir biologinės įvairovės būklę, siekiant nustatyti kintančio klimato poveikį įvairioms ekosistemos bei jų dalims ir užtikrinti šių aplinkos elementų išsaugojimą, parengiant klimato kaitos poveikio švelninimo planus, numatant konkrečias prisitaikymo priemones;
- mažinti energetikos, pramonės įmonių, žemės ūkio, transporto, atliekų tvarkymo išmetamųjų šiltnamio dujų kiekį;
- didinti energijos vartojimo efektyvumą;
- skatinti ūkio sektorių prisitaikymą prie klimato pokyčių;
- gerinti visuomenės sveikatos būklę, ypač daug dėmesio skirti klimato kaitos poveikį švelninančių priemonių įgyvendinimui.

Šioje strategijoje nurodytų *tikslų įgyvendinimas* bus vertinamas pagal tokius *kriterijus*:

- bendras išmetamų į atmosferą šiltnamio dujų kiekis (tonomis, CO₂ ekvivalentu);
- išmetamų į atmosferą šiltnamio dujų kiekis (tonomis) atskiruose sektoriuose – energetikos, transporto, pramonės, žemės ūkio ir atliekų tvarkymo;
- miškų sugertas (absorbuotas) šiltnamio dujų kiekis (tonomis).

Strategiją įgyvendina *Aplinkos, Energetikos, Finansų, Susisiekimo, Sveikatos apsaugos, Švietimo ir mokslo, Ūkio ir Žemės ūkio ministerijos* kartu su kitomis institucijomis, įgyvendinimą koordinuoti ir kontroliuoti vėlgi pavesta *Aplinkos ministerijai*. Kadangi šios strategijos įgyvendinimas turi būti vykdomas kartu su šalies ūkio vystymusi, todėl rengiant ir tikslinant nacionalines programas ar veiksmų planus turėtų būti įtrauktos joje numatytos priemonės¹³⁰.

Savikontrolės klausimai:

Kokie yra aplinkosaugos ir darnaus vystymosi įgyvendinimo ekonominių priemonių privalumai ir tinkamumo kriterijai?

Koks yra pagrindinis Lietuvos darnaus vystymosi siekis ir darnaus vystymosi prioritetai?

Pristatykite Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo principus.

Kokie svarbiausi valstybės uždaviniai, valdant darnaus vystymosi procesą?

Kokius žinote ilgalaikius darnaus vystymosi tikslus aplinkos kokybės sektoriuje ir kurioms institucijoms tenka didžiausia atsakomybė, siekiant šių tikslų?

Kokius žinote ilgalaikius darnaus vystymosi tikslus ekonomikos vystymosi sektoriuje ir kurioms institucijoms tenka didžiausia atsakomybė, siekiant šių tikslų?

---

¹³⁰ Adaptuota pagal Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos įgyvendinimo iki 2012 metų nacionalinę strategiją (*Žin.*, 2008, Nr. 19-685).

Kokius žinote ilgalaikius darnaus vystymosi tikslus socialinio vystymosi sektoriuje ir kurioms institucijoms tenka didžiausia atsakomybė, siekiant šių tikslų?

Kokius žinote ilgalaikius darnaus vystymosi tikslus tausojančio vartojimo, teritorijų vystymosi ir vystomojo bendradarbiavimo sektoriuose ir kurioms institucijoms tenka didžiausia atsakomybė, siekiant šių tikslų?

Kokie yra pagrindiniai visuomenės aplinkosauginio švietimo uždaviniai ir prioritetinės kryptys?

Kokie yra Nacionalinės darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programos tikslai ir pagrindiniai uždaviniai?

Pateikite švaresnės gamybos apibrėžimą ir išvardykite, kam ji gali būti taikoma.

Kokie pagrindiniai „vamzdžio galo technologijos“ ir švaresnės gamybos įdiegimo rezultatų skirtumai?

Kokius žinote bendruosius aplinkos apsaugos vadybos sistemos elementus?

EMAS ir ISO 14001 skirtumai ir panašumai.

Kokia EMAS nauda?

Kokie yra pagrindiniai strateginio pasekmių aplinkai vertinimo ir poveikio aplinkai vertinimo procesų etapai ir kokius pagrindinius skirtumus tarp jų galite nurodyti?

Kokius teritorijų planavimo tikslus, rūšis ir lygmenis žinote?

Trumpai apibūdinkite Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano užduotis.

Kas yra darnus miškų ūkis?

Kokiais principais remiantis Lietuvoje miškai skirstomi į grupes ir kuo skiriasi ūkininkavimo tikslai bei režimas tarp atskirų grupių?

Kokiais principais vadovaujantis formuojama Lietuvos miškų ūkio politika, kiek ir kokių yra Lietuvos miškų ūkio politikos krypčių?

Kas yra valstybinė miškų inventorizacija, miškų sertifikavimas ir kokias žinote pagrindines miškų sertifikavimo sistemas?

Savarankiško darbo/seminaro užduotys:

Savarankiškai susipažinti ir žinoti darnaus vystymosi atskirose srityse Lietuvoje uždavinių įgyvendinimo priemonės.

Pasirengti (pasirinkus ar dėstytojų paskyrus temą) per seminarus išdėstyti (pranešimo forma) ir išanalizuoti grėsmes, galinčias trukdyti ar lėtinti darnaus vystymosi diegimą Lietuvoje.

Pagal dėstytojo nurodymą parengti ir pristatyti per seminarą pranešimą (-us), apžvelgiantį Nacionalinės darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programos įgyvendinimo priemonės ir įvertinantį (studento žiniomis ir požiūriu) jų įgyvendinimo sėkmingumą, arba pasirengti dalyvauti diskusijoje šiais klausimais.

Pagal dėstytojo nurodymą parengti ir pristatyti per seminarą pranešimą (-us), pristatantį komunalinių atliekų, gamybos ir kitos ūkinės veiklos atliekų tvarkymo sistemą ir pagal galimybes įvertinti jos diegimo ir funkcionavimo sėkmingumą, arba pasirengti dalyvauti diskusijoje šiais klausimais.

5.

Nacionaliniai darnaus vystymosi rodikliai

5.1. Rodiklio samprata

Šiame skyriuje aptarsime vieną svarbiausių informacijos apie aplinkos, ekonomikos, socialinio išsivystymo būklę pateikimo būdų – **rodiklius**. **Rodikliais** vadinamas informacijos perdavimo būdas, kai išvados bei jas patvirtinantys faktai pateikiami tokia glausta ir apibendrinta forma, kad ji gali būti lengvai suprantama ir naudojama kaip argumentas ūkio, socialinės aplinkos, aplinkosaugos politikos priemonėms pagrįsti. Tokie rodikliai naudojami būklės ar kokybės valdymo tikslais, remiantis esmine nuostata, *kad galima valdyti tik tai, ką įmanoma išmatuoti ir įvertinti*.

Kriterijus, kurie būtini **rodikliams parinkti**, galima pateikti tokių klausimų pavidalu:

- Ar rodiklis lengvai suprantamas?
- Ar rodiklis lengvai interpretuojamas; ar jis turi prasmę vartotojams?
- Ar rodiklis yra reprezentatyvus?
- Ar žinomos priežastys, kurios nulemia rodiklio pokytį?
- Ar rodikliui naudoti yra pakankamai periodiškai surenkamų duomenų?
- Koks trumpiausias periodas turi būti naudojamas pokyčiui nustatyti?
- Ar egzistuoja atskaitos sistema rodiklio pokyčiui įvertinti?
- Ar naudojami duomenys bei rodikliai yra palyginami tarptautiniu mastu?
- Ar rodiklio taikymas atitinka mokslinius kriterijus (duomenų ir metodologijos atžvilgiu)?
- Ar naudojami duomenys yra patikimi?

Parenkant aplinkos būklės ar darnaus vystymosi situacijos rodiklius, taip pat būtina įvertinti ir šią informaciją:

- Kokie yra nacionaliniai ir tarptautiniai politikos tikslai ir uždaviniai aptariamos srities, komponento, proceso kontekste?

- Kokia yra dabartinė tiriamos srities būklė (aptariamų srities, komponento, proceso kontekste)?
- Kokios yra pagrindinės problemos?
- Kaip jas planuojama pristatyti?

Sėkmingai parinkti rodikliai pasižymi tuo, kad:

- juos lengva suvokti,
- jie atspindi pagrindines problemas,
- yra būdingi tiriamam komponentui ar procesui,
- žinomos rodiklio tendą lemiančios priežastys, yra atskaitos sistema pokyčiui įvertinti,
- pokytis nustatomas per gana trumpą laiką,
- yra reikšmingi aplinkosaugos, ūkio ar socialinės aplinkos vystymo politikos ir valdymo požiūriu,
- nusako situacijos pokytį.

Jie yra:

- moksliškai pagrįsti,
- išmatuojami,
- remiasi kokybiškais, patikimais duomenimis,
- yra palyginami tarptautiniu mastu.

Parinkti optimalius rodiklius – ilgas ir sudėtingas procesas. Jie pasirenkami remiantis daugelio specialistų, dirbančių aplinkosaugos ir darnaus vystymosi srityje, pasiūlymais, tarptautinių organizacijų patirtimi, atsižvelgiant į turimos informacijos kiekį bei jos patikimumą.

Informaciją apie aplinkos būklės pokyčius dažniausiai būtina pateikti taip, kad būtų atskleistas **priežastingumo ryšys** tarp analizuojamo komponento būklės ir ją veikiančių procesų. Pavyzdžiui, paprastai ekonominiai veiksniai yra tos varomosios jėgos, dėl kurių įtakos kinta (dažniausiai prastėja) aplinkos būklė. Dėl to blogėja oro, vandens ir dirvožemio kokybė, mažėja rūšių įvairovė, nukenčia žmonių sveikata, tai tiesiogiai ir netiesiogiai atsiliepia visai visuomenės gerovei. Norėdama pašalinti, sumažinti ar kompensuoti tuos procesus, visuomenė per savo valdžios institucijas nustato aiškias, ta linkme nukreiptas priemones. Tokios nuoseklios ir lengvai suprantamos informacijos sekai pateikti naudojamas vadinamasis **DPSIR** (angl. *driving force – pressure – state – impact – response*), arba „**veikiančių jėgų – aplinkos apkrovos – būklės – poveikio – atsako**“ modelis, kurį išplėtojo Europos aplinkos agentūra Ekonominio bendradarbiavimo ir

plėtros organizacijos parengtos koncepcijos pagrindu. **DPSIR modelis** iš esmės turi sudaryti sąlygas atsakyti į tokius klausimus:

<i>Kas vyksta?</i>	Atsako – būklės, apkrovos, poveikio rodikliai
<i>Kodėl vyksta?</i>	Atsako – varomųjų jėgų, apkrovos rodikliai
<i>Ar pokyčiai reikšmingi?</i>	Atsako – būklės, apkrovos, poveikio rodikliai
<i>Kokių veiksmų reikia imtis?</i>	Atsako – atsako rodikliai

Tokią priežastinio ryšio principu pagrįstą modelį naudoja ne tik minėta Europos aplinkos agentūra, bet ir kitos tarptautinės aplinkosauginės ar aplinkos būklės statistikos institucijos, taip pat dauguma Europos Sąjungos valstybių, pateikdamos informaciją apie aplinkos būklę nacionaliniu lygiu. Europos Sąjungos direktyvos bei Jungtinių Tautų konvencijos dažnai nustato kiekybinius tikslus, kurių valstybės turi siekti. Konkretūs rodikliai leidžia įvertinti šalies pažangą, siekiant nustatytų tikslų.

Suprantama, šio, kaip ir bet kurio kito, modelio, taikymas gerokai supaprastina tikrovėje esamus procesus. Iš tikrųjų ryšiai tarp atskirų reiškinių yra daug labiau komplikuoti ir nevienareikšmiai. Tačiau pagrindinių ar atstojamųjų veiksmų analizė leidžia įvertinti nagrinėjamo sektoriaus būklę ir prireikus parinkti tinkamiausias priemones jai pagerinti.

Pasirinkti rodikliai apibūdina atskiras minėtąsias DPSIR modelio dalis. Kiekvieno rodiklio pokyčių analizė ***turėtų baigtis vienokia ar kitokia apibendrinančia išvada***, kuri nurodytų rodiklio kaitos tendenciją:

– jei yra teigiama aplinkosaugos prasme rodiklio raida, vadinasi, veikiančios jėgos vystosi ta linkme, kuri kelia mažesnę grėsmę aplinkos kokybei, mažėja aplinkos apkrova, gerėja aplinkos būklė ar reikiama linkme veikia ar stiprinamos aplinkosaugos priemonės ir pan.;

– jei rodiklis nekinta – vadinasi, procesai stabilizavęsi; jei vertinamo komponento būklė gana gera – jokių papildomų veiksmų imtis nėra būtina; jei vertinamo komponento būklė nėra pakankami gera – reikia imtis papildomų veiksmų, nes, jei jau kokių nors būklę gerinančių priemonių buvo imtasi, jos veikė neefektyviai;

– jei fiksuojama neigiama aplinkosaugos prasme rodiklio raida, tai reiškia, kad veikiančios jėgos vystosi ta linkme, kuri didina grėsmę aplinkos kokybei, didėja aplinkos apkrova, blogėja aplinkos būklė ar aplinkosaugos priemonės neduoda numatytų rezultatų ir pan.

5.2. Darnaus vystymosi rodikliai

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje buvo numatyta sukurti efektyvią Strategijos įgyvendinimo monitoringo sistemą. Ji turi leisti reguliariai vertinti pasiektą pažangą ir nustatyti iškilusias kliūtis bei susidariusias problemas. Strategijos įgyvendinimo analizei ir pažangai vertinti yra būtini ***kiekybiniai darnaus vystymosi rodikliai***, tiesiogiai susiję su strategijoje numatytais tikslais ir uždaviniais. Atsižvelgus į Europos Sąjungos dokumentuose siūlomus rodiklius ir į Lietuvos nacionalinę specifiką, buvo patvirtintas ***Lietuvos darnaus vystymosi rodiklių sąrašas***. Sąraše buvo pateikti 77 rodikliai, apimantys tris darnaus vystymosi komponentus ir regionų vystymąsi. Daugelis iš jų yra tarpsektoriniai. Rengiant pirmąją dvimetę Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo ataskaitą, buvo išnagrinėti visi skelbiami darnaus vystymosi rodikliai ir padaryta išvada, kad tarp jų nėra kai kurių reikalingų rodiklių – todėl sąrašas buvo papildytas rodikliais būsto atnaujinimo, atliekų perdirbimo, gamybos ekologizavimo ir aplinkosauginio efektyvumo didinimo, teritorijų rekultivavimo srityse, o atnaujintoje NDVS jis dar kartą peržiūrėtas ir patobulintas. Toliau apžvelgsime minėtą darnaus vystymosi rodiklių sąrašą (*svarbu atkreipti dėmesį, kad kai kurių čia pateikiamų rodiklių pavadinimai yra apibendrinti ir pritaikyti, siekiant užtikrinti efektyvų studijuojamos medžiagos išiminimo procesą, todėl jie gali skirtis nuo originalių, bet dėl itin sudėtingos teisės aktams būdingos formuluotės nelengvai prisimenamų mokymosi metu*):

Aplinkos būklės rodikliai¹³¹

- išmetamų į atmosferą **šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis** CO₂ ekvivalentu – iš viso, mln. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų/tūkst. litų;
- **išmetamų į atmosferą kitų teršalų** (sieros dioksido, azoto oksidų, lakiųjų organinių junginių ir amoniako) **kiekis** – iš viso, tūkst. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų/tūkst. litų;
- **miestų oro kokybė** – dienų, kai azoto dioksido, kietųjų dalelių ir pažemio ozono koncentracijos viršija leistinus normatyvus, skaičius per metus;

¹³¹ Adaptuota pagal Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją (Žin., 2003, Nr. 89-4029; 2009, Nr. 121-5215).

- valytų **nuotekų** (mln. kub. metrų) **atitiktis nustatytiems reikalavimams** per metus, procentais;
- **paviršinio vandens kokybė** – organinių medžiagų, azoto ir fosforo junginių koncentracija upėse, ežeruose, Kuršių mariose, Baltijos jūros priekrantės zonoje, mg/l;
- **požeminio vandens sąnaudos** (mln. m³ ir procentais, esamuose požeminio vandens ištekliuose) ir **kokybė** (normas atitinkančių mėginių požeminio vandens telkiniuose, procentais);
- **saugomų teritorijų ir miškų plotas** iš viso Lietuvos teritorijos ploto, procentais;
- **pažeistos ir nenaudojamos žemės** (eksploatuojamų ir išeksploatuotų naudingųjų iškasenų karjerų, durpynų ir sąvartynų, netinkamos žemės ūkio augalams auginti arba dėl mažos ūkinės vertės dirvožemio netinkamos nuolat ganyti ir šienauti) **plotas**, hektarais;
- **surinktų atliekų kiekis** – komunalinių (tenkantis vienam gyventojui per metus, kilogramais), gamybos (tenkantis BVP vienetui, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų/tūkst. litų) ir pavojingų (pagal rūšis, tonomis) atliekų;
- žaliavų perdirbimas – perdirbtų popieriaus, stiklo, plastiko, metalo atliekų kiekis;
- **žaliųjų viešųjų pirkimų dalis** – iš visų viešųjų pirkimų, procentais, litais.

Ekonomikos vystymosi rodikliai

- Bendrojo vidaus produkto (**BVP**) **pokyčio** rodikliai – BVP to meto kainomis, mln. litų, BVP augimas, procentais, bendrosios pridėtinės vertės augimas pagal ekonominės veiklos rūšis, procentais; BVP vienam gyventojui, litais ir perkamosios galios standartu;
- **valdžios sektoriaus** bendroji **skola**, palyginti su BVP, procentais;
- bendrosios **investicijos**, palyginti su BVP, procentais, iš viso ir pagal sektorius;
- **darbo našumas** (bendroji pridėtinė vertė, tenkanti vienai faktiškai dirbtai valandai), litais, šalies ir pagal ekonominės veiklos rūšis; darbo našumas vienam darbuotojui, perkamosios galios standartais;
- **galutinės energijos ir vandens kiekis**, sunaudotas ūkio šakose, tenkantis BVP vienetui, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis;

- krovinių ir keleivių **pervežimo pasiskirstymas pagal transporto rūšis**, mln. tonkilometrų ir BVP vienetui, mln. keleivio kilometrų;
- **lengvųjų automobilių parkas** – skaičius 1 000 gyventojų, senesnių kaip 10 metų lengvųjų automobilių iš visų lengvųjų automobilių, procentais;
- **biodegalų sunaudojimas transporte** ir jų dalis, palyginti su visu transporte sunaudotų degalų kiekiu, tūkst. tonų ir procentais;
- **gamyklų, turinčių kokybės vadybos sistemų sertifikata** ISO 9000 arba ISO 9001, ISO 14001 arba EMAS skaičius, vienetais, ir iš visų įmonių, procentais;
- sukurtos pridėtinės vertės dalis, kurią sudaro **aukštųjų technologijų sektoriaus sukurta pridėtinė vertė**, procentais;
- **atsinaujinančių energijos išteklių naudojimas** – atsinaujinančių energijos išteklių **iš visų energijos sąnaudų**, procentais; **elektros energijos**, pagamintos iš atsinaujinančių išteklių ir kogeneracinėse elektrinėse, iš visos pagamintos elektros energijos, procentais;
- **pasėlių, skirtų biologiniam kurui gaminti, plotas**, tūkst. hektarų, ir iš viso žemės ūkio naudmenų ploto, procentais;
- **ekologinių ūkių plėtra** – **ekologinių ūkių žemės plotas**, tūkst. hektarų, ir iš viso žemės ūkio naudmenų ploto, procentais; **ekologinės žemės ūkio produkcijos gamybos plotai**, hektarais, pagal produkcijos rūšis (daržovės, grūdai, bulvės, vaisiai ir uogos), pieną ir jo gaminius, mėsą pagal sertifikuotų gyvulių skaičių, vienetais;
- **pesticidų naudojimas** (iš viso panaudota pesticidų pagal veikliąją medžiagą), tūkst. tonų ir kilogramais hektarui naudojamų žemės ūkio naudmenų;
- **sąnaudų efektyvumas namų ūkiuose** – būstuose gyventojų **sunaudotas vandens** (litrais vienam gyventojui per parą), **šilumos energijos** (tne, vienam gyventojui per metus) ir **elektros energijos kiekis** (kWh, vienam gyventojui per metus, GWh, namų ūkiuose per metus);
- **gyventojų, aprūpinamų centralizuotai tiekiamu vandeniu, nuotekų tvarkymo, komunalinių atliekų tvarkymo paslaugomis**, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų;

- **namų ūkio** trumpalaikės **piniginės išlaidos** būstui, vandeniui, dujoms, kurui – vidutinių namų ūkio išlaidų dalis, procentais, palyginti su vidutinėmis namų ūkio pajamomis, litais;
- **turizmo** vystymosi rodikliai – **bendrosios pridėtinės vertės dalis**, kurią sudaro turizmo sektoriuje sukurta pridėtinė vertė, procentais; **suteiktų nakvynių** viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse **skaičius**, tūkst. vienetų; įrengtų **dviračių turizmo trasų ilgis**, kilometrais.

Socialinio vystymosi rodikliai

- **užimtumas** – **užimtumo, nedarbo, ilgalaikio nedarbo ir skurdo rizikos lygis**¹³², procentais;
- **socialinių išlaidų** ir gyventojų **pajamų pasiskirstymo** rodikliai – BVP dalis, kurią sudaro **socialinės apsaugos išlaidos**, procentais, ir **pajamų pasiskirstymo koeficientas**;
- **gyvenimo trukmė** – vidutinė tikėtina **gyvenimo trukmė** (iš viso ir pagal lytį), metais ir **natūrali gyventojų kaita** (1 000 gyventojų);
- **mirtingumas** ir **ligotumas** – **naujagimių mirtingumas** (iki vieno metų, 1 000 gimusiųjų), gyventojų **mirties atvejų iš** visų kvėpavimo, kraujotakos sistemos, piktybinių navikų **ligų** (100 000 gyventojų), gyventojų **mirties ir sužeidimų dėl kelių transporto įvykių atvejų skaičius** (per metus, iš viso ir 100 000 gyventojų), **žuvusių dėl nelaimingų atsitikimų darbe skaičius**, **susirgimų salmonelioze atvejų skaičius** (100 000 gyventojų);
- **gyventojui tenkantis naudingasis gyvenamasis plotas** – vidutiniškai mieste, kaime, kv. metrais;
- **triukšmo veikiamų teritorijų plotas** (km²), ir **žmonių skaičius** (šalia pagrindinių transporto infrastruktūrų, aglomeracijose);
- **švietimo, mokslo ir kultūros finansavimas** – **švietimui, kultūrai, moksliniams tyrimams skiriamos lėšos**, BVP procentais; aukštojo mokslo **studento finansavimo krepšelio dydis**, litais;
- įvairių lygių **išsilavinimo** siekimo rodikliai – **asmenų, įgijusių mokslo laipsnį, skaičius** per metus; aukštųjų mokyklų **studentų skaičius**, palyginti su „studentiško“ amžiaus (20–24 metų) asmenų

132 Skurdo rizikos lygis – asmenų, kurių ekvivalentinės piniginės disponuojamosios pajamos mažesnės už skurdo rizikos ribą (sąlyginis pajamų dydis, už kurį mažesnes disponuojamąsias pajamas gaunantys namų ūkiai priskiriami prie skurstančiųjų), dalis.

skaičiumi, procentais; bendrojo lavinimo mokyklų **mokinių skaičius**, palyginti su „moksleiviško“ amžiaus (15–19 metų) asmenų skaičiumi, procentais; **profesinio mokymo mokinių** dalis iš visų vidurinio mokymo lygmens mokinių, procentais; 18–24 metų **jau-nuoliai, turintys tik pagrindinį išsilavinimą** ir toliau nesimokan-tys, procentais.

Teritorijų vystymosi rodikliai

- regiono **BVP ir investicijos** vienam gyventojui bei santykis su šalies vidurkiu, procentais;
- **centralizuotai tiekiamų paslaugų išvystymas** – gyventojų, kuriems regiono teritorijoje **centralizuotai tiekiamas geriamasis vanduo** ir kurie **prijungti prie centralizuoto nuotekų tinklo skaičius**, procentais, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi, **centralizuotai patiekto geriamojo vandens kiekis**, vidutiniškai kub. metrais vienam gyventojui per parą;
- **užimtumas ir nedarbas** regione – darbingo amžiaus (15–64 metų) gyventojų **užimtumo lygis** ir **nedarbo lygis**, procentais, ir santykis su šalies vidurkiu;
- regiono **teršalų emisija į orą** (tonomis 1 km²) ir santykis su šalies vidurkiu;
- regiono **miškingumas**, procentais.

Nuo 2004 metų *nacionalinių darnaus vystymosi rodiklių* duomenys pradėti skelbti atskirame Lietuvos statistikos metraščio skyriuje, taip pat Aplinkos ministerijos ir Lietuvos statistikos departamento interneto tinklalapiuose.

Reikia taip pat atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu nagrinėjamas Europos Sąjungos darnaus vystymosi rodiklių sąrašas, siekiant jį patikslinti ir papildyti. Kai tik jis bus patvirtintas, Lietuvai, kaip Europos Sąjungos narei, reikės atitinkamai papildyti ir savąjį rodiklių sąrašą.

Savikontrolės klausimai:

Apibūdinkite rodiklio sąvoką ir pristatykite kriterijus, būtinus rodikliams parinkti.

Kokiomis savybėmis pasižymi sėkmingai parinkti rodikliai?

Pristatykite „veikiančių jėgų, aplinkos apkrovos, būklės, poveikio, atsako“ modelį ir jo veikimo principus

Kokias žinote svarbiausias aplinkos būklės rodiklių grupes?

Kokius žinote ekonomikos vystymosi rodiklius, susijusius su atsinaujinančių energijos išteklių naudojimu ir ūkio ekologizavimu?

Kokie yra svarbiausi išsilavinimo siekimo rodikliai ir kuriai iš keturių rodiklių grupių jie priskirti?

6.

Nacionaliniai darnaus vystymosi diegimo rezultatai

Tam, kad būtų kvalifikuotai parengtos Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo dvimetės ataskaitos, kaip jau minėjome, Aplinkos ministerija sudarė iš įvairių ministerijų ir Lietuvos statistikos departamento atstovų *darbo grupę* tokioms ataskaitoms rengti bei *Ekspertų grupę* iš įvairių, daugiausia iš mokslinių, institucijų atstovų, kuri reguliariai stebėtų ir vertintų vykstančius išorės bei vidaus pokyčius, vertintų strategijos įgyvendinimo eigą ir rengtų rekomendacijas, kaip šalinti trūkumus.

Pirmoji dvimetė Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo ataskaita buvo parengta 2005 metų pabaigoje, antroji (trejų metų laikotarpio) – 2008 metais. Strategijos įgyvendinimas buvo vertinamas pagal minėtus strategijoje patvirtintus darnaus vystymosi rodiklius (**aplinkos būklės** – *oras, vanduo, kraštovaizdžio ir biologinė įvairovė, atliekos, ekonomikos* – *energetika, transportas, pramonė, būstas, žemės ūkis, turizmas, socialinio* – *užimtumas, skurdas, sveikata, švietimas, kultūra* – ir Lietuvos **regionų vystymosi** rodiklius).

Kad būtų aiškiai matomos kitimo tendencijos, pirmoje dvimetėje Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo ataskaitoje buvo pateikti įvairių sektorių duomenys pagal galimybes **nuo 1991 metų**, o paskutinių dvejų metų (**2003–2004**) ir antroje ataskaitoje – trejų metų (2005–2007) duomenys pakomentuoti detaliau, siejant juos su užsibrėžtais *ilgalaikiais strateginiais tikslais*. Žinoma, kiekviename ataskaitos skyriuje yra ir Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje numatytų trumpalaikių priemonių, kurių įgyvendinimo laikas baigiasi, komentarų. Toliau trumpai apžvelgsime darnaus vystymosi sėkmingo įgyvendinimo esminius momentus – *pagrindinius pasiekimus* ir *pagrindines problemas* – atskiruose sektoriuose ir jų srityse darnaus vystymosi priemonių įgyvendinimo Lietuvoje laikotarpiu.

6.1. Aplinkos kokybės sektoriuje¹³³

Pagrindiniai pasiekimai oro kokybės srityje:

- Vertinant 2003–2009 metų pagrindinių oro teršalų duomenis, matoma teršalų mažėjimo tendencija.
- Pamažu gerėja miestuose oro kokybė. Mažėjant teršalų emisijai į orą, jau penktus metus iš eilės vidutinė metinė kietųjų dalelių (KD_{10}), azoto dioksido (NO_2), benzeno ir švino koncentracija nė viename šalies mieste neviršija nustatytų ribinių verčių.
- Augant šalies ekonomikai ir didėjant energijos poreikiui, į atmosferą išmetamų teršalų kiekio palaipsnis didėjimas išlieka nepalyginti lėtesnis nei gamyba.
- Į atmosferą išmestas šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis nuo 2003 metų beveik nesikeitė, o BVP išaugo dvigubai.

Pagrindinės problemos oro kokybės srityje:

- Uždarius atominę elektrinę gali kilti sunkumų įgyvendinant Kioto protokolo bei Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos reikalavimus dėl šiltnamio reiškinių sukeliančių dujų išmetimų.
- Dienų skaičius, kai buvo viršyta didžiausia leistina kietųjų dalelių (KD_{10}) paros koncentracija, vis dar periodiškai viršija leistinų viršyti dienų skaičių didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Vilniaus ir Kauno savivaldybėms nepavyksta laiku išvalyti po žiemos gatvėse susikaupusio purvo. Todėl pavasarį oro tarša kietosiomis dalelėmis viršija leistinus normatyvus.

Pagrindiniai pasiekimai vandens srityje:

- Kasmet gausėjant modernizuotiems ir veikti pradėjusiems nuotekų valymo įrenginiams, sparčiai didėja iki Europos Sąjungos nustatytų normų išvalomų ūkio, buities ir gamybinių nuotekų dalis. Šiuo metu ji viršija 72 procentus. Jei išliks panašios tendencijos, Darnaus vystymosi strategijoje suformuluoti uždaviniai (75 pro-

¹³³ Adaptuota pagal: Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2003–2004 m. ir 2005–2007 m. ataskaitos; *Darnaus vystymosi rodikliai*. Statistikos departamentas, Aplinkos apsaugos agentūra, Vilnius, 2010; *Aplinkos būklė 2008. Tik faktai*. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, Vilnius, 2009; Juknys, R.; Vėbra, E. Lietuvos darnaus vystymosi perspektyvos ir problemos. *Darnaus vystymosi strategija ir praktika*. Mokslo darbai. Vilnius, 2008, 1 (2): 4.

centai – 2010 metais ir 100 procentų – 2020 metais) yra realistiški ir bus įgyvendinti.

- Gamybinės vandens sąnaudos, nepaisant ekonomikos augimo, per nagrinėjamą strategijos įgyvendinimo laikotarpį nepadidėjo.
- Vis didesnė dalis paviršinio vandens telkinių atitinka nustatytas kokybės normas. Jei toliau bus sėkmingai įgyvendinamos aplinkosaugos priemonės, visų pirma žemės ūkyje, tai Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos ilgalaikis tikslas – pasiekti, kad atvirų vandens telkinių kokybė atitiktų ES standartus – turėtų būti įgyvendintas. 2008 metais bendrojo azoto, amonio azoto, nitratų, bendrojo fosforo, fosfatų vidutinės koncentracijos ir BDS₇ vertės neviršijo didžiausios leidžiamos koncentracijos.
- Palyginus 2007 ir 2008 metų upių, kuriose buvo vykdomas monitoringas, vandens kokybės duomenis, nustatyta, kad 6 procentais padaugėjo upių vietų, kuriose vanduo buvo švarus. Daugeliu atvejų upių vandens kokybės pagerėjimui įtakos turėjo azoto junginių ir BDS₇ koncentracijos sumažėjimas, kurį lėmė 18 procentų sumažėjęs bendras metinis vandens nuotėkis, dėl kurio su lietaus vandenimis iš žemdirbystei naudojamų laukų į upes buvo išplauta mažiau azoto junginių.
- Gruntinio vandens kokybė azoto junginių atžvilgiu daugeliu atvejų yra labai gera, tačiau vis dar yra intensyvaus ūkininkavimo vietų, kur gruntinio vandens kokybė neatitinka normų. Pavyzdžiui, 2009 metais tik 5 procentai tirtų vietų buvo fiksuota nitratų koncentracija, esanti arti didžiausios leistinos (50 mg/l) ribos.

Pagrindinės problemos vandens srityje:

- Nuolat stebimų upių, vietos, kuriose viršijamos vieno ar kito teršalo didžiausios leistinos koncentracijos, vis dar įvairiais metais sudaro beveik 40 procentų visų stebimų upių vietų.
- Nors Kuršių mariose per pastaruosius metus mažėjo bendrojo fosforo koncentracija, pastarųjų metų stebėjimų rezultatai rodo, kad marių būklė akivaizdžiai nepagerėjo.
- Paviršinių nuotekų valymo gerinimo perspektyva šiuo metu nėra aiški. Jei nebus papildomai finansuojama, numatyti darbų tikslai gali likti neįgyvendinti.
- Gerėjant centralizuotai surenkamų nuotekų valymui, reikia toliau mažinti žemės ūkio poveikį ir plėsti centralizuotų valymo įrenginių

sistemas, spartinti tarpvalstybinių sutarčių pasirašymą, kad būtų galima labiau sumažinti į jūrą patenkančių teršalų kiekį.

- Tose teritorijose, kur gruntiniame vandenyje viršijamos nustatytos normos, turi būti taikomos papildomos aplinkosaugos priemonės, kitaip nepavyks iki 2020 metų pasiekti tikslo, kad gruntinio vandens kokybė visur būtų gera.

Pagrindiniai pasiekimai kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės srityje:

- Apželdinant neproduktyvias žemes ir vykstant savaiminiams miškų užžėlimo procesams, 2009 metų pradžioje Lietuvos miškingumas siekė 32,9 procento ir buvo 1,7 procentinio punkto didesnis nei 2002 metais. Tokiais tempais didėjant Lietuvos miškingumui, Strategijoje numatyti Lietuvos *miškingumo didinimo planai* (35 procentų miškingumas) *turėtų būti visiškai įgyvendinti ir viršyti*.
- Kuriant „Natura 2000“ teritorijų ekologinį tinklą saugomų teritorijų plotas pamažu didėja. 2009 metais užimamas saugomų teritorijų plotas jau sudarė 14,8 procento šalies teritorijos.
- Įgyvendinant patvirtintame potencialių kertinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų sąraše numatytas priemonės, saugomų teritorijų plotas artimiausiu metu pasieks viršutinę (18 procentų) Strategijoje numatytą ribą.
- Padidėjo saugomų teritorijų prieinamumas – įsteigti nauji lankytojų centrai, įrengta daug naujų pažintinių, rekreacinių ir sveikatingumo takų, apžvalgos aikštelių ir bokštų, daugiau kaip šimtas stovyklaviečių ir poilsio vietų.

Pagrindinės problemos kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės srityje:

- 2002–2008 metų duomenys rodo *nepalaujamą nelegalių statybų augimą saugomose teritorijose*, ir nors nuo 2005 metų pastebima nežymi nelegalių statybų skaičiaus mažėjimo tendencija, vis dar lieka viena iš aštriausių saugomų teritorijų problemų, įskaitant Kuršių Neriją. Laiku neišsprendus šios problemos ir nesiėmus reikiamų teisinių bei administracinių priemonių, iškyla reali grėsmė išlikti daugeliui saugomų teritorijų.
- Pagrindinė su Lietuvos miškingumu susijusi problema yra itin netolygus teritorinis miškų išsidėstymas. Sudarytos kliūtys derlingesnių žemių apželdinimui mišku stabdo miškų želdinimą itin mažu miškingumu pasižyminčiose teritorijose.
- Itin lėti pažeistų teritorijų rekultivacijos ir apleistų pastatų tvarkymo procesai.

Pagrindiniai pasiekimai atliekų tvarkymo srityje:

- Kuriant regionų komunalinių atliekų tvarkymo infrastruktūrą, parengti ir įgyvendinami regionų investiciniai atliekų tvarkymo projektai. Europos Komisijos patvirtintas „Pavojingų atliekų tvarkymo Lietuvoje“ projektas.
- Utilizuotos pesticidų atliekos.
- Pastaruoju metu gana sparčiai plėtojamas atliekų tvarkymo viešųjų paslaugų teikimas fiziniams ir juridiniams asmenims.
- Komunalinių atliekų kiekis augo gerokai lėčiau nei vartojimo išlaidos, ir per 2005–2007 metų laikotarpį atliekų kiekis 100 Lt sumažėjo ketvirtadaliu, o tai atitinka Strategijoje nustatytus išipareigojimus, kad komunalinių atliekų kiekis didėtų bent dvigubai lėčiau nei vartojimo išlaidos.
- Nuo 2002 metų surinktas gamybinių atliekų kiekis, tenkantis BVP vienetui, pradėjo mažėti ir per 2002–2009 metų laikotarpį sumažėjo per 30 t/mln. Lt.

Pagrindinės problemos atliekų tvarkymo srityje:

- Nors Lietuvoje, palyginti su kitomis Europos Sąjungos šalimis, vienam gyventojui tenkantis komunalinių atliekų kiekis yra vienas mažiausių, pavyzdžiui, 2009 metais vienam gyventojui tenkantis komunalinių atliekų kiekis buvo 361 kg ir, palyginti su 2008 metais, sumažėjo 52 kg, siektinos 300 kg vienam gyventojui vertės nepavyksta neviršyti.
- Komunalinių atliekų rūšiavimas ir perdirbimas lieka viena iš sunkiausiai sprendžiamų atliekų tvarkymo problemų, ir dauguma atliekų vis dar nerūšiuojamos, todėl keliauja į sąvartynus. Pavyzdžiui, 2009 metais dėl patekusių į sąvartyną kartu su kitomis komunalinėmis atliekomis antrinių atliekų, kurių didžiausia dalis buvo gyventojų nerūšiuotos popieriaus ir plastiko pakuotės, surinkimas/panaudojimas, palyginti su 2008 metais, smuko apie 29 procentus.
- Vis dar nepakankamai veiksmingai naudojamosi atliekų apskaitos informacine sistema.

6.2. Ekonomikos vystymosi sektoriuje

Bendrasis vidaus produktas nuo 1996 iki 2009 metais augo vidutiniškai 4,8 procento per metus. Sparčiausiai BVP augo 2001–2007 metais, vidutiniškai daugiau kaip 8 procentus per metus. Prasidėjusi pasaulinė finansų krizė paveikė šalies ekonomiką. Sulėtėjo BVP augimo tempas. 2008 metais BVP išaugo tik 2,9 procento, o 2009 metais – sumažėjo 14,7 procento.

BVP vienam gyventojui to meto kainomis nuo 1996 iki 2009 metų augo vidutiniškai 5,4 procento per metus. Ekonomikos pakilimo laikotarpiu (2001–2007 m.) BVP vienam gyventojui augo vidutiniškai 8,7 procento per metus. Tačiau prasidėjus ekonomikos nuosmukiui, BVP vienam gyventojui 2009 metais sumažėjo 14,3 procento.

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje numatyta iki 2020 m. pasiekti 2003 metų Europos Sąjungos valstybių senbuvių lygį pagal vienam gyventojui sukuriamą BVP (perkamosios galios standartu), t. y. 23,6 tūkst. Nagrinėjant 1996–2009 metų laikotarpį, ryškiai matoma šio rodiklio didėjimo tendencija. 1996 metais šalyje sukurtas BVP vienam gyventojui perkamosios galios standartu sudarė 5,7 tūkst., 2000 m. – 7,5 tūkst., o 2009 m. – 12,5 tūkst.

Darbo našumo augimas vis dar žemas, jo augimo tempas lėtas: 2001–2009 metais darbo našumas didėjo vidutiniškai 4,6 procento per metus. 2001 metais jis išaugo 11,9 procento, 2003 metais – 8,8 procento, o 2008 metais – 2 procentais, o 2009 metais sumažėjo 6,4 procento.

Pagrindiniai pasiekimai pramonės srityje:

- Vandens naudojimas pramonės sektoriuje nedidėja.
- Apdirbamosios pramonės sukuriama bendroji pridėtinė vertė 2002–2007 metais nuolat augo ir sukuriamas BVP per ataskaitoje nagrinėjamą trejų metų laikotarpį išaugo 22,5 procento.
- Darnaus pramonės vystymosi priemonės diegiančių pramonės įmonių skaičius Lietuvoje nuolat auga ir per nagrinėjamą trejų metų laikotarpį ISO 14001 reikalavimus įdiegusių įmonių skaičius išaugo dvigubai.
- Galutinės energijos sunaudojimas sukurtam produkcijos vienetui nuolat mažėjo, ir sunaudotos galutinės energijos kiekis augo apie du kartus lėčiau nei sukuriamas BVP.

Pagrindinės problemos pramonės srityje:

- Kol kas aplinkos apsaugai Lietuvos įmonės skiria per mažai dėmesio, lėtai diegiamos prevencinės inovacijos, švaresnės gamybos metodai, ekologinis gaminių projektavimas, ekologinis ženklavimas.
- Nuo 2004 metų fiksuojamas labai spartus teršalų ir šiltnamio reiškinių sukeliančių junginių emisijos augimas pramonės sektoriuje. Per 2005–2006 metus bendras pramonės įmonių išmetamų į orą teršalų kiekis išaugo 19,7 procento, o šiltnamio reiškinių sukeliančių dujų – net 21,9 procento.
- Aukštųjų technologijų sektoriaus sukurto BVP dalis pramonės sektoriuje pridėtinėje vertėje per 2005–2007 metus sumažėjo nuo 6,1 iki 4,1 procento. Kadangi strategijoje numatyta iki 2020 metų pagal tokios produkcijos dalį pasiekti dabartinį Europos Sąjungos valstybių senbuvų lygį (20–25 procentų), akivaizdu, kad šioje srityje būtini kardinalūs sprendimai.

Pagrindiniai pasiekimai transporto srityje:

- Energijos intensyvumas transporto sektoriuje per pastarąjį dešimtmetį kasmet mažėjo vidutiniškai po daugiau nei 2 procentus. Esant tokioms tendencijoms, per strategijos įgyvendinimo laikotarpį energijos intensyvumas transporto sektoriuje sumažėtų apie 1,6 karto ir tai būtų reikšmingas indėlis įgyvendinant strategiją.
- Transporto sektoriaus išmetamų teršiančių medžiagų kiekis iki 2001 metais mažėjo ir, palyginti su 1995 metais, į orą pateko 42 procentais mažiau teršalų. Nors nuo 2002 metų teršalų išmetimai į orą ėmė didėti ir per nagrinėtus 2005–2006 m. transporto sukeliamą teršalų emisiją į orą padidėjo 4,5 procento, transporto sektoriuje sukuriamas BVP išaugo 22,4 procento, t. y. teršalų išmetimai augo daugiau kaip 4 kartus lėčiau nei sukuriamas BVP ir tai viršija strategijoje numatytus išipareigojimus, kad poveikis aplinkai mažėtų du kartus lėčiau nei sukuriamas BVP.
- 2005–2007 metais sparčiai kito naudojamo kuro struktūra ir vis daugiau naudojama mažiau aplinką teršiančio kuro. Itin sparčiai per šį laikotarpį didėjo biodegalų sąnaudos, o jų dalis 2007 metais jau sudarė 3,7 procento, ir tai rodo, kad Lietuvos išipareigojimai padidinti biodegalų dalį transporto sektoriuje 2010 m. iki 5,75 procentų visiškai realūs.

- Didėjo keleivių vežimas oro transportu: 1995 metais sudarė 6,5 procento, 2000 metais – 11,9, 2009 metais – 31,9 procento keleivių, vežtų visų rūšių transportu.

Pagrindinės problemos transporto srityje:

- Nors keleivių vežimo struktūroje vyrauja keleivių vežimas kelių transportu, tačiau jis yra linkęs ir toliau mažėti. Pavyzdžiui, 1995 metais jis sudarė 73,2 procento, 2000 metais – 71,1, o 2009 metais – 57,9 procento keleivių, vežtų visų rūšių transportu. Nepavyksta pagyventi keleivių pervežimų vidaus vandenų keliais. Per pastaruosius dešimt metų daugiau nei dukart sumažėjo keleivių, vežamų ir palankiausia aplinkai priemone – geležinkeliais, dalis (1995 metais – 19,8 procento, 2000 metais – 15,8 procento, 2009 metais – 7,5 procento).
- Eismo saugumas lieka viena iš aktualiausių transporto sektoriaus problemų. Dėl sparčios automobilizacijos ir didėjančio eismo intensyvumo vis sunkiau užtikrinti saugumą šalies keliuose ir gatvėse. Pavyzdžiui, 1995 metais kelių eismo įvykiuose žuvo 672, 2000 metais – 641, 2009 metais – 370 žmonių.
- Krovinių apyvartos struktūroje 1995 metais vežimas geležinkelių transportu sudarė didžiausią dalį – 50,1 procento, iki 2000 metų išliko panaši tendencija, o nuo 2001 metų krovinių vežimas geležinkelių transportu mažėjo, 2009 metais jis sudarė 39,5 procento, o nuo 2001 metų kasmet kelių transportu vežamų krovinių dalis didėjo ir 2009 metais sudarė 59,1 procento. Krovinių vežimas vandens ir oro transportu sudarė nežymią visų krovinių apyvartos dalį.

Pagrindiniai pasiekimai energetikos srityje:

- Patvirtinti **Nacionalinė atsinaujinančių energijos išteklių plėtros strategija**¹³⁴ ir jos įgyvendinimo priemonių planas¹³⁵ (*Žin.*, 2010, Nr. 78-4030).
- Didėjant atsinaujinančių energijos išteklių vartojimui, šalies energetinė priklausomybė nuo importo sumažėjo nuo 59,2 procento 2000 metais iki 49,8 procento 2009 metais. Elektros energijos, pa-

134 Nacionalinė atsinaujinančių energijos išteklių plėtros strategija. *Žin.*, 2010, Nr. 73-3725.

135 Nacionalinės atsinaujinančių energijos išteklių plėtros strategijos įgyvendinimo priemonių planas. *Žin.*, 2010, Nr. 78-4030.

gaminamos iš atsinaujinančių išteklių, dalis padidėjo nuo 2,68 procento 1995 metais iki 4,45 procento 2009 metais. Vėjo energijos pagaminta elektros energija 2009 metais sudarė 1 procentą visos šalyje gaminamos elektros energijos.

- Kelių transportui naudojamas biodegalų kiekis nuolat didėja. Pavyzdžiui, biodegalų energetinė dalis 2009 metais sudarė 4,37 procento bendro benzino ir dyzelino kiekio.
- Energijos intensyvumas sparčiai mažėjo. Jei dabartinė energijos vartojimo veiksmingumo didinimo tendencija išliks, tai strategijos įgyvendinimo laikotarpio pabaigoje (2020 metais) vienam BVP sukurti Lietuvoje bus sunaudojama 2,3 karto galutinės energijos mažiau nei 2003 metais ir tai viršys strategijoje prisiimtus išipareigojimus.
- Didėja kombinuotu režimu gaminamos elektros energijos kiekis. Norint įgyvendinti strategijoje numatytus išipareigojimus, kombinuotu režimu gaminamos elektros energijos dalis iki 2020 metų dar turi išaugti dvigubai ir pasiekti 35 procentus.
- Energijos vartojimas auga kur kas lėčiau nei šalies ekonomika.

Pagrindinės problemos energetikos srityje:

- Pernelyg lėtai organizuojama elektros tinklų su kitomis Europos Sąjungos šalimis jungčių statyba.
- Itin užtruko pasirengimas statyti naują atominę jėgainę.
- Numatytos atsinaujinančių energijos išteklių augimo apimtyms įgyvendinamos vėluojant (2007 metais biomasės ir vėjo elektrinės pagamino atitinkamai 18 ir 42 procentų mažiau nei planuota).

Pagrindiniai pasiekimai žemės ūkio srityje:

- Biologinių degalų gamyba per 2005–2007 metų laikotarpį išaugo dešimteriopai, o bioenergetiniams pasėliams skirtas plotas – apie 30 kartų, ir dabar jie užima daugiau kaip 5 procentus visų žemės ūkio naudmenų.
- Sertifikuoti ekologinės gamybos plotai išaugo beveik tris kartus, o ekologinės gamybos ūkių skaičius apie 2,5 karto. Ekologinei gamybai naudojamas žemės plotas, palyginti su visu žemės ūkio naudmenų plotu, 2007 metais sudarė apie 4,5 procento. Augant ekologiškų produktų augintojų skaičiui, daugėja ir perdirbimo įmonių, norinčių perdirbti ar kitaip tvarkyti ekologiškus produktus.

Pagrindinės problemos žemės ūkio srityje:

- Nepakankamai sparčiai didėja energetinių pasėlių (rapsų, grūdinių kultūrų) plotai. Jei augimo tempai nepagreitės, nebus pasiektas strategijoje numatytas ilgalaikis tikslas – užauginti tokių energetikai skirtų rapsų ir grūdų kiekį, kad iš jų pagamintas biologinis kuras transporto kuro balanse sudarytų 15 procentų.
- Iki šiol nesukurta bendra ekologinės gamybos apskaitos, ekologiškų produktų tiekimo, kokybės kontrolės ir realizavimo skatinimo sistema. Todėl didelę dalį ekologiškų produktų tenka realizuoti už jų realią vertę ir papildomas gamybos sąnaudas neatitinkančią kainą, ir jei Europos Sąjungos parama sumažėtų, daugeliui ekologiškų ūkių tektų grįžti prie tradicinio ūkininkavimo.
- Cheminių augalų apsaugos priemonių ir azotinių trąšų naudojimas per 2005–2007 metų laikotarpį išaugo atitinkamai 1,5 karto ir 3 kartus. Tai reiškia, kad žemės ūkio poveikio aplinkai kontrolė turi būti sustiprinta.
- Pastaraisiais metais iškilo ir kita didėjančio žemės ūkio poveikio aplinkai problema – tai sparti stambių kiaulininkystės fermų (kompleksų) plėtra.

Pagrindiniai pasiekimai būsto srityje:

- Pradėta įgyvendinti daugiabučių namų modernizavimo finansavimo programa.
- Apie 80 procentų visų būstų prijungta prie geriamojo vandens tiekimo sistemų, beveik trys ketvirtadaliai būstų aprūpinti viešojo nuotekų tvarkymo paslaugomis ir prijungti prie centralizuoto šilumos tiekimo.
- Pastaruoju metu sparčiai daugėjo renovuojamų daugiabučių blokinių namų. Visuose apskričių centruose įkurti Būsto ir urbanistinės plėtros agentūros regioniniai padaliniai, patvirtinta Daugiabučių namų modernizavimo programa.

Pagrindinės problemos būsto srityje:

- Per lėtai vyksta daugiabučių blokinių namų renovacija, gali nepavykti laiku pasiekti strategijoje numatyto ilgalaikio tikslo – apie du kartus padidinti būstų energetinį veiksmingumą.
- Nepakankamais tempais vyksta šilumos tiekimo tinklų renovacija.

- Trūksta valstybės asignavimų seniems pastatams renovuoti, nepakankama gyventojų iniciatyva atnaujinti namus. Nepaisant augančių renovacijos tempų, norint įgyvendinti strategijoje numatytus uždavinius, šių darbų apimtis būtina artimiausiu metu padidinti apie 10 kartų. Kadangi blokiniai daugiaaukščiai pastatyti pagal tipinius projektus, būtina pereiti prie grupinio namų renovavimo, gerokai supaprastinti ir atpiginti projektų rengimo ir derinimo procedūras.
- Vienas iš strateginių būsto tikslų (efektyvus aprūpinimas nauju būstu) įgyvendinamas tik iš dalies, nepakankami socialinių būstų statybos tempai.

Pagrindiniai pasiekimai turizmo srityje:

- Kasmet plečiasi turizmo infrastruktūra – turistinių trasų, pažintinių takų ir poilsiaviečių skaičius.
- Daugelis miestų ir rajonų savivaldybių, esančių prioritetiniuose turizmo regionuose, yra parengusios turizmo plėtros galimybių studijas, pradedami įgyvendinti turizmo aptarnavimo infrastruktūros projektai Palangoje ir Šventojoje.
- Sparčiai plečiant turizmo infrastruktūrą, didėjo atvykstančių užsienio turistų, Lietuvos gyventojų, apsilankusių užsienyje, skaičius. 2009 metais, palyginti su 1995 metais, turizmo įmonių padaugėjo beveik 8 procentais, atvykusių užsieniečių skaičius išaugo 76 procentais, o Lietuvos gyventojų, apsilankusių užsienyje, daugiau nei du kartus.
- Sparčiai auga kaimo turizmas: kaimo turizmo sodybų skaičius 2009 metais, palyginti su 2003 metais, išaugo beveik dvigubai.
- Kaimo turizmo sodybose 2009 metais ilsėjosi tris kartus daugiau poilsiautojų nei 2003 metais (2003 metais kaimo turizmo sodybose apsilankė beveik 77 tūkst. poilsiautojų, iš jų 11 procentų užsieniečių), t. y. kas septintas šalies gyventojas, užsieniečių dalis nesumažėjo.
- Didėjo turizmo infrastruktūros teritorinis tolygumas, pastaraisiais metais turizmas sparčiausiai vystėsi tuose regionuose, kurie buvo labiausiai atsilikę pagal kaimo turizmo infrastruktūrą (Panevėžio, Šiaulių, Kauno, Marijampolės apskrityse).

Pagrindinės problemos turizmo srityje:

- Pernelyg lėta pažeistų teritorijų (apleisti karjerai, sąvartynai ir pan.) rekultivacija.
- Lėtai vykdomi urbanizuotų teritorijų želdynų ir kitų rekreacinę ir ekologinę vertę turinčių plotų inventorizavimo ir juridinio įteisavimo darbai. Spartintėjant statyboms, didėja tokių želdynų ir plotų sunaikinimo grėsmė.
- Per lėtai vystoma aktyvaus poilsio ir ekologinio turizmo veiklos infrastruktūra bei šių sektorių rinkodara – visų pirma viešojo dviračių ir vandens turizmo infrastruktūra.
- Aktuali lieka patogaus Lietuvos pasiekiamumo problema – nepatogus susisiektis geležinkeliais, trūksta lėktuvų skrydžių, ypač pigių. Būtina labiau išplėta kempingų sistema.
- Nepakankamai išvystytos turizmo išteklių tyrimo, rinkos monitoringo sistemos, sudarančias galimybes veiksmingai vystyti turizmo sektorių ir aktyviai formuoti Lietuvos, kaip patrauklios turizmui šalies, įvaizdį, neakcentuojamas Lietuvos, kaip saugaus, žalio ir švaraus krašto įvaizdis.

6.3. Socialinio vystymosi sektoriuje

Pagrindiniai pasiekimai užimtumo srityje:

- Gyventojų aktyvumo lygis 2009 metais buvo beveik 70 procentų. Tai didžiausias gyventojų aktyvumo lygis nuo 2001 metų.
- Lietuvos darbo rinkai būdingas santykinai *aukštas moterų užimtumas*, kuris jau nuo 2006 metų viršija Europos Sąjungos užimtumo strategijoje numatytą siekį (60 procentų).
- Pagyvenusių žmonių užimtumo lygis 2001–2007 m. padidėjo nuo 38,9 iki 53,4 procentų ir sudarė apie 80 procentus bendro užimtumo lygio rodiklio – taigi galima teigti, kad Europos Sąjungos nuostata pasiekti *50 procentų pagyvenusių asmenų užimtumo lygį* yra įgyvendinta.

Pagrindinės problemos užimtumo srityje:

- 2001–2007 m. gerokai sumažėjęs (nuo 17,4 iki 4,3 procento) nedarbo lygis 2008 metų antroje pusėje dėl pasaulinio nuosmukio

ėmė augti. 2009 metais bedarbių buvo 225,1 tūkst., o nedarbo lygis išaugo iki 13,7 procento.

- Lėtėja užimtumo didėjimo tempai, ir pagal šį rodiklį Lietuva 2010 metais nepasiekė Lisabonos strategijoje numatyto 70 procentų lygio. Gyventojų užimtumo lygis 2009 metais sumažėjo iki 60,1 procento, 2008 metais jis siekė 64,3 procento, o 2001 metais jis buvo žemiausias – 57,2 procento.
- Vis sunkiau darbą rasti jauniems, darbo patirties neturintiems asmenims. Dėl to didėja jaunimo (15–24 metų) nedarbo lygis, jis 2009 metais išaugo iki 29,2 procento ir pasiekė 2000–2001 metų nedarbo lygį. Didžiausias jaunimo nedarbo lygis buvo 2007 metais – 8,2 procento, mažiausias – 2001 metais – 31,1 procento.
- Vis dar esama sudėtingų darbo rinkos problemų, kurioms spręsti turėtų būti sutelktos valstybės institucijų ir socialinių partnerių pastangos:
  - nepakankamas darbo našumas ir darbo apmokėjimas skatina ekonominę, ypač kvalifikuotos darbo jėgos **emigraciją**;
  - dėl darbo jėgos emigracijos auga darbo išteklių nuostoliai;
  - gyventojų ir darbo jėgos **senėjimas**;
  - santykinai žemas jaunimo užimtumo lygis;
  - išryškėjęs darbo pasiūlos ir paklausos neatitikimas.

Pagrindiniai pasiekimai skurdo ir socialinės atskirties srityje:

- Vidutinės mėnesinės disponuojamos pajamos vienam namų ūkio nariui per 2004–2008 metų laikotarpį padidėjo beveik dvigubai (nuo 496 iki 986 Lt). Ypač spartus šio rodiklio augimas užfiksuotas 2006–2007 m. laikotarpiu (26 procentai). Nors 2007 m. itin padidėjo infliacija (8,1 procento), tačiau realusis darbuotojų darbo užmokestis (palyginti su ankstesniais metais) padidėjo net 17 procentų ir gyventojų pajamos augo dvigubai sparčiau nei plataus vartojimo prekių kainos.
- Per 2003–2008 metų laikotarpį minimali mėnesinė alga padidėjo 1,83 karto.

Pagrindinės problemos skurdo ir socialinės atskirties srityje:

- Nepaisant pajamų augimo, nemažai Lietuvos gyventojų daliai vis dar gresia skurdas. Atsidurti skurde dažniausiai rizikuoja vieni gy-

venantys asmenys, taip pat asmenys, gyvenantys namų ūkiuose, kuriuos sudaro vienas suaugęs asmuo ir išlaikomi vaikai arba du suaugę asmenys su trimis ar daugiau vaikų.

- 2009 metais apie 688 tūkst. šalies gyventojų gyveno žemiau skurdo rizikos ribos. Skurdo rizikos lygis nuo 2005 metų beveik nepasikeitė ir 2009 metais sudarė beveik 21 procentą. Tačiau skurdo rizikos lygiui didelės įtakos turi socialinės išmokos. Iš disponuojamų pajamų atėmus socialines išmokas (išskyrus senatvės ir našlių pensijas), skurdo rizikos lygis Lietuvoje 2009 metais padidėtų iki beveik trisdešimties procentų.
- Iš dirbančių asmenų žemiau skurdo rizikos ribos 2009 metais buvo apie 10 procentų (panašiai kaip ir 2005 metais), bedarbių – daugiau kaip 54 procentai (2005 metais – beveik 63 procentai), senatvės pensininkų – 27,6 procento (2005 metais – 17,5 procento).
- Bendrasis išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas truputį mažėja dėl išlaikomo amžiaus vaikų skaičiaus mažėjimo. Tuo tarpu pagyvenusių išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas beveik nesikeitė. 2010 metų pradžioje šimtui 15–59 metų amžiaus gyventojų teko 55 išlaikomo amžiaus asmenys.
- Išlieka aukšti skurdo lygio skirtumai tarp miesto ir kaimo gyventojų.
- Viena didžiausių Europos Sąjungoje ir ypač aktuali problema Lietuvoje – nemažėjanti gyventojų pajamų diferenciacija bei socialinė nelygybė. 2008 metais penktadalio didžiausias pajamas gaunančių Lietuvos gyventojų pajamos buvo 5,9 karto didesnės už penktadalio mažiausias pajamas gaunančių asmenų (2005 metų skirtumas buvo 6,9 karto) ir gerokai viršijo Europos Sąjungos vidurkį (apie 4,5 karto).

Pagrindiniai pasiekimai visuomenės sveikatos srityje:

- Palyginti su 1995 metais, vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė pailgėjo 4 metais, vyrų – 4,2 metų, moterų – 3,5 metų.
- 2009 metais mirė 42 tūkst. žmonių, tai 3,6 tūkst. mažiau negu 2007 metais.
- Mirtingumas 2007 metais buvo pasiekęs aukščiausią lygį nuo 1950 metų – 1 000 gyventojų teko 13,5 mirusiojo. 2009 metais šis rodiklis sumažėjo iki 12,6 mirusiojo.

- 2009 metais, palyginti su 2005 metais, kai mirusiųjų dėl išorinių mirties priežasčių skaičius buvo didžiausias, mirusių skaičius dėl šių priežasčių sumažėjo 24,9 procento.
- Pradėtas įgyvendinti planuojamos ūkinės veiklos poveikio visuomenės sveikatai vertinimas.
- Per 2005–2007 metų laikotarpį naujagimių mirtingumas sumažėjo nuo 7,85 iki 5,9 proc. Taigi buvo pasiektas ir viršytas 2003 metų Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos vidutinės trukmės siekinys.

Pagrindinės problemos visuomenės sveikatos srityje:

- 2010 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 3 329 tūkst. gyventojų, t. y. 20,9 tūkst. mažiau negu 2009 metų pradžioje. Per pastaruosius dešimt metų Lietuvos gyventojų sumažėjo 183,1 tūkst., arba 5,2 procento. Dėl neigiamos natūralios kaitos 2009 metais gyventojų skaičius sumažėjo 5,4 tūkst., dėl neigiamos neto migracijos – 15,5 tūkst., 2000–2009 metų laikotarpiu – atitinkamai 100,2 tūkst. ir 82,9 tūkst. gyventojų (2007 metais mirtingumas buvo didžiausias nuo 1950 m.).
- Kūdikių mirtingumas Lietuvoje nuo 2001 metų nebemažėja ir 2004 m. beveik dukart viršijo šį Europos Sąjungos valstybių senbuvų rodiklį (4,3).
- Palyginti su Europos Sąjungos valstybių 2003 m. rodikliu, Lietuvos gyventojų vidutinė būsimo gyvenimo trukmė yra daugiau kaip 8 metais trumpesnė. Ypač trumpa gyvenimo trukmė būdinga vyrams (2007 m. – 64,87 m.), kuri, palyginti su 2004 m., sutrumpėjo dar 1,53 m.
- Vyrų vidutinė tikėtina sveiko žmogaus gyvenimo trukmė trumpesnė nei moterų, ir šis skirtumas yra didžiausias Europos Sąjungoje: 1995 metais moterys gyveno vidutiniškai 11,8 metų ilgiau nei vyrai, 2000-aisiais – 10,6, o 2009-aisiais – 11,1 metų.
- Didėja pagyvenusių (60 metų ir vyresnio amžiaus) žmonių dalis, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi. 2010 metų pradžioje 697,1 tūkst., arba 20,9 procento, gyventojų buvo 60 metų ir vyresnio amžiaus, 1995 metų pradžioje – 633,5 tūkst., arba 17,4 procento, 2000 metų pradžioje – 668,3 tūkst., arba 19 procentų.

- 2010 metų pradžioje vaikų iki 15 metų amžiaus buvo beveik trečdaliu (28,4 procento) mažiau nei pagyvenusių žmonių, o 2000 metų pradžioje jų buvo 6,2 procento daugiau. 2010 metų pradžioje 100 vaikų teko 140 pagyvenusiujų (2000 metų pradžioje – tik 94).
- Sergančių kokia nors lėtine liga ar turinčių ilgalaikių sveikatos sutrikimų žmonių bėgant amžiui daugėja. Iš 65 metų amžiaus ir vyresnių gyventojų ilgalaikių sveikatos sutrikimų turėjo 64 procentai, iš 16–24 metų amžiaus asmenų – 5 procentai.
- Lietuvai būdingas aukštas sergamumas psichikos ir elgesio sutrikimais, daug savižudybių (2007 metais – 30,4 atvejų/100 000 gyventojų), aukšti su prievarta susiję rodikliai – nužudymai, smurtiniai nusikaltimai.

Pagrindiniai pasiekimai švietimo ir mokslo srityje:

- Lietuva ir Švedija vadovauja Baltijos jūros regiono šalių programos *Baltija 21* švietimo sektoriui.
- 2005 metais Vilniuje priimta *Jungtinių Tautų Europos ekonominės komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategija ir veiksmų planas*.
- Parengta ir patvirtinta Nacionalinė darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programa, rengiami darnaus vystymosi švietimo konsultantai, kelios mokyklos tapo metodiniais centrais, ir jie dalyjasi praktine darnaus vystymosi švietimo patirtimi.
- Siekiant paskatinti įmones bei mokslo ir studijų institucijas dalyvauti ES iniciatyvose ir atsižvelgus į Europos technologijų platformų pobūdį įsteigtos 26 nacionalinės technologijų platformų, kuriami mokslo ir technologijų slėniai, parengtos nacionalinės kompleksinės mokslo programos.
- Pažangių ir vidutiniškai pažangių technologijų gamyboje dirba daugiau negu 2 procentai užimtųjų, jų sukurta pridėtinės vertės dalis bendroje apdirbamosios pramonės sukuriamoje pridėtinėje vertėje 2000 metais sudarė 19,5 procento. 2008 metais ji sudarė 22 procentus, tačiau 2009 metais nukrito iki 2000 metų lygio (19,5 procento).
- 20–24 metų amžiaus jaunimo mokymosi aprėpties lygis paskutinius keletą metų po truputį auga. 2009 metais mokėsi kas antras 20–24 metų amžiaus asmuo ir 92,9 procento 15–19 metų amžiaus asmenų.

Pagrindinės problemos švietimo ir mokslo srityje:

- Iki 2005 metų didėjęs mokymosi visą gyvenimą lygis Lietuvoje paskutinius keletą metų vėl truputį sumažėjo ir yra beveik du kartus mažesnis už Europos Sąjungos vidurkį.
- Rimčiausia kliūtimi Lietuvos mokslo integracijai į tarptautinę, visų pirma į Europos Sąjungos mokslo erdvę, ir toliau lieka itin silpna mokslinių tyrimų materialinė bazė, todėl jauni, gabūs mokslininkai, nematydami perspektyvų, išvyksta į užsienį.
- Sumažėjo dėmesys švietimo sistemoje dirbančiam žmogui.
- Aukštesiose mokyklose ir mokslo institutuose įdiegta atlyginimų sistema neskatina mokslinės veiklos, todėl tik apie 60 procentų universitetuose 2006–2007 metais pagrindines pareigas užėmusių dėstytojų turėjo mokslo laipsnį, o gabus jaunimas, netgi įgijęs mokslinį laipsnį, dažnai renkasi pelningesnę veiklą. Jeigu nebus padidintas dėmesys pedagogų, dėstytojų ir mokslo darbuotojų reikmėms, gali kilti pavojus mokslo ir studijų reformos sėkmei.
- Pastaruoju metu dėmesys sutelktas taikomiesiems technologiniams tyrimams, todėl mažai galimybių stiprinti tyrimų bazę ir plėtoti mokslinius tyrimus darnaus vystymosi požiūriu labai svarbiose, nors tiesioginių ryšių su verslu ir neturinčiose mokslo šakose, tokiose kaip biologija, aplinkotyra, klimatologija, botanika, geologija, geografija ir pan.
- Išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai buvo palyginti mažos, jų santykis su BVP augo neryškiai. Šios išlaidos 1998 metais sudarė 0,54 procento BVP, 2005 metais – 0,75, o 2009 metais – 0,84 procento (2008 metais Europos Sąjungoje – 1,9 procento).
- Siekiant skatinti darniam vystymuisi skirtus mokslinius tyrimus, būtina juos įrašyti į Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros prioritetinių krypčių sąrašą, kaip tai yra padarę dauguma Europos Sąjungos valstybių narių, ir skirti jiems adekvatų finansavimą.

Pagrindiniai pasiekimai kultūros savitumo išsaugojimo srityje:

- Tobulinant kultūros vertybių apskaitą Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu sukurtas visuomenei prieinamas Kultūros vertybių registras. Kultūros paveldo departamentas, savivaldybių paveldosaugos padaliniai bei saugomų teritorijų direkcijos organizuoja ir vykdo kultūros vertybių apsaugos monitoringą, 2010

m. patvirtinta Etninės kultūros plėtros valstybinė 2010–2014 metų programa¹³⁶.

- Lietuvos kultūros paveldą pasaulyje pristato jau keturi istoriniai kultūros paveldo objektai, įrašyti į Pasaulio paveldo sąrašą – Vilniaus senamiestis, Kuršių nerija, Valstybinis istorinis Kernavės rezervatas ir Struvės geodezinis lankas. Pasaulio nematerialiojo paveldo sąrašė taip pat įrašyta Lietuvos kryždirbystė ir Baltijos šalių dainų švenčių tradicija.

Pagrindinės problemos kultūros savitumo išsaugojimo srityje:

- Santykinai mažėja kultūros paveldui skiriamų lėšų suma.
- Iki šiol Lietuvos Respublikos įstatymuose nenumatytos specifinės sąlygos, reglamentuojančios pasaulio paveldo sąrašė esančių objektų apsaugą, naudojimą bei tvarkymą.
- Ilgalaikiai kultūros savitumo išsaugojimo tikslai, uždaviniai ir priemonės priskiriami skirtingų žinybų kompetencijai, bet jų veikla nepakankamai koordinuojama.
- Nepavyksta sustabdyti svetimų kalbų invazijos į viešąsias erdves, neužtikrinamas lietuvių kaip valstybinės kalbos statuso visavertis įgyvendinimas kai kuriose etninių mažumų gyvenamose teritorijose.

6.4. Regionų vystymosi sektoriuje

Pagrindiniai pasiekimai Lietuvos regionų vystymo sektoriuje:

- Bendrasis vidaus produktas ir jo dydis, materialinės investicijos vienam gyventojui iki ekonominės krizės (2003–2007 m.) augo visose apskrityse, per nurodytą laikotarpį nedarbo lygis Lietuvoje buvo sumažėjęs 2,5 karto ir 2007 metais siekė vos 3,2 procento. Šiuo aspektu teritoriniai netolygumai šalyje sumažėjo ir 2007 metais siekė 1,65 karto.
- Vyriausybė yra patvirtinusi nemažai specialių dokumentų, skirtų regioniniams skirtumams mažinti ir teritorinio vystymosi tolygumui didinti: Regioninės politikos iki 2013 metų strategiją, Lietu-

¹³⁶ Etninės kultūros plėtros valstybinė 2010–2014 metų programa. *Žin.*, 2010, Nr. 79-4085.

vos Respublikos regionų plėtros programą, Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo 2007–2010 metų programą.

Pagrindinės problemos Lietuvos regionų vystymo sektoriuje:

- Skirtumas tarp regionų nemažėja. Daugiausia BVP sukuria Vilniaus apskrityje – 2000 metais sukurta 33 procentai šalies BVP, 2008 metais – 39 procentai. Kauno apskrityje – 19 procentų, kitose apskrityse pastebima mažėjimo tendencija. 2008 metais Marijampolės apskrityje buvo sukurta 3,3 procento šalies BVP, o Tauragės apskrityje – tik 1,7 procento.
- Nei Regionų plėtros programoje, nei 2007 metų pabaigoje patvirtintoje specialioje Regionų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo 2007–2010 metų programoje nėra numatyta adekvačių priemonių, galinčių realiai padidinti atsiliekančių regionų konkurencingumą, siekiant Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos.
- Gamybos koncentracija keliuose didžiausiuose Lietuvos miestuose lemia ir kitą labai neigiamą darnaus vystymosi požiūriu reiškinį – švytuoklinę darbo jėgos migraciją, kuri dar labiau didina transporto keliamą aplinkos taršą ir paskatina daug socialinių problemų.¹³⁷

Savarankiško darbo/seminarų užduotys:

Pasinaudojant 4.3 poskyrio ir šio skyriaus medžiaga, papildoma informacija ir remiantis savais argumentais bei žiniomis, pasirenkti (pasirinkus ar dėstytoji paskyrus temą) per seminarus išdėstyti (pranešimo forma) ir išnagrinėti darnaus vystymosi diegimo Lietuvoje rezultatus bei perspektyvą, dalyvauti atitinkamose diskusijose:

- pristatyti darnaus vystymosi sėkmingumą atskiruose sektoriuose (tikslai, uždaviniai, įgyvendinimo priemonės, jų įgyvendinimo

¹³⁷ Adaptuota pagal: Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2003–2004 m. ir 2005–2007 m. ataskaitos; *Darnaus vystymosi rodikliai*. Statistikos departamentas, Aplinkos apsaugos agentūra, Vilnius, 2010; *Aplinkos būklė, 2008. Tik faktai*. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, Vilnius, 2009; Juknys, R.; Vėbra, E. Lietuvos darnaus vystymosi perspektyvos ir problemos. *Darnaus vystymosi strategija ir praktika*. Mokslo darbai. Vilnius, 2008, 1 (2): 4.

sėkmingumas ir rezultatai – pagrindiniai pasiekimai ir problemos),

- pristatyti Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo priemonių planą (atskiris sektoriais), jo įgyvendinimo sėkmingumą ir galimas perspektyvas.

7.

Lietuvos aplinkosaugos institucinė struktūra

7.1. Bendroji valdymo struktūra

Lietuvos Respublikos Seimas formuoja darnaus vystymosi valstybės politiką – nustato pagrindines aplinkos apsaugos, gamtos išteklių naudojimo, teritorijų planavimo, statybų, poveikio aplinkai vertinimo politikos kryptis, tvirtina biudžeto asignavimus darnaus vystymosi priemonėms finansuoti, ratifikuoja ir denonsuoja svarbiausias šio sektoriaus tarptautines sutartis.

Valstybinį aplinkos apsaugos valdymą, o kartu ir darnaus vystymosi valdymą Lietuvos Respublikoje vykdo Vyriausybė, Aplinkos ministerija, taip pat kitos įgalios valstybės institucijos:

- **Lietuvos Respublikos Vyriausybė**, įgyvendindama aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi valstybės politiką, tvirtina aplinkos apsaugos strategijos veiksmų programą, tvirtina Darnaus vystymosi strategiją, valstybines gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos apsaugos programas, koordinuoja valstybės bei savivaldos valdymo institucijų veiklą ir įgyvendina tarpvalstybines sutartis aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo, teritorijų planavimo, statybų, poveikio aplinkai vertinimo srityje;

- **Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija** jau konkrečiai vykdo aplinkos apsaugos valdymą ir valstybinį gamtos išteklių naudojimo reguliavimą, koordinuoja darnaus vystymosi procesą. Tam jos kompetencija apima keliolika pagrindinių funkcijų grupių.

Aplinkos apsaugos valdymą savivaldybių teritorijose įstatymų nustatyta tvarka vykdo atitinkamos **vietos savivaldos institucijos**. Jos valdo, naudoja ir saugo joms priskirtus gamtos išteklius ir aplinkosaugos objektus, tvirtina asignavimus aplinkos apsaugai, steigia ir tvarko savivaldybės saugomas teritorijas, tvarko gyvenamųjų vietovių želdynus.

Visos šios institucijos pagal savo kompetenciją *privalo*¹³⁸:

- stebėti aplinkos kokybės pokyčius ir informuoti apie tai visuomenę, nustatyti ekologiškai pagrįstus ir techniniu požiūriu įgyvendinamus aplinkos kokybės normatyvus bei standartus;

138 LR aplinkos apsaugos įstatymas. *Žin.*, 1992, Nr. 5-75; 2005, Nr. 47-1558.

- tenkinti arba motyvuotai atmesti pasiūlymus aplinkos apsaugos klausimais;
- viešai skelbti ūkinės veiklos, galinčios turėti kenksmingo poveikio aplinkai, projektus;
- neleisti, kad ūkinės veiklos subjektai pažeistų *aplinkos apsaugos įstatymus*, normatyvus ir standartus;
- atsižvelgti į *motyvuotus* visuomenės pasiūlymus dėl planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo privalomumo ir galimo planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai;
- užtikrinti, kad būtų atlyginta padaryta žala ar neigiamas poveikis aplinkai, o neteisėta veikla padarę žalą aplinkai kalti asmenys – nubausti;
- organizuoti aplinkosauginį švietimą ir mokymą;
- skatinti piliečius ir visuomenines organizacijas dalyvauti priimant ir įgyvendinant sprendimus aplinkos apsaugos srityje;
- reikalauti, kad atsakingi asmenys imtųsi prevencinių, aplinkos atkūrimo ar kitų aplinkos apsaugos priemonių, taip pat kontroliuotų, kaip vykdomos šios priemonės.

7.2. Aplinkos ministerijos ir pavaldžių institucijų funkcijos

Šiame poskyryje trumpai apžvelgsime pagrindinės aplinkos apsaugos ir darnaus vystymosi politiką įgyvendinančios įstaigos – Aplinkos ministerijos – ir jai pavaldžių institucijų bendrąsias funkcijas, kurios aktualiausios valdant darnų vystymąsi. Kaip pamenate, konkrečias užduotis šiai ir kitoms ministerijoms pristatėme, ankstesniuose skyriuose aptardami svarbiausius darnaus vystymosi tikslus ir uždavinius.

Aplinkos ministerijos funkcijos

Trumpai apžvelgsime svarbiausius aplinkosaugos ir darnaus vystymosi proceso valdymui Aplinkos ministerijos padalinius ir jų esmines funkcijas.

Aplinkos ministerijos misija – tobulinti darnaus vystymosi principais pagrįstą aplinkos teisinį reguliavimą ir koordinuoti jo įgyvendinimą, siekiant užtikrinti žmogaus teisę gyventi jo sveikatai bei gerovei palankioje aplinkoje.

Aplinkos ministerijos strateginiai tikslai yra tokie:

1. Užtikrinti tinkamą aplinkos kokybę Lietuvos gyventojams, sudaryti sąlygas darniai teritorijų plėtrai.

2. Užtikrinti racionalų gamtos išteklių (įskaitant miškus) naudojimą ir tolesnį jų gausinimą, išsaugoti biologinę įvairovę, gamtos paveldo vertybes, kraštovaizdžio savitumą.

3. Užtikrinti darnų statybos ir būsto sektorių vystymąsi, išplėsti būsto pasirinkimo galimybes visoms socialinėms gyventojų grupėms.

4. Apsaugoti visuomenės interesus ir prisidėti prie palankių sąlygų ekonominei plėtrai sudarymo, tobulinant ir plėtojant nacionalines standartizacijos, metrologijos ir atitikties įvertinimo sistemas.

Trumpai apžvelkime svarbiausius darnaus vystymosi politikai formuoti, valdyti ir įgyvendinti ***Aplinkos ministerijos padalinius***:

Ekonomikos ir tarptautinių ryšių departamento uždaviniai, be kitų, yra:

- koordinuoti *darnaus vystymosi principų įgyvendinimą*;
- formuoti ir dalyvauti įgyvendinant Lietuvos ES politiką aplinkos apsaugos, gamtos išteklių naudojimo, miškų ūkio, teritorijų planavimo ir statybos srityse;
- organizuoti *principo „teršėjas moka“ įgyvendinimą*;
- organizuoti tarptautinį bendradarbiavimą aplinkos srityje.

Ekonomikos ir tarptautinių ryšių departamentas koordinuoja *Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos rengimą ir įgyvendinimą, organizuoja šios strategijos dvejų metų ataskaitų rengimą*; Valstybės ilgalaikės raidos strategijos, Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos aplinkos sektoriaus dalies, kitų aplinkos sektoriaus strateginio planavimo dokumentų rengimą, nagrinėja jų įgyvendinimo efektyvumą; rengia pasiūlymus dėl *aplinkos apsaugos, gamtos išteklių naudojimo, pakuočių ir gaminių atliekų tvarkymo ekonominės sistemos* formavimo; rengia *mokesčių už aplinkos teršimą, gamtos išteklių naudojimą teisės aktų projektus*; rengia baudų ir kitų *ekonominių priemonių* už aplinkai ir gamtos ištekliams padarytą žalą tvarkos aprašus.

Atliekų departamentas formuoja ir dalyvauja įgyvendinant Lietuvos atliekų valdymo ir tvarkymo politiką, dalyvauja įgyvendinant šio sektoriaus ES teisės aktų reikalavimus ir tarptautinius įsipareigojimus. Rengia šio sektoriaus strateginius dokumentus, nustato atliekų tvarkymo tikslus, priemones, užduotis ir koordinuoja jų įgyvendinimą.

Vandenių departamentas formuoja Lietuvos vandens valdymo ir apsaugos politiką. Departamentas, be kitų funkcijų, atlieka ir šias – rengia vandenų sektoriaus plėtros strateginius dokumentus, koordinuoja vandens saugos tikslų upių baseinų rajonuose nustatymą, upių baseinų rajonų valdymo planų, priemonių programų ir užduočių tikslams pasiekti rengimą ir įgyvendinimą, nustato vandens išteklių naudojimo ir apsaugos, nuotekų tvarkymo tikslus, priemones, užduotis; dalyvauja Helsinkio komisijos darbe ir koordinuoja Helsinkio konvencijos įsipareigojimų įgyvendinimą.

Gamtos apsaugos departamentas formuoja biologinės įvairovės apsaugos, žuvininkystės, gyvūnijos, žemės gelmių išteklių, augalų nacionalinių genetinių išteklių, laukinės augalijos išteklių naudojimo, atkūrimo ir apsaugos, pažeistų žemių rekultivavimo, jūros krantų apsaugos, saugaus genetiškai modifikuotų organizmų bei jų kaip produktų ar esančių kituose produktuose naudojimo valstybės politiką; pagal kompetenciją dalyvauti įgyvendinant Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją ir ES politiką biologinės įvairovės apsaugos, gamtos išteklių apsaugos ir genetiškai modifikuotų organizmų saugaus naudojimo srityse.

Saugomų teritorijų ir kraštovaizdžio departamentas formuoja saugomų teritorijų, kraštovaizdžio, želdynų ir želdinių politiką ir strategiją, koordinuoja jų įgyvendinimą; Departamentas, be kitų funkcijų, rengia valstybės strateginius dokumentus kuruojamoje srityje, koordinuoja saugomų teritorijų steigimą; organizuoja ir koordinuoja veiklą, įgyvendinant Europos Tarybos Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės strategijos, Europos kraštovaizdžio konvencijos, Konvencijos dėl tarptautinės reikšmės šlapžemių, ypač vandens ir pelkių paukščių buveinių (Ramsaro konvencijos) nuostatų ir kitų tarptautinių susitarimų, susijusių su saugomų teritorijų ar kraštovaizdžio apsauga, įgyvendinimu, koordinuoja Europos ekologinio tinklo „Natura 2000“ steigimą ir apsaugą; koordinuoja *visuomenės švietimą ir informavimą saugomų teritorijų* ir kraštovaizdžio apsaugos ir tvarkymo klausimais; koordinuoja saugomų teritorijų ir kraštovaizdžio būklės stebėjimo priemonių sistemos steigimą ir įgyvendinimą.

Miškų departamentas formuoja miškų ūkio politiką bei strategiją, organizuoja ir koordinuoja jos įgyvendinimą, *užtikrina miškų tvarkymą*

pagal darnaus miškų ūkio principus, racionalų miško išteklių naudojimą: atlikdamas miškų ūkio valstybinio valdymo funkcijas, organizuoja miškų ūkio strategijos bei valstybinių miškų ūkio plėtros programų rengimą, miškingumo didinimo, miško genofondo, kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės miškuose išsaugojimo, selekcijos ir sėklininkystės, miško išteklių naudojimo, kitų programų projektų rengimą ir koordinuoja šių programų įgyvendinimą, rengia teisės aktų miškų ūkio klausimais projektus, organizuoja ir koordinuoja visų šalies miškų inventorizaciją, miškų tvarkymo (miškotvarkos) projektų rengimą, koordinuoja miškų monitoringą, organizuoja valstybinę šalies miškų apskaitą ir Lietuvos Respublikos miškų valstybės kadastro sudarymą, rengia metinių miško kirtimo normų valstybiniuose miškuose projektus ir organizuoja su miškų ūkiu susijusį tarptautinį bendradarbiavimą.

Statybos ir būsto departamentas, be kitų funkcijų, įgyvendina ir AM strateginį tikslą – užtikrinti *darnią statybos ir būsto sektorių plėtrą*.

Teritorijų planavimo, urbanistikos ir architektūros departamentas formuoja ir įgyvendina valstybės politiką teritorijų planavimo, urbanistikos ir architektūros, kraštovaizdžio tvarkymo srityse, organizuoja *Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano operatyvųjų planavimą* bei tarpvalstybinių planų rengimą, koordinuoja Respublikos ir apskrities lygmenų teritorijų planavimo darbus.

Taršos prevencijos departamentas, be kitų vykdomų uždavinių, taip pat formuoja ir įgyvendina atmosferos apsaugos, vandens naudojimo, apsaugos ir išteklių reguliavimo, cheminių bei radioaktyviųjų medžiagų valdymo, atliekų tvarkymo ir *švaresnės gamybos bei technologijų diegimo pramonėje politiką*; **Poveikio aplinkai vertinimo skyrius** koordinuoja *planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo procesą*.

Visuomenės informavimo ir švietimo skyrius kartu su kitais specializuotais padaliniais formuoja ir įgyvendina visuomenės informavimo bei švietimo politiką ministerijos kompetencijai priskirtais klausimais, teikia informaciją apie aplinką ir užtikrina jos sklaidą visuomenėje.

Svarbesnių Aplinkos ministerijai pavaldžių institucijų, dalyvaujančių valdant ir įgyvendinant darnaus vystymosi procesą, funkcijos

Svarbiausi **Aplinkos apsaugos agentūros** uždaviniai yra užtikrinti nepertraukiamą, kompleksinę aplinkos būklės ir gamtos išteklių naudo-

jimo stebėjimą, vertinimą ir prognozavimą, rinkti, tvarkyti ir nagrinėti aplinkosauginę informaciją ir teikti ją nacionalinėms ir tarptautinėms institucijoms bei visuomenei, taip pat vykdyti aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės priežiūrą ir aplinkos apsaugos valstybinę kontrolę cheminių medžiagų ir preparatų tvarkymo srityje, įgyvendinti ūkinės veiklos aplinkosauginį reguliavimą, cheminių medžiagų ir preparatų valdymo, vandens telkinių apsaugos ir valdymo politiką. Įgyvendindama tokių platų uždavinių sąrašą, agentūra, be kitų funkcijų, organizuoja valstybinį aplinkos monitoringą ir vandens telkinių būklės valdymą pagal upių baseinų rajonus, organizuoja leidinių apie aplinkos būklę rengimą, koordinuoja planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo procesą, diegia taršos integruotos prevencijos ir kontrolės, *Aplinkosaugos vadybos ir audito (EMAS), aplinkosauginio gaminių ženklavimo sistemas*, valstybės mastu tvarko teritorijų planavimo dokumentų registrą bei teritorijų planavimo banką, vykdo kompetentingos institucijos, atsakingos už Europos Sąjungos ekologinio ženklo produktų grupėms suteikimą, EMAS registracijos funkcijas bei cheminių medžiagų registracijos, įvertinimo, autorizacijos ir apribojimų (REACH) reglamento nacionalinės kompetentingos institucijos funkcijas, kontroliuoja laboratorijų, vykdančių teršalų į aplinką išmetimo inventurizaciją bei kontrolę, darbo kokybę.

Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos reguliuoja Lietuvos žemės gelmių naudojimą bei apsaugą, tvarko žemės gelmių registrą, plėtoja nacionalinę geologinės informacijos sistemą.

Nacionalinis akreditacijos biuras prie Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos akredituoja bandymų ir kalibravimo laboratorijas, kontrolės įstaigas, darbuotojų, gaminių, *vadybos sistemų sertifikavimo įstaigas ir EMAS vertintojus* ir atlieka jų veiklos priežiūrą;

Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos privalo užtikrinti, kad teritorijų planavimas, statybų plėtra ir statinių naudojimo priežiūra būtų vykdoma pagal galiojančių teisės aktų nuostatas, ir, be kitų funkcijų, vykdo teritorijų planavimo bei statybos valstybinę priežiūrą.

Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos yra institucija, įgyvendinanti valstybės politiką ir strategiją saugomų teritorijų apsaugos ir tvarkymo srityje, vykdanči saugomų teritorijų valstybinio valdymo funkcijas. Pagrindiniai saugomų teritorijų tarnybos uždaviniai – užtikrinti saugomų teritorijų apsaugą ir racionalų jų naudojimą, kraštovaizdžio stabilumą, kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugoji-

mą, taip pat sudaryti sąlygas pažintiniam turizmui saugomose teritorijose. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba organizuoja saugomų teritorijų apsaugą ir tvarkymą – tvarko saugomų teritorijų valstybės kadastrą, steigia saugomų teritorijų direkcijas, koordinuoja nacionalinių ir regioninių parkų, rezervatų direkcijų veiklą.

Savikontrolės klausimai:

Kokius bendrus pavedimus aplinkosaugoje nustato LR aplinkos apsaugos įstatymas visų lygių valdymo institucijoms?

Kokie yra strateginiai Aplinkos ministerijos tikslai?

Kuris Aplinkos ministerijos departamentas atsakingas už Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos rengimo ir įgyvendinimo koordinavimą?

Kurios institucijos atsakingos už: švaresnės gamybos politiką; EMAS registraciją; aplinkos vadybos sistemų sertifikavimo įstaigų akreditavimą?

Kuo skiriasi Aplinkos ministerijos Gamtos apsaugos departamento, Saugomų teritorijų ir kraštovaizdžio departamento bei Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos funkcijos?

Kuri institucija atsakinga už valstybinio aplinkos monitoringo organizavimą?

Literatūra

1. “Towards Sustainability”, the European Community Programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development, 1993.
2. 1990 m. gegužės 7 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1210/90 dėl Europos aplinkos agentūros bei Europos aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklo įkūrimo (OL L 120, 1990 11 05, p. 1).
3. 1999 m. balandžio 29 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 933/1999, iš dalies keičiantis Reglamentą (EEB) Nr. 1210/90 dėl Europos aplinkos agentūros bei Europos aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklo sukūrimo (OL 2004 m. specialusis leidimas, 15 skyrius, 4 tomas, p. 143).
4. 2001 m. kovo 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 761/2001 dėl organizacijų savanoriško dalyvavimo Bendrijos aplinkosaugos vadybos ir audito sistemoje (EMAS) (OL L 114, 2001 04 24, p. 1).
5. 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti) (OL L 143, 2004 04 30, p. 56).
6. 2006 m. lapkričio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas, kuriuo nustatoma Mokymosi visą gyvenimą programa (Sprendimas Nr. 1720/2006/EB).
7. 2006 m. liepos 12 d. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui – Tausiojo pesticidų naudojimo teminė strategija (KOM (2006) 372 galutinis).
8. 2007 m. spalio 23 d. Europos bendrijų komisijos Baltoji knyga – Kartu sveikatos labui, 2008–2013 m. ES strateginis požiūris (KOM (2007) 630 galutinis).
9. 2008 m. balandžio 1 d. Komisijos Valstybės pagalbos aplinkos apsaugai Bendrijos gairės (OL 2008 C 82, p. 1).
10. 2008 m. gruodžio 19 d. Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui – Tolesnės veiklos, vykdomos pagal komunikatą dėl vandens trūkumo ir sausrų Europos Sąjungoje (KOM (2007) 414 galutinis) ataskaita [SEC (2008) 3069] (KOM (2008) 875 galutinis).
11. 2008 m. lapkričio 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinanti kai kurias direktyvas (OL 2008 L 312, p. 3).
12. 2008 m. rugsėjo 22 d. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei regionų komitetui veiksmų planas – ES gyvūnų sveikatos strategijos įgyvendinimo veiksmų planas (KOM (2008) 545 galutinis).
13. 2008 m. sausio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/1/EB dėl taršos integruotos prevencijos ir kontrolės (kodifikuota redakcija) (OL L 024, 2008 01 29, p. 8).
14. 2009 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2009/33/EB dėl skatinimo naudoti netaršias ir efektyviai energiją vartojančias kelių transporto priemones (OL L 120, 2009 05 15, p. 5).

15. 2009 m. birželio 10 d. Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui – Europos migracijos ir prieglobsčio pakto įgyvendinimo stebėjimo metodas (KOM (2009) 266 galutinis).
16. 2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/52/EB, kuria numatomi sankcijų ir priemonių nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams būtiniausi standartai (OL 2009 L 168, p. 24).
17. 2009 m. gegužės 25 d. Tarybos direktyva 2009/50/EB dėl trečiųjų šalių piliečių atvykimo ir apsigyvenimo sąlygų siekiant dirbti aukštos kvalifikacijos darbą (OL 2009 L 155, p. 17).
18. 2009 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/30/EB, iš dalies keičianti Direktyvos 98/70/EB nuostatas dėl benzino, dyzelinių degalų (dyzelino) ir gazolių kokybės rodiklių, nustatanti šiltnamio efektą sukeliančių dujų stebėsenos ir mažinimo mechanizmą, iš dalies keičianti Tarybos direktyvos 1999/32/EB nuostatas dėl vidaus vandens kelių laivų kuro kokybės rodiklių ir panaikinanti Direktyvą 93/12/EEB (OL L 140, 2009 06 05, p. 88).
19. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus, 1997.
20. Angelidis, A. *Europos miškininkystės strategija: pagrindas*. 2008. <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/forestry/article_7218_lt.htm> [žiūrėta 2010-03-12].
21. *Aplinkos būklė, 2008. Tik faktai*. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, Vilnius, 2009.
22. *Aplinkos politika ir valdymas*. Vadovėlis. Sudar. I. Lazdinis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.
23. *Atsinaujinantis energijos ištekliai*. WEC 2003 m. Pareiškimas. London, World Energy Council, 2003.
24. Ažuolynų atkūrimo valstybiniuose miškuose programa. *Žin.*, 2005, Nr. 80-2910).
25. Baltoji knyga dėl prisitaikymo prie klimato kaitos (KOM (2009) 147), 2009 04 01.
26. Bendroji jūrų transporto erdvė be kliūčių (KOM (2009) 10), 2009 01 21.
27. Castaneda, F. Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management: International Processes, Current Status and The Way Ahead, FAO, Rome Unasylva No. 203, 2000.
28. Commission of the European Communities. Communication from the Commission. Biomass action plan. SEC(2005) 1573. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0628en01.pdf> [žiūrėta 2010-08-16].
29. Commission staff working document. Improving Environmental Integration in Development Cooperation (SEC (2009) 555), 2009 04 21.
30. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. A Strategic European Framework for International Science and Technology Cooperation (COM (2008) 588), 2008 09 24.
31. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Thematic Strategy on the Urban Environment. (COM (2005) 718 final), 2006 01 11.

32. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Progress Report on the Sustainable Development Strategy 2007 (COM(2007) 642 final), 2007 10 22.
33. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Sixth Environment Action Programme of the European Community, "Environment 2010: Our future, Our choice" (COM (2001) 31 final).
34. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Mainstreaming sustainable development into EU policies: 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development (COM (2009) 400 final), 2009 07 24.
35. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Public procurement for a better environment (COM (2008) 400), 2008 07 16.
36. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools (COM (2008) 359), 2008 06 17.
37. Communication from the Commission. Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. (COM(2010) 2020), 2010 03 03.
38. Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions 2005. UNESCO, Paris, 20 October 2005.
39. *Darbotvarkė 21. Jungtinių Tautų Rio veiksmų programa*. REC biuras Lietuvoje, 2001.
40. *Darbotvarkė 21: subalansuotos plėtros veiksmų programa. Rio Deklaracija: apie aplinką ir plėtrą. Miškininkystės principai*. LR aplinkos ministerija, Vilnius, 2001.
41. *Darnaus vystymosi rodikliai*. Statistikos departamentas, Aplinkos apsaugos agentūra, Vilnius, 2010.
42. Dėl FSC miškų sertifikavimo sistemos principų ir kriterijų laikymosi. <http://www.gmu.lt/generalinio_misku_uredo_isakymai/nid.745> [žiūrėta 2010-11-24].
43. 2009 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/29/EB, iš dalies keičianti Direktyvą 2003/87/EB, siekiant patobulinti ir išplėsti Bendrijos šiltnamio efektą sukeliančių dujų apyvartinių taršos leidimų prekybos sistemą.
44. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui – Du kartus po 20 iki 2020-ųjų: Europos galimybė išspręsti klimato kaitos klausimus (KOM(2008) 13 galutinis, KOM (2008) 16 galutinis, KOM(2008) 17 galutinis, KOM(2008) 18 galutinis, KOM (2008) 19 galutinis).
45. Valstybės pagalbos aplinkos apsaugai Bendrijos gairės (2008/C 82/01).

46. Ekosistemų ir biologinės įvairovės ekonomika (2008 m.) – Biologinės įvairovės konvencijos šalių devintosios konferencijos tarpinė ataskaita ir ES biologinės įvairovės strategijos laikotarpio vidurio peržiūra (KOM (2008) 864) ir Aplinkos politikos peržiūros grupės (EPRG) ataskaita.
47. *ES darnaus vystymosi strategijos (ES DVS) peržiūra – Atnaujinta strategija*. Europos Sąjungos Taryba, 10917/06, Briuselis, 2006.
48. Etninės kultūros plėtros valstybinė 2010–2014 metų programa. *Žin.*, 2010, Nr. 79-4085.
49. European Commission. Lisbon Strategy evaluation document (SEC (2010) 114 final), 2010 02 02.
50. European Commission. Sustainable development in the European Union – 2009 monitoring report of the EU sustainable development strategy. Eurostat, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
51. Europos Bendrijos steigimo sutarties suvestinė redakcija (OL C 321 E/37, 2006 12 29).
52. Europos ekonomikos atkūrimo planas (KOM (2008) 800, 2008 11 26).
53. Europos imigracijos ir prieglobsčio paktas, Tarybos dokumentas Nr. 13440/08.
54. Europos jūrų ir jūrininkystės mokslinių tyrimų strategija (KOM (2008) 534, 2008 09 03).
55. Final Report EU policy options for the protection of European forests against harmful impacts. 2009, Albert-Ludwigs-University Freiburg Institute of Forest and Environmental Policy & Ecologic Institute, Berlin. <http://ec.europa.eu/environment/forests/pdf/ifp_ecologic_report.pdf> [žiūrėta 2010-08-16].
56. Forest policies and institutions in Europe 1998–2000. <<http://www.unece.org/timber/docs/sp/ece%20tim%20sp%2019.pdf>> [žiūrėta 2010-11-23].
57. Gerald Berger & Nisida Gjoksi. Linking economic growth and sustainable development: Strategies, initiatives and activities on the international, EU and national level. ESDN Case Study No. 1, ESDN Office Team, March 2010.
58. Geresnio laivų išmontavimo strategija (KOM (2008) 767), 2008 11 19.
59. Helsinki Resolution H1 “General Guidelines for the Sustainable Management of Forests in Europe”, Helsinki, 1993. <http://www.foresteurope.org/filestore/foresteurope/Conferences/Helsinki/helsinki_resolution_h1.pdf> [žiūrėta 2010-08-29].
60. Improved pan-European indicators for sustainable forest management. As adopted by the MCPFE expert level meeting. Viena, 2003. <<http://timber.unece.org/fileadmin/DAM/publications/improved-indicators-sfm.pdf>> [žiūrėta 2010-08-29].
61. *Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracija, įgyvendinimo planas*. Lututė, 2004.
62. Juknys, R.; Vėbra, E. Lietuvos darnaus vystymosi perspektyvos ir problemos. *Darnaus vystymosi strategija ir praktika*. Mokslo darbai 1(2). Vilnius, 2008.
63. Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos įgyvendinimo iki 2012 metų nacionalinė strategija. *Žin.*, 2008, Nr. 19-685.

64. *Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategija. Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategijos įgyvendinimo Vilniaus gairės*. Švietimo ir mokslo ministerija, Vilnius, 2005.
65. Jūrų strategijos pagrindų direktyva (Direktyva 2008/56/EB, OL L 164, 2008 06 25, p. 19).
66. Klasing, A.; Homeyer, I. von; Kraemer, R. A. *ES struktūra ir darbo metodai*. ECAT-Lietuva, 2002–2004.
67. Komisijos Komunikatas „Technologijų skatinimas tvariai plėtrai: ES Aplinkosaugos technologijų veiksmų planas“ (KOM(2004) 38 galutinis, 2004 01 28).
68. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai – Žaliavų iniciatyva: įgyvendinant svarbiausius poreikius užtikrinti ekonomikos augimą ir darbo vietų kūrimą Europoje (KOM (2008) 699), 2008 11 04.
69. Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui bei Regionų komitetui dėl tvaraus vartojimo bei gamybos ir tvarios pramonės politikos veiksmų plano (KOM (2008) 397), 2008 07 16.
70. Komisijos Komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui. Nelaimių rizikos mažinimo besivystančiose šalyse ES paramos strategija (KOM (2009) 84), 2009 02 23.
71. Komisijos tarnybų darbo dokumentas, pridėtas prie komunikato „Rengiantis išsamiam klimato kaitos susitarimui Kopenhagoje“ (SEC (2009) 101).
72. Komunikatas „Darnusis ateities transportas. Siekis sukurti integruotą, technologiškai pažangią ir vartotojams patogią transporto sistemą“, COM (2009) 279, 2009 06 17.
73. Komunikatas „Sanglaudos politika. Investicijos į tikrąją ekonomiką“ (KOM (2008) 876), 2008 12 16.
74. Komunikatas dėl jūros vėjo energijos (KOM (2008) 768, 2008 11 13).
75. Krämer, L. *Casebook on EU environmental law*, Oxford Portland, 2002.
76. Lietuvos miškingumo didinimo programa. *Žin.*, 2003, Nr. 1–10.
77. Lietuvos miškų ūkio politika ir jos įgyvendinimo strategija. <<http://www.am.lt/VI/index.php#a/4997>> [žiūrėta 2010-08-17].
78. Lietuvos miškų ūkio statistika 2009. <http://www.lvmi.lt/vmt/leidiniai.php?form_currentid=470> [žiūrėta 2010-11-18].
79. *Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos strategija ir veiksmų programa*. Vilnius, AAM, 1996.
80. *Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija*. Vilnius, Aplinkos ministerija, 2003.
81. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl Aplinkos sektoriaus 2007–2013 m. periodo viešinimo priemonių programos, *Žin.*, 2008, Nr. 133–5140.
82. Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. *Žin.*, 2001, Nr. 35-1161.
83. Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas. *Žin.*, 1996, Nr. 82-1965; 2005, Nr. 84-3105.
84. Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. *Žin.*, 2002, Nr. 110-4852.

85. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Žin.*, 2004, Nr. 130-4650; 2007, Nr. 131-5292.
86. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo“. *Žin.*, 2002, Nr. 57-2312; 2007, Nr. 23-879.
87. *Lisabonos nacionalinių reformų programų vykdymas 2008–2010 m.* Priemonių rinkinys. Briuselis, 2008.
88. Lisbon Resolution L2, Annex 1 “Pan-European Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management”, Lisabona, 1998. <http://www.foresteuropa.org/filestore/foresteuropa/Conferences/Lisbon/lisbon_resolution_l2a1.pdf> [žiūrėta 2010-08-29].
89. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. *Žin.*, 1992, Nr. 5-75; 2005, Nr. 47-1558.
90. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. *Žin.*, 1995, Nr. 107-2391; 2004, Nr. 21-617.
91. Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization, 1994.
92. Ministerial Declaration, adopted on 14 November 2001, Ministerial Conference Fourth Session Doha, 9–14 November 2001, World Trade Organization (WT/MIN(01)/DEC/1 20 November 2001).
93. Miško genetinių išteklių išsaugojimo ir selekcijos plėtros programa. *Žin.*, 2003, Nr. 28-1168.
94. Miškų priežiūros tarybos (FSC) interneto tinklalapis: <<http://www.fsc.org>> [žiūrėta 2010-11-18].
95. Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development. The final text of agreements and commitments adopted at the International Conference on Financing for Development. Monterrey, Mexico, 18–22 March 2002. United Nations, 2003.
96. Nacionalinė atsinaujinančių energijos išteklių plėtros strategija. *Žin.*, 2010, Nr. 73-3725.
97. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. *Žin.*, 2003, Nr. 89-4029; 2009, Nr. 121-5215.
98. *Nacionalinė darnaus vystymosi strategija*. Vilnius, Aplinkos ministerija, 2003.
99. *Nacionalinė darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2003–2004 m. ataskaita*. Aplinkos ministerija, Vilnius, 2006 (www.am.lt, rubrika „Darnus vystymasis“);
100. *Nacionalinė darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2005–2007 m. ataskaita*. Aplinkos ministerija, Vilnius, 2008 (www.am.lt, rubrika „Darnus vystymasis“).
101. Nacionalinė darnaus vystymosi švietimo 2007–2015 metų programa. *Žin.*, 2007, Nr. 106-4348.
102. Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa. *Žin.*, 2005, Nr. 139-5019.
103. *Nacionalinė miškų sektoriaus technologijų platforma*. <<http://www.ntplatformos.lt/index.php?-1591989671>> [žiūrėta 2010-08-21].

104. Nacionalinės atsinaujinančių energijos išteklių plėtros strategijos įgyvendinimo priemonių planas. *Žin.*, 2010, Nr. 78-4030.
105. Ozolinčius, R. *Lietuvos miškai*. Vilnius, 2005.
106. Peer Review Improvement through Mutual Exchange on Sustainable Development (PRIME-SD). A guidebook for peer reviews of national sustainable development strategies. European Commission, February 2006.
107. Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašas, patvirtintas LR Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 18 d. nutarimu Nr. 967. *Žin.*, 2004, Nr. 130-4650.
108. *Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo vadovas*. LR aplinkos ministerija, 2006.
109. *Poveikio aplinkai vertinimo vadovas*. Aplinkos ministerija, Suomijos aplinkos institutas, Vilnius, 2001.
110. Proposal for a Council Directive on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State (COM/2007/0638 final - CNS 2007/0229).
111. R. Martin. ISO 14001 Guidance Manual. National Center for Environmental Decision-making Research. Oak Ridge National Laboratory, Tennessee Valley Authority, University of Tennessee, 1998.
112. Raulinaitis, M. *Manual for environmental impact assessment in Lithuania*. Vilnius, 2001.
113. Resolution of the Council and the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 1 February 1993 on a Community programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development. Resolution Official Journal C 138, 17.05.1993.
114. Staniškis, J. K.; Stasiškienė, Ž.; Kliopova, I. *Subalansuotos pramonės plėtros strategija: teorija ir praktika*. 2004.
115. Staniškis, J. K.; Arbačiauskas, V. *Europos Bendrijos aplinkos vadybos ir audito sistema (EMAS)*. Kaunas: Technologija, 2003.
116. Staniškis, J. K.; Arbačiauskas, V. Pramonės įmonių darnaus vystymosi veiksmingumo įvertinimas. *Darnaus vystymosi strategija ir praktika*. Mokslo darbai 1 (3). Vilnius, 2009, p. 87.
117. Strategy for Sustainable Development – <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/128117.htm>
118. *Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita*. Vilnius, 2002.
119. *The National Forest Strategy 2004–2014. The National Forest Company Enterprise Glade*. Moira, 2003. <<http://www.nationalforest.org/document/reports/strategy.pdf>> [žiūrėta 2010-08-29].
120. The National Forest. The Strategy. 2004–2014. The National Forest Company. <www.nationalforest.org> [žiūrėta 2010-08-16].
121. The Paris Declaration on Aid Effectiveness (2005), OECD.
122. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing The European Community (2007/C 306/01).

123. *Užimtumo komunikatas* (KOM (2009), 2009 06 03).
124. *Valstybinė aplinkos monitoringo programa*. LR aplinkos ministerija, Vilnius, 1998.
125. Valstybinė miškų sanitarinės apsaugos programa. *Žin.*, 2002, Nr. 27-975.
126. Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas. *Žin.*, 2002, Nr. 40-1499; 2007, Nr. 122-5003.
127. Valstybinių miško medelynų modernizavimo programa. *Žin.*, 2003, Nr. 85-3889.
128. *Visuomenės aplinkosauginio švietimo strategija ir veiksmų programa*. Vilnius, 1998.
129. Žalioji knyga „Bendrosios žuvininkystės politikos reforma“, (KOM (2009) 163), 2009 04 22.

Naruševičius, Vytautas; Lazdinis, Imantas.

Na206 DARNĖS VYSTYMOSI POLITIKA IR VALDYMAS: vadovėlis. –
Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. 240 p., nuotr.
Bibliogr. 229 p.
ISBN 978-9955-19-289-3

Vadovėlis supažindina skaitytoją su Europos Sąjungos darnaus vystymosi politikos formavimosi istorija, darnaus vystymosi politika ir valdymu, pasiekimų aktualijomis ir artimiausiais iššūkiais, Lietuvos aplinkosaugos ir darnaus vystymosi koncepcijos raida ir valdymu Lietuvoje – svarbiausiomis nacionalinėmis nuostatomis, principais ir valdymo priemonėmis, įskaitant aplinkosaugos ir darnaus vystymosi švietimo, poveikio aplinkai vertinimo, teritorijų planavimo, miškų ūkio valdymo, aplinkosaugos vadybos aspektus. Pristatoma nacionalinių darnaus vystymosi rodiklių sistema, apžvelgiami darnaus vystymosi diegimo Lietuvoje rezultatai, glaustai pristatomi Europos Sąjungos politikos įgyvendinimo principai, Lietuvos institucijų struktūra ir funkcijų pasiskirstymas formuojant ir valdant aplinkosaugos bei darnaus vystymosi politiką.

Vadovėlis skirtas viešojo administravimo krypties magistro studijų programų studentams.

UDK 330.34(075.8)

Nuotraukų autoriai:

viršelio – *Vytautas Naruševičius*

prie 1 skyriaus pavadinimo – *Europos aplinkos agentūra*

prie 2 skyriaus pavadinimo – *Europos aplinkos agentūra*

prie 3 skyriaus pavadinimo – *Gediminas Naruševičius*

prie 4 skyriaus pavadinimo – *Vytautas Naruševičius*

prie 5 skyriaus pavadinimo – *Vytautas Naruševičius*

prie 6 skyriaus pavadinimo – *Martynas Jurkšaitis*

prie 7 skyriaus pavadinimo – *Vytautas Naruševičius*

Vytautas Naruševičius
Imantas Lazdinis

DARNAUS VYSTYMOŠI POLITIKA IR VALDYMAS
Vadovėlis

Redaktorė *Ramutė Pinkevičienė*
Viršelio dailininkė *Stanislava Narkevičiūtė*
Maketavo *Aušrinė Ilekytė*

SL 585. 2011 05 15. 11,1 leidyb. apsk. l.
Tiražas 200 egz. Užsakymas 13 505.

Išleido Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras,
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mrni.lt

Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13b, Vilnius
Puslapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt